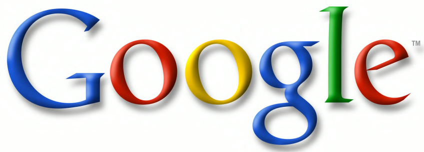

SCRIPTORES RERUM
GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX MONUMENTIS GERMANIAE
HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ
SERENISSIMO BORUSSIAE REGI A CONSILIIS REGIMINIS INTIMIS.

HEINRICI CHRONICON LYVONIAE.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1874.

HEINRICI
CHRONICON LYVONIAE

EX RECENSIONE WILHELMI ARNDT

IN USUM SCHOLARUM

EX MONUMENTIS GERMANIAE
HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ
SERENISSIMO BORUSSIAE REGI A CONSILIIS REGIMINIS INTIMIS.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1874.

HANNOVERAE, TYPIS CULEMANNORUM.

Cum anno 1740. *vir doctissimus Iohannes Daniel Gruber protulisset in medium Origines suas Livoniae*[1], *ibique ex codice Hannoverano instituisset chronici nostri editionem principem, non defuerunt in provinciis Baltico mari adiacentibus viri docti, qui donum hoc receperint grato animo in eoque interpretando continuum posuerint studium. Nam Iohannes Godofredus Arndt*[2], *verbi divini minister, qui primus textum chronici Latinum in vernaculam convertit linguam, defectum quem ex codicis Hannoverani natura passa erat editio Gruberiana supplevit ope codicum suorum, simulque adiecit vel coniecturas Gruberi vel quos ille ex diligentiori exemplaris sui Hannoverani perscrutatione perfectiores ipsi communicaverat fructus. Rara admodum editio Gruberiana in primo volumine Scriptorum Rerum Livonicarum repetita*[3] *ansam praebuit*

1) *Origines Livoniae sacrae et civilis, seu chronicon Livonicum velus continens res gestas trium primorum episcoporum, quibus devictae a Saxonibus et ad sacra christianorum traductae Livoniae absolvitur historia, a pio quodam sacerdote, qui ipse tantis rebus interfuit, conscripta, et ad annum Christi nati CIƆCCXXVI deducta. E codice ms. recensuit, scriptorum cum aetate, tum locis vicinorum testimoniis illustravit, silvamque documentorum et triplicem indicem adiecit Ioan. Daniel Gruber. A. B. Francofurti et Lipsiae, anno* 1740. in fol. 2) *Der Liefländischen Chronik erster Theil von Liefland unter seinen Bischöfen* etc. *Halle* 1747. in folio. 3) *Scriptores rerum Livonicarum. Sammlung der wichtigsten Chroniken und Geschichtsdenkmale von Liv-, Ehst- und Kurland; in genauem Wiederabdrucke der besten, bereits gedruckten, aber selten gewordenen Ausgaben. I. Riga und Leipzig* 1853. Vir d. A. Hansen novam hanc chronici nostri editionem (l. c. p. 50—311)

hodiernis origines Balticarum provinciarum diligentius tractandi, immo vero effecit, ut tandem aliquando Lyvones, rerum suarum studiosiores effecti, curarent ut, relicta priorum onerosa scientia, via et ratione progrederentur in explicando patriae historiae patre. Quis vero inter omnes magis meritus de Nostro exstitit Hermanno Hildebrand? Ipse iuvenis, relicto patriae solo, dum inter cives Georgiae Augustae almae matris academicos Georgii Waitzii praeceptoris carissimi perfruerctur magisterio, in seminario historico proposuit dissertationem de Heinrici chronico Lyvoniae tractantem, eamque ampliatam auctamque in lucem emisit Berolini anno 1865[4]. *Meminisse autem iuvat, me, cum pertransirem anni* 1864. *aestate Gottingam, locutusque fuissem cum Georgio Waitzio magistro de itinere Polono-Russico mox suscipiendo, ab eo fuisse impulsum, ut indagarem codicis Polonici cuiusdam, de quo nil nisi vagi ad nos venerant rumores, sortem; Heinrici enim textum valde interpolatum, immo ma-*

ita paravit, ut editionem Gruberi repeteret, quae apud eum exciderant ex Arndtio repleret, simulque adiiceret novam versionem Germanicam. Notae Gruberi omnes reproductae sunt. Attamen Hansen bene de chronographo nostro meritus est, quippe qui primus in prolegomenis suis, praemissis de auctoris persona verbis, enucleavit chronologiam a Grubero valde deturbatam. Semper tamen mirandum est, cur nemo Lyvonum, historiae suae vere curiosorum, viderit verum de codicibus Rigensi et Revaliensi infra laudandis. Hansen quidem perpaucis in locis Revaliensem allegat. 4) *Die Chronik Heinrichs von Lettland. Ein Beitrag zu Livlands Historiographie und Geschichte von Dr. Hermann Hildebrand. Berlin* 1865. *E. S. Mittler.* in 8°. — Velim laudare versionem novissimam: *Heinrichs von Lettland Livländische Chronik, ein getreuer Bericht, wie das Christenthum und die Deutsche Herrschaft sich im Lande der Liven, Letten und Ehsten Bahn gebrochen. Nach Handschriften mit vielfacher Berichtigung des üblichen Textes aus dem Lateinischen übersetzt und erläutert von Eduard Pabst. Reval* 1867. in 8°. Certe interpres per longam vitam sudavit et alsit de Heinrici chronico, in libello praesenti ad topographiam ex sua terrae cognitione multum attulit novi, linguam scriptoris bene explicavit ex scriptura sacra, sed versionem ipsam crudam effecit atque immobilem, servatis structura verborum Latinorum et vocum Germanicarum formis iamiam inveteratis. Creat taedium legentibus.

culis foedissimis scatentem vir doctissimus dicebat. Petropoli autem me degentem certiorem fecit v. cl. Kunik, academiae Russicae imperiali adscriptus, iam anno 1862. *Augustum Bielowski Leopoliensem*[5] *codicem Warsaviae in palatio Zamosciano exstare pronuntiasse. Sic via indicata, anno* 1865. *mense Februario me Warsaviam contuli, aditumque ad Zamoscianum palatium interventu Alexandri ex comitibus Przezdziecki, Maecenatis illius litterarum, quem paucis ante diebus in Italia heu! fata tulerunt, mox obtinui. Motus autem quibus tunc Polonia quatiebatur, nec pepercerant illi bibliothecae; mortuus erat bibliothecarius, comes de Zamoyski aberat longe a patria, libri perturbati quam maxime. Iam desperatus abstinendi conceperam propositum, cum fortuito detegerem inter duos permagnos libros codicem quendam absconditum, eumque luci redditum agnoscerem diu quaesitum thesaurum. Statim accinctus me praeparavi ad conferendum cum impressis codicem, cognitoque nec spem me fefellisse, nec editionem novam instituendam esse, nisi Zamosciano exemplari qua fieri potuerit diligentia excusso, librum hunc manuscriptum liberaliter concessum redux Berolinum in aedibus bibliothecae regiae in usum nostrum ipse verti. Fundamento sic posito, de aliis chronici codicibus sollicitus, paravi editionis futurae subsidia necessaria, de quibus omnibus nunc agam.*

1. *Codex Zamoscianus Warsaviensis, in forma quadrata minori, membranaceus, saeculo XIV. ineunte conscriptus. In dorso teguminis legitur numerus* 30; *in scedula adiecta numerus* 455. *Interiori tegumini scedula adglutinata arma monstrat Zamosciana et haec verba:* Stanislaus C. O. Zamoyski | Anno 1804. | Ex bibliotheca C. O. Zamoyski. *In inferiori margine folii codicis primi haec vix legibilia*

5) V. quoque Hildebrand l. c. p. 5.

adsunt verba: .... Illrimi I. aanis [illegible] anis [illegible]i Palatini I Sandomir g..t....bet Heres I Z..osceus, *quae fortasse sic supplenda:* Ex libris illustrissimi Ioannis, Iohannis filii palatini Sandomiriensis gratia, habet heres Zamosceus. *Videtur esse Zamosceus ille fundator academiae Zamoscianae, gener Iohannis comitis de Tarnowski, filii illius Iohannis Stanislai de Tarnowski, palatini Sandomiriensis, qui anno* 1568. *decessit*[6]. *Offenduntur autem in variis codicis foliis notae vel verba quae partim otioso attribuenda sunt cuidam lectori, partim alicui qui his adnotandis memoriae suae voluit succurrere. Sic iudicio viri clarissimi Schirren evincitur, codicem nostrum olim in Lyvonia ipsa fuisse, immo post reformationem ecclesiae saeculo XVI. peractam ad oras Dunae fluvii quidem, si non in ipso Dunamundensi oppido, conservatum, tum demum versus finem saeculi XVI. adquisitum fuisse a Polono quodam, ut mihi saltem videtur, ab illo Iohanne Stanislao de Tarnowski. Originem Lyvonicam codicis evictam habeo. Cum plagulae codicis numerentur numeris Romanis rubro colore exaratis in inferiore primi cuiusque folii margine, et in primo codicis folio nunc exstet numerus* II, *edocemur deperditum esse primum quaternionem*[7]. *Leguntur autem in folio primo recto hi versus:*

6) Cf. Schirren in libello: *Der Codex Zamoscianus enthaltend Capitel I—XXXIII, 8 der Origines Livoniae. Beschrieben und in seinen Varianten dargestellt von C. Schirren. Mit zwei lithographirten Schrifttafeln. Dorpat, E. S. Karow, Universitätsbuchhändler.* 1865. in 4°. p. 1. Errat autem vir cl. liber baro de Toll in epistola sua, ibidem p. III. allegata, de promisso Pertzii agens. Nihil erat promissum, nihil mihi communicatum; nec codicis copiam parassem, cum ex instituti nostri norma ipse prohiberer. Lyvones autem hodierni persaepe tentabant codice potiri, qui ex bibliothecae Zamoscianae inordinato statu non potuit reperiri. Eo autem a me detecto, litteras hac de re dedi ad v. cl. Kunik, a quo Lyvones certiores effecti, mox impetrabant codicem, nec moram fecerunt eum publico usui restituendi.
7) Schirren v. cl. l. c. p. 5 in hoc primo quaternione olim exstitisse calendarium et poema, cuius versus ultimi pagina prima secundi quater-

Dum pia gratia vult pia premia reddere ter
Vult nova gaudia, que sua gloria reddere ter
Vult nova lumina, vult sua munera pandere ter
Omnia lucida cunctaque splendida pandere ter
Omnia pymetha cunctaque crimina pellere ter
Omnia sordida cunctaque morbida pellere ter
Ydola perfida vanaque delubra pellere ter
Munera Livonicis lavacri sacra vult dare ter
Irrigui sacra donaque celica vult dare ter
Optima munera, premia celica vult dare ter } ris.

O pia gratia tam pia premia da pia no
Hec nova lumina tantaque gaudia da pia no
Omnia candida cunctaque splendida da pia no
Omnia que bona que pia que nova da pia no
Pessima vincere, crimina linquere da pia no
Sordida tergere, morbida pellere da pia no
Que mala spernere, que bona discere da pia no
Optima munera, celica premia da pia no
Gentibus hec tua pandere munera da pia no
Gentibus hiis lavacri dare munera da pia no
Laudis et hec tua, dicere munia da pia no
Hostica prelia vincere carnea da pia no
Terrea spernere sydera scandere da pia no
Leta trophea futuraque gaudia da pia no } bis.

Folio 1' incipit Chronicon. Sic autem compactus est codex: II, III, IV, V quaterniones sunt, VI item quaternio, sed cuius folium 34. *excisum est*[8], *VII est quinio, VIII item quinio erat, cuius nunc folia* 59. *et* 60. *desunt*[9], *IX est quinio cum folio undecimo,* 64, *adglutinato, X est quaternio, XI quinio, quaternionis*

nionis sunt conservati, suspicatus est. Ego malim ibi fuisse praefationem et poema. 8) id est XII, 6: *[Hoc audito Hermannus] Lyvonum advocatus* — XIII, 2: *fratrem suum [resipiscere sperantes].* 9) id est XVI, 4: *[felle repleti] estis et pro* — XVII, 2: *ad eos ti[muit Rameko patris sui interfectionem].*

XII nil nisi folium primum exstat. Supersunt hodie folia 87, *saeculo XVI. autem* 90 *ad minimum superant, cum folium ultimum hunc in fronte praeferat numerum. Folii* 49. *versus quinque priores abscisi sunt*[10]. *Qui codicem compegit corio rubro, minus caute egit, margines simulque cum eis adnotationes colore rubro exaratas et paginarum numeros cultro nonnumquam mutilavit. Lineae atramento ductae. Scriba admodum negligens permultum peccavit, leviores tantum mendas ipse correxit. Tum relegit corrector quidam codicem, quem et ipsum munere rubricatoris functum esse, statuere velim, cum in signis, quae suppletis apposuit, haud raro sit usus colore rubro. Quae ita correcta, utpote hominis curiosi et prorsus coaetanei, semper in textum recepi. Suppleverat idem totum folium* 64. *Scriba pallido admodum atramento usus est, corrector multo obscuriori. Librorum distinctionibus et capitum rubricis plumbo delineatis scriba vel alius quidam praeibat rubricatorem; eas in archetypo iam exstitisse patet, quis enim sciret ponere tam recte, tam distincte in fine XII,* 5*:* Explicit liber tercius de Lyvonia. Incipit liber quartus de Estonia? *quis nisi rubricator locutus esset ita: XIX,* 5*:* Qualiter conclusionem portus evasimus? *quem denique rubricatorem, ad VII,* 9 *(rectius ad* 8*) haec:* De captivitate sacerdotum et pecorum ablatione a rege Wiscewaldo cum Letonibus *ponentem, tam bene instructum de regis de Gercike nomine, cuius prima mentio fit XIII,* 4, *fuisse statuamus, ut iam in loco praenotato verum protulisset? Inveniuntur autem haec lemmata, quae in editione nostra in notas relegavimus criticas, partim in marginibus, partim in principio vel fine capitum, spatio vacuo eisdem relicto.*

10) id est XV, 34: *[de pyraticis] suis exeuntes effugerunt — et pyraticas paganorum secum [ducentes fere trecentas]* et XV, 4: *[in sporta multis diebus por]taretur — et in [primo adventu eius].*

Multoties in falso ponuntur loco. Textus, quem praebet codex, omnium interpolationum, quibus horret editio, liber est, semel de suo adiecisse videtur scriba iudicium, cum de terrarum partitione (XI, 3) protulerit verba: Non bene. *De modo scribendi pauca dicenda: abbreviationes nonnisi quae saeculo XIII. et XIV. ineunte erant in usu, quandoque litterae duplicatae, ut* clippeos, clippeis, vipperarum, transsire, t *et* c *ante* i *promiscue ponuntur, occurrunt* excercitus, canpum, inperium, inpetus. — *Quae cum omnia ita sint, valde dolendum, quod codex hic Zamoscianus in fine mancus exstat. Coactus ergo fugi ad alios, de quibus nunc agendum.*

2. *Codex bibliothecae Rigensis* 2394, *olim parochi Skodaiski*[11], *chartaceus in folio, initio saeculi XVII. exaratus,* 262 *paginarum. Incipit* Liber primus de Livonia, de primo episcopo Meinardo. Divina providentia *etc. In hoc integrum legitur chronicon, ex exemplari optimae notae descriptum. Quod saeculi XIII. vel XIV. ineuntis fuisse verisimile est, nam cum cap. XIX,* 8 *initio legamus* Otalienses *pro* Rotalienses, *in exemplari originali hoc loco rubricatori spatium vacuum esse relictum elucet; XIX,* 5 *versus finem, ubi leguntur verba:* Qui vero in cymbis anchoras deduxerunt milites et servi, *vocem* servi *sic scripsit* ſuī; *aliquoties* t *pro* c *ponit ut* Ploteke *pro* Ploceke; *XIV,* 9 *versus finem pro:* immolaticiis suis *habet:* in molaticis suis, *cum prius locum lectu difficilem deprehendisset ibique spatium vacuum reliquisset, quod postea ductibus perquam gracilibus, laudatas exarans voces, supplevit. Quandoque in margine notae eadem manu exaratae inveniuntur, sine dubio a scriba additae, quarum nonnullas tantum hic proferre libet. Ad I,* 2: A. C. 1153 Imper: Rom: Frid:, *ad I,* 6: A. C. Ikescolum castrum inchoatur, *et paulo post:*

11) qui a. 1769. mortuus est.

Semigallorum stultum consilium de castro Ikescolensi funibus destruendo. *Reieci igitur, iure quidem ut puto, istam farraginem, quae ad editionem parandam nullius momenti est. Librorum, si excipis codicis initium, et capitum distinctio nulla, attamen verbis et factis rationem reddens scriba novum ingreditur versum, quandocunque peractam fuisse rem putaverit. Modus scribendi non semper constans, plerumque sapit scribam saeculi XVII. Codicem, postquam de eo v. cl. G. Berkholz, bibliothecae Rigensi praefectus, me certiorem fecit, benevolentia senatus Rigensis Berolinum anno* 1866. *missum, ipse contuli.*

2ª. *Codex qui in bibliotheca societatis historicae et antiquariae Rigensis asservatur, manu Gustavi Bergmanni (nat.* 1749, *mort.* 1814.) *exarati, nil est nisi exemplum praecedentis. Ei lectiones discrepantes ex editione Gruberi, ex manuscripto Iohannis Witte mox sub Nr.* 5 *laudando, et ex manuscripto Tideböhliano Revaliensi*[12], *nunc ut videtur deperdito vel latente, adscriptae sunt. De hoc codice mihi scripsit v. d. Berkholz.*

3. *Codex gymnasii Revaliensis, formae quadratae, chartaceus saeculi XVII. ut videtur medii, foliorum* 232, *duabus exaratus manibus, folio* 166 *enim codicis secunda incipit manus et pergit usque ad folium* 197, *quo filum iterum primarius excipit scriba. Mendae in parte a secunda manu exarata correctorem invenerunt scribam aeque primarium. Certe usque ad fol.* 197 *fere (id est XXIV,* 5) *est repetitum aut idem exemplar, quo usus est codex* 2, *aut aliud consimile, nam in* 3 *etiam occurrunt iisdem in locis formae:* Otalienses, Ploteke, in molaticis, *et pro* servi *cap. XIX,* 5 *legitur* sui[13]. *Sed inde a XXIV,* 5

12) De hoc codice quantum coniicere licuit, vide infra sub Nr. 6.
13) Caetera quae aut habent communia aut omittunt concordantes 2 et 3, religiose semper in notis adnotavi criticis.

prorsus alia ratio intercedit, nam textus eisdem atque editio scatet interpolationibus. Quaenam autem exstiterit causa huius mirandae admodum rei, valde dubium; fortasse exemplar authenticum mancum erat in fine, fortasse scriba alium nactus erat codicem quem praeferebat ad suum apographum finiendum. Primo in folio haec leguntur: Bibliothecae Gymn. Reval. iure emptionis annumeror. Ao. 1734, *et:* Chronicon primorum episcoporum Livoniae. *Codicem mihi flagitanti praefectus gymnasio Revaliensi benevolenter misit anno* 1865, *ut eum conferrem cum editis. — Ex hoc fluxit*

3[a]. *codex, qui nunc Revaliae in bibliotheca societatis Esthnicae asservatur. Idem esse videtur ac Wetterstrandianus, laudatus a cl. v. A. Hansen, Script. Rerum Livon. I, XII.*

Iam progrediamur ad classem codicum interpolatorum. Omnium huius classis codicum manuscriptorum, eorum saltem, qui ad nostram pervenerunt notitiam, communis fons exstitisse videtur exemplar olim in bibliotheca praeclarissimi viri Iohannis Oxenstiernae asservatum. Ex hoc enim fluxisse codicem Rigensem 2484 *infra videbimus. Omnium autem trium sequentium codicum* 4. 5. 6 *inscriptio est:* Chronicon Livonicum vetus trium primorum episcoporum res gestas continens *(5.) vel paulo mutatis verbis* Chronicon Livonicum vetus continens res gestas trium *(haec vox deest* 6.) primorum episcoporum. *Codice Rigensi* 2484 *simul edocemur exemplar Oxenstierniense saeculo demum XVI. esse conscriptum, legebatur enim in eius initio:* 3. Martii incepi 15.. *Valde dolendum quod ultimi duo anni numeri iam abscisi sunt. Sed convictus sum argumentis viri cl. C. Schirren*[14], *archetypon classis interpolatae nequaquam aetate excessisse saeculum decimum sextum. Cum enim IX, 13 de*

14) l. c. p. 63. 64.

Lyvonibus conversis proferat auctor haec: Sic ergo Christo vocante gens indomita et paganorum ritibus nimis dedita pedetentim ad iugum Domini ducitur et, relictis gentilitatis sue tenebris, veram lucem, qui Christus est, per fidem intuetur, *interpolator memor Reformatorum principis nostri dicti, effecit:* per solam fidem intuetur. *Unde autem interpolator hauserit ea, quae ad II,* 6 *de morte Bertoldi episcopi una cum die emortuali et versu, quae ad XXIX,* 9 *de mercatoribus Bremensibus, ante* 67 *annos praeteritos portus Lyvonici inventoribus, affert, nescio; omnes reliquae interpolationes nihil dicunt, verba auctoris mutant ampliantque, si non corrigendi vel explicandi conatu ea prorsus corripiant aliquando. Opus igitur non erat has nugas repetere in editione hac, ne lectoribus iterum ex notarum, quas dicimus criticas, ubertate generaretur fastidium. — Sed videamus de codicibus.*

4. *Codex bibliothecae Hannoveranae, in folio minori, signatus XXXIII,* 1746, *olim* 191 *foliorum, quorum nunc folia* 149—156 *deperdita sunt. Scriptus est non ante finem saeculi XVI. Ex hoc Gruberi fluxit editio, quam ob rem in ea desiderantur XXIV,* 5 [Post modicum vero temporis rediit iterum] idem Theodericus sacerdos in Gerwam et Wironiam *usque ad XXV,* 5*:* et cisternas infra fodientes armis [et balistis repleverunt *etc.*]. *Explicit:* Finis Chronici Livonici veteris. *Codicem anno* 1866. *Berolinum missum in aedibus bibliothecae regiae evolvi ipse.*

5. *Codex bibliothecae Rigensis Nr.* 2482, *ab Iohanne Witte olim tabulario Rigensi exaratus, deinde collectionis Schievelbein-Andreae, tum G. de Vegesack, qui eum anno* 1818. *dono offerebat bibliothecae Rigensi. Est autem folii maioris, chartaceus. Chronicon nostrum inde a pagina* 225 *usque ad paginam* 368 *invenitur. In fine leguntur haec:* Ex exem-

plari, quod illustrissimus dominus Iohannes Axelii Oxenstierna, comes etc. suae bibliothecae *(sic!)* servat, et per nobilem dominum Iohannem de Weydenhayn mihi communicatum est, descripsi bona fide mense Decembri 1653. In initio libri inscriptum quoque erat eadem scriptoris manu: 3. Martii incepi 15.. *Iohannes Witte ipse paginavit copiam suam numeris* 1—142, *postea cum multis aliis documentis comprehensa est uno tegumento, qua in re bibliopegae negligentia effectum est ut paginarum quarundam hic sit ordo hodiernus* 106, 119—130, 107—118, 131. *Explicit ut* 4: Finis Chronici Livonici veteris. *Hunc aeque ac* 2 *huc missum ipse inspexi aliquasque ex eo excerpsi lectiones varias.*

5[a]. *Ex* 5 *fluxit* *codex Knüpferi*, *anno* 1660. *exaratus, de quo vide Hansen l. c. p. V. Vir cl. G. Berkholz hunc iam in bibliotheca Dorpatensi esse asservatum putat, ut ipse de natura atque indole eiusdem simul disputans ad me scripsit.*

6. *Codex Tideböhlianus*[15] *Revaliensis*, *nunc deperditus. Quod de eodem scimus Bergmanni apparatu supra laudato ad nos venit; eum classis interpolatae fuisse conieci ex lemmate iam citato.*

His de codicum natura atque praestantia praemissis, elucet novam editionem sic fuisse instituendam, ut amotis interpolationibus, textus purus auctorisque peculiaris, quoad fieri id poterat, restitueretur. Secutus igitur sum codicem Zamoscianum, eoque desinente codicem 2, *Rigensem, quem in verbis scribendis correxi exemplaris Zamosciani praeceptis ductus. In notis admodum parcus capitum divisionem a cl. v. A. Hansen institutam retinui, praesertim cum secundum eam in recentiorum operibus laudentur verba auctoris, tempus in margine adnotavi.*

15) Tideböhl gymnasium Revaliense olim regebat et anno 1807. mortuus est.

Habemus tandem textum authenticum! Ex eo de auctore ipso disquirendum.

Clericum fuisse auctorem, quis est quin videat? Nec licet dubitari de persona ipsius; Heinricum sacerdotem eum fuisse, iam suspicatus est Gruber[16], *argumentis firmissimis monstraverunt Hansen*[17] *et Hildebrand*[18]. *De origine eius multum disputatum est. Cum prius omnes crederent, eum Lettum origine fuisse, nunc eum Germanum sibi vindicant Lyvones hodierni*[19]. *Falso! Auctor enim, de Lyvonibus Philippum Raceburgensem episcopum rapere volentibus, haec protulit verba, XVI, 3:* Et volebant episcopum rapere, sed prohibebat eos et comminabatur eis sacerdos ipsius et interpres, Henricus de Lettis. *Quae verba vulgo explicantur Heinricus sacerdos Lettorum*[20]. *Sed primo animadvertendum, Heinricum hoc loco non ut sacerdotem ad Lettos missum, immo vero ut socium Philippi episcopi, qui se ad Lyvones contulerat, apparere. Iam de natura praepositionis* de *apud Nostrum usitatae indagandum erit. Iuvat has proferre sententias: X, 7 de Iohanne sacerdote ab Holmensibus martyrizato haec dicuntur:* Ipse enim natus de Wironia, et a paganis in puericia captus *etc. Tum IV, 1:* Conrado de Tremonia, *XV, 2:* Helmoldus de Plesse, Bernardus de Lippia, *XXIX, 3:* venerunt quoque ad eum ibidem nuncii Danorum de Revelis; *et ita sexcenties usitato medii aevi more patria vel dominium vel locus natalis indicatur praepositione* de. *Tum XV, 9:* Erat autem Philippus idem de gente

16) in praef. p. II et III. 17) l. c. p. 15 sqq. 18) l. c. p. 6 et p. 162 sqq. 19) Cf. Iordan, Ueber den sogenannten Heinrich den Letten, in: Inland, Wochenschrift für Liv-, Esth- und Curlands Geschichte. 1858. Nr. 14. Hildebrand l. c. p. 7. Pabst l. c. p. IX. 20) Ubi Heinricus de se ipso apud Lettos ut sacerdote fungente locutus est, hoc tali modo fecit, XII, 6 ter: *sacerdos ipsorum* scilicet Lettorum; XXIV, 1: *Henricus Letthorum minister de Ymera;* XXIV, 5: *Letthorum de Ymera sacerdos.*

Lettonum et in curia episcopi enutritus, et adeo fidelis effectus, ut interpres ad ceteras gentes docendas mitteretur. *Demum XIX,* 4 *versus finem:* Et missi sunt Petrus Kakuwalde de Vinlandia et Otto fratrum milicie sacerdos. *Populi nomen usurpatum etiam esse pro terra, docemur hoc loco: XXIX,* 7, *Wilhelmus episcopus Mutinensis sedis apostolicae legatus* pertransiens Lyvoniam venit in Letthorum provinciam, et de Letthis in Sackalam. *Sed opponant adversarii, Auctorem favere parti Theutonicorum, dominorum episcoporum et fratrum militiae virtutes ad coelum usque efferre. Recte quidem et vere, sed argumentum nullius fere momenti. Auctor erat sacerdos, conversionem autem paganorum ad fidem christianam molitus est episcopus Albertus, moliti sunt ceteri episcopi et fratrum militiae ordo. Hi omnes autem Theutonici fuere. Hi erant electus Dei populus, qui, ut Israelitae quondam, gladio et igne portabant verbum Domini ad gentes diversas. Hi denique erant domini terrae acquisitae. Praeter Theutonicos autem Heinricus Lettorum partes tuetur, diserte pronuntiat XXIX,* 3, *quomodo Wilhelmus legatus eos laudibus prosecutus sit,* eo quod sponte et absque ulla bellorum perturbatione fidem christianam primo susceperunt et postmodum nunquam, more Lyvonum et Estonum, baptismi sacramenta violaverunt, humilitatem et patientiam eorum collaudavit, qui nomen domini nostri Iesu Christi ad Estones et ad alias gentes lete portantes, multos de gente sua propter eandem fidem christianam occisos, in martyrum, ut credimus, consortium transmiserunt. *Attamen Lettos una cum Lyvonibus anno* 1212. *rebelles exstitisse contra terrae dominos, ipse narraverat XVI,* 3. 4. 5. *Ne quis obiiciat, Heinricum ita scripsisse, quod olim apud Lettos ipsos ipse sacerdotio*

functus sit! Est modus in rebus ab eo narratis, modus non solum immo vero ratio[21].

Heinricus num puer inter obsides a Lettis episcopo datis fuerit, quis dicat, cum ipse de suis primitiis silentium servet. Semel se, XI, 7, scolarem episcopi profitetur, itaque in curia episcopi enutritus, doctus, ad gradus ecclesiasticos praeparatus esse videtur[22]. *Latina lingua bene instructus sine dubio scripturam sacram tractavit continuo studio, Vergilium*[23] *Horatiumque*[24] *poetas noverat simul ac Sulpicii Severi librum de vita sancti Martini*[25], *in versibus rythmice componendis sine dubio exercitatus erat in schola*[26]. *Iam anno* 1208. *eum sacerdotem Lettorum ad Ymeram reperimus* (*XI*, 7). *Quo munere per complures annos functus, non defuit in bellicis periculis. Cum enim castrum Beverin ab Estonibus oppugnaretur, ipse murum ascendit et pro Lettis defensoribus* musico instrumento canebat Deum exorando, *XII*, 6. *Anno* 1212. (*cf. XVI*, 4) *Philippum Raceburgensem episcopum ad Lyvones comitatus est, cum Wladimiro tractavit* (*XVI*, 6) *et a.* 1214. *filios*

21) Longum est omnia hic repetere, quae v. d. Hildebrand perbene et copiose disputavit l. c. 166 sqq. Ipse enim prius sententiam de origine Germanica auctoris simpliciter suscipiens approbansque, postea disquisitionem criticam hac de re novam instituit (l. c. p. 162—170), sicque tamen finivit: *So bieten sich keine weitern Momente, die der Lettischen Abkunft Heinrichs geradezu widersprächen, vielmehr einzelne, die dafür ausgebeutet werden könnten. Wollte man aber zu jener früheren Annahme zurückkehren, so müsste zunächst die Möglichkeit erwiesen werden, dass das Beiwort „de Lettis" auch diese, und nur diese bezeichne, nicht blosse Variation des Namens „der Lettenpriester" sei. Dass ein solcher Beweis zu führen sei, muss geleugnet werden, aber in Umständen, die ausserhalb des Ausdrucks selbst liegen, können wir kein ausreichendes Hinderniss dafür entdecken.* 22) Cf. XV, 9, ubi similia de Philippo sacerdote narrantur; X, 7, ubi de Iohanne Wironensi in coenobio Segebergensi educato agitur. 23) Cf. X, 3; XXIX, 8. 24) Cf. X, 3. 25) Cf. I, 11. 26) Si vero versus in capite codicis Zamosciani Heinrico attribuendi non sunt, restant tamen alii in chronico, de quibus infra.

Thalibaldi de Tolowa (XVIII, 3) baptizavit. Aestate anni 1215. *Philippo episcopo ad Lateranense concilium indictum properanti socius adstitit, nec non post pericula omnia itineris ab Osilianis hostibus praeparata simul cum eo passa morientem reliquit,* (*XIX*, 5. 6). *Redux occurrit aestate a.* 1216. *in expeditione contra Harrionenses (XX,* 2. 6), *per hiemem eiusdem anni in provincia Gerwen baptizat, a.* 1219. *mense Februario Volquinum magistrum militiae in expeditione contra Revalenses sequitur, XXII,* 9; *anno eodem iam ad finem vergente invenitur in oppugnatione castri Mesothen, tum in Estonia, XXIII,* 7. 8; *anno* 1220. *pugnam vidit, qua Osiliani afflicti sunt apud villam Carethen, XXIII,* 9. *Sic demum Estonibus subactis, iam restabat ut provincia illa, quae gladio erat acquisita, christianam quoque acciperet fidem; securi iam ibi ambulabant missi sacerdotes. Alius autem Theutonicis ibi surrexit inimicus, Dani aemuli. Una cum Petro Kaikewalde sacerdote in regionibus Tarbatensibus et Wironia Noster euangelium praedicat, ubi a Danis repulsi, recedunt in Gerwanense territorium, et ibi non minus hostiliter a Danis recepti, Heinricus conatus est apud Andream archiepiscopum Lundensem, tunc Revaliae morantem, ius praedicationis sibi vindicare, sed frustra, XXIV,* 1. 2. *His bene perspectis cum alio sacerdote, Theoderico tunc noviter ordinato, Estoniam intrat, peragrant simul Sakalam et in Normegunde, provincia vicina, baptizant. Tum abierunt in provinciam Loppegunde, et inde in confinium Wironiae. Ibi Heinricus, Bonifacium aemulatus,* imagines et similitudines deorum *succidit, mirantibus indigenis et stupentibus; processit usque ad lacum, qui nunc Wirzjerw dicitur, et usque ad Odempä, XXIV,* 5. *Paulo post expugnationem castri Tarbatensis vidisse, nec non Wilhelmum Mutinensem episcopum, sedis apostolicae legatum, terras illas visi-*

tantem comitatus esse videtur. Anno demum 1226. *ad provincias maritimas missus, ibi euangelii semina sparsit, XXIX,* 7.

Sacerdotem talem praedicantem cognovimus Heinricum ex chronico, quod nobis reliquit. Eum autem fortem et tenacem hominem fuisse, fide repletum, infatigabilem in sancto labore, elucet.

Scripsit autem chronicon uno quasi tenore, certe usque ad finem capitis XXIX. Iam in prioribus operis partibus respexit ea, quae postea sunt acta; X, 17 *exempli gratia de Philippo agens imperatore, eum piae memoriae nominat; XV,* 1 *de prima obsidione castri Fellin locutus, praesignificat iam secundam anno* 1223. *mense Augusto (XXVII,* 2*) factam. Certe capite XXIX finito, Heinricus stilum deposuit. Wilhelmus Mutinensis episcopus terga iam dederat Lyvoniae, sed eum a.* 1226. *mense Aprili adhuc Dunamunde commoratum esse postea in cap. XXX una cum iis, quae initio anni* 1227. *acta erant memorabilia, narrat. Claudit enim in capite XXIX,* 9 *longam suam narrationem, Iesum Christum dominum eiusque genetricem, virginem Mariam, invocat, ut sint sibi propitii, quia omnia quae scripserat, ad eorum tantum laudem redegisset. Cum autem anni* 1223. *et* 1224. *variis motibus periculisve repleti fuissent, pax et otium tantum data essent anno* 1225, *evincitur inde ab hoc termino usque ad mensem Aprilem anni subsequentis chronicon esse compositum. Monente autem Wilhelmo episcopo Heinricum scripsisse, quidam putarunt*[27]*; certo ipse de tali provocatione silentium servat. Ultimum vero caput, quo inprimis bellum contra Osilianos persequitur, Rigensiumque civium in eo magnalia facta, statim redux composuisse videtur. laetus de victoria reportata, de terra iam christianae*

27) Cf. Hansen l. c. p. 22, Hildebrand p. 19.

fidei vindicata, oratione elatiori celebrat Rigam urbem Virginis, quae talia tantaque peregisset.

Ipse profitetur se scripsisse, XXIX, 9: rogatu dominorum et sociorum, *nempe provocatus per fratres militiae, episcopum Albertum, nec non per alios suorum itinerum laborumque socios sacerdotes. Pergit autem:* Nihil autem hic aliud superadditum est, nisi ea, que vidimus oculis nostris fere cuncta, et que non vidimus propriis oculis, ab illis intelleximus, qui viderunt et interfuerunt. *Ex natura autem ipsa tam longi operis coniiciendum est, Heinricum habuisse adnotata inter res gestas redacta. Fortasse ipse et alii sacerdotes, euangelii nuncii, miserant episcopo epistolas, quibus referebant de laborum successu, et quae postea, in archivis episcopii asservatae, scribenti ad manus fuerunt. Certe diplomata quaedam ibidem deposita cognovit, saepius laudat bullas papales, quae ad nos temporum ingratia non pervenerunt; XV,* 5 *chartam qua Lyvones ad annualem tritici mensuram reddendam erant obstricti commemorat; vel etiam XIII,* 4, *ubi de subiectione principis de Gercike disputat, quandam affinitatem inter Nostri et diplomatis (Livländisches Urkundenbuch ed. Bunge I,* 15) *verba offendimus. Quoad concilium Lateranense anno* 1215. *celebratum, ex Eduardi Winkelmann disquisitione critica, quam hac de re instituit in libro, cuius est titulus „Kaiser Friedrich II.", tom. I,* 105 *et* 106, *scimus, ordinem rerum ibi gestarum in scriptis esse consignatum, haecque sapiunt verba Nostri*[28] *in cap. XIX,* 7. *Quis etiam nunc dubitet, quin ad archivum episcopale aditus Heinrico patuerit? — Porro testes, qui factis interfuerunt, a Nostro hi laudantur: IX,* 5. Referebat sacerdos quidam, qui tunc in Lethonia captivus tenebatur,

28) Cf. Hildebrand p. 24. 25, et 25 n. 1.

Iohannes nomine, quod mulieres quinquaginta se ob mortem virorum suspendio interfecerunt; *XI*, 4 *de morte Godefridi advocati turpissima:* sicut a quibusdam relatum est; *XV*, 4 *de mirifica sanatione Bernardi de Lippia:* ut ipse saepius retulit; *XVIII*, 8 *de martyrio Friderici de Cella, sacerdotis ordinis Cisterciensis, per Lyvones ei inflicto:* Lyvones quoque quosdam secum captivos deduxerunt in Osiliam, qui post reditum suum nobis omnia predicta retulerunt.

Minime igitur dubitandum, Heinricum nostrum ad historiam scribendam bene fuisse praeparatum. Si autem investigamus, quomodo hunc finem attigerit, non est negandum, vires ei defuisse. Res viderat, non perspexerat. Quae facta sunt, narrat, relatorum rationes et causas non cognovit. Nec tamen ultra est vituperandus, aliud enim nobis est historiam scribere, aliud hominibus saeculorum iam peractorum. Accedit quod Heinricus sacerdotio functus est, nec ad altiores gradus promotus, quoad scimus, maioribus fortasse in rebus episcoporum et dominorum secretis non est admissus. Ipse dicit XXIX, 9: haec paucula conscripta sunt ad laudem eiusdem domini nostri Iesu Christi, qui fidem et nomen suum portari vult ad omnes gentes, ipso cooperante et confirmante, per quem talia sunt operata. *Et porro diserte profitetur laudem Christi, de factis tam gloriosis debitam, se scribere voluisse, ne ea per negligentiam pigrorum oblivioni in posterum traderentur; haec se non fecisse adulationis aut lucri temporalis gratia, sed potius in delictorum suorum remissionem. Quae cum ita sint, Heinricum historicum fuisse non est cur censeamus, ei autem inter eos, qui medio aevo composuerunt chronica, praecipuum deberi locum, iure statuimus. Ieiunus in rebus narrandis, a miraculis proferendis se semper fere abstinet, cognitionem gentium paga-*

narum illarum septentrionalium, quoad vitae cultum, mores, artes et religionem, valde sua narratione ditat. Lingua Latina admodum edoctus erat, conscius inconscius verba scripturae sacrae retinuit, ita tamen, ut quandoque ipsi pagani loquantur sermone biblico; humili, ut ipse dicit (XXIX, 9), scriptura opus suum composuit. Nec tamen evitat lusus verborum[29]*, nec se abstinet a versibus faciendis* [30]*, quandoque oratio sapit pompam poeticam, raro inveniuntur facetiae vel salse dicta*[32]*. In grammaticae regulis non peccat, habet autem quaedam inusitata, praesertim amat uti participiis pro praesenti vel perfecto. Quasdam voces Germanicas adaptavit sermoni Latino, ut XXIII,* 8 erkerius, plancae; *Livonicis et Letticis utitur his:* maia, malewa, watmal, waypa, *quae suo explicabo loco.*

De chronologia[33] *Nostri pauca restant dicenda. Heinricus secundum morem saeculo XIII. in Lyvonia usitatum annum incipit ab annuntiatione beatae Mariae Virginis, i. e. a* 25. *die mensis Martii. Cum autem, enarratis primorum episcoporum Meinardi et Bertoldi fatis, ad Alberti episcopi historiam enucleandam pertransiisset auctor, capita fecit ex singulis, quibus gerebat ille episcopatum, annis. Albertum autem episcopum electum esse anno* 1199. *vel Februario exeunte vel Martio ineunte constat. Ita fit ut anni ab annuntiatione beatae Mariae computati et anni episcopi fere coincidant.*

29) IV, 5; XVI, 3; XXIX, 3; XXX, 6. 30) Vide praesertim disticha quaedam in annorum capitibus; cap. XXX, 4. 5. 6. 31) Cf. XXV, 2; XXX, 6. 32) X, 3: *diaconum quendam Stephanum, alium tamen quam prothomartyrem.* X, 17: *si promissis quispiam dives esse poterit;* XXIII, 8: *stulti quidam ex nobis, quorum infinitus est numerus,* cf. XXIV, 1 et praesertim XXVI, 7, ubi de sacerdote Hartwico a paganis super pinguem bovem positum dicit, *eo quod ipse eque pinguis fuerit.* 33) Qui verum vidit primus, nominandus est Hansen, l. c. p. 23 sqq.: Die Chronologie Heinrich des Letten. Laudandus etiam Ernesti Bonnell: Russisch-Livländische Chronographie etc. St. Petersburg 1862. 4o.

Finem praefationi imponens, non possum quin gratias agam permaximas viris, qui mihi hac in re succurrerunt ea benivolentia, qua prosecuti sunt omne artium liberalium, historiae praesertim studium, viro doctissimo Kunik, academiae imperialis Petropolitanae socio, viro clarissimo G. Berkholz, bibliothecae Rigensi praefecto. Accipiant hi viri novam hanc Heinrici editionem documentum venerationis, qua me adversus eos semper obstrictum esse libenter profiteor.

Scribebam Berolini Kalendis Februarii 1872.

WILHELMUS ARNDT.

HEINRICI CHRONICON LYVONIAE.

LIBER PRIMUS.

Divina providencia, memor Raab et Babilonis[34], (1.)
videlicet confuse gentilitatis, nostris et modernis temporibus Lyvones ydolatras ab ydolatrie et peccati sompno taliter igne sui amoris excitavit.

Fuit vir vite venerabilis et venerande caniciei (2.)
Meynardus, sacerdos ex ordine beati Augustini, in cenobio Sigebergensi[35]. Hic simpliciter pro Christo et predicandi tantum causa cum comitatu mercatorum Lyvoniam venit[36]. Theutonici enim mercatores, Lyvonibus familiaritate coniuncti, Lyvoniam frequenter navigio per Dune flumen adire solebant.
Accepta itaque licencia prefatus sacerdos a rege (3.)
Woldemaro de Ploceke[37], cui Lyvones adhuc pagani tributa solvebant, simul et ab eo muneribus receptis, audacter divinum opus aggreditur, Lyvonibus predicando et ecclesiam in villa Ykescola[38] construendo.
Ex eadem villa primus Ylo pater Kulewene et Viezo (4.)
pater Alonis primi baptizantur, aliis vicissim sequentibus.

34) Cf. Psal. 86, 4. 35) Segeberg in Holsatia. Apud Arnold. Lubec. V, 30 (M. G. SS. XXI, 211): *Meinardus Sygebergensis canonicus.* 36) Cf. ibid.: *Cumque vir bonus per aliquot annos cum negotiatoribus illuc iret et suis negotiis devotus insisteret.* 37) Polozk ad Dunam. 38) Uexküll ad Dunam fl.

(5.) Proxima hyeme Lettones, vastata Lyvonia, plurimos in captivitatem abducunt. Quorum rabiem declinans idem predicator cum Ykescolensibus, silvis committitur. Recedentibus Letthonibus causatur iam dictus Meynardus Lyvonum stulticiam, eo quod municiones nullas habeant; quibus castra fieri pollicetur, si filii Dei censeri et esse decreverint. Placet et promittitur, et ut baptismum recipiant iuramento
(6.) firmatur. Igitur estate proxima a Gothlandia lapicide adducuntur. Interim suscipiende fidei sinceritas a Lyvonibus confirmatur secundo. Ante castri Ykescolensis inchoacionem pars populi baptizatur et, facto castro, universitas se baptizandam, licet mendaciter, pollicetur. Ergo muri a fundamentis exsurgunt. Quinta pars castri sicut a predicatoris surgit expensis, sic eius cedit proprietati, ecclesie fundo ab eo primitus comparato. Perfecto demum castro, baptizati recidivant, nondum renati fidem suscipere detrectant; idem tamen Meynardus ab incepto non desistit. Eo tempore Semigalli, pagani vicini, audita lapidum constructione, ignorantes eos cemento mediante firmari, cum magnis funibus navium venientes, putabant se stulta sua opinione castrum in Dunam trahere, sed a balistariis vulnerati, dampna
(7.) reportantes abierunt. Vicini Holmenses[39] simili promissione prefatum Meynardum circumvenientes, facto sibi castro de dolis lucra reportant. Sed primitus qualicumque intencione baptizati sunt, quorum nomina sunt Viliendi, Uldenago, Wade, Waldeko,
(8.) Gerweder, Vietzo. Inter duorum predictorum castro-
1186. rum constructionem a Bremensi metropolitano[40]
(9.) Meynardus in episcopum ordinatur[41]. Consummato autem castro secundo, oblita iuramenti mentita est iniquitas sibi, nec est usque ad unum, qui fidem

39) Kirchholm ad Dunam fl. 40) Hartwico II, 1184—1207
41) Cf. Arnoldum Lubec. l. c. p. 211.

suscipiat. Turbatur nimirum predicantis animus, pre-
sertim cum pedetentim, rebus suis expilatis, cola-
phizata familia, ipsum suis de finibus exterminare
decernant, baptismum, quem in aqua susceperant,
in Duna se lavando removere putant, remittendo in
Theuthoniam. Habebat idem episcopus cooperato- (10.)
rem in ewangelio fratrem Theodoricum Cisterciensis
ordinis, postmodum in Estonia episcopum, quem
Lyvones de Thoreyda diis suis immolare proponunt,
eo quod fertilior seges ipsius sit in agris eorumque
segetes inundacione pluvie perirent. Colligitur po-
pulus, voluntas deorum de immolatione sorte inqui-
ritur. Ponitur lancea, calcat equus, pedem vite
deputatum nutu Dei preponit[42]. Orat frater ore,
manu benedicit. Ariolus Deum christianorum equi
dorso insidere et pedem equi ad preponendum mo-
vere asserit, et ob hoc equi dorsum tergendum, quo
Deus elabatur. Quo facto, dum equus vite pedem
preponit ut prius, frater Theodoricus vite reserva-
tur. Idem frater missus in Estoniam, propter ecli-
psim solis, que in die Iohannis baptiste fuit, a 1191.
paganis plura passus est vite pericula dicentibus,
ipsum solem commedere[43]. Eodem tempore Lyvo
quidam de Thoreida vulneratus petivit a fratre Theo-
dorico curari, promittens se si curatus fuerit bapti-
zari. Frater autem herbas contundens, nec tamen
herbarum effectum sciens, sed invocato nomine
Domini, ipsum et in corpore et in anima baptizando
sanavit. Et hic primus in Thoreida fidem Christi
suscepit. Infirmus eciam quidam fratrem Theodo-
ricum vocat, baptismum petit; quem mulierum pro-
terva prohibet pertinacia a sancto proposito; sed
invalescente egritudine vincitur muliebris incredu-
litas, baptizatur, orationibus Deo committitur. Cuius

42) De huiusmodi oraculis cf. I. Grimm, Deutsche Mythologie, ed. sec. p. 627 sq. 43) Cf. Grimm, Mythol. p. 669.

morientis animam neophitus quidam ad septem distans miliaria, ab angelis in celum deferri vidit et agnovit.

(11.) Visa autem Lyvonum pertinacia et labore cassato, episcopus predictus, collectis clericis cum fratribus, mercatorum naves iam in pascha Gothlandiam ituras recedendi proposito aggreditur. Unde Lyvonum astucia christianorum timet et suspicatur super se venturum exercitum, unde dolis et lacrimis et aliis multis modis prefatum ficte revocare student episcopum, dicentes — ut illi quondam beato Martino, licet intentione non simili —: *Cur nos, pater, deseris? Aut cui nos desolatos relinquis? Num recedendo pastor oves suas periculose faucibus luporum exponit?*[44] Et ipsi Lyvones plene se fidem suscepturos repromittunt. Credit innocens omni verbo et, mercatorum consilio simulque futuri exercitus fiducia accepta, cum Lyvonibus revertitur. Promiserant enim aliqui de Theuthonicis et quidam de Danis et de Normannis et de singulis populis exercitum se, si opus foret, adducturos. Post discessum mercatorum redeuntem episcopum Holmenses salutatione et animo Iude salutant, dicentes: *Ave, rabbi*, et quo precio sal aut watmal[45] in Gothlandia comparetur inquirunt. Non differt lacrimas amaritudo cordis, transit Ykescolam et in domum suam recipitur. Statuit diem, ut colligat populum promissi monendum. Diem non servant, promissum non implent. Unde cum suis captato consilio in Estoniam ire proponit, quatinus cum illis qui ibi hyemaverant mercatoribus pergat Gothlandiam. Interim Lyvones in via eius procurant interitum, sed ab

44) Cf. Sulpicii Severi ep. III. ad Bassulam socrum suam (ed. Halm p. 148), ubi leguntur haec: *Cur nos, pater, deseris? aut cui nos desolatos relinquis? Invadent gregem tuum lupi rapaces, et quis eos a morsibus nostris percusso pastore perhibebit?* 45) pannus laneus admodum crudus; livonice *vadmal*, lettice *wadmals*.

Annone Thoredensi premunitur et redire monetur.
Itaque multipliciter perplexus Ykescolam revertitur,
terram declinare non valens. Unde pro captando (12.)
consilio domno pape[46] clam nuncium suum, fratrem
Theodoricum de Thoreyda, direxit. Qui videns se
de terra exire non posse, pio dolo vicit Lyvonum
insidias, vectus equo, habens stolam, librum et
aquam benedictam quasi infirmum visitaturus. Et
hanc vie sue causam viatoribus interrogantibus pre-
tendens, terram exeundo evasit et ad summum usque
pontificem pervenit. Summus itaque pontifex, audito
numero baptizatorum, non eos deserendos censuit,
sed ad observationem fidei, quam sponte promise-
rant, cogendos decrevit. Remissionem quippe om-
nium peccatorum indulsit omnibus qui ad resusci-
tandam illam primitivam ecclesiam accepta cruce
transeant[47]. Iam tunc idem episcopus cum duce (13.)
Suecie[48], Theuthonicis et Gothis[49] Curones bello
adierant, sed tempestate depulsi Vironiam, Esto-
nie provinciam, applicant et triduo terram vastant.
Sed dum Virones de fide recipienda tractarent, dux,
accepto potius tributo ab eis, vela sustollens, diver-
tit in molestiam Theutonicorum.

Interea pie memorie Meynardus episcopus post (14.)
multos labores et dolores decidit in lectum, et videns
se moriturum, Lyvonie et Thoreide convocat quos-
que seniores, inquirens si post mortem suam dein-
ceps carere velint episcopo. Illi autem magis se
episcopo et patre gaudere velle communiter affir-
mant. Et post paululum episcopus diem clausit 1196.
extremum[50].

46) Coelestino III. 47) De privilegio tunc episcopo dato cf. Nostrum paulo infra II, 3. 48) Birger Iarl? 49) Gothlandiae insulae incolis? 50) Tumuli inscriptio (cf. Bonnell, Russisch-Livländische Chronographie. St. Petersburg. 1862. Commentar. p. 43): *[actis] millenis centenis nonaquegenis [Annis cum] senis, hic ab hiis it ad ethera [poenis] IV. Idus mensis Octobris*, id

LIBER SECUNDUS.

(II.) Celebratis secundum morem exequiis et episcopo qualicumque Lyvonum planctu et lacrimis sepulto, de successore tractatur et ad Bremensem metropolim pro persona ydonea mittitur. Demonstratur de Cysterciensi ordine Lucensis[51] abbatis Bertoldi reverenda persona. Difficilis quidem primitus ad eundum exhibetur, sed metropolitani victus precibus,
(2.) predicationis onus aggreditur. Factus episcopus, primo sine exercitu Domino se committens, fortunam exploraturus Lyvoniam pergit, Ykescolam venit et ecclesie dotem ingrediens, quosque meliores tam paganos quam christianos coram se colligit. Quos potibus et escis et muneribus datis placare laborat, dicens se eorum vocatione venisse et predecessori suo in solidum successisse. Quem quidem primo blande suscipiunt, sed ipsum in Holmensis cymiterii consecratione alii in ecclesia concremare, alii occidere, alii submergere concertabant, egestatem ad-
(3.) ventus sui causam esse improperabant. Talibus iniciis consideratis, clam naves adiit et Gothlandiam revertitur et in Saxoniam procedens, Lyvoniensis ecclesie ruinam tam domno pape quam metropolitano et Christi fidelibus conqueritur universis. Igitur domnus papa cunctis signum crucis accipientibus et contra perfidos Lyvones se armantibus remissionem indulget peccatorum, litteras super hiis eidem episcopo Bertoldo sicut et suo dirigens predecessori.

est Octob. 12. — Necrologium Luneburg. apud Wedekind, Noten etc. III, 76: *V. Idus Octobr. Obiit Meinwert episcopus*, i. e. Oct. 11. — Econtra Gelenius in Sacris et piis fastis Agripp. quos ipse congessit in libro De admiranda sacra et civili magnitudine Coloniae. Col. Agripp. 1645, p. 713: Aug. 14. 51) Loccum in provincia Hannover. De tempore, quo abbas ibi fuerit Bertholdus, cf. Scriptores rerum Prussicarum II, 23, n. 1.

Episcopus ergo collectis viris Lyvoniam venit cum exercitu, ad castrum Holme procedens, quod quidem in medio fluminis situm est. Hic misso trans aquam nuncio querit, si fidem suscipere et susceptam servare decernant. Qui se fidem recognoscere nolle nec servare velle proclamant. Episcopus vero, neglectis retro navibus, ipsis nocere non potuit. Ergo cum exercitu ad locum Rige revertitur et cum suis quid agat consiliatur. Interea (5.)
(4.) 1198.
contra ipsum Lyvonum universitas colligitur et trans montem Rige[52] stationem faciunt pugnare parati. Dirigunt tamen episcopo nuncium causam exercitus superducti requirentes. Respondet episcopus causam, quod tamquam canes ad vomitum, sic a fide sepius ad paganismum redierint. Item Lyvones: *Causam hanc*, inquiunt, *a nobis removebimus. Tu tantum remisso exercitu cum tuis ad episcopium tuum cum pace revertaris, eos qui fidem susceperunt ad eam servandam compellas, alios ad suscipiendam eam verbis non verberibus allicias.* Episcopus ab eis huius securitatis obsides filios ipsorum requirit, et illi penitus se daturos contradicunt. Interea colligende partis eorum causa breves dant et recipiunt inducias, missis invicem lanceis secundum morem ad confirmationem pacis. In qua pace plures Theutonicos equis pabula querentes occiderunt. Quo viso domnus episcopus ipsorum lancea remissa paci contradixit. Vociferantur et constrepunt paganico more Lyvones. Armantur ex adverso Saxonum acies ad (6.)
pugnandum, in paganos precipitantes insultum. Iul. 24.
Fugiunt Lyvones, episcopus equi ab eo male detenti velocitate inmiscetur fugientibus. Quem, duobus

52) Cf. Hermannum de Wartberge (Script. Rerum Prussic. II, 23): *in Monte Zabuli*; quem montem ante Rigam situm fuisse demonstrant eiusdem verba ad annum 1373, l. c. p. 104. — Livländische Reimchronik (Script. Rer. Livon. I, 532, vers. 557): *Sie zogeten kegen in uf den sant.*

complectentibus, tercius, Ymaut nomine, a tergo lancea perfodit[53], quem et alii membratim dilace-
(7.) rant. Lyvones se subsequi verentes exercitum precipites fugiunt, quia videntes unam occisi Theuthonici galeam militarem, quam capiti suo Lyvo percussor imposuerat. Amisso etenim capite suo nimirum turbatur exercitus, et tam equis quam navibus, tam igne quam gladio Lyvonum perdunt segetes. Quo viso Lyvones, ut maioribus dampnis occurrant, pacem innovant et, vocatis ad se clericis, primo die in Holme circiter 50 baptizati sunt, sequenti die in Ykescola circiter 100 convertuntur. Sacerdotes per castra suscipiunt annone mensuram de quolibet aratro[54] ad expensas cujusque sacerdotis statuendo. Hiis visis mitigatur exercitus et ad reditum prepa-
(8.) ratur. Lyvones igitur, amisso pastore suo, consilio clericorum et fratrum nuncios pro successore novo in Theutoniam mittunt. Et sic credula pacis incerte Saxonum turba revertitur. Manent clerici, manet navis una mercatorum. Iam vela ventus depulit, et ecce! perfidi Lyvones, de balneis consuetis egressi, Dune fluminis aqua se perfundunt, dicentes: *Hic iam baptismatis aquam cum ipsa christianitate removemus aqua fluminis et fidem susceptam exfestucantes, post Saxones recedentes transmittimus.* Illi autem qui recesserant in cuiusdam arboris ramo quasi caput hominis inciderant, quod Lyvones Saxonum deum putantes et ex hoc inundanciam et pestilenciam sibi immittere credentes, cocto iuxta ritum medone, combibentes captato consilio caput ab arbore

53) Secundum traditionem Lyvonicam Iul. 24. Consentit quodammodo Arnoldus Lubecensis, l. c. p. 212, ex quo aestate proelium actum fuisse coniiciendum est. Fasti Agrippinenses vero p. 733: Oct. 20.
54) i. e. de terra, quanta uno aratro arari potest. Cf. Helmoldum I, p. 12 (SS. XXI, 20): *tributum — de quolibet aratro mensura grani* etc. *Sclavicum vero aratrum par boum aut unus conficit equus.* Cf. eundem I, 14. 87.

ponentes, ligna connectunt, quibus caput superpositum, quasi deum Saxonum, cum fide christianorum post recedentes Gothlandiam per mare transmittunt.
(9.) Mense peracto, rupta pace, fratres capiendo et male tractando in bona ipsorum grassantur, ea furtim et violenter auferendo. Equis eciam ablatis, agri inculti remanent. Unde usque fere ad ducentas marcas ecclesia est dampnificata. Fugit ergo clerus ab Ykescola in Holme, nescius cui se fortune aut loco committant.
(10.) 1199. Apr. 18. Proxima quadragesima collecta Lyvonum universitas decernit, ut quicumque clericus in terra permaneat post pascha, capite puniatur. Unde tam timore mortis quam querendi pastoris causa clerici Saxoniam pergunt. Decreverunt eciam Lyvones mercatores, qui remanserant, occidere. Sed mercatores dantes munera senioribus vite sue consuluerunt.

LIBER TERCIUS.

(III.) Anno Domini 1198. venerabilis Albertus, Bremensis canonicus, in episcopum consecratur.

(2.) Post consecrationem estate proxima Gothlandiam vadit et ibidem circa quingentos viros signo crucis ad eundum in Lyvoniam signat. (3.) Inde per Daciam transiens munera regis Canuti et ducis[55] Woldemari et Absolonis archiepiscopi[56] recepit. (4.) 1199. Dec. 25. Reversus in Theuthoniam in natali Domini Magdeburch plures signat. Ubi rex Philippus cum uxore[57] coronatur[58]. (5.) Et coram eodem rege in sentencia queritur, si bona in Lyvoniam peregrinancium sub tuicione pape ponantur, sicut eorum qui Ierosolimam vadunt.

55) Sleswicensis, postea Waldemarus ipse rex Danorum est effectus. 56) Lundensis. 57) Irene. 58) Cf. Winkelmann, Livländische Forschungen, in Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- u. Kurlands XI, p. 308.

Responsum vero est, ea sub protectione apostolici comprehendi, qui peregrinacionem Lyvonie in plenariam peccaminum remissionem iniungens, vie coequavit Ierosolimitane[59].

(IV) Anno secundo sui episcopatus cum comite Con-
1200. rado de Tremonia[60] et Harberto de Yborch[61] cum multis peregrinis in Lyvoniam vadit, habens secum
(2.) in comitatu 23 naves. Post ingressum Dune se cum omnibus suis Deo commendans ad castrum Holme proficiscitur et inde procedens, Ykescolam ire proponit, sed Lyvones insultum facientes in ascensu, quibusdam vulneratis, Nicolaum sacerdotem cum aliis occidunt. Episcopus tamen et sui, licet cum dificultate, Ykescolam perveniunt. Quos fratres ibidem morantes a tempore primi episcopi et alii cum gaudio suscipiunt. Collecti Lyvones ibidem pacem cum Theutonicis ad tres dies faciunt, sed dolose, ut suum videlicet interim exercitum colligant.
(3.) Pace facta, episcopus Holmam descendit et paci confidens pro sede sua et pontificalibus et aliis necessariis nuncios ad naves in Dunemunde dirigit, qui secum assumptis que volebant, quasi sub magna securitate pacis, per viam qua descenderant revertuntur. In qua post ascensum Rumbule[62], Lyvones pacem infringentes, eos graviter impugnant, et una navi retrocedente et evadente, aliam capiunt et pene omnes in ea existentes occidunt et ita Holmam procedentes, episcopum cum suis obsident. Ubi cum obsessi nec sibi nec equis pastum haberent, satis angustiati tandem terram fodientes in diversis foveis annonam plurimam et cibaria invenerunt. Interim Frisones cum una tantum navi venientes, et segetes

59) Cf. bullam Innocentii III, 1199. Oct. 5. apud Bunge, Liv-, Ehst- und Curländisches Urkundenbuch I, 14. 15. 60) Dortmund. 61) Iburg. 62) hodie Rummel.

Lyvonum incendunt et in hiis et in aliis quantum valent eos dampnificant. Lyvones hoc videntes et maius periculum metuentes pacem renovant et firmant et cum episcopo et ceteris Theutonicis ad locum Rige vadunt, ubi Asso et plures alii gratiam baptismi percipiunt.

Episcopus tamen ob perfidiam Lyvonum paci (4.)
eorum non confidens, quam iam multociens ruperant, obsides ab Annone et Caupone et senioribus terre exigit, qui vocati a Theutonicis ad potacionem, omnes simul conveniunt et in una includuntur domo. At illi timentes ne trans mare in Theutoniam deducantur, pueros suos, qui de Duna et in Thoreyda fuerunt meliores, domno episcopo circiter triginta representant; quos ille letus accipit et terram Domino committens, in Theuthoniam vadit.

Ante exitum suum Lyvones episcopo locum civi- (5.)
tatis demonstrant, quam et Rigam appellant, vel a Riga lacu, vel quasi irriguam, cum habeat inferius irriguum ac irriguum superius. Irriguum inferius, eo quod sit aquis et pascuis irrigua, vel eo quod ministratur in ea peccatoribus plenaria peccaminum remissio, et per eam irriguum superius, quod est regnum celorum, per consequens ministratur, vel Riga nova fide rigata et quia per eam gentes in circuitu sacro baptismatis fonte rigantur. Episcopus (6.)
autem sciens Lyvonum maliciam et videns, se sine auxilio peregrinorum in gente illa non posse proficere, fratrem Theodericum de Thoreida pro litteris expedicionis Romam mittit. Qui negocium sibi commissum sanctissimo pape Innocencio revelans, litteras ab eo prenominatas et benigne porrectas optinuit. Ipsius eciam rogatu et instancia idem venerandus Romane sedis antistes omnibus Semigalliam mercationis causa frequentantibus districte portum ipsorum sub anathemate prohibet. Quod factum (7.)

postea mercatores ipsi collaudantes, eundem portum communi decreto sub interdicto ponunt, ut si quis illum deinceps mercationis causa ingredi presumat, rebus simul et vita privetur. Unde postea, duobus annis transactis post constructionem civitatis, quidam promissum eorum infringere volentes, primo a mercatoribus omnibus, ne Semigalliam vadant, affectuose rogantur. Sed illi apostolici mandatum non attendentes et commune mercatorum decretum parvipendentes, in navi sua Dunam descendunt. Quorum animositatem ceteri videntes, admotis aliis navibus eos impugnant. Tandem duobus viris, gubernatore videlicet et ductore navis, exceptis et crudeli morte peremptis, alii autem redire coguntur.

(V.) Anno tercio sue consecracionis episcopus cum
1201. peregrinis, quos habere potuit, dimissis in Theuthonia obsidibus, in Lyvoniam revertitur, et eadem estate in campo spatioso, iuxta quem portus navium
(2.) esse poterat, Riga civitas edificatur. Eo tempore episcopus Danielem virum nobilem et Conradum a Meyiendorpe[63] ad se colligens, duobus castris Lenewarden[64] et Ykescola inbeneficiavit.

(3.) Interim Curones, audito adventu episcopi et civitatis inchoatione, non timore belli sed vocatione Christi pro pace facienda nuncios ad civitatem dirigunt; quam pacem consencientibus christianis, sicut mos est paganorum, sanguinis effusione stabiliunt.
(4.) Leththones etiam, Deo sic disponente, pacem querentes eodem anno Rigam veniunt, ubi statim pace facta, cum christianis amicicie fedus ineunt, qui postea hyeme subsequente cum exercitu magno Dunam descendentes Semigalliam tendunt. Sed ante

63) Meiendorf, a Magdeburg ad occidentem. 64) ad Dunam ab Uexküll ad orientem, ubi hodie praedium Lennewaden, quod lingua Lettica sonat Lehlwarde.

ingressum terre audientes, regem de Plosceke cum exercitu Leththoniam intrare, Semigallis relictis, cum festinatione redeunt et in ascensu iuxta Rumbulam duos piscatores episcopi invenientes, quasi lupi rapaces in ipsos seviunt et vestes quibus tegebantur auferunt. Quo facto piscatores denudati Rigam fugiunt et iniuriam illatam exponunt. Peregrini autem rei veritatem intelligentes, quosdam Leththones adhuc in Riga existentes capiunt et eo usque in vinculis detinent, donec piscatoribus ablata restituuntur.

Anno quarto sue ordinacionis paucis peregrinis (VI.)
murum se pro domo Domini ponentibus civitas com- 1202.
mittitur, et episcopus cum ceteris peregrinis in Theuthoniam proficiscitur.

Post cuius discessum frater eius Engelbertus, (2.)
homo religiosus, de Novo Monasterio[64*] vocatus, Rigam cum primis venit civibus et, eo cooperante qui dat verbum ewangelizantibus, Christi nomen dilatare cepit in gentibus cum fratre Theoderico de Thoreida et Alabrando et ceteris fratribus in Lyvonia sub religione viventibus. Cuius vitam et ordinem (3.)
approbantes non longo transacto tempore fratres de conventu beate virginis Marie in Riga, ipsum in prepositum eligunt, quia ex eodem ordine de cenobio Sigebergensi bone memorie Meynardus, primus Lyvonum episcopus, est electus, qui eos sibi conformare volens, conventum ipsorum in parochia Ykescola primus instituerat. Quem tamen conventum (4.)
regularium et episcopalem sedem postea Albertus episcopus de Ykescola in Rigam tercio sue consecrationis anno transtulit et cathedram episcopalem cum tota Lyvonia beatissime Dei genitricis Marie

64*) Neumünster in Holsatia.

(5.) honori deputavit. Claustrum quoque Cysterciensium monachorum in ore Dune construxit, quod claustrum Dunemunde vel Montem sancti Nicolai appellavit. Cui cenobio cooperatorem suum in ewangelio, fratrem Theodericum de Thoreyda, abbatem conse-
(6.) cravit. Eodem tempore previdens idem frater Theodericus perfidiam Lyvonum et multitudini paganorum non posse resistere metuens, et ideo ad multiplicandum numerum fidelium et ad conservandam in gentibus ecclesiam, fratres quosdam milicie Christi instituit, quibus domnus papa Innocencius regulam Templariorum commisit et signum in veste ferendum dedit, scilicet gladium et crucem, et sub obedientia sui episcopi esse mandavit.

(7.) Deinde Semigalli, pacem cum Lyvonibus non habentes, ecclesiam Holme cum tota villa simul exurunt et castrum diu inpugnantes et capere non valentes, recedunt. Deus autem volens novellam plantacionem fidei christiane propagare et ei pacem ubique firmare, post eandem expedicionem Semigallos ipsos pro pace facienda Rigam mittit et ita, pace more gentilium solidata, eos qui antea fuerant hostes Theuthonicorum et Lyvonum reddit amicos.

(VII.) Anno quinto sui pontificatus a Theuthonia rediens
1203. episcopus viros nobiles, Arnoldum de Meyiendorpe, Bernardum de Sehusen[65], Theodericum fratrem suum, cum pluribus honestis viris et militibus secum adducit. Cum quibus prospera et adversa pro Deo pati non formidans, fluctuanti pelago se committit et provinciam Listrie regni Dacie aggrediens, paganos Estones de Osilia insula cum 16 navibus invenit, qui recenter ecclesia combusta, hominibus occisis et

65) Sechausen haud procul a Meiendorf.

quibusdam captivatis, terram vastaverant, campanas
et res ecclesie asportaverant, sicut tam Estones
quam Curones pagani in regno Dacie et Suecie
hactenus facere consueverant. Armantur peregrini
dampna christianorum volentes ulcisci; sed pagani
cognoscentes, quod Lyvoniam pergerent, timentes
valde, pacem se cum Rigensibus fecisse mentiti
sunt, quibus dum crederent christiani, tunc quidem
manus eorum evaserunt, sed dolis suis nulla eis
lucra reportantibus, in eundem laqueum[*], qui para-
tus erat eis, postea incidunt[66]. Nam peregrini, Deo
eos ducente, sani et incolumes Wysbu[67] pervenien-
tes, a civibus et hospitibus ibidem existentibus lete
suscipiuntur. Post dies aliquot Estones cum uni-
versa rapina sua adveniunt, quos peregrini velificare
videntes, cives et mercatores incusant, eo quod
christiani nominis inimicos cum pace portum suum
transire permittant. Quibus dissimulantibus et ma- (2.)
gis pacis securitate cum eis gaudere volentibus, pere-
grini episcopum suum adeunt et cum eis pugnandi
licenciam postulant. Episcopus itaque voluntatem
illorum intelligens, eos a proposito nititur revocare,
tum quia possibile erat, eos ab hostibus in pugna
periclitari, tum quia ecclesia in gentibus posita, que
adventum ipsorum prestolabatur, defectum illorum
non poterat recuperare. Ipsi autem oportune inpor-
tune instantes et de Dei misericordia non diffidentes,
animum suum a proposito nolunt reflectere, nullam
inter Estones paganos et Lyvones differenciam affir-
mantes, rogant ut peticiones eorum admittens hoc
pro peccatis eorum ipsis dignetur iniungere. Videns
episcopus ipsorum constanciam, arbitratur magis
expedire cum obedientia pugnam inire, cum melior
: obedientia quam victima, voluntati eorum satis-

[*] Cf. Ps. 56, 7. 67) Wisby in Gothlandia.

faciens, ut cum paganis viriliter in prelio congrediantur, in remissionem eis peccatorum, sicut pecierant, iniungit. Unde peregrini audacter dimicare pro Christi nomine contendunt et armis suis potenter accincti, naves cum quibus erant ituri cum festinacione preparant. Quod Estones ex adversa parte intelligentes, octo pyraticis ab aliis aliquantulum remotis, putant se in medio peregrinos venientes posse concludere et ita naves contra se preparatas capere. Theuthonici itaque cum impetu irruentes in eos, pyraticas duas ad Estones ingrediuntur, in quibus sexaginta viris occisis, naves campanis, indumentis sacerdotalibus et captivis christianis onerate ad civitatem Wysbu deducuntur, tertiam pyraticam quidam ex Theuthonicis, fortis viribus, insiliens, utraque manu gladium tenet evaginatum et hinc inde percuciens duos ac viginti ex hostibus solus prosternit. In qua cede ultra vires eo laborante, velum ab octo viris, qui adhuc erant superstites, in altum ducitur et, sic vento velum extollente, idem homo captivus deducitur et, postea navibus in unum collectis, occiditur et illa navis propter paucitatem
(3.) hominum igne comburitur. Hiis itaque gloriose peractis, peregrini omnes pro collata sibi victoria omnipotenti Deo gracias referunt; et episcopus homines cum rebus, quas pagani Danis abstulerant, venerabili domno Andree[68] Lundensi remisit archiepiscopo.

(4.) Tunc peregrini Wysbu diucius morari nolentes, iter inceptum peragunt et Rigam usque perveniunt. De quorum adventu cives et alii in Riga morantes valde gavisi obviam eis exeunt et cum reliquiis tam episcopum quam omnem ipsius comitatum honori-
(5.) fice suscipiunt. Post hec frater Theodericus cum

68) A. 1201. archiepiscopus Lundensis effectus est.

peregrinis, qui per annum illum in Lyvonia sub cruce sua Deo militaverant, in Theuthoniam abiens, quendam Lyvonem, Cauponem nomine, qui quasi rex et senior Lyvonum, de Thoreyda secum assumit et, magna parte Theuthonie perlustrata, tandem eum Romam duxit et apostolico exhibet. Quem (6.)
apostolicus benignissime recipiens deosculatur et de statu gentium circa Lyvoniam existencium multa perquirens, pro conversione gentis Lyvonice Deo plurimum congratulatur. Transactis diebus aliquantis, idem venerabilis papa Innocencius predicto Cauponi dona sua, videlicet centum aureos, porrigit et in Theuthoniam redire volenti magno caritatis affectu valedicens benedicit et bibliotecam[69] beati Gregorii pape manu scriptam episcopo Lyvoniensi per fratrem Theodericum mittit.

Eadem estate rex de Ploceke cum exercitu Lyvo- (7.)
niam ex improviso intrans, castrum Ykescole impugnat. Cui Lyvones, tamquam homines inermes, repugnare non audentes promittunt, se ei pecuniam daturos, quam rex acceptans cessat ab obsidione. Porro Theuthonici quidam, interim missi ab episcopo cum balistis et armis, castrum Holme preoccupant et, rege veniente et ipsum castrum expugnare volente, equos quam plures vulnerant et Ruthenos, propter sagittas Dunam transire non audentes, fugant. Rex autem de Gercike[70] cum Lethonibus Rigam pro- (8.)
cedens, in pascuis pecora civium rapit, duos sacerdotes, Iohannem de Vechte[71] et Volchardum de Harpenstede[72], iuxta Montem Antiquum silvam cum peregrinis succidentem, capit et Theodericum Brudegame cum civibus eum insequentem occidit.

69) i. e. scripturam sacram. 70) Wiscewalde, quod russice sonare debet Wsewolod. Erat Gercike castrum Russorum ad Dunam fluvium, a Kokenhusen ad orientem. 71) Vechta in Oldenburgensi ducatu. 72) Harpstedt inter Vechta et Bremen.

(9.) Eodem tempore quidam monachus nomine Sifridus in officio sacerdotali curam animarum sibi commissam in parrochia Holme devotissime peragit et in Dei servicio die ac nocte persistens sue bone conversationis exemplo Lyvones imbuit. Tandem post diuturnum laborem, Deo felicem terminum vite sue imponente, moritur. Cuius corpusculum more fidelium ad ecclesiam deferens cum lacrimis neophytorum turba prosequitur, cui tanquam filii dilecto patri sarcofagum de bonis lignis facientes, asserem unum ad operculum incisum de toto pede nimis brevem inveniunt. Unde commoti, lignum quo prolongari possit, diu quesitum et tandem inventum, asseri predicto conformantes, clavis affigere temptant, sed eum prius sarcofago superponentes et diligencius intuentes, vident illum non arte humana sed divina prolongatum et optime sarcofago secundum desiderium ipsorum adaptatum. De quo facto parrochiani exhylarati, lignum inutiliter a se incisum abiciunt et, pastore suo fidelium more sepulto, Deum benedicunt, qui in sanctis suis talia facit miracula.

(VIII.) Anno sexto episcopus timens civitatem, que ad-
1204. huc modica et infirma erat, propter paucitatem fidelium a paganorum insidiis posse periclitari, rursus pro colligendis peregrinis in Theuthoniam vadit et iniunctum sibi pro gentium conversione negocium studiose amministrans, tam in Theuthoniam eundo quam inde redeundo singulis annis frequentem et intollerabilem fere laborem sustinet. Post discessum eius Lethones, christianorum nomen abhorrentes, cum Lyvonibus de Asscrade[73] et de Lenewarde, adhuc paganis, fere trescenti Rigam descendunt et pecora eius in pascuis comprehensa iam secundo

73) ad Dunam fluvium; hodie ibi invenitur secundum v. d. Pabst ecclesia Ascheraden.

deducere temptant. Paucis itaque viris adhuc in Riga existentibus et ubique propter vicinas silvas insidias metuentibus, de civitate simul omnes exire non audent, sed viri virtutis circa viginti de civitate hostes insecuti pecora requirunt et, invocato super se Dei omnipotentis auxilio, militibus advenientibus de civitate, iuxta Montem Antiquum cum paganis pugnam ineunt et bello invalescente eo usque preliantur, donec fessi ab invicem separantur. Lyvones eciam quidam navigio Dunam descendunt, ut in absencia populi civitatem ex altera parte ingrediantur, sed Domino suos protegente, quidam de civitate obviam eis cum sagittis egrediuntur, et ita in fugam vertuntur. Hiis ita gestis Lethones cum Lyvonibus, tribus tantum equis civium optentis, discedunt, et Theuthonici unanimes pro conservatione hominum et recuperacione pecorum Deum collaudantes, ad civitatem leti revertuntur.

Post hec hyeme instante milites quidam, Arnol- (2.)
dus videlicet de Meyiendorpe et Bernardus de Sehusen et ceteri quidam, qui cruce resumpta iam secundo ibi remanserant, in Theuthoniam redire volentes, preparatis ad iter necessariis, navim suam ante nativitatem beate virginis Marie exponunt, et Sept. 8.
ipsis Dunam exeuntibus, Deo sic agente, cum tribus navibus peregrinos alios ante portum habent obvios.
In hiis navibus frater Theodericus et Caupo, a Roma (3.)
redeuntes, Rigenses in tristicia positos adventu suo letificant. Sed quo magis augetur leticia christianorum, eo amplius dolet et confunditur multitudo paganorum. Milites siquidem predicti inter fluctus (4.)
maris cum sociis suis diu laborantes, tandem ad partes Estlandie perveniunt. Quorum res et vitam Estones auferre volentes, cum decem pyraticis et duodecim aliis navibus in eos invehuntur. Deo autem suos conservante, nichil adversitatis vel doloris

ab hostibus paciuntur, immo una pyratica a christianis confracta, quidam paganorum occiduntur, quidam miserabiliter in mari merguntur. Alteram pyraticam unco ferreo rapientes ad se trahere conantur, sed pagani magis in mari periclitari quam a christianis occidi volentes, de navi singillatim exiliunt, et illis in periculo mortis occumbentibus, alie naves recedentes evadunt. Licet enim omnipotens Deus electos suos in variis tribulationibus positos, quasi aurum in igne, probare non desinat, nunquam tamen omnino deserit, immo ex omnibus malis eos eripiens, maiorem hostibus eorum timorem ingerit. Inde procedentes in laboribus plurimis, precipue in fame et siti et frigore multos dies deducentes, cum paucissima cibaria haberent, quinquaginta naufragos christianos in littore stantes ad se colligunt, cum quibus misericorditer agentes, cibaria sua consumunt Et cum hoc solum superesset, ut iam fame deficerent, ecce qualiter visitavit eos oriens ex alto; navis enim magna mercatorum adveniens, que cibaria tam dando eis quam vendendo refecit famelicos, et saturati sunt. Procedentes autem gravissimum adhuc periculum incidunt, nam tempestas eos in periculosissimos scopulos impulit, intra quos et de quibus magno timore et difficultate venientes,
Nov. 29. in vigilia Andree portum Wysbu attingunt et inde, comparatis victualibus, Dacie finibus velificantes appropinquant. Non valentes autem propter gelu, quod immensum erat, navim littori applicare, eam in glacie relinquunt, et per Daciam in Theuthoniam vadunt rebus suis secum assumptis.

(IX.) Anno septimo circa quadragesimam, quando
1205. magis ille gentes suas exercere solent expeditiones, Lethones pene duo milia virorum contra Estones moventur in expeditionem, et ipsis secus Dunam

descendentibus et civitatem transeuntibus, quidam
ex ipsis, homo dives et prepotens Suelgate nomine,
cum suis sodalibus ad civitatem divertit. Cui inter
alios viros de civitate cum pace obviam exeuntes
unus ex civibus nomine Martinus ad bibendum potum
mellitum prebet, quo exhausto exercitum preeuntem
insequitur et socios suos sic alloquitur: *Nonne Theu-
thonicorum, nobis medonem prebencium, trepidancium
manus vidistis? Adventum quidem nostrum fama vo-
lante cognoverant et ideo timore concussi, adhuc trepi-
dare non cessant. Ad presens ergo excidium civitatis
ipsius differemus, sed si partes ad quas tendimus
vicerimus, hominibus captis et occisis villam ipsorum
evertemus. Vix enim pulvis civitatis illius pugillo po-
puli nostri sufficiet.* Igitur post dies non multos, (2.)
audiens quidam Viesthardus nomine maior natu de
Semigallia, Lethonum expeditionem, cum festina-
tione Rigam veniens, Theuthonicos premonendo allo-
quitur, eo quod hostes fines ipsorum pacifice trans-
eant, ne forte postquam situm loci didicerint, in
futuro civitatem cum habitatoribus suis destruant.
Ipsis autem ante reditum episcopi propter suorum
paucitatem preliari nolentibus, idem Vesthardus,
tamquam vir bellicosus, ad pugnam animos eorum
incitat, et promittens se illis in auxilium Semigallos
quam plures adducturum, rogat sibi saltem aliquos
dari viros doctos in bello, qui exercitum sciant regere
et ad pugnam informare. Theuthonici audientes
constanciam animi ipsius, dicunt se peticioni sue
velle acquiescere, ita dumtaxat, si de quolibet castro
Semigallie obsidem unum, quem elegerint, eis ex-
hibere voluerit. Qui de tali responso plurimum
exhylaratus, ad suos cum gaudio revertitur, et as-
sumptis secum obsidibus denominatis exercitum col-
ligit sufficientem. Quo adducto obsides traduntur
in manus Theuthonicorum, et ita satis se exhibentes

fideles, illorum auxilium simul et amiciciam conse-
quuntur, nam familia episcopi cum fratribus milicie
Christi et Conradus miles de Ykescola cum paucis
aliis, qui abesse poterant, ad exercitum foras exeunt,
et in loco eminenti cum Semigallis reditum Letho-
(3.) num expectant. Mittuntur interim nuncii in Thorey-
dam ydonei, qui diligenter hostium viam explorare
valeant et renunciare. Predictus etiam dux Semi-
gallorum de singulis domibus in Riga victualia colli-
gens, exercitui, qui de longinquo venerat, transpor-
tat. Redeuntes autem Lethones cum infinitis captivis
et inenarabili preda pecorum et equorum, post in-
troitum Lyvonie paulatim de villa ad villam gradien-
tes, tandem ad castrum Cauponis declinant, et paci
Lyvonum confidentes apud eos nocte quiescunt. Le-
gati autem Theutonicorum et Semigallorum discrete
reditum eorum percunctati, exercitui suo denun-
ciant, et altera die nuncii alii priores insequuntur,
qui Lethones per compendia Rodenpoys[74] versus
Ykescola testantur velle redire. Hiis rumoribus audi-
tis, universa malewa[75] letificatur et certatim quivis
ad pugnam preparatur. Venientes ergo Lethones
cum tota preda et captivis, qui millenarium supera-
bant numerum, exercitum suum dividunt in duas
partes, et in medio captivos constituentes propter
nimiam profunditatem nivis per unam tantum viam
singuli gradiuntur. Sed mox ut primi eorum vestigia
precedencium reperiunt, insidias suspicantes sub-
sistunt, et ita postremi cum captivis primos insequuti
in unum colliguntur cuneum. Quorum multitudi-
nem Semigalli videntes, plures ex ipsis tremefacti
et pugnare non audentes ad tutiora loca divertere
querunt. Considerantes hoc quidam ex Theuthonicis

74) vicus olim ad lacum Iägelsee situm; praedium quod nunc Rodenpois nominatur eadem in regione situm est inter Treiden et Uexküll.
75) i. e. exercitus.

Conradum aggrediuntur militem instanter deprecantes, ut ipsi primum cum hostibus Christi prelium ineant, asserentes magis expedire gloriose mortem pro Christo subire quam ad confusionem gentis sue inhoneste fugam capessere. Qui more militari tam in equo quam in se ipso bene loricatus, cum paucis qui aderant Theutonicis Lethones aggreditur. Sed ipsi nitorem armorum istorum abhorrentes, Deo eciam timorem immittente, ab eis ex omni parte declinant. Cernens itaque Semigallorum dux Lethones de Dei misericordia ita conterritos, hortatur suos viriliter cum illis prelium committere, et ita, exercitu in unum collecto, Lethones undique per viam tamquam oves disperguntur, et ex eis circiter mille ducenti in ore gladii prosternuntur.

Inveniens autem quidam de familia episcopi Theo- (4.)
dericus Scilling Suellegaten, qui se civitatem Dei
subversurum dixerat, quem in vehiculo sedentem videns, lancea latera sua perforat. Hunc Semigallorum quidam palpitare videntes, caput eius abscidunt, et vehiculis suis imponentes, que solis capitibus Lethonum oneraverant, in Semigalliam ducunt. Plures eciam de Estonibus captivis, cum et ipsi essent inimicicias exercentes omni tempore contra christiani nominis cultores, in gladio occiderunt, et ita christiani, Semigallis paganis adiunctis, de utroque populo, Lethonum videlicet et Estonum, plenam optinent victoriam. Igitur post cedem Lethonum et Estonum Theuthonici cum Semigallis ad spolia gentis utriusque revertuntur, et infinitam predam, tam in equis et pecoribus, tam in vestibus quam in armis accipientes, per Dei gratiam conservati, omnes ad propria redeunt sani et incolumes et Deum benedi-
ntes. Referebat sacerdos quidam, qui tunc in (5.)
thonia captivus tenebatur, Iohannes nomine,
od mulieres quinquaginta se ob mortem virorum

suspendio interfecerunt. Nimirum cum credant, se cum illis mox in alia vita victuros.

(6.) Signatis itaque per Theuthoniam multis hominibus signo crucis, tandem domnus episcopus ad naves revertitur, assumpto secum fratre suo Rothmaro de claustro Sygeberge, eo quod auctoritate piissimi apostolici Innocentii ei donatum est, de quolibet cenobio unum de fratribus, quem vellet, socium laboris assumere. Igitur eo ducente, qui imperat ventis et mari, Rigam perventum est, ubi domnus episcopus, a suis diu desideratus, cum omni milicia peregrinorum honorifice susceptus est. Erat in eadem acie dux belli comes Henricus de Stumpenhusen[76], Cono de Ysenborch[77], nobilis homo, et alii tam de Westfalia quam de Saxonia milites quam

(7.) plures cum ceteris peregrinis. Volens ergo episcopus tantorum virorum consilio et auxilio vinee Domini palmites extendere in gentibus, post introitum Dune claustrum Cysterciensium monachorum locaverunt in Dunemunde, quibus episcopus abbatem prefecit antedictum fratrem Theodericum, mittitque ad castrum Ykescola Conradum de Meyendorpe, cui iam dudum castrum idem in beneficio contulerat, ut eo nunciante Lyvones episcopum cum peregrinis quibusdam venturum presciant et ipsum, tanquam filii patrem, benigne recipiant, cum quo disponant de pace in se habenda et fide ulterius propaganda.

(8.) Lyvones ergo, qui post acceptam baptismi gratiam a primo Lyvonum antistite Meynardo fidem Christi irridebant et hanc in Duna se lavantes delere sepe dicebant, audito episcopi ascensu, cum ceteris adhuc paganis ad fugam se preparant, et mane facto Conradum prenominatum ad se vocantes, occulte moliuntur occidere. Sed quia sagitta previsa minus ferit,

76) olim castrum terrae Hoyensis. 77) Erat Isenburg castrum ad fl. Ruram.

ipse dolum sciens eorum, armis suis indutus cum comitibus suis ad eos foras egreditur, et illis cum eo multa confabulantibus ad singula queque competenter respondet. Interim quidam episcopum precedentes superveniunt. Unde magis obstupefacti Lyvones et in fugam versi beneficio navicularum se committunt et versus castrum Leneworde cum uxoribus suis et parvulis ascendunt, satis hoc evidenter demonstrantes, quod baptismum iam pridem susceptum minus curaverunt. Peregrini itaque dum vident neophitos Lyvones in tantum exhorbitare et tamquam canes ad vomitum redire, eo quod fidei olim suscepte obliviscantur, zelo Dei accensi insequuntur fugientes. Sed mox ut conspiciunt eos se aliis paganis de Leneworde coniunxisse relictisque villis silvarum latebras cum ipsis adiisse, urbem ipsorum adhibito igne succendunt. Deinde peregrinis ascen- (9.)
dentibus secus Dunam, ecce Lyvones de castro Ascrath rem gestam audientes, divertunt ad tutiora loca nemoris. Unde factum est, ut eorum castro per Dei gratiam exusto pacem cum Theuthonicis datis obsidibus ineunt, et brevi se Rigam venire et ibi baptizari promittunt. Quod et postea ita factum est. Audiens autem rex Vetseke de Kukonoyse[78] (10.)
peregrinos Latinos in tam valida manu venisse et sibi vicinos esse, ad tria videlicet miliaria, per internuncium petit ab episcopo ducatum, et ita navigio descendens ad ipsum, cum datis hinc inde dextris salutassent se, pacem ibidem firmam cum Theuthonicis fecit; que tamen postea parvo tempore stetit. Pace facta valedicens omnibus, letus ad sua reversus est.

Hiis itaque peractis, redeuntes peregrini per (11.)
viam suam, in nemore densissimo iuxta viam Meme-

78) hodie Kokenhusen ad Dunam fl.

culle a duarum urbium Lyvonibus, Lenowarde et Ykescole, gravissime infestantur. Quorum insultum sine magno periculo evadentes Ykescolam perveniunt, quam urbem firmissimam cernentes et vacuam, quondam ab episcopo Meynardo edificatam, visum est eis indignos esse tanta munitione Lyvones, qui licet baptizati, tamen ad hoc rebelles erant et increduli. Et ob hanc causam mittentes Conradum in beneficii eiusdem possessionem, ei ex peregrinis relinquunt quosdam viros fortes et ad bella paratos. In frumento etiam ei providere volentes, in preparationem pugne, segetes Lyvonum iam maturas quidam falcibus quidam gladiis succidunt. Non valentes autem frequentes paganorum insidias sustinere, armati omnes metunt segetes, et impleta urbe usque ad summum, domnus episcopus de tali facto exhylaratus ibi remanentes Deo commendat et cum reliqua peregrinorum milicia Rigam descendit.

(12.) Post hec brevi transacto tempore, peregrini de castro Ykescola exeuntes pro colligenda annona, a Lyvonibus insidiantibus in silvis occisi sunt decem et septem ex eis, quorum quosdam diis suis immolantes crudeli martirio interfecerunt. Nec tamen hec et hiis similia facientes inimici a predicatione verbi Dei christianorum obstruunt voces, verum eciam per incrementa fidei conspiciunt, eos cottidie tam preliando quam predicando magis ac magis in-
(13.) valescere. Hinc est quod animo consternati Lyvones omnes circa Dunam habitantes, in mente confusi datis obsidibus domno episcopo et ceteris Theuthonicis reconciliantur, et qui adhuc ex ipsis pagani fuerunt baptizari se pollicentur. Sic ergo Christo vocante gens indomita et paganorum ritibus nimis dedita pedetentim ad iugum Domini ducitur, et relictis gentilitatis sue tenebris veram lucem, qui Christus est, per fidem intuetur. Unde non imme-

rito villas et agros et que iuste amisisse videbantur rehabere permittuntur, et exstructa iuxta villam Ykescolam munitione penitus excluduntur, et tam illi de Lenowarde quam de Ykescola ad propria revertuntur.

Eadem hyeme factus est ludus prophetarum ordi- (14.)
natissimus in media Riga, ut fidei christiane rudimenta gentilitas fide disceret oculata. Cuius ludi materia tam neophitis quam paganis qui aderant per interpretem diligentissime exponebatur. Ubi autem armati Gedeonis cum Phylisteis pugnabant, pagani timentes occidi fugere ceperunt, sed caute sunt revocati. Sic ergo ad modicum tempus siluit ecclesia in pace quiescendo. Iste autem ludus quasi preludium et presagium erat futurorum; nam in eodem ludo erant bella, utpote David, Gedeonis, Herodis; erat et doctrina Veteris et Novi Testamenti, quia nimirum per bella plurima que sequuntur convertenda erat gentilitas, et per doctrinam Veteris ac Novi Testamenti erat instruenda qualiter ad verum pacificum et ad vitam perveniat eternam.

Anno octavo inchoante, volens domnus episcopus (X.)
adipisci amiciciam et familiaritatem Woldemari regis 1206.
de Ploceke, quam antecessori suo Meynardo exhibuerat episcopo, dextrarium cum armatura per abbatem Theodericum ei transmisit, qui a latrunculis Lethonum in via spoliatur. Ipse cum suis omnia que secum tulerant amittunt, corpore tamen sani et incolumes ad regem usque perveniunt. Ingressi autem civitatem deprehendunt ibi quosdam Lyvones clam a senioribus Lyvonum missos, qui ut animum regis inclinarent ad expellendos Theuthonicos de Lyvonia, quecunque dolose fingere aut dictare poterant contra episcopum et suos, blanda ac fraudulenta locutione proponebant, nam episcopum cum sequacibus suis nimis eis importunum et intollerabile

iugum fidei asserebant. Quorum verbis rex admodum credulus mandat omnibus in regno suo constitutis ad expeditionem quantocius preparari, ut cum impetu fluminis Dune navigio vel multiplici lignorum strue connexa, suppositis ad viam necessariis, Rigam cicius et commodius descendant. Hinc est quod Theuthonicorum legati, Lyvonum suggestionem et regis intentionem ignorantes, conspectui regis presentari iubentur, ubi coram Lyvonibus, que adventus eorum causa sit, interrogantur. Qui dum se pacis et amicicie causa venisse profitentur, Lyvones e contrario nec eos pacem velle nec servare proclamant. Quorum os maledictione et amaritudine plenum est, magis ad bella struenda quam ad
(2.) pacem faciendam cor et animum regis incitant. Rex autem timens occulta consilia sua in lucem prodire, Theuthonicos a se removens in hospicio manere precipit, sed abbate causam perpendente, quidam de consiliariis regis muneribus et pecunia corrumpitur et absque mora consilium diu celatum proditur. Quo comperto mira Dei providencia abbati obviat res tendens ad meliora. Nam pauperem quendam de castro Holme, Deo donante, ibidem esse comperit, quem dimidia marca argenti conducens et scripto suo promovens, domno Rigensi episcopo et toti fidelium ecclesie, que audierat et viderat, per eundem intimavit. Unde factum est, ut plures ex peregrinis, qui se ad transfretandum mare preparaverant, resumpta cruce redirent. Ipse eciam episcopus, qui cum aliis abire paratus erat, velificantibus valedicens Rigam ad suos reversus est.

(3.) Rex itaque factum abbatis intelligens, accersito eo, requirit, si nuncium Rigam miserit; sed ille faciem regis non formidans, litteras se per quendam misisse confessus est. Porro legati secum missi a Riga, metuentes severitatem regis, supplicabant et

persuadebant abbati negare, quod dixerat. Sed ipse sciens, quod semel emissum volat irrevocabile verbum[79], quod regi confessus erat nulla ratione negabat. Intelligens igitur rex se nichil hoc modo proficere, eo quod proditum esset consilium, ubi belli violencia deficit dolum machinatur, quia in columbe specie blanda loquens verba sic ledit ut anguis in herba[80]. Remittitur abbas et cum eo Ruthenorum legati cum verbis pacificis diriguntur in dolo, ut auditis hinc inde partibus inter Lyvones et episcopum quod iustum esset decernerent et hoc ratum haberent. Dimissi a rege, Kukenoys castro Ruthenico, quod celerrime attingunt, dyaconum quendam Stephanum, alium tamen quam prothomartyrem, Rigam cum abbate mittunt, episcopum in occursum vocant nunciorum, diem colloquii tercio Kalendas Iulii[81], locum iuxta fluvium Wogene[82] pre- Mai. 30.
figunt. Reliqui per terram usquequaque diffusi Lyvones et Lethos, qui proprie dicuntur Lethigalli, cum armis suis vocant. Veniunt Lyvones, non tantum voluntati regis obedire quantum perdicioni fidelium Christi deservire parati. Lethi vel Letthigalli adhuc pagani, vitam christianorum approbantes et eorum salutem affectantes, ad colloquium perfidie non veniunt, muneribus eciam sibi a Ruthenis oblatis flecti nequeunt ad malum Theuthonicis inferendum. Vocatus ad idem colloquium domnus epi- (4.)
scopus a legato regis, Stephano predicto tale de consilio suorum dedit responsum: *Communem*, inquid, *omnium terrarum consuetudinem esse constat, nuncios a dominis suis destinatos eum adire vel requirere, ad quem mittuntur, et numquam principem, q ıntumcunque humilem vel affabilem, in occursum*

7 Cf. Horatii Epist. I, 18. 71. 80) Cf. Vergilii Eclog. III, 93.
8 *Iunii* esse legendum recte probat Pabst v. d. 82) postea
V ·˥, hodie Oger nominatum, Dunam influit.

nunciorum de suis munitionibus egredi. Decet namque tales et talium nuncios nos in civitate nostra invenire, ubi a nobis et a nostris recipi possint honestius et tractari. Veniant ergo nichil metuentes sed honeste tractandi. Appropinquante die statuto, Lyvones armati ad colloquium iuxta fluvium Wogene colliguntur. Seniores etiam de castro Holme, tocius mali exquisitores, ad eos navigio ascendunt et applicantes ad castrum Ykescolae ipsos secum vocant.

(5.) Considerata igitur astucia Lyvonum Theuthonici ascendere recusant, sed illi ceptam viam peragunt et cum suis compatriotis de christianorum eiectione tractant. Interim Ykescolenses duo ex neophitis, videlicet Kyrianus et Layanus, Conradum, qui castro prefuit, rogant quam intime, quatinus eos congregacioni Lyvonum interesse permittat, ut visa eorum pertinacia renunciare possint, quas contra fideles Christi machinationes pretendant, presumentes autem de cognatorum et amicorum numerositate, terribilem inimicorum aciem adire non formidant. Quod stultum valde Conradus animadvertens propter multimodam Lyvonum maliciam fieri dissuasit; sed eorum instanti prece victus eos abire permisit. Ingressi placitum statim capiuntur a senioribus, fidem Christi postponere et Theuthonicis renunciare coguntur. Qui constantes in dilectione Dei fidem susceptam se omni caritatis affectu amplectere profitentur, ab amore et societate christianorum testantur nulla eos posse genera tormentorum separare. Unde nimirum eciam cognatorum tantum in eos excrevit odium, ut exinde maius esset odium amore, quo ante dilexerant. Hinc est quod communi Lyvonum conspiratione, ligatis circa pedes funibus per medium sunt dilacerati. Quos acerrimis penis afficientes, viscera extrahentes, crura et brachia dilaceraverunt, de quibus non est dubium, quin cum

sanctis martyribus pro tanto martyrio vitam receperint eternam. Horum corpora in Ykescolensi quie- (6.) scunt ecclesia atque apposita sunt tumbe episcoporum Meynardi et Bertoldi, quorum primus confessor, secundus martyr, ut supra dictum est, ab eisdem Lyvonibus occisus occubuit. Hoc facto Lyvones in eo convenerunt, ut de omnibus partibus terre sue in unum collecti castrum Holme, quod civitati propius erat, preoccupent et ex eo Rigenses, qui tunc paucissimi erant, expugnent et Rigam destruant. Completa ergo conspiratione et confederatione, immemores sacramentorum susceptorum, obliti baptismi, fide abiecta, pacem non curantes, bellum innovantes, omnis multitudo eorum Holme descendit, et convocantes ad se quosdam de Letthonibus, tam Thoredenses quam Veinalenses[83], omnes in unum conveniunt. Porro Holmenses, quorum pedes veloces ad effun- (7.) dendum sanguinem, capto Iohanne sacerdote suo, caput eius abscidunt, corpus reliquum membratim dividunt. Ipse enim natus de Vironia et a paganis in puericia captus, per venerabilem Meynardum episcopum a captivitate absolutus, et ut sacris litteris imbueretur, ab eodem est in claustro Segeberge locatus, ubi cum plurimum profecisset, cum episcopo Alberto in Lyvoniam profectus est, et sacros adeptus ordines in Holmensi parrochia multos convertit ab ydolorum cultura. Qui tandem post laboris sui cursum cum duobus aliis, Gerhardo et Hermanno, pro fidei confessione, sicut prediximus, per martyrii palmam ad vitam pervenit eternam. Cuius corpus et ossa, postea ab aliis sacerdotibus collecta, in Riga in ecclesia beate Marie domnus episcopus cum suo c^^itulo devote sepelivit.

Hiis ita peractis, confluente ad castrum Holme (8.)

8 i. e. Dunenses. Nam vox Livonica *veina* et vox *Duna* eaedem
8 ; et fluminis ostium significant.

Lyvonum caterva, neophiti quidam Lembewalde cum quibusdam aliis, fideles se exhibentes, dimissis uxoribus et familia in Holme, Rigam descendunt suggerentes domno episcopo, qualiter se defendat ab inimicis, optantes magis christianorum quam suorum perfidorum Lyvonum profectum. Erant autem Lyvones simul omnes in castro diebus aliquot, et quidam ex eis exeuntes versus Rigam, tam equos in pascuis spoliantes tam homines quos invenerunt occidentes, fecerunt omnia mala que potuerunt. Tandem tedio affecti, quidam ad propria redierunt, quidam adhuc remanserunt. Audiens autem episcopus quorundam recessum, convocatis fratribus milicie et civibus et peregrinis, requirit quo facto opus sit contra Lyvonum machinationem. Visum est omnibus expedire, ut invocato super se Dei omnipotentis auxilio novellam ecclesiam ipsi committentes cum illis in Holme bellum ineant, et melius esse pro fide Christi omnes mori quam singulos cottidie cruciari. Commissa igitur civitate domno episcopo, qui validiores erant Theuthonici cum suis Lyvonibus Rigensibus armati, balistariis et aliis sagittariis assumptis, navigio ascendentes ad castrum Holme
Iun. 4. applicant, quinta decima die post pentecosten[84]. Quibus previsis, hostes litus et accessum defendere volentes audacter occurrunt. Stupent primo nimis christiani propter eorum paucitatem, nam centum tantum erant et quinquaginta hostiumque erat numerosa multitudo, sed cantu suo Dei inplorantes auxilium et clemenciam et vires animorum resumentes tandem exiliunt. Quorum primus Arnoldus frater milicie, deinde servi episcopi ex alia nave cum ceteris, omnes simul hostibus appropinquant. Et primo in aqua pugnantes littorea saxa lanceasque hostium

84) quod festum tunc in diem 21. m. Mai incidebat.

super se crudeliter volantes excipiunt, tandem litus apprehendunt fortissime pugnantes. Vulneratur passim hostium nuditas a sagitta volante, confligunt acies, vincuntur hostes, et terga dantes alii occiduntur, alii transnatare volentes submerguntur, alii castro recipiuntur, alii transnatando evadentes aculeos vermium non efugerunt. Erat autem inter eos Ako princeps ac senior eorum, qui tocius tradicionis et omnium malorum exstiterat auctor, qui regem de Ploceke concitaverat ad bellandum contra Rigenses, qui Letthones collegerat, qui Thoredenses et totam Lyvoniam convocaverat contra nomen christianum. Inter alios iste quoque occiditur, occisi caput cum fama victorie episcopo mittitur. Erat autem episcopus cum clericis suis, celebrata missa, in Dei timore et orationibus exspectans si forte quispiam appareret referens ei quid ageretur. Erat autem cor eius fiduciam habens in Domino. Et subito apparuit navicula de longe, in qua quidam de fratribus milicie rediens cum vulneratis quibusdam, caput Akonis pro signo victorie episcopo presentat. At ille gaudens cum universis, qui domi remanserant, gratias agit Deo, qui per paucos operatus est salutem ecclesie sue. Applicant interim christiani menia (9.)
suburbana, muro castri ignem imponunt, patherellis ignem et lapides in castrum proiciunt. Balistarii quam plures in munitione vulnerant, unde post occisionem tantorum iam se defendere non sufficiunt. Igitur Thoredenses pacem petunt, que datur eis, et permittuntur exire de castro pene omnes vulnerati. Holmenses autem, auctores malorum, se tradere compelluntur, quorum seniores Rigam deducuntur et in vincula, prout meruerunt, proiciuntur. Ceteris tem, qui in castro erant, propter sacramentum ptismi, quod iam dudum receperunt, parcitur et hil mali deinceps infertur. Omnia autem, que

hactenus in Lyvonia gloriose contigerunt, non in fortitudine multorum sed per paucos Deus semper operatus est, unde pro multiplici victoria benedictus sit Deus in secula. Erat eodem tempore fames et penuria cibariorum in civitate magna, et misit Deus sacerdotem quendam episcopi, Danielem, de Gothlandia cum duobus coggonibus[85] impletis usque ad summum annona et similibus, que necessaria erant. Eundem Danielem misit episcopus cum dapifero suo Gevehardo et balistariis et aliis quibusdam preoccupare castrum predictum Holme, ne deinceps Lyvones Ruthenos et paganos convocantes opponere se valeant christianis. Seniores autem Holmensium episcopus postea secum ducit in Theuthoniam, ut videntes et audientes ibidem christianorum consuetudines discant fieri fideles, qui semper fuerunt infideles.

(10.) Post hec Rigenses, memores omnium iniuriarum a Thoredensibus adhuc paganis sibi illatarum et pacis sepius interrupte, convocant Semigallos sibi in adiutorium in ultionem inimicorum. Erant autem Semigalli inimicicias semper habentes contra Thoredenses, et gavisi sunt et venerunt cum Vestardo principe suo circiter tria milia virorum in obviam Rigensibus. Et procedentes ad Coiwam[86] dividunt exercitum suum et tradunt Cauponi, qui dux erat exercitus, medietatem; nam ipse, postquam a Roma rediit, fidelissimus factus est, et propter persecutionem Lyvonum in civitatem fugerat, et mansit cum christianis fere per totum annum illum. Aliam medietatem exercitus dirigunt in partem Dobrelis. Et ibat Caupo cum exercitu suo versus castrum suum, in quo erant cognati et amici sui adhuc pagani, et videntes exercitum subito et ex improviso venientem

85) i. e. navibus onerariis. 86) die Livländische Aa.

timore percussi, pauci ex eis munitionem ad defendendum castrum ascendunt. Plures ex eis in posteriori parte castri transsilientes fugam in silvas et montana querunt. Christiani autem viriliter impugnantes castrum, tandem desuper fortiter ascendunt, et victis hostibus et a munitione repulsis castro recipiuntur, et persequentes paganos undique per castrum ex eis fere quinquaginta occidunt, ceteri per fugam evaserunt. Tollentes itaque res omnes et spolia multa, castrum incendunt. Videntes autem Lyvones, qui erant ex alia parte Coiwe in castro Dabrelis, fumum et ignem ascendentem et castrum ardere Cauponis, timentes ne sibi et castro suo similia contingant, colligunt omnes in castrum, et ascendentes in munitionem inimicos suos exspectant et venientibus fortissime resistunt. Confortabat enim eos Dabrelus senior ipsorum et animabat, quemadmodum Philistei quondam dicentes[86*]: *Confortamini, Philistini, et pugnate, ne serviatis Hebreis.* Peregrini vero cum Semigallis impugnantes castrum per totam diem, capere non valuerunt, et quidam ex eis ex alia parte cum paucis ascendere temptantes, quinque ex suis a Lyvonibus occisos ibidem reliquerunt. Videntes autem castrum forte et inexpugnabile diverterunt ab eo, et spoliantes terram reversi sunt ad suos, et aput Rigam residentes in reditu cum totali exercitu, diviserunt spolia universa, que attulerant. Episcopus autem gratias agens Deo, remisit Semigallos cum gaudio in terram suam.

Post hec episcopus, renovata pace cum Lyvoni- (11.)
bus, transire proponit in Theuthoniam, et veniens in mare, per totam noctem gravissimam passus tempestatem sequenti die repulsus est in Dunam. Ipse autem aliquot quiescens diebus, inter exitus

86*) Cf. 1. Reg. 4, 9.

matutini et vespere delectatus[87], quem nec sol adurit prosperitatis per diem neque luna contrisat adversitatis per noctem[87*], ut a Dei negocio non desistat terra marique, Deo gratias agens iterum se eisdem committit periculis, que evaserat, et Deo tranquillitatem donante, pro colligendis peregrinis, qui ecclesiam defendant, in Alimaniam vadit.

(12.) Post hec ex Lyvonibus quidam in perfidia sua durantes, regi de Ploceke per nuncios suos vulnera et dampna suorum significantes, in auxilium sibi contra Theuthonicos venire eum rogant, presertim cum pauci in Riga remanserint et alii cum episcopo recesserint. Qui acquiescens consiliis et vocationi eorum, convocato exercitu de omnibus locis regni sui nec non et aliorum regum vicinorum et amicorum suorum, Duna navigio descendit in fortitudine magna. Et applicantes Ykescolam, quidam ex eis graviter vulnerati sunt a balistariis Conradi militis. Unde sencientes Theuthonicos in castro descenderunt, et castrum Holme subito adeuntes undique in circuitu obsederunt. Lyvones vero, nescientes exercitum, quidam in silvis effugientes evaserunt, quidam ad castrum cum Theuthonicis in unum se collegerunt, et clauso castro balistarii munitionem ascendentes plurimos vulneraverunt. Rutheni quoque, qui artem balistariam ignorant arcuum consuetudinem habentes, plures in munitione ledentes per dies multos pugnaverunt, et maximam struem lignorum comportantes, munitionem incendere laborabant, sed frustrato labore, multi eorum a balistariis in lignorum collectione vulnerati ceciderunt. Misit itaque rex nuncios Thoredensibus et Leththis et paganis in circuitu, ut omnes contra Rigenses venirent in expeditionem. Unde gavisi Thoredenses statim conveniunt ad regem, et venientibus hoc solum

87) Cf. Ps. 64, 9. 87*) Cf. Ps. 120, 6.

opus iniungitur, ut ligna comportantes castrum incendant; in qua lignorum comportacione plurima eorum multitudo, utpote inermium, a sagitta subito volante interfecta est. Leththi vero nec venerunt nec nuncios miserunt. Fecerunt eciam Rutheni machinam parvam more Theuthonicorum, sed nescientes artem lapides iactandi, plures ex suis post tergum iactantes leserunt. Theuthonici vero cum pauci essent, utpote viginti tantum, timentes tradi a Lyvonibus, qui multi erant cum eis in castro, nocte ac die armati in munitione desuper sederunt, custodientes arcem tam de amicis infra quam extra de inimicis. Lyvones autem omne consilium querebant cottidie cum rege, qualiter eos dolo tenerent et traderent in manus Ruthenorum; et nisi breviati fuissent dies belli, tam Rigenses quam Holmenses propter suorum paucitatem vix se defendere potuissent. Nam in Riga erant timores intus propter civitatem nondum firmiter edificatam, et timores extra propter suorum in Holme obsessionem. Redierunt eciam quidam Lyvones exploratores ad regem dicentes, omnem canpum et omnes vias circa Rigam repletas esse ferreis claviculis tridentibus, ostendentes quosdam ex eis regi, dicentes quia tam pedes equorum suorum quam latera propria et posteriora sua graviter undique talibus hamis essent perforata. Quo timore rex perterritus, Rigam cum exercitu suo non descendit, et liberavit Dominus sperantes in se. Nam Thoredenses, visis navibus in mari, nunciaverunt regi. At ille, cum post undecim dierum castri impugnationem nichil proficeret, sed magis per suorum interfectionem deficeret simul et adventum Theuthonicorum timeret, surrexit cum omni exercitu suo et vulneratis et interfectis suis, et reversus st navigio in terram suam; Gevehardus autem, ıpifer episcopi, de parvo vulnere postea mortuus

est, ceteri autem sani et incolumes Deum benedicebant, qui ecclesiam suam in manu paucorum eciam hac vice defendit ab inimicis.

(13.) Eodem tempore rex Danorum cum exercitu magno, quem iam tribus annis collegerat, resedit in Osilia, simul et archiepiscopus Lundensis Andreas, qui in remissionem peccatorum infinitam multitudinem signo crucis signaverat ad faciendam vindictam in nationibus et ad subiugandas gentes fidei christiane. Edificato autem castro, cum non invenirentur, qui contra insultus paganorum ibidem manere auderent, incenso castro, rex cum omni exercitu rediit in terram suam. Archiepiscopus vero Lundensis predictus et episcopus Nicolaus[88] cum duabus navibus cibariis onustis et omnis familia ipsorum Rigam divertunt, et in Dunam venientes a preposito beate Marie Eggelberto et omni conventu suo devotissime suscipiuntur. Et audita tanta ecclesie tribulatione et eiusdem iterum a Deo liberatione, congratulantur et congaudent, benedicentes Deum, eo quod in medio gencium in tanta paucitate virorum suam semper conservat ecclesiam. Post hec archiepiscopus, convocando omnem clerum doctrinam proponit theologicam, et legendo in psalterio totam hyemem in divina contemplatione deducunt. Et merito post bella doctrina sequitur theologica, cum eodem tempore post bella omnia predicta conversa et baptizata sit tota Lyvonia. Nam post discessum regis Ruthenorum cum exercitu suo invasit timor Dei Lyvones per universam Lyvoniam, et mittentes nuncios Rigam tam Thoredenses quam Dunenses, rogant ea que pacis sunt. Proponuntur itaque Thoredensibus omnia mala, que infra pacem sepe fecerant, pace interrupta. Nam multis occisis, Cauponi, qui, relictis eis, cum christianis semper

88) Slesvicensis; erat cancellarius regis Waldemari II.

pugnabat, multa mala intulerant, bona eiusdem omnia incendio vastaverant, agros abstulerant, arbores apum confregerant, insuper plurima bella contra Rigenses moverant. Unde pax eis denegatur; et merito, qui filii pacis esse nescientes pacem omni tempore disturbabant. At illi magis instantes rogant baptizari, sacerdotes recipere et eis per omnia obedire promittunt. Lenewardenses etiam pro reconciliacione domno Danieli, qui idem castrum iam dudum in beneficio acceperat, quolibet anno de aratro dimidium talentum siliginis promittunt, quod hactenus usque in hodiernum diem persolverunt.

Prepositus itaque Rigensis, iuxta verbum archi- (14.)
episcopi, acceptis obsidibus meliorum pueris de tota Lyvonia, sacerdotes mittit ad predicationem. Quorum primus Alebrandus in Thoreidam proficiscens, verbum predicationis et baptismi sacramentum ministrat, et parrochias distinguens, in Cubbesele[89] ecclesiam edificat. Alexander sacerdos in Metsepole dirigitur, qui, baptizata provincia illa tota, cum eis ibidem habitare et semen ewangelii seminare et ecclesiam incipit edificare. Daniel sacerdos, qui in castri Holmensis obsidione quodammodo examinatus fuerat, Lenewardensibus mittitur. Quem illi benigne suscipientes, baptizantur ab eo. Cumque in villam, que dicitur Sydegunde[90], procederet, statim populum ad audiendum verbum Dei convocat. Veniens autem Lyvo quidam de latibulis silvarum nocte visionemque suam referens, dicit ei: *Vidi*, inquit, *deum Lyvonum, qui nobis futura predixit. Erat enim ymago excrescens ex arbore a pectore et sursum, et dixit michi Leththonum exercitum cras venturum, et timore illius exercitus convenire non audemus.* Sacerdos autem intelligens demonis hanc esse illusionem,

89) hodie ecclesia Kremon haud procul a praedio Kipsal. 90) fortasse Siggund vicus.

eo quod via illo autumpnali tempore non esset per quam Leththones venire possent, in orationibus suis existens Deo se commendabat. Mane facto cum huiusmodi nichil audirent vel perciperent quod fantasma Lyvoni predixerat, colliguntur omnes in unum, quibus sacerdos ydolatriam detestans, huiusmodi fantasmata demonum illusionem affirmans, tandem unum Deum, creatorem omnium, unam fidem, unum baptisma esse predicat, et hiis et aliis similibus ad culturam unius Dei eos invitat. Hiis auditis, diabolo et operibus eius abrenunciant[91] et in Deum credere se promittunt, et baptizantur quotquot predestinati erant a Deo. Baptizatis eciam Reminensibus, procedit ad Ascradenses. Quibus recipientibus verbum Dei cum gaudio et celebratis ibidem sacramentis baptismi, reversus est Thoreidam, et veniens ad castrum Dabrelis benigne receptus est ab eis. Et seminato ibidem verbi Dei semine, convertit et baptizavit eos, et relicta provincia illa, processit ad Wendos. Wendi autem humiles erant eo tempore et pauperes, utpote a Winda[92] repulsi, qui est fluvius Curonie, et habitantes in Monte Antiquo, iuxta quem Riga civitas nunc est edificata, et inde iterum a Curonibus effugati pluresque occisi, reliqui fugerunt ad Leththos, et ibi habitantes cum eis, gavisi sunt de adventu sacerdotis. Quibus conversis et baptizatis, vineam iam plantatam et agrum seminatum Domino committens sacerdos, Rigam rediit.

(15.) Postea autem ad Ydumeos missus, quam plures ibi et Leththos et Ydumeos baptizans, ecclesiam super Ropam[93] edificavit, et manendo cum eis vitam eternam eis demonstravit. Thoredenses vero, receptis sacri baptismatis misteriis cum omni iure spirituali, rogant sacerdotem suum Alabrandum, ut

91) Haec sunt verba formulae ante baptismum usitatae. 92) Windau fl. 93) hodie Brasle, quae Aa influit.

sicut in iure spirituali sic et eos expediat in civilibus causis, quod nos dicimus in iure seculari, secundum iura christianorum. Gens enim Lyvonum quondam erat perfidissima, et unusquisque proximo suo quod habebat auferebat, et ideo in baptismo huiusmodi prohibita sunt, violencia, rapina, furta et hiis similia. Qui autem ante baptismum spoliati fuerunt, dolentes de rerum suarum amissione, eo quod sua recipere per violenciam post baptismum non auderent, iudicem secularem pro causis huiusmodi terminandis petebant. Unde Alebrando sacerdoti tam de spiritualibus causis, quam de civilibus audiendis, primitus iniunctum est. At ille iniunctum sibi officium tam propter Deum quam pro peccatis suis fideliter amministrans, furta et rapinas cohercendo, iniuste ablata restituendo, Lyvonibus viam iuste vivendi demonstravit. Placuit autem Lyvonibus ista christianorum consuetudo primo anno, eo quod per fideles huiusmodi advocacie amministraretur officium, quod postea per manus diversorum iudicum secularium laycorum per universam Lyvoniam, Letthigalliam et Estoniam nimis est depravatum, qui magis pro burse sue impletione quam iusticie Dei intuitu huiusmodi advocacie officium exercuerunt.

Eadem hyeme facta est ecliptio solis per magnam (16.)
horam diei. Episcopus autem Albertus circuivit in (17.)
Theuthonia per vicos et plateas et ecclesias que- 1207.
rendo peregrinos. Et perlustrata Saxonia et West- Febr. 28.
falia, tandem ad curiam regis Philippi pervenit, et cum ad nullum regem auxilii haberet respectum, ad imperium se convertit, et Lyvoniam ab imperio recepit[94], unde rex pie memorie Philippus quolibet anno ibi in auxilium dari centum marcas promisit; si romissis quispiam dives esse poterit.

4) Hoc in curia apud Sinzig 1207. Apr. 1. celebrata factum esse oniecerunt recentiores, nullius fontis expresso fulti argumento.

(XI.) Anno nono, baptizata universa Lyvonia, siluit
1207. ecclesia, pacis gaudet quiete sui expectans adventum antistitis. Archiepiscopus vero Lundensis et cancellarius cum omnibus suis ad reditum se prepa-
Apr. 15. rantes, Gothlandiam in dominica palmarum attingunt et in terra sua sacrosanctam pasche celebrant
Apr. 22. solempnitatem. Rigensis vero antistes in pentecoste
Iun. 10. Rigam veniens, cum gaudio ab omnibus suscipitur, cum quo venit comes de Peremunt[95] Godescalcus, et comes alius, et alii quam plures peregrini, nobiles et honesti viri, qui pace ecclesie gaudentes murum civitatis in tantum exaltaverunt, ut deinceps paganorum non timeretur insultus.

(2.) Audiens autem rex Vesceka de Kukenois episcopi et peregrinorum adventum, surrexit cum viris suis et abiit in occursum eorum, et veniens Rigam ab omnibus est honorifice susceptus. Peractis itaque in domo episcopi diebus pluribus cum magno caritatis affectu, tandem auxilium episcopi contra insultus petit Lethonum, offerens sibi terre et castri sui medietatem. Quo accepto, episcopus multis muneribus regem honorans et in viris et in armis opem promittens, cum gaudio remisit ad propria. Post hec episcopus, de conversatione et baptismo Lyvonum gavisus, sacerdotes mittit ad omnes et in Thoreidam et in Methsepole et in Ydumeam et iuxta Dunam, et constructis ecclesiis locantur sacerdotes in parrochiis suis.

(3.) Factum est autem eodem tempore, ut augeret Dominus de die in diem numerum et familiam fratrum milicie; quibus visum est, ut, sicut accresceret eis in personis et labore, sic accrescere deberet et in rebus et in bonis, ut, qui in bellis et in aliis laboribus continuis portabant pondus diei et estus, simul

95) Pyrmont.

et reciperent consolationem laboris sui, denarium diurnum. Petebant ergo a domno episcopo instancia cottidiana terciam partem tocius Lyvonie nec non et aliarum terrarum vel gencium in circuitu, nondum conversarum, quas per eos Dominus simul cum aliis Rigensibus in posterum fidei subiceret christiane, ut sicut maioribus sollicitarentur expensis sic pluribus gauderent redditibus. Episcopus autem tales viros, qui se murum pro domo Domini die ac nocte ponerent, more patris fovere et eorum numerum multiplicare desiderans, laboribus et expensis eorum respondere volens, terciam partem Lyvonie tocius eis concessit. Et quia ipse Lyvoniam cum omni dominio et iure ab imperatore receperat, eis suam terciam partem cum omni iure et dominio reliquit. De terris vero nondum acquisitis vel conversis, sicut nec dare potuit quod non habuit, sic rationabiliter contradixit. Illis autem instantibus precibus oportunis et inoportunis, tandem perlatum est postea ad aures summi pontificis[96]. Qui terras nondum acquisitas Deo committens de acquisitis terciam eis partem asscripsit, relicta episcopo quarta parte decimarum in partibus ipsorum ad obedientie recognitionem. Rogatu itaque episcopi fratres milicie dividentes Lyvoniam in tres partes, ipsi tamquam patri primam concedunt electionem. Unde cum ipse partem Cauponis, Thoreidam videlicet, primo assumeret, ipsi ex altera parte Coiwe secundariam partem sibi eligentes, terciam partem in Methsepole episcopo reliquerunt. De provinciis autem sive prediis aliis iam dudum in beneficio prestitis ipsi per omnia recompensationem in aliis postea receperunt.

Divisa taliter Lyvonia, episcopus sacerdotes in (4.)

96) Cf. bullas Innocentii III, 1210. Oct. 20. ap. Bunge l. c. nr. 16 et 17. De hac re agebatur etiam annis sequentibus, ut apparet ex chartis apud Bunge l. c. datis nr. 18. 19. 23. 25.

partes suas mittens, fratribus milicie partes suas procurandas reliquit. Missus est eciam eo anno Godfridus quidam peregrinus miles in Thoreidam ad procurandum officium advocacie in iure seculari. Qui circueundo parrochias, causas et lites hominum determinans pecuniam et munera collegit plurima, et modicum afferens episcopo sibi plura retinuit. Unde dolentes quidam alii peregrini confracta cistaque eius, decem et novem marcas argenti de bonis furtive collectis invenerunt, exceptis aliis plurimis iam ab eo dispersis. Et quia inique egerat pervertendo iudicium et pauperes opprimendo et iniquos iustificando et neophitos corrodendo, iusto iudicio Dei factum est, ut ad terrorem aliorum talem incurreret verecundiam, et sicut a quibusdam relatum est postea morte turpissima defunctus est.

(5.) Post hec recordati Leththones omnium occisorum suorum a Rigensibus et Semigallis ante duos annos, miserunt per totam Lethoniam, colligentes exercitum magnum; et transeuntes Dunam per totam noctem in vigilia nativitatis Domini veniunt in Thoreidam, et summo mane transita Coiwa, disperguntur per omnes villas, et invenientes terram nullis rumoribus premunitam, multos occidunt, plures captivando deducunt. Erant autem in ipso die nativitatis Domini duo sacerdotes in ecclesia Cubbesele divinum Lyvonibus celebrantes officium, Iohannes videlicet Stric et alter Theodericus cum servo suo. Cumque, finita missa prima, Iohannes aliam iam celebraret, parrochiani venientem audientes exercitum fugerunt de ecclesia, et quidam silvarum latibulis se committentes evaserunt, quidam ad propria festinantes in via captivati, et quam plures sunt occisi. Dumque, iam finita sequencia, legitur ewangelium, Lethones velocitate equorum deferuntur hac et illac circa ecclesiam, et Deo suos conservante ecclesiam

Dec. 24. Dec. 25.

non intrant, sed ad domum sacerdotis festinantes equos et pecora rapiunt, vestes et cibaria et omnia, que inveniunt, vehiculis imponunt. Et cum spoliantes in curia tantam facerent moram, sacerdos interim in ecclesia dominici corporis et sanguinis sacrosancta conficiens mysteria et se ipsum sacrificium Deo offerre iam non dubitans, Domino se commendabat. Cui Theodericus sacerdos ministrando, servus hostium servando, fideliter astabant, confortantes eum ne propter paganorum timorem divinum negligeret officium. Finita autem per Dei gratiam missa, tollentes vestimenta altaris et indumenta omnia componentes in angulum sanctuarii deponunt, et consedentes simul in ipso angulo se abscondunt. Hiis autem vix completis, ecce inimicorum quidam veniens in ecclesiam, discurrit circumquaque et pene usque ad sanctuarium, et nudum videns altare nichilque quod suum esset ibi videns, inquit: *Ba!* et exivit ad suos. Raptis itaque omnibus, que invenerunt, recedunt Leththones per viam suam, et vix illi curiam exierant et ecce alia turba ipsorum, plures prioribus venientes et domum despoliatam invenientes post alios festinant, quorum unus ecclesiam intrans et ab equo suo non descendens, nichilque ad rapiendum inveniens illosque in angulo latitantes ignorans, iterum festine recessit. Veniente adhuc tercia Lethonum acie, unus ex eis in vehiculo suo sedens, ecclesiam transeundo sacerdotes non vidit. Illi autem gratias Deo referentes, eo quod ipsos sanos et incolumes ante faciem paganorum conservaverat, post discessum ipsorum circa vesperam ab ecclesia egressi ad silvas fugiunt, et triduo panem non comedentes, quarto die Rigam veniunt. Lethoes vero, spoliata tota provincia in circuitu, nocte olliguntur in unum in villa Annonis, et summo mane xeuntes de terra, mulieres et parvulos et predam

5

magnam secum deducunt. In ipsa autem nocte nativitatis Domini mittentes Lyvones nuntios, significant episcopo exercitum Lethonum Lyvoniam intrare, et post alii nuncii alios subsequuntur referentes, homines occisos et captivatos, ecclesias vastatas et omnia mala, que pagani novelle intulerunt ecclesie. Hiis auditis episcopus, convocatis peregrinis et fratribus milicie et mercatoribus et omnibus suis, ammonet omnes in remissionem peccatorum, quatinus se murum pro domo Domini ponentes ecclesiam liberent ab inimicis. At illi omnes obtemperantes et ad pugnam se preparantes, mittunt ad omnes Lyvones et Leththos comminantes et dicentes: *Quicunque non exierit, sequutusque exercitum christianorum non fuerit, trium marcarum pena multabitur.* Invasit itaque timor omnes, et sequuti venerunt in obviam Rigensibus aput Dunam, et ascendentes in Leneworde convenerunt exspectantes Lethonum reditum cum silencio infra urbem. Mittuntur eciam exploratores perscrutari viam eorum. Quibus occurrentes cum omnibus captivis et rapina aput Lenewarde, nocte Dunam in glacie transeunt. Ascendens autem dux exercitus cum comitibus suis vicinius ad castrum et seniore castri vocato, requirit ubi collectio christianorum, et ait: *Vade, nuncia christianis, qui ante duos annos exercitum meum ab Estonia redeuntem quasi dormientem interfecerunt, nunc me et omnes meos vigilantes invenient.* Hiis auditis, christiani ad prelia Domini festinantes in primo mane hostes insequuntur, et circa horam terciam transeuntes Dunam aput Ascrade eos ibidem inveniunt. Quos ut viderunt pagani sese persequentes, rebus certis territi, simul omnes exclamaverunt clamore magno, et convocantes suos in occursum revertuntur christianorum. Quorum clamorem et multitudinem non verentes christiani e

in Deo confidentes, elevatis vexillis subito irruunt in ipsos, et interficientes hac et illac invalescere bellum ex utraque parte faciunt, et Lethones, quasi velociores et crudeliores aliis gentibus, qui se vigilare ad preliandum predixerant, diu et fortiter repugnantes tandem dorsa ostendunt, et sicut agiles ad bellum, sic veloces efficiuntur ad fugam, unde alii ad silvas, alii per viam fugientes, captivos et spolia derelinquunt. Quos persequentes christiani per totum diem multos occidunt ex eis, et ceteri per fugam evaserunt. Post hec reversi ad spolia, mulieres et parvulos neophitorum cum omnibus captivis a vinculis absolvunt, et convenientes omnes neophiti tam Lyvones quam Letthi cum Theuthonicis, de ove perdita et inventa sive de ovibus luporum faucibus ereptis Deo gratias referunt, et dividentes spolia captivos omnes amicis suis liberos remittunt.

Postquam Dominus ecclesiam suam a paganorum impugnatione liberavit, timens episcopus, ne post exitum suum similia facientes Lyvoniam ubique devastent, castrum Selonum[97], quod erat eis egredientibus et ingredientibus in refugium omni tempore, destruere cogitabat, et missis nunciis per universam Lyvoniam et Letthigalliam, qui se fidei iam coniunxerant christiane, convocat omnes in expeditionem. Et collecto exercitu magno, mittit episcopus abbatem Theodericum et Eggelbertum prepositum cum omni familia sua et peregrinis, adiunctis simul fratribus milicie Christi, ad expugnandum Selones. Et ibant versus Ascrad, et transeuntes Dunam corpora Lethonum antea occisorum inhumata reperiunt, que conculcantes per viam et ordinate incedentes ad castrum Selonum perveniunt. Et obsidentes castrum (6.)

Selburg ad Dunam fl., a Kokenhusen ad orientem.

undique in circuitu multos in munitione vulnerant sagittis, multos per villas captivantes, plures occidunt, ignem copiosum per lignorum comportationem incendunt. Nocte ac die requiem non dantes, Selonibus timorem incuciunt. Unde clam vocatis senioribus de exercitu, petunt pacem. At illi: *Si veram*, inquiunt, *pacem desideratis, abrenunciate ydolatrie, et verum pacificum, qui est Christus, in vestrum castrum recipite, baptizamini, et Lethones inimicos nominis Christi deinceps a castro vestro removete.* Placet hec forma pacis, et datis obsidibus baptismi sacramenta se recipere promittunt, et Lethonibus remotis christianis se per omnia spondent obedire. Acceptis itaque pueris ipsorum mitigatur exercitus. Unde abbas et prepositus cum aliis sacerdotibus ascendentes ad ipsos in castrum, ad fidem iniciando eos instruunt, et aspergentes castrum aqua benedicta, et vexillum beate Marie in arce figunt; de conversatione gencium gaudentes et Deum collaudantes de ecclesie profectu, leti cum Letigallis et Lyvonibus in terram suam revertuntur.

(7.) Eodem tempore missus est Alebrandus sacerdos cum quibusdam aliis in Ugauniam, requirere bona mercatorum quondam ante Rige edificationem ablata euntibus a Duna versus Plicecowe in vehiculis suis, que Ugaunenses consilio Lyvonum in via rapuerant, que multa erant, nongentis videlicet marcis et amplius comparata. Ugaunenses vero nec bona restituerunt, nec de reddendis in posterum certum responsum reddiderunt. Unde Alebrandus huiusmodi modicum curans, revertitur, et in via Letigallis circa Ymeram[97] habitantibus verbum Dei de suscipiendo baptismo alloquitur, presertim cum iam tota Lyvonia et plures ex Letigallis verbum Dei receperint.

98) hodie Sedde fl.

At illi gaudentes de adventu sacerdotis, utpote a Lethonibus sepius vastati et a Lyvonibus semper oppressi, et per Theuthonicos sperantes relevari ac defendi, cum gaudio verbum Dei recipiunt, missis tamen prius sortibus et requisito consensu deorum suorum, an Ruthenorum de Plicecowe cum aliis Letigallis de Tholowa, an Latinorum debeant subire baptismum? Nam Rutheni eorum tempore venerant baptizantes Lethigallos suos de Tholowa sibi semper tributarios. Et cecidit sors ad Latinos, et annumerati sunt cum Lyvonensi ecclesia Rigensibus. Et baptizavit Alebrandus quasdam villas et rediit Rigam et nunciavit episcopo. At ille congaudens et semper ecclesie providere desiderans, Heinricum scolarem suum, ad sacros ordines promotum, cum eodem Alebrando ibidem remisit, et consummato baptismo in finibus illis reversus est Alebrandus. Alter vero, constructa ecclesia et in beneficio recepta, ibidem cum eis habitare et plurimis periculis expositus, future eis beatitudinem vite non desiit demonstrare.

Orta est in hoc tempore discordia inter regem (8.)
de Kukenoys et Danielem militem de Lenewarde. Nam rex idem, cum plura inferret hominibus istius incommoda et sepius ammonitus a tali inquietatione non cessaret, servi ipsius Danielis surgentes nocte, cum eo propere festinant ad castrum regis, et venientes diluculo eos, qui infra castrum erant, inveniunt dormientes et vigilem desuper minus provide vigilantem, et repente ascendentes, ipsam arcem munitionis attingunt, et in castro se recipientes Ruthenos propter nomen christianitatis non audent interficere, sed gladiis suis eis comminantes quosdam in fugam convertunt, alios captivando vinculis eputant. Inter quos ipsum regem rapientes, et um in vincula proiciunt, et omnem substantiam, ue erat in castro, in unum locum comportantes

diligenter conservant, et dominum suum Danielem, qui prope erat, ad se vocant. Ipse autem consilium episcopi super hoc facto audire desiderans omnia Rigensibus significat. Unde episcopus nimium contristatus cum omnibus suis, que facta sunt non approbans, regem in castrum suum restitui et omnem substantiam reddi precipit, et rege ad se vocato, multis eum honorat muneribus equorum, et vestium preciosarum plura exhibet paria, et in solempnitate
1208. paschali benignissimo eum cum omnibus suis pro-
Apr. 6. curans affectu, et omni discordia sopita inter ipsum et Danielem, cum gaudio remittit ad castrum suum. Memor eciam episcopus promissi, quod ei promisit, quando castri sui ab eo medietatem suscepit, et mittit cum eo viros strenuos viginti cum armis et equitaturis suis milites, balistarios, nec non sementarios ad castrum firmandum et contra Leththones tenendum, providens eis in expensis et indigenciis suis per omnia. Cum quibus idem rex leta quidem facie, licet dolos meditaretur in corde, revertitur in Kukenoys, relicto episcopo in Dunemunde, qui solito more iturus erat in Theuthoniam pro colligendis peregrinis in sequentem annum. Nam et illi, qui iam annum peregrinationis sue expleverant, ad redeundum in Theuthoniam parati erant, quos in Dunemunde iam dudum residentes, per contrarium ven-
(9.) tum Deus repellendo abire non permisit. Regulus autem predictus reversus in Kukennoys et peregrinos cum episcopo iam abiisse non dubitans, qui et in Riga paucissimos remansisse peroptime novit, perfidie sue dolos iam diucius in corde suo abscondere non potuit, sed inito consilio cum omnibus viris suis, et exspectato tempore et die oportuno, cum Theuthonici fere omnes ad opus suum exirent, et ad edificationem castri lapides in fossato exciderent, depositis interim gladiis et armis suis desuper fossa-

tum, preterea regem, quasi dominum vel patrem suum, non timentes, ecce subito accurrentes servi regis et omnes viri sui gladios et arma Theuthonicorum diripiunt, et plures inermes ex ipsis et nudos, stantes in operibus suis, interficiunt. Et quidam ex ipsis fugientes nocte ac die Rigam, ut nuntiarent ibi quod actum erat, perveniunt. Interfectis autem decem et septem viris, tres per fugam evaserunt, quorum corpora in Dunam proiecerunt et Rigensibus remiserunt. At illi colligentes de aqua corpora in Dei servicio interfectorum, devote et cum lacrimis sepelierunt. Post hec rex idem equos meliores Theuthonicorum et balistas et loricas et similia mittens regi magno Woldemaro[99] rogat et suadet, ut convocato exercitu quantocius veniat et Rigam capiat, in qua paucos viros remansisse et meliores a se occisos et alios cum episcopo recessisse significat. Quibus auditis, ille nimium credulus ad expeditionem omnes suos amicos et viros regni sui convocat. Episcopus interim in Dunemunde a vento contrario detentus, cognita suorum interfectione et ecclesie sue intellecta traditione, peregrinos omnes in unum convocat, ecclesie dampna lacrimando indicat, et ut fiant ecclesie defensores et fortes auxiliarii ipsos invitat, et crucis signum resumere et plenariam ante neglectorum delictorum remissionem ammonendo confortat, et ob maioris laboris sui longam peregrinationem maiorem indulgenciam et vitam promittit eternam. Hiis auditis, accedentes fere trecenti de melioribus, resumpta cruce Rigam redire et murum se pro domo Domini ponere non formidant. Insuper et multos mercede conducens episcopus Rigam remittit. Preterea omnes Theuthonici undique per Lyvoniam dispersi cum aliis Lyvonum

9) Pleskoviensi.

senioribus ad ecclesie defensionem Rigam conveniunt. Audientes itaque Rutheni Theuthonicorum et Lyvonum in Riga collectionem, timentes sibi et castro suo, eo quod male egerint, et non audentes in castro suo Rigensium exspectare adventum, collectis rebus suis et equis et armis Theuthonicorum inter se divisis, incendunt castrum Kukenoys, et fugiunt unusquisque per viam suam. Lethigalli et Selones, qui ibi habitabant, silvarum tenebrosa querunt latibula. Rex autem sepedictus sicut male egerat, sic versus Ruciam nunquam deinceps in regnum suum rediturus abscessit.

(XII.) Hiis itaque peractis, episcopus anno consecratio-
1208. nis sue iam decimo, ecclesiam suam in Lyvonia Domino committens et peregrinis et omnibus christiani nominis in Lyvonia habitantibus, in Theuthoniam pro diversis ecclesie negociis vadit, tum pro peregrinis, tum pro rebus, quibus ecclesia nova adhuc et multis indigens adiuvetur, colligendis. Et circueundo et predicando per loca plurima multos suffert labores. Qui autem in Riga remanserant, confortantes se in invicem et viriliter agentes, civitatem undique firmabant. Et audientes exustionem castri Kukenoys et fugam Ruthenorum, mittunt quosdam ad persequendum illos. Inter quos Meynardus et quidam alii ex servis episcopi, insequentes fugitivos et plures ex ipsis per silvas et paludes invenientes, Letigallos videlicet et Selones, qui regis erant tributarii, qui conscii erant regis et cooperatores in traditione et mortificatione Theuthonicorum, nonnullos eciam Rutenorum rapientes, tulerunt spolia eorum et substantiam, et arma quedam Theuthonicorum receperunt. Et quos invenerunt reos, eo quod conscii traditionis fuerant, omnes crudeli morte sicut

meruerunt interfecerunt, et exstirpaverunt traditores de finibus illis.

Hoc tempore Rigenses et christiani, qui erant in (2.)
Lyvonia, pacem erant desiderantes, et non venit; bona erant querentes, et ecce turbatio[1]! Nam post fugam Ruthenorum sperantes, se evasisse Charibdim; sed erat adhuc inminens Scille periculum, nam Vesthardus, Semigallorum dux, memor adhuc bellorum et malorum multorum, quibus a Lethonibus debellatus et depredatus sepe fuerat in omnibus confinibus Semigallie, ad expeditionem se preparat adversus Lethones, et in Riga christianorum suppliciter deprecatur auxilium allegans, quod iam in alia vice Rigensibus ad expugnandos alios paganos venit in adiutorium, insuper et deorum suorum sortes in meliorem partem cecidisse insinuat. Ad hec Rigensium seniores deorum suorum sortes non curantes, imo propter suorum paucitatem auxilium sibi denegantes, bellum hoc tempore contra Lethones omnimodis contradicunt. Sed precum suarum tandem instancia, et stultorum virorum, qui cum eo ituri erant, pertinaci audacia victi, bellum eis non prohibere, imo obedienter eos ad pugnam mittere, ne in anima et corpore periclitentur, decernunt. Mittuntur itaque cum Vesthardo quinquaginta vel paulo plures viri, milites ac balistarii, nec non et ex fratribus milicie Christi plures. Assumentes secum Danielem, Ydumeorum sacerdotem, profecti sunt in terram Semigallorum. Qui in equis suis insidentes et in armorum suorum nitore venientes, benignissime a Semigallis sunt recepti. Qui mittentes per omnes fines suos congregaverunt exercitum magnum, et procedentes prope Lethoniam nocte quiescunt, et quiescentes a diis suis futura requirunt,

[1]) Cf. Ierem. 14, 19: *Exspectavimus pacem, et non est bonum, et tempus curationis, et ecce turbatio.*

mittentes sortes et postulantes favorem deorum suorum et inquirentes, si videlicet fama adventus ipsorum pervolaverit, et si Lethones venturi sint ad pugnandum contra eos. Et cecidit sors, et famam pervenisse et Lethones ad bellum paratos esse. Unde stupefacti Semigalli nimis, ad redeundum Theuthonicos invitant, eo quod Lethonum valde timeant insultum. Sed Theuthonici respondentes dixerunt: *Absit*, inquiunt, *rem hanc facere, ut fugiamus ab eis et inferamus crimen genti nostre, sed eamus ad adversarios nostros si poterimus pugnare cum eis*. Et non poterant avertere eos Semigalli. Erat enim Semigallorum infinita multitudo, de quibus confidebant Theuthonici, licet pluviarum et ymbrium nimia esset inundantia. Procedunt tamen audacter in Lethoniam, et dividentes acies suas per villas, inveniunt eas vacuas et viros omnes cum mulieribus et parvulis per fugam evasisse. Unde timentes sibi bellum imminere quantocius congregantur in unum, et nullam moram facientes eodem die ad reditum se preparant. Quod intelligentes Lethones, velocitate equorum suorum eos undique circumvolant, et, prout consuetudo eorum habet, circumferuntur hac et illac, modo fugiendo, modo persequendo, et lancearum suorum et pedorum missione quam plures vulnerant. Porro Theuthonici in unum se conglobantes cuneum et exercitum post tergum custodientes, Semigallos preire permittunt. Qui repente in fugam conversi, alius post alium semet ipsos conculcando opprimunt, alii silvas et paludes querunt, et totum pondus prelii versum est in Theuthonicos. Unde quidam ex ipsis fortissime se defendentes diu pugnaverunt, et cum pauci essent, tante multitudini resistere non valebant. Aderant eciam strenuissimi viri, Gerwinus et Rabodo cum pluribus aliis, qui post diuturnam pugnam quidam

vulnerati ceciderunt, quidam captivati in Lethoniam ab inimicis deducti sunt, alii per fugam evaserunt, et, ut nunciarent que gesta sunt, in Rigam redierunt.

Audita itaque fuga suorum et Lethonum auda- (3.) cia, condoluit civitas, et subito versa est in luctum cythara Rigensium et cantus eorum in vocem flencium[2]. Et orantes in celum omnes seniores et discreti viri iudicabant deinceps in multitudine paganorum non esse confidendum, nec cum paganis contra alios paganos esse pugnandum, sed in Domino sperandum, et cum Lyvonibus et Leththis iam baptizatis audacter ad omnes gentes procedendum. Quod et factum est. Nam eodem anno vexillum beate Virginis deportatum est a Lyvonibus et Leththis et Theuthonicis in Ungauniam, et sic deinceps ad omnes Estones et gentes in circuitu, Deo cooperante, qui solus omnia regna superavit[3].

Post hec autem Lethones cum magno exercitu (4.) intrantes Semigalliam, ceperunt occidere et vastare omnia que invenerunt. Semigalli vero insidiantes eis in via et silvas succidentes, in reditu fere omnes occiderunt. Et de eorum spoliis Rigensibus munera honorifice miserunt.

Eodem tempore misit Deus ad consolationem (5.) ecclesie sue viros religiosos quam plures in Dunam, Florencium abbatem Cysterciensis ordinis, Robertum Coloniensis ecclesie canonicum, Conradum Bremensem, cum aliis quibusdam; quorum quidam in Dunemunde, quidam cum fratribus milicie sancte conversationis habitum elegerunt; quidam ad predicationis opus transierunt. De quorum adventu ecclesia adhuc parva quam plurimum letificata et confortata post tristia bella, gratias agebat Deo, qui

2) Cf. Iob 30, 31. 3) Cf. Ies. 37, 16.

semper suos in omni tribulatione non desinit consolari, cui est honor et gloria in secula. Amen.

EXPLICIT LIBER TERCIUS DE LYVONIA.

INCIPIT LIBER QUARTUS DE ESTONIA.

(6.) Et factum est, postquam iam tota Lyvonia baptizata est et Leththigallia, miserunt seniores Leththorum, Russinus de castro Sotecle, Waridote de Autine, Talibaldus de Beverin, nec non et Bertoldus frater milicie de Wenden, nuncios suos ad Estones in Unganiam, requirere que iusta sunt de omnibus iniuriis sibi illatis ab eis. Erant enim Letti ante fidem susceptam humiles et despecti, et multas iniurias sustinentes a Lyvonibus et Estonibus, unde ipsi magis gaudebant de adventu sacerdotum, eo quod post baptismum eodem iure et eadem pace omnes simul gauderent. Estones autem verba nunciorum parvipendentes, nichil iuris impenderunt, sed cum eis nuncios suos in Leththigalliam direxerunt. Et cum iam fratres milicie essent habitantes in Wenden, miserunt Bertoldum, quasi primum de suis, ad placitum Leththorum cum Estonibus. Venit eciam ex parte episcopi Henricus sacerdos, et Lethti quam plures. Et incipiebant retractare, que pacis et iusticie erant. Sed Estonum legati contempnentes et pacem Lethorum et iniuste sibi ablata restituere dedignantes, Lettis per omnia contradicunt, et lanceis acutissimis in invicem comminantes, sine aliqua forma pacis recedunt. Supervenientibus interim mercatoribus et Theuthonicis aliquantis de Gothlandia, surrexit Waridote cum aliis Lethtorum senioribus, et Rigam venientes suppliciter auxilium contra Estonum iniuriam postulant. Rigenses igitur ad memoriam revocantes eciam suas iniurias et bona innumerabilia quondam suis mercatoribus ab Ungau-

nensibus ablata, postulancium votis annuunt, exercitum promittunt; presertim cum et ipsorum nuncii pro eisdem bonis mercatorum, sepius ab Ugaunensibus contempti et irrisi redierunt, nolentibus iniuste ablata restituere. Invocato itaque super se Dei omnipotentis et beate Dei genitricis Marie auxilio, perrexerunt Rigenses cum fratribus milicie et Theoderico, fratre episcopi, et mercatoribus et aliis Theuthonicis in Thoreidam, et de tota Lyvonia et Leththigallia convocantes exercitum fortem et magnum et euntes die ac nocte, veniunt in Ugauniam, et despoliantes villas et homines paganos occidentes, igne et gladio suas iniurias vindicantes, tandem apud castrum Odenpe, id est Caput ursi[4], conveniunt et castrum incendunt. Et post hec triduo quiescentes, et die quarto cum pecoribus et captivis et omni rapina in terram suam revertuntur. Letthi eciam in terram suam reversi firmantes castra sua, ad pugnam fortissime se preparant, omnia sua in castris collocantes et exercitum Estonum exspectantes, ipsis occurrere parati. Ugaunenses itaque, convocatis sibi in auxilium Saccalenensibus, repente terram Letthorum intrantes in finibus Tricatue[5] et Letthum quendam, Wardeke nomine, vivum in igne cremantes et alios captivantes, multa Letthis mala intulerunt, et obsidentes castrum Beverin, per totam diem Letthos in castro existentes impugnabant. Letthi vero exeuntes de castro et viriliter eis occurrentes ad pugnam, quinque ex eis occiderunt et equos eorum rapuerunt, et recurrentes in castrum ad suum sacerdotem[6], qui tunc presens aderat, simul cum ipso Dominum, quem pro se pugnare senciebant, omnes benedicebant. Inter quos erat Roboam ex

4) hodie Odenpä, ehstnice Ottepä; *olla* enim ursum et *pä* caput in hac significat lingua. 5) terrae ab Aa fl. ad meridiem. 6) Heinricum.

forcioribus unus, qui descendens inter medios hostes, duos ex ipsis occidit et ex collaterali parte castri sanus et incolumis ad suos reversus est, Deum collaudans pro speciali laude tali, quam sibi Dominus de paganis contulit. Sacerdos eciam ipsorum, impugnationem Estonum modicum attendens, munitionem castri ascendit, et aliis pugnantibus, ipse musico instrumento canebat Deum exorando. Sed barbari, audientes carmen et sonitum instrumenti acutum, substiterunt, quia in terra sua non audierant, et pausantes a bello causam tante leticie perquirebant. Leththi autem eo quod recepto nuper baptismo Deum se defendere viderent, ideo se gaudere ac Dominum se laudare responderunt. Tunc Estones de renovanda pace proposuerunt. Sed Letthi: *Nondum*, inquiunt, *mercationes Theuthonicis ablatas, neque etiam bona nobis sepius ablata restituistis. Sed neque inter christianos et paganos unum cor et una anima neque forma pacis firma esse poterit, nisi recepto nobiscum eodem iugo christianitatis et pacis perpetue, unum Deum colatis.* Quo audito, Estones nimium indignati a castro diverterunt, sequutique Letthi post tergum plurimos vulneraverunt. Et mittentes per noctem ad magistrum milicie Christi in Wenden, Wennonem, qui tunc aderat, rogabant eum venire cum suis ad persequendum Estones. At ille, convocatis Leththis omnibus in circuitu, mane facto venit in Beverin, et invenit exercitum paganorum iam dudum divertisse, persequutusque est eos per totum diem illum. Nocte vero sequenti factum est gelu maximum, et claudicantibus equis fere omnibus, hostes attingere non valuerunt, eo quod pecoribus occisis, captivis dimissis, per viam fugiendo, bellum non exspectantes, reversi sunt unusquisque in terram suam. Tunc Leththi de Beverin tristes de morte suorum, quos Estones trucidaverant et igne

cremaverant, miserunt ad omnes Leththos in circuitu, ut essent ad iter parati, ut si quando donante Deo se de suis possent vindicare inimicis. Unde factum est, ut Russinus, qui erat Leththorum fortissimus, et Waridote cum omnibus Letthis, qui erant in finibus suis, convenirent in magna multitudine apud castrum Beverin predictum. Et conspirantes adversus Estones, ad despoliandam terram ipsorum se preparaverunt, et indutis armis suis, que habebant, processerunt iter diei unius, residentesque ordinaverunt exercitum suum et ibant nocte ac die, et intrantes provinciam Saccalanensem invenerunt viros ac mulieres et parvulos in domibus suis in omnibus villis ac locis, et occiderunt quos invenerunt a mane usque ad vesperam, tam mulieres quam parvulos eorum, et trescentos ex melioribus viris ac senioribus Saccalanensis provincie, absque aliis innumerabilibus, donec fesse manus et brachia occidencium pre nimia interemptione plebis iam deficerent. Villisque omnibus sanguine multo paganorum coloratis, sequenti die redierunt, et per omnes villas spolia multa colligentes, iumenta et pecora multa et puellas quam plurimas, quibus solis parcere solent exercitus in terris istis, secum abduxerunt, et revertentes paulatim multis diebus per viam moram faciebant, existentes parati si forte Estones residui bellum eis post tergum intulissent. Sed Estones propter tantam suorum interfectionem ad persequendum Lethtos venire non presumebant, sed tristia funera, a Letthis sibi iniecta, multis diebus colligentes et igne cremantes, exequias cum lamentationibus et potationibus multis more suo celebrabant. Lethti vero apud stagnum Astigerwe[7] se deposuerunt, t divisis inter se spoliis universis leti in Beverin

[7] nunc *der Burlneek'sche See.* In lingua Ehstnica *jerw* lacum gnificat.

redierunt, et invento ibidem Bertoldo fratre milicie, nec non et sacerdote suo proprio cum militibus et balistariis quibusdam episcopi, munera eis ex omni-
Dec. 18. bus contulerunt. Et cum esset in dominica Gaudete, omnes unanimiter cum gaudio Deum benedicebant, eo quod per noviter conversos Dominus tantam fecerit vindictam eciam ceteris in nationibus. Russinus eciam, rediens in castrum Beverin, aperuit os suum dicens: *Filii*, inquit, *filiorum meorum nunciabunt ea filiis suis in terciam et quartam generationem, que operatus est Russinus in Saccalanensium funeribus.* Hoc audito, Hermannus Lyvonum advocatus, nimium adversus Lettos indignatus, eo quod bellum ad Estones magis ac magis renovarent, misit et convocavit omnes seniores Lyvonum atque Lettorum, et habito consilio cum eis nec non et cum Theuthonicis, cum adhuc rari essent et pauci Theuthonici habitantes in terra, placuit omnibus ut ea, que pacis essent, tractarentur cum Estonibus usque ad adventum domni episcopi, qui erat in Theuthonia pro colligendis peregrinis in sequentem annum. Quod consilium placuit eciam Estonibus, et receperunt pacem, quia, post meliorum suorum occisionem, Letthorum iam magnum ceperant habere timorem, et, lite nondum finita, treugarum quandam formam ad unius anni terminum composuerunt.

(XIII.) Anno consecrationis sue 11. presul Albertus re-
1208. diit a Theuthonia, habens secum in comitatu peregrinorum copiosam multitudinem. Inter quos erat Rudolphus de Iericho[8] et Wolterus de Hamersleve[9] et alii nobiles quam plures, milites et clerici cum omni populo, qui se omnes periculo maris committentes in Lyvoniam devenerunt. Quorum consilio

8) Ierichow haud procul a Tangermünde. 9) Hamersleben, ab Halberstadt ad septemtrionem.

presul idem usus, convocavit omnes Lyvones ac Letthos iamdudum conversos, et recordatus mortificationis illius, quam sibi ac suis rex Vesceka preterito anno intulerat, cum milites ac familiam suam, quam rogatione sua sibi cum multis expensis contra Letthones in auxilium miserat, dolo ac fraude nimia mortificavit, cum omnibus peregrinis et exercitu suo divertit in Kukenois, et inveniens montem ipsum desertum et pre immundicia quondam inhabitantium vermibus ac serpentibus repletum, iussitque et rogavit eundem montem mundari ac renovari et firmis fecit munitionibus muniri, et castrum firmissimum edificavit, et milites ac balistarios cum familia sua ibidem ad castrum conservandum reliquit, et multis expensis adhibitis diligentissime custodiri fecit, ne qua Letthonum subtilitas vel Ruthenorum ficta dolositas eos sicut antea defraudaret. Rudolpho eciam supradicto de Iericho medietatem castri concessit, et fratribus milicie suam partem terciam asscripsit. Quibus ibidem relictis et omnibus bene dispositis, Rigam rediit. Letthi vero cum duobus exercitibus medio tempore Letthoniam intraverant, et quibusdam occisis, quibusdam captivatis, ad nostros in Kukenois redierunt, et cum episcopo et omnibus suis ad propria redierunt.

Erat in eodem tempore Wickbertus[10] quidam (2.) inter fratres milicie, qui forte cor suum ad amorem seculi magis quam ad religionis disciplinam inclinaverat, et inter fratres multas ipse discordias seminavit. Qui sancte conversationis abhorrens consortium et Christi miliciam dedignans, venit ad sacerdotem in Idumea, ibidem episcopi dicens se velle exspectare adventum et episcopo per omnia velle obedire. Fratres autem milicie, Bertholdus de Wenden cum qui-

[10]) de Susato. Eum a magistro Wennone officio suo destitutum fuisse licet ex Chronico rythmico Livoniensi v. 697.

busdam aliis fratribus ac servis, fratrem tanquam fugitivum persequentes, in Idumea comprehendunt, et in Wenden reducentes in vincula proiecerunt. Qui audito adventu episcopi rogavit, ut absolveretur et Rigam redire permitteretur, promittens se episcopo et fratribus obedire. Fratres autem gaudentes, et post adversitatum incommoda, tanquam filium prodigum, fratrem suum resipiscere sperantes, honorifice Rigam remittunt et societati restituunt. Ille vero tamquam Iudas inter fratres ad modicum tempus conversatus, sive tamquam lupus inter agnos, fraudis sue fictam conscientiam dissimulare nesciens, diem oportunum exspectabat, quando cordis sui maliciam adimpleret. Et factum est in die solempni, euntibus ceteris fratribus cum aliis hominibus ad monasterium, ipse interim, convocato ad se magistro milicie et Iohanne sacerdote ipsorum, secreta sua eis aperire proponens, in superiori domo sua subito bipenni, quam semper secum portare solebat, caput magistri tetigit, et sacerdotem simul cum magistro in eodem loco trucidavit et interfecit. Et notum factum est aliis fratribus et fugientem eum a domo in capellam persequuntur, et comprehensum per civile iudicium, sicut meruerat, crudeli morte interemerunt. Et sepulto cum magno planctu fideli ac pio magistro suo Wennone cum sacerdote, non minus pium ac benignum et omnibus virtutibus repletum Volquinum in locum suum restituerunt. Hic postea, sive presente sive absente episcopo, in omni expeditione exercitum Domini ducendo atque regendo, preliabatur prelia Domini cum leticia et egrediebatur et regrediebatur ad gentes in circuitu. Et adiuvabant eum omnes fratres eius, et auxilium et victoria Domini semper erat cum eis.

(3.) Mortuo eciam in eodem anno Eggelberto, ecclesie beate Marie preposito, assumpsit episcopus de-

conventu Schetensi[11] virum mansuetum, discretum et prudentem in omnibus viis suis, Iohannem, et in locum fratris sui, eiusdem venerabilis prepositi, substituit et ei ecclesiam beate Marie regendam commisit. Et cum esset de regula et ordine beati Augustini idem Iohannes et de albo habitu, qui vere mundiciam significat, episcopus, ad confirmationem eiusdem habitus, vestes et cappas nigras canonicorum eiusdem ecclesie in albas commutavit. Et cum adhuc essent timores paganorum intus et foris, idem conventus infra ambitum prime civitatis in ecclesia primo edificata habitavit; et post incendium eiusdem ecclesie et civitatis[12], extra muros aput Dunam ecclesiam beate Marie edificare et ibidem habitare ceperunt. Peregrini vero eiusdem anni in muri exaltatione et in aliis, quibus Deo servire poterant, obedire parati erant. Et cum iam dies autumpnales (4.)
appropinquarent, episcopus, semper ecclesiam Lyvonensem promovere ac defendere sollicitus, habito consilio cum discretioribus suis, qualiter ecclesiam novellam a Lethonum et Ruthenorum insidiis liberaret diligenter pertractavit. Et recordatus omnium malorum, que rex de Gercike cum Letonibus, Rigensi civitati et Lyvonibus et Leththis intulerat, contra inimicos christiani nominis ire ad bellum deliberant. Erat namque rex Vissewalde de Gercike christiani nominis et maxime Latinorum semper inimicus. Qui filiam potentioris de Lethonia duxerat uxorem, et quasi unus ex eis, utpote gener ipsorum, et eis omni familiaritate coniunctus, dux exercitus eorum frequenter existebat, et transitum Dune eis et victualia ministrabat, tam euntibus in Ruciam quam Lyvoniam et Estoniam. Erant eciam tunc Lethones in

11) Scheda vel Scheida, in comitatu Mark, haud procul ab Unna
12) V. infra XVIII, 6. Incendium erat a. 1215, circa mensem Martium.

tantum omnibus gentibus in terris istis existentibus dominantes, tam christianis quam paganis, ut vix aliqui in villulis habitare auderent, et maxime Lethti. Qui relinquentes domos suas desertas tenebrosa silvarum semper querebant latibula, nec sic quidem eos evadere potuerunt; nam insidiando eis omni tempore per silvas eos comprehenderunt, et aliis occisis alios captivos in terram suam deduxerunt et omnia sua eis abstulerunt. Et fugerunt Rutheni per silvas et villas a facie Letonum licet paucorum, sicut fugiunt lepores ante faciem venatorum, et erant Lyvones et Lethti cibus et esca Lethonum, et quasi oves in fauce luporum, cum sint sine pastore. Misso igitur pastore, liberavit Deus oves suas Lyvones et Leththos iam baptizatos a faucibus luporum, episcopo videlicet Alberto, qui convocato exercitu de omnibus finibus Lyvonie et Leththie et cum Rigensibus et peregrinis et omni populo suo ascendit Dunam versus Kukennoys. Et cum esset Gercike semper in laqueum et quasi in dyabolum magnum omnibus in ipsa parte Dune habitantibus, baptizatis et non baptizatis, et esset rex de Gercike semper inimicicias et bella contra Rigenses exercens, et pacis federa cum eis inire contempnens, episcopus exercitum suum convertit ad civitatem. Rutheni vero videntes exercitum a longe venientem, ad portam civitatis occurrunt, et cum Theuthonici eos armatis manibus impeterent et quosdam ex eis occiderent, ipsi se defendere non valentes, fugierunt Et Theuthonici eos insequentes portam cum ipsis intraverunt, et pre reverencia christiani nominis paucos occidentes, plures captivantes et per fugam evadere magis eos permittentes, mulieribus et parvulis postquam civitatem ceperunt parcentes, multos ex eis captivaverunt, et rege trans Dunam navigio fugiente cum pluribus aliis, regina capta est et

episcopo presentata cum puellis et mulieribus et omni substancia sua. Sedit itaque die illo omnis exercitus in civitate, et collectis spoliis multis de omnibus angulis civitatis tulerunt vestes et argentum et purpura et pecora multa, et de ecclesiis campanas et yconias et cetera ornamenta et pecuniam et bona multa tôllentes, secum asportaverunt, Deum benedicentes eo, quod tam repente eis contulit victoriam de inimicis et aperuit civitatem absque lesione suorum. Sequenti die, distractis omnibus, ad reditum se preparaverunt et civitatem incenderunt, et viso incendio rex ex altera parte Dune, suspiria magna trahendo et gemitibus magnis ululando exclamavit dicens: *O Gercike civitas dilecta! o hereditas patrum meorum! o inopinatum excidium gentis mee! ve michi! ut quid natus sum videre incendium civitatis mee, videre contritionem populi mei!*[13]

Post hec episcopus et omnis exercitus, divisis inter se spoliis universis, cum regina et captivis omnibus reversi sunt in terram suam, et remandatum est regi, ut Rigam veniat si saltem adhuc pacem habere et captivos recipere cupiat. At ille veniam veniens pro excessibus postulat, episcopum patrem appellat, omnes Latinos, quasi fratres conchristianos, suppliciter exorat, ut preteritorum malorum obliviscantur, ut pacem sibi tribuant et uxorem et captivos restituant, virgas acutissimas allegans ignem et gladium, quibus a Latinis castigatus fuerat. Tunc episcopus cum omnibus suis regis supplicantis misertus pacis formam ei proposuit dicens: *Si paganorum consorcia deinceps vitare volueris, ita ut per eos ecclesiam nostram non destruas, simul et terram Ruthenorum tuorum christianorum per Letones non vastaveris, si regnum tuum ecclesie beate Marie*

13) Cf. I. Machab. 2, 7.

perpetua donatione conferre volueris, ut a nostra tamen manu iterum recipias, et nobiscum iugi pacis conformitate congaudeas; tunc tandem tibi reginam cum omnibus captivis restituemus et fidele auxilium tibi semper prestabimus. Hanc formam pacis rex accipiens promittit se deinceps ecclesie beate Marie semper esse fidelem, et paganorum consilia vitare et christianis adherere confirmat, et regnum suum eidem ecclesie conferens, a manu episcopi trium vexillorum sollempni porrectione recipit[14], et eum in patrem eligens omnia Ruthenorum ac Lethonum consilia mala ei deinceps revelare se velle affirmat. Redditaque est ei regina cum captivis aliis, et reversus est letus in terram suam, et convocatis hominibus suis qui evaserant, castrum suum reedificare cepit, et non minus postmodum Lethonum se consiliis intermiscens, promisse fidelitatis oblitus, paganos adversus Theuthonicos, qui erant in Kukenoys, sepius concitavit.

(5.) Post hec finita pace, que facta erat cum Ungaunensibus, Bertoldus magister milicie in Wenden, vocato ad se Russino cum Lethtis suis, nec non et aliis Lethtis de Autine et cum Wendis suis, ivit in Ungauniam, et invenerunt homines in villis suis, qui nondum ad castrum confugerant, et quamplures occiderunt in omnibus villis ad quas venire potuerunt, et multis interfectis alios captivos duxerunt et spolia multa acceperunt, et mulieres et puellas secum ducentes, villas tanquam desertas reliquerunt, et

14) V. chartam Alberti apud Bunge l. c. Nr. 15, p. 20. 21, ubi leguntur haec: — *deinde praestito nobis hominio et fidei sacramento, praedictam urbem* (i. e. Gerzika) *cum terra et bonis attinentibus a manu nostra solempniter cum tribus vexillis in beneficio recepit. — Acta sunt haec anno dominicae incarnationis* 1209. *in caemeterio beati Petri in Riga, praesidente apostolicae sedi papa Innocentio tertio, regnante gloriosissimo imperatore Ottone, pontificatus nostri anno undecimo.* — Haec igitur facta esse post Oct. 4, die quo Otto IV. imperator coronatus est, elucet.

facta cede magna et incendio ad propria redierunt. Audientes hoc Lyvones Thoredenses, qui infidelitatis sue consilia cum Estonibus adhuc semper habuerant occulta, indignati sunt, eo quod Bertoldus de Wenden cum Lettis bellum adversus Estones renovaret, et suggerebant episcopo, ut nuncios in Ungauniam pro pace destinaret. Et misit episcopus Alebrandum sacerdotem in Odempe, tam pro pace renovanda quam pro mercatorum bonis requirendis. Et audientes Estones de tota Ugaunia nuncios episcopi advenisse, convenerunt ad placitum, et aperiens Alebrandus os suum docebat eos de fide Christi. Quo audito, Estones cum lanceis et gladiis ad eum interficiendum concurrunt. Sed quidam ex senioribus eum defendentes: *Si*, inquiunt, *hunc nuncium episcopi interfecerimus, quis nobis deinceps credet, aut nuncium mittet?* Et nolentes audire verba salutis remiserunt Alebrandum episcopo, et miserunt viros cum eis pro pace facienda. Et facta est pax cum Lyvonibus et Lethtis episcopi ex una parte Coiwe. Bertoldus vero de Wenden et Russinus cum suis Lethtis, pacem non recipientes, ad pugnam se preparaverunt.

Annus erat pontificis duodecimus et siluit eccle- (XIV.)
sia diebus paucis. Nam ex remeatione eiusdem pon- 1210.
tificis cum peregrinis suis in Theuthoniam, relictis in Lyvonia viris suis cum quibusdam peregrinis, subito Curones, nominis Christi inimici, aput Sunde[15] in littore maris cum octo pyraticis apparuerunt. Quod videntes peregrini de coggonibus exeunt, minores naves intrant, ad paganos accelerant, et minus provide festinantes unaqueque navis aliam antecedit ut hostes prima attingat. Curones vero exoneratis

15) fretum inter Curoniam et Osiliam insulam.

primis partibus pyraticarum suarum eas in occursum venientibus extollunt, duabusque simul ordinatis spacium inter singulas duas alias derelinquunt. Unde venientes peregrini cum duabus primis cymbis vel navibus minoribus, infra spacium idem pyraticarum involvuntur, et cum essent in minoribus navibus, hostes super se stantes ex alto attingere non valebant. Unde quibusdam ex eis lanceis inimicorum interfectis, quibusdam vero submersis et quibusdam vulneratis, alii ad coggones redeuntes evaserunt. Tunc Curones colligentes corpora interfectorum, nudaverunt et vestimenta ac cetera spolia inter se diviserunt, quos tamen cives de Gothlandia postea devote colligentes sepelierunt. Erant autem fere triginta milites et alii qui ibidem interfecti sunt. Pontifex itaque luctum habebat super suos diebus aliquot, sciens quia sit utilis persecutio pacienti, cum beati sint qui persecutionem paciuntur propter iusticiam[16], eo quod vasa figuli probat fornax et viros iustos temptatio tribulationis[17].

(2.) Eodem tempore rex magnus[18] Nogardie[19], simul et rex de Plicecowe[20] cum omnibus Ruthenis suis venerunt cum exercitu magno in Ugauniam, et obsidentes castrum Odempe pugnaverunt cum eis diebus octo, et cum esset in castro defectus aquarum et penuria ciborum, pecierunt pacem a Ruthenis; et dederunt pacem eis, et baptismate suo quosdam ex eis baptizaverunt, et acceperunt ab eis quadringentas marcas nogatarum[21], et recesserunt ab eis, et reversi sunt in terram suam, dicentes se sacerdotes suos eis missuros ad sacre regenerationis lavacrum consummandum; quod tamen postmodum neglexe-

16) Cf. Ev. Matth. 5, 10. 17) Cf. Ies. Sirach 27, 6. 18) Mstislaw. 19) Nowgorod. 20) Wladimir; erat frater regis Nogardiensis. 21) In lingua Ehstnica pelles nominantur *nahkad*, in lingua Lyvonica *nagöd* vel *nogöd*; a merce igitur nummorum nomen.

runt, nam Ugaunenses postea sacerdotes Rigensium susceperunt et baptizati sunt ab eis et connumerati sunt cum Rigensibus.

Post annos aliquot venerunt Frisones cum pere- (3.) grinis in supra dictam Gothlandie insulam et invenerunt Curones ibidem cum magna rapina, et circumvenientes eos subito pugnaverunt cum eis et occiderunt fere omnes, tollentes quatuor pyraticas cum omni preda, et ducentes secum Rigam, et oves infinitas, quas de terris christianis spoliaverant, abstulerunt eis et Rigam adduxerunt. Et facta est leticia magna de vindicta factâ in Curonibus.

Pontifex autem de laboribus continuis et de morte (4.) suorum licet plurimum esset contristatus, tamen iterum ad Dominum confugiens, iter et negocium suum ipsi committens, in Theuthoniam revertitur, bonis ac Deum timentibus dampna suorum conqueritur, per vicos et plateas, per civitates et castra querens, quis se murum pro domo Domini opponat, quis crucis signum sibi affigat, ut mare transeat, ut in Lyvoniam vadat ad consolationem paucorum, qui ibi remanserant. Et inventus est Yso Verdensis episcopus cum Philippo Raceburgensi episcopo, nec non et Padelbornensis episcopus[22], qui se ad iter idem in sequentem annum cum militibus suis et cum multis aliis preparaverunt.

Post recessum pontificis et post conflictum Curo- (5.) num cum peregrinis, audientes gentes omnes in circuitu aliquantos de peregrinis a Curonibus interfectos, miserunt in invicem nuncios, Lyvones primo ad Curones, Curones ad Estones nec non ad Lethones, Semigallos et Ruthenos, querentes omne consilium, qualiter Rigam delerent et Theuthonicos omnes dolo tenerent et occiderent. Existimantes autem

22) Bernhardus.

Letones paucos in Kukenoyse remansisse, venerunt ad castrum cum exercitu magno, et invenientes Rodolfum de Iericho cum ceteris viris episcopi in castro fortissime eos propugnaverunt. Contra quos exeuntes servi episcopi et Lethti de castro, plures ex eis lanceis suis, et balistarii de munitione nonnullos vulnerantes, interfecerunt; quorum infestationem ferre non valentes Letones ab eis diverterunt. Tunc Lyvones quidam de Adia[23], iamdudum baptizati, perfidie sue felle repleti, abierunt in Curoniam, et commoventes universam terram contra Rigensem ecclesiam collegerunt exercitum fortem et magnum, allegantes in civitate, prout rei veritas dictabat, paucissimos remansisse. Quod audientes cives, exploratores in mare miserunt. Curones vero congregati cum omni exercitu suo, residentes in vicino quatuordecim diebus, auxilium deorum suorum et tempus oportunum sortibus suis requirebant. Exploratores interim nichil videntes reversi sunt. Tunc comes de Sladem[24] Marquardus miles cum aliis peregrinis, qui in pascha[25] remanserant, in Theuthoniam redire desiderantes, cum duobus coggonibus suis in Dune-
Iul.13. munde descendunt, et paucis in navibus relictis in claustro nocte dormiunt; et apparente sequentis diei diluculo apparet totum mare quasi nube tenebrosa perfusum. Unde illi, qui in navibus erant, videntes multitudinem paganorum et exercitum magnum super se venientem, quidam ad defendendum se preparant, quidam ad claustrum confugiunt. Pagani vero, sperantes civitatem absque ullius fame precursione repente capere, naves ipsas peregrinorum non impugnantes ad civitatem velocissime remigant. Sed piscatores ex omni parte Dune eos videntes Rigam fugiunt, exercitum sequentem indicant. Cives

23) Adia fl. 24) Schladen inter Goslar et Wolfenbüttel. 25) Apr. 18.

autem et fratres milicie et balistarii, essent licet pauci, cum clericis et mulieribus omnes ad arma confugiunt, sonitu campane, que tantummodo tempore belli pulsabatur, populum convocant, et exeuntes obviam inimicis in littore Dune plures ex eis balistis vulnerant. Et Curones relinquentes naves suas in Duna ordinaverunt exercitum suum in canpo, et portabat unusquisque tabulam ligneam ante se ex duobus asseribus compositam, et clavam ad modum baculi pastoralis ad sustentaculum ipsius tabule. Et ut refulsit sol in tabulas albas resplenduerunt aque et campi ab eis. Erat enim exercitus magnus et fortis et appropinquabat ad civitatem. Et Lyvones ac balistarii occurrentes eis ad primam munitionem, que erat in campo ante portam civitatis, cum eis pugnaverunt usque ad horam diei terciam. Cives autem villam, que erat extra muros, incenderunt. Quidam eciam ex nostris habentes aput se claviculos ferreos tridentes, proiecerunt eos in via qua exercitus veniebat. Et cum de civibus quidam ad pugnam viriliter accederent et plures ex hostibus sub tabulis suis stantes occiderent, in reditu super claviculos ipsos ceciderunt, et quidam ex ipsis occisi sunt et alii ad nos evaserunt. Post hec ibat exercitus ad naves suas et facto prandio iterum ad bellum se preparabat, et cum audirent sonitum campane magne, dicebant, se ab illo Deo christianorum commedi atque consumi, et accedentes iterum ad civitatem per totam diem pugnabant. Et cum exirent de tabulis suis ad comportationem lignorum ad incendium, plurimi ex eis a sagittariis ledebantur, et quicumque eorum a lapidibus machinarum aut a balistariis vulneratus cecidit, statim frater suus aut alius consous suus absciso capite eum totaliter interfecit. Et um undique circumdedissent civitatem et ignem opiosum incendissent, venientes Holmenses in equis

suis ad Montem Antiquum et gladiis suis hostibus comminantes, ad civitatem ex alia parte declinant. Quos videntes Curones a civitate recedunt, et collectis interfectis, suis ad naves revertuntur, et transita Duna triduo quiescentes et mortuos suos cremantes fecerunt planctum super eos. Lyvones Thoredenses audientes Rigam obsessam a Curonibus et civitatis eversionem desiderantes, collegerunt exercitum copiosum, ut veniret Curonibus in auxilium. Erant enim Lyvones quidam perfidi et Semigalli et alie gentes exspectantes eventum Curonum, ut omnes simul ad destructionem civitatis convenirent. Sed Holmenses eadem die, occisis Curonibus quibusdam in insulis et navibus ablatis, venerunt ad civitatem. Marquardus miles rediens a Dunemunde inter medios hostes civitatem intravit, et postea societati fratrum milicie se coniunxit. Caupo cum omnibus cognatis et amicis suis et Lyvonibus fidelibus sequenti nocte in civitatem venit. Conradus de Ykescola cum Lyvonibus superioribus mane facto venit in canpum iuxta civitatem, et facto ludo magno in equis et armis suis, convenerunt ad eum omnes de civitate, et gaudium magnum factum est inter eos. Et processerunt ad Curones et vocaverunt eos ad pugnam, parati aut mori fortiter aut vincere. At illi de funeribus suorum magis solliciti, pacifice loquentes, post triduum recesserunt. Lyvones autem, qui huius traditionis rei extiterant, sine aliqua lesione suorum sponte Deo et familie episcopi satisfecerunt et postmodum fideles esse promiserunt. Civitas vero misericorditer hac vice per Dei gratiam a paganis liberata Deo gratias referebat, et diem beate Margarethe[26], in qua ab obsessione liberata est,

26) Diem S. Margarethae in partibus Prussiae Lyvoniaeque celebratam esse die 13. mensis Iulii ostendit Bonnell, Russisch-Livländische Chronographie p. 74.

deinceps celebrandam instituit infra civitatem. Bertoldus quoque de Wenden eodem tempore cum Lettis venerat de Ugaunia, pluribus villis incensis et multis paganis occisis incommoda plurima eis intulerat, et ipse quoque cum magna turba venit in auxilium Rigensibus, sed recedentibus Curonibus, unusquisque reversus est in terram suam.

Post hec idem Bertoldus collegit exercitum, et (6.)
ibant servi episcopi cum eo, Siffridus et Alexander
et alii plures et Lyvones et Letti, et venientes in
Ugauniam ad castrum Odempe, paucos in castro reperiunt. Unde castrenses, propter paucitatem suorum exterriti, Bertoldum verbis pacificis in castrum recipiunt. Servi episcopi cum Lyvonibus quibusdam, Bertoldum in castro receptum ignorantes, ex altera parte castrum ascendunt. Sequitur eos totus exercitus, montis summitatem capiunt, arcem munitionis comprehendunt, fiunt potentes in castro, viros occidunt, mulieres capiunt, spolia multa rapiunt, et quidam per fugam evaserunt. Tunc diebus aliquot quiescentes ibidem, et divisa inter se rapina et castro incenso in Lyvoniam revertuntur.

Lyvonensis itaque ecclesia tunc in multis tribu- (7.)
lationibus constituta, utpote in medio plurimarum
nationum ac Ruthenorum adiacentium, qui omnes consilium fecerunt in unum ut eam destruerent. Unde Rigenses decreverunt ad regem de Plosceke nuntios destinare, si forte cum eo aliquam formam pacis possent invenire. Et missus est Rodolfus de Iericho cum quibusdam aliis, ut irent in Ruciam.
Et cum appropinquarent Wenden, ecce Estones cum (8.)
exercitu magno venientes Wenden obsederunt. Et
Rodolfus cum suis ad castrum illud evaserunt. Et
ignaverunt Estones cum Bertoldo et fratribus suis
Wendis diebus tribus ad antiquum castrum, in quo
lhuc habitabant fratres cum Wendis. Et ceciderunt

multi de Estonibus a balistariis vulnerati, similiter et ex Wendis lanceis inimicorum quidam sunt interfecti. Fecerunt namque Estones comportationes magnas lignorum, apponentes ignem ad incendendum castrum, et arbores magnas cum radicibus trahentes de silvis ad modum propugnaculi composuerunt aliis lignis firmantes et munientes, et desubtus preliantes, et desuper per ignem et fumum eos, qui in castro erant, multum infestabant. Et nisi breviati fuissent dies belli, maiora utique mala intulissent, quia per negligenciam quorundam nec primo nec secundo die, sed tercio die obsidionis venerunt rumores Rigensibus, unde et ipsi surgentes quarto die venerunt in Sygewalde[27]. Eodem die Estones audientes cum Caupone et amicis suis Lyvonum et Lettorum magnam congregationem convenisse, recesserunt a castro Wenden, et transeuntes Coiwam, aput stagnum, quod est in via Beverin, nocte dormientes quieverunt. Fratres autem de Wenden et Caupo cum Lyvonibus et Lettis mane sequentes, aput idem stagnum ad prandium se deposuerunt et exploratores et custodes exercitus premiserunt, quorum quidam reversi nunciaverunt Estones trans Ymeram fortissime fugientes. Et statim Lyvones et Letti verbis illorum nimium creduli ad persequendum illos festinanter acceleraverunt, dicentes se Rigensium nequaquam posse moram exspectare. Sed Caupo cum Theutonicis: *Exspectemus*, inquit, *fratres nostros, et tunc poterimus pugnare et assumptis alis nostris in altum volare.* At illi, spernentes et Theutonicorum magis interitum cupientes, persequuti sunt Estones, ordinantes tamen in prima acie Theuthonicos, ut ipsi post tergum sequentes et belli exitum considerantes, sive ad persequendum sive a

27) hodie Segewold.

fugiendum sint paratiores. Et processerunt ad Ymeram, nescientes exercitum Estonum in silvis aput Ymeram latitantem, et subito viderunt omnem exercitum obvium sibi venientem. Tunc Arnoldus frater milicie sumpto vexillo: *Conveniamus*, inquit, *fratres Theuthonici, et videamus, si pugnare queamus, et non fugiamus ab eis, et non inferamus crimen genti nostre.* Et accesserunt ad eos et occiderunt ex eis et pugnaverunt cum eis, et cecidit Bertoldus filius Cauponis, nec non et gener ipsius Wane, vir fortis et virtuosus, et quidam ex fratribus milicie, et servi episcopi Wichmannus et Alderus graviter vulnerati sunt. Lyvones autem post tergum sequentes, ut viderunt multitudinem exercitus undique de silvis venientem, statim se ad fugam converterunt, et Theuthonici soli remanserunt. Quod videntes Theuthonici et paucitatem suorum considerantes, cum non essent tantummodo, nisi circiter viginti, ipsi se in unum conglobantes, directa via pugnando cum inimicis ad Coiwam redierunt. Rodolfus de Iericho lancea vulneratus in terram cecidit, quem Wigboldus Friso equo restituit, qui et ipse Friso velocitate equi confisus, modo fugiendo modo ad inimicos redeundo et in strictis locis eos detinendo multos liberavit. Estones vero tam Theuthonicos quam Lyvones et Lettorum pedites a dextris et a sinistris fugientes persequebantur, et comprehensis ex eis fere centum, alios occiderunt, alios aput Ymeram reducentes crudeli martirio cruciaverunt. Erant enim ex eis quatuordecim, quorum alios vivos assaverunt, alios nudantes vestimentis suis, et gladiis suis in dorsis eorum crucibus factis, iugulaverunt, et in martirum consorcium ut speramus in celum transmiserunt. Tunc Estones reversi in terram suam et improperantes christianis, miserunt per omnes provincias Estonie coniurantes et confederantes, ut essent cor

unum et anima una contra nomen christianorum. Caupo itaque et Lyvones et Letti reversi de prelio, planxerunt interfectos suos, tristes eo quod nuper baptizati a paganis sint trucidati, et condolebat eis tota ecclesia, que tunc erat tamquam Arcturus, qui semper tunditur et nunquam frangitur, tamquam archa Noe, que magnis quidem fluctibus elevatur, sed non alliditur, navicula Petri, que undis quatitur sed non submergitur, mulier, quam draco persequitur sed non opprimit. Post hanc enim tribulationem secuta est consolatio, post tristiciam dedit Deus leti-
(9.) ciam. Nam missus est Arnoldus frater milicie cum sociis suis ad regem de Ploceke, si forte pacem recipiat et mercatoribus Rigensibus viam in terram suam aperiat. Qui benigno recipiens eos affectu et pacis tranquillitate congaudens, licet in dolo, misit cum eis Ludolfum, virum prudentem ac divitem de Smalenceke[28], ut Rigam veniens, que iusta sunt et pacifica retractet. Qui postquam in Rigam venerunt et regis voluntatem aperuerunt, placuit Rigensibus, et facta est pax perpetua tunc primo inter regem et Rigenses, ita tamen, ut Lyvones debitum tributum regi persolvant annuatim vel episcopus pro eis. Et gavisi sunt omnes, ut eo securius cum Estonibus et aliis gentibus bellare valeant. Quod et factum est.

(10.) Adveniente namque nativitatis dominice solempnitate et hyemis asperitate invalescente, mittunt seniores Rigensium per totam Lyvoniam et Lettiam et per totam provinciam et per omnia castra Dune et Coiwe, ut veniant omnes et sint parati ad faciendam vindictam in Estonum nationibus; et pervenit verbum in Plescekowe, qui tunc erant nobiscum pacem habentes, et venit maxima turba Ruthenorum nostris in auxilium. Et venerunt seniores terre Russinus et

28) Smolensk.

Caupo, Ninnus simul et Dabrelus cum ceteris, et precedebant Rigenses et peregrinos, et sequebatur omnis exercitus in Metsepole. Et acceptis obsidibus a Lyvonibus, qui perfidi putabantur, processerunt ad mare; et directa via secus mare die ac nocte euntes, venerunt ad primam provinciam, que Sontagana[29] vocatur; custodes quoque viarum videntes exercitum fugierunt, ut nunciarent suis. Sed qui erant velociores in exercitu simul cum exploratoribus villas intrantes, invenerunt fere omnes in villis et in domibus suis. Et divisit se exercitus per omnes vias ac villas, et interfecerunt populum multum in omnibus locis, et persequebantur eos in provinciis adiacentibus, et ceperunt ex eis mulieres et pueros, et convenerunt ad castrum. Sequenti die ac tertio circueuntes omnia vastaverunt et incenderunt que invenerunt, et equos et pecora innumerabilia acceperunt. Erant enim boum et vaccarum quatuor milia, exceptis equis et aliis pecoribus et captivis, quorum non erat numerus. Multi eciam paganorum, qui in silvis et in glacie maris per fugam evaserunt, frigore congelati perierunt. Quarto die, captis castris tribus et incensis, exire ceperunt de terra cum universa rapina, et morose redeuntes equaliter inter se diviserunt et cum gaudio in Lyvoniam redierunt, et benedixerunt omnes Dominum, qui dedit eis vindictam de inimicis; et de improperio conticuerunt Estones, quod Lyvonibus et Lettis prius de martyrio suorum improperaverunt. Sequenti lunatione con- Ian.ex.
venerunt iterum Lyvones ac Letti cum Rigensibus aput Astigerwe stagnum, et habentes obvium sibi exercitum Saccalanensium et Ugaunensium, processerunt ad eos, ut pugnarent cum eis. Sed illi dorsa vertentes fugerunt, et remansit unus ex eis, qui

29) vox ex verbis Ehstnicis *so* (palus) et *lagane* (quod retro est) formata.

accedens ad nostros nunciavit exercitum alium magnum de maritimis provinciis eadem nocte via alia, que est iuxta mare, Lyvoniam intraturum. Quo audito, seniores Lyvonum festinantes ad uxores et pueros suos, ut eos salvarent ab inimicis, reversi sunt unusquisque ad munitiones suas. Et confestim die crastino venerunt Estones, qui prius evaserant, de Sontagana et aliis provinciis circumiacentibus cum exercitu magno in Metsepole, et omni populo in castris exsistente ipsi villas vacuas et ecclesias incenderunt et nequitias multas circa ecclesias et sepulchra mortuorum christianorum immolaticiis suis exercuerunt. Et convenerunt Rigenses in Thoreida ad persequendum eos, Bertoldus quoque de Wenden et Russinus cum omnibus Lettis ad Raupam. Quo audito, cicius exierunt de terra et conflictum
Febr. christianorum non exspectaverunt. Tercia lunatione
ex. preparaverunt se Rigenses ad obsidionem castri Viliende[30] in Saccale, et convocaverunt Lyvones et Lethtos de omnibus finibus et castris, et penam non venientibus comminantes et terrorem incutientes, collegerunt exercitum fortem. Et ibat cum eis Eggelbertus gener episcopi, qui eodem anno procurabat advocaciam in Thoreida, cum fratribus milicie et peregrinis, et ibant in Sackala ducentes secum machinam minorem sive paterellum, et balistas et cetera instrumenta necessaria ad castri impugnationem.

(XV.) Anno incarnationis dominice 1210, presulis Al-
1211. berti 13, facta est obsidio prima castri Viliende in Sackala a Theuthonicis et Lyvonibus et Lettis; et miserunt Theuthonici Lyvones et Lettos ad omnem provinciam circumiacentem despoliandam et pro

30) Fellin.

victualibus et annona. Qui euntes per omnes villas, multos paganorum occiderunt et alios captivos ad castrum adduxerunt. Tunc Bertoldus de Wenden et Russinus cum aliis Lettis et senioribus cum aliis, acceptis captivis omnibus, accedentes vicinius ad castrum: *Si,* inquit, *renunciaveritis culture deorum vestrorum falsorum et nobiscum in Deum verum credere volueritis, vobis captivos istos vivos restituemus, et vos in fraternitatis caritate nobiscum vinculo pacis colligabimus.* At illi Deum ac nomen christianorum omnino audire dedignantes, bellum magis comminantur, armis Theuthonicorum, que in primo conflictu in porta castri rapuerant, induuntur et in summitate castri gloriantur, ad pugnam se preparant, et clamore suo exercitum subsannando irrident. Russinus autem et Letti comprehensis captivis omnibus et trucidatis, in fossatum proiciunt, et eis, qui in castro erant, id ipsum comminantur. Interim sagittarii multos interficiunt et omnes ad defensionem repellunt, alii propugnaculum edificant. Lyvones et Letti lignorum comportatione fossatum ab imo usque ad summum implent et propugnaculum superimpellunt. Letti cum balistariis desuper ascendunt, sagittis ac lanceis in munitione multos interficiunt, multos vulnerant, fit pugna maxima diebus quinque. Estones primam struem lignorum incendere nituntur, igne copioso de castro in vehiculis misso. Lyvones et Letti missa glacie et nive extingunt. Arnoldus, frater milicie, ibidem nocte et die laborans, tandem lapide proiectus in martirum consorcium transmigravit. Qui erat vir valde religiosus et semper orans, et quod oravit, hoc, sicut speramus, invenit. Theuthonici machinam instruentes nocte ac die lapidum iactatione loca munita confringunt, homines et iumenta infinita in castro interficiunt, quia Estones talia nunquam viderant, domos

7*

suas contra tales inpetus non firmaverant. Lyvones cum Lettis struem lignorum siccis lignis superadaugent usque ad plancas. Eylardus de Dolen desuper ascendit. Sequuntur Theuthonici in armis, plancas solvunt, aliam munitionem de intus inveniunt, quam solvere non possunt. Castrenses desuper congregantur, lapidum atque lignorum iactibus Theuthonicos repellunt, qui descendentes ignem apponunt, castrum incendunt. Estones plancas ardentes et ligna munitionis incensa solvunt, distrahunt. Finito incendio in crastino omnia reponunt, et ad defensionem residui se iterum confortant. Erant autem in castro multa cadavera interfectorum et defectus aquarum et fere omnes vulnerati, ut iam deficerent. Die sexto Theuthonici: *Numquit*, inquiunt, *resistitis adhuc et creatorem nostrum non agnoscitis?* Ad hec illi: *Cognoscimus Deum vestrum maiorem diis nostris, qui nos superando animum nostrum ad ipsius culturam inclinavit. Unde rogamus, ut parcendo nobis, iugum christianitatis, sicut et Lyvonibus et Lettis, ita et nobis misericorditer imponatis.* Unde Theuthonici, evocatis senioribus de castro, omnia iura christianitatis eis proponunt et pacem et fraternam caritatem promittunt. Qui de pace nimium gaudentes eodem tempore cum Lyvonibus et Lettis, eodemque iure sacramenta baptismi recipere pollicentur. Unde, positis obsidibus et pace firmata, sacerdotes in castrum recipiunt, qui omnes domos et castrum et viros et mulieres cum omni populo aspergentes aqua benedicta et quodammodo iniciantes, ante baptismum cathezizantur, pre nimia sanguinis effusione adhuc baptismi sacramentum differentes. Hiis itaque peractis, reversus est exercitus in Lyvoniam, et de conversione gencium omnes glorificabant Dominum.

Apr. 3. Post hec in paschali solempnitate mercatores, audientes omnia consilia Estonum et aliorum paga-

norum in circuitu, qualiter ante adventum episcopi et peregrinorum Lyvoniam et civitatem Rigensem destruere cogitabant, iter suum in Gothlandiam differebant, mercationes suas et negocia negligentes, et usque ad adventum peregrinorum cum omnibus navibus suis remanserunt. Interim missi sunt nuncii in Estoniam videre quid a paganis agatur. Qui reversi bella nunciant, pacem secum referunt, consilia infidelium aperiunt. Et confestim surrexit Caupo et Bertoldus de Wenden cum suis, ac servi episcopi, et ibant in Sackalanensem provinciam viciniorem et incenderunt villas omnes ad quas pertingere potuerunt, et occiderunt omnes viros, et mulieres captivas reduxerunt, et reversi sunt in Lyvoniam. Et secuti sunt eos Saccalanenses et incenderunt omnes villas circa Astigerwe eciam et ipsi, et pervenerunt usque ad Ymeram, et occisis quibusdam Lettis mulieres et parvulos captivos duxerunt, et spolia secum detulerunt. Post quos Lambito et Meme, seniores de Sackale, surgentes, cum alio exercitu transierunt Ymeram, et pervenerunt ad ecclesiam, et incenderunt eam, et omnia, que erant sacerdotis, devastantes, et per totam parrochiam pecora et spolia multa colligentes, et homines, quos rapuerunt, occidentes, mulieres et parvulos et puellas captivas deduxerunt, et facta est tribulatio magna in omni confinio Lyvonie. Nam Saccalanenses et Ugaunenses Lettos impugnabant, Rotalienses et maritime provincie Lyvones episcopi in Metsepole et in Lethegore[31] tribus exercitibus impetebant, ita ut unus exercitus alium sequeretur, et alii redeuntes et alii venientes requiem non darent Lyvonibus die ac nocte, sed persequentes eos tam in latibulis silvarum quam in stangnis et in agris occiderent eos, et

31) hodie *Loddiger*, lettice Lehdurge.

mulieres captivarent, et equos et pecora minantes spolia multa asportarent, et pauci ex eis superstites remanerent, et humiliavit Deus perfidiam ipsorum in magna parte eodem tempore, ut deinceps fideliores efficerentur. Osilienses pyraticis suis Coiwam intrantes et in Thoreydam ascendentes, parrochiam in Cubbesele totaliter devastaverunt, et omnem provinciam in circuitu despoliantes alios occiderunt et alios captivos deduxerunt, et alii ex eis fugientes Rigam evaserunt et contra impetum paganorum auxilium postulabant. Rigenses autem civitatem diligenti custodia servantes et traditionem quorundam perfidorum timentes, adventum episcopi et peregrinorum exspectabant.

(2.) Episcopus autem eodem anno cum Wolquino magistro fratrum milicie Romam veniens, a summo pontifice benignissime receptus est, et super divisione Lyvonie ac Lettie privilegia recipiens[32], et super predicatione in remissionem peccatorum auctoritatem renovatam accipiens, cum gaudio reversus est. Et missis rescriptis privilegiorum per Prusciam, in Lyvonia omnem populum non modicum letificavit, ut cum lacrimis nunciantibus occurrerent, eo quod post bellorum multa incommoda consolationem etiam summi pontificis acciperent.

Annus erat presulis tercius decimus et non quievit ecclesia a bellis. Redeunte itaque episcopo de Theuthonia, venerunt cum eo tres episcopi Philippus Raceburgensis, Yso Verdensis et Pathelborniensis[33] episcopus, Helmoldus de Plesse[34], Bernardus de Lippia et alii nobiles et peregrini quam plures, quorum adventus omnibus erat desiderabilis, ut liberaret sedentes in periculis. Letti ergo gavisi de adventu

32) Privilegia Innocentii III. 1210. Oct. 20. habentur apud Bunge l. c. p. 22 sqq. Nr. 16 et 17. 33) Bernhardus III. 34) castrum Plesse prope Göttingen.

peregrinorum conveniunt ad Ymeram, et procedentes cum paucis obvium habent exercitum magnum paganorum, et videntes multitudinem eorum conversi sunt in fugam. Quos persequentes Estones et aliquos ex eis occidentes, sequuntur ad Ymeram, et tota nocte euntes, mane veniunt ad Raupam, et ecclesiam incendentes et ecclesie dotem, et omnem provinciam circueuntes villas et domos flammis tradunt, viros occidunt, mulieres et parvulos de latibulis silvarum extrahentes, captivos ducunt. Audientes hec Rigenses cum peregrinis exeunt, in Thoreydam veniunt. Sed pagani adventum eorum verentes post triduum cum omni rapina sua velociter in terram suam revertuntur, et Caupo cum quibusdam Theuthonicis et aliis sequens in Saccalam, villas multas et castra Owele et Purke incendit, et tollens spolia multa viros multos occidit, et mulieres cum parvulis captivos abducit.

Interim Osilienses et Revelenses et Rotalienses (3.) convocant exercitum magnum et fortem de omnibus provinciis maritimis adiacentibus, et erant cum eis omnes seniores de Osilia et Rotalia et de universa Estonia habentes multa milia equitum et plura milia navigio veniencium, in Lyvoniamque procedunt. Et equites cum peditibus suis in Metsepole venientes, Thoreidam festinant, alii trans mare venientes pyraticis suis Coiwam ascendunt, et uno die simul cum equitibus suis iuxta castrum magnum Cauponis, quod Lyvones tunc propter metum paganorum inhabitabant, omnes conveniunt et obsidentes eos undique in circuitu, equites in anteriori parte castri, alii in posteriori iuxta pyraticas suas ad flumen resident. Et occurrunt eis balistarii in campum, qui a Riga missi castrum cum Lyvonibus custodiebant, et multos ex eis vulnerant, multos interficiunt, utpote inermes, qui non habent consuetudinem armorum

in tantum quantum aliè gentes. Post hec Estones per provinciam mittunt ex suis forcioribus ad despoliandam terram, qui incendentes villas et ecclesias et ex Lyvonibus comprehensos occidunt, alios captivos ducunt, et spolia multa tollentes, et boves et alia pecora in conventum suorum compellunt, et mactantes boves et pecora diisque suis immolantes, favorem ipsorum requirunt. Sed caro percussa cadens in partem sinistram, deorum offensam et omen indicat sinistrum. Ipsi tamen ab incepto non desistentes, castrenses impugnant, lignorum strues faciunt, montem castri fodiunt, ibidem se magetac, id est manere in perpetuum, promittunt, donec aut castrum destruant aut Lyvones ad suum consensum emolliant, ut eodem itinere secum ad destruendam Rigam vadant. Et ait Lyvo de castro: *Maga magamas*, id est: *Iacebis hic in eternum.* Fratres ergo milicie in Sygewalde videntes omnia, que pagani faciebant, Rigensibus significant auxiliumque peregrinorum postulant. Supervenientes nuncii Lyvonum in castro obsessorum omnes miserias, quas a paganis passi sunt Lyvones et Letti, lacrimabiliter insinuant, episcopis supplicant, ut missis viris suis ecclesiam suam liberent. Confestim episcopi milites suos hortantes, peregrinis et omni populo in remissionem peccatorum iniungunt, ut fratribus suis Lyvonibus subveniant et vindictam faciant, Deo donante, in Estonum nationibus. Et surrexerunt fratres milicie cum peregrinis, et Helmoldus de Plesse et milites, induentes arma sua et equos suos phalerantes cum peditibus suis et Lyvonibus et omni comitatu suo proficiscuntur ad Coiwam, et transeuntes Coiwam et procedentes tota nocte paganis iam appropinquant, et ordinantes exercitum eumque ad bella docentes, pedites via magna, que est ad Wendeculla, premittunt; equites vero via, que est ad dexteram,

subsequuntur. Et ibant pedites caute et ordinate, et mane facto descendentes de monte vident castrum et exercitum paganorum, et vallis erat inter eos. Et statim percusso tympano leticie cum instrumentis musicis et cantu suo virorum animos exhilarantes Deique clemenciam super se invocantes, festinanter ad paganos accelerant, et transito rivulo ad colligendum se in unum, modicum subsistunt. Quo viso pagani, rebus certis territi, currunt, clippeos apprehendunt, alii ad equos properant, alii sepem transsiliunt, simul in unum conveniunt, clamoribus suis aerem turbant, in multitudine magna christianis occurrunt, lanceas super eos, tamquam ymbres, mittunt. Christiani lanceas clippeis suis excipiunt, quibus exhaustis gladios arripiunt, propius accedunt, bellum committunt, cadunt vulnerati, pugnant viriliter pagani. Quorum fortitudinem videntes milites per medios hostes confestim irruunt, equis suis phaleratis timorem eis incuciunt, ad terram multos prosternunt, alios in fugam convertunt, fugientes persequuntur, per viam et per agros comprehensos interficiunt. Lyvones de castro cum balistariis fugientibus paganis occurrunt, ventilantes eos per viam et includentes in medio, et occidentes usque ad Theuthonicos in tantum persequuti sunt, ut pauci ex eis evaderent, et ut Theuthonici eciam quosdam ex Lyvonibus similes Estonibus interficerent, quidam vero ex eis alia via, que est circa castrum versus Coiwam, fugientes, ad aliam partem exercitus sui venientes evadunt. Sed plures ex eis in montis descensione a militibus persequentibus occiduntur. Ubi Everhardus frater milicie interficitur, et quidam ex militibus nostris vulnerantur. Interim alia pars exercitus videns interitum suorum, in monte, qui est inter castrum et Coiwam, congregatur, et ad defensionem se preparant. Lyvones vero et pedites

christianorum ad spolia currunt, equos diripiunt, quorum erant ibi multa milia, bellum ad paganos residuos negligunt. Sed milites et balistarii inpugnantes eos in monte sedentes, multos ex eis interficiunt. Unde ipsi petentes pacem, baptismi sacramenta se recepturos promittunt. Quorum verbis milites credentes verbum episcopis significant, ut ad ipsos recipiendos veniant. Ipsi vero nocte in pyraticas suas confugiunt et ad mare descendere cupiunt, sed balistarii ex omni parte Coiwe descensum eorum impediunt. Alii peregrini, cum Bernardo de Lippia de Riga venientes ad Coiwam, pontem in flumine faciunt, structuras lignorum desuper edificant, venientes pyraticas sagittis et lanceis excipiunt, via fugiendi paganis undique precluditur. Unde tacito noctis sequentis silencio, relictis omnibus suis, clam de pyraticis suis exeuntes effugerunt, et quidam in silvis, quidam secus viam fame perierunt, et pauci ex eis in terram suam, ut verbum domi nunciarent, evaserunt. Erant autem equorum ibidem acquisitorum fere duo milia, simul et virorum interfectorum alia duo milia. Peregrini et omnes, qui bello interfuerunt, Rigam redeuntes et pyraticas paganorum secum ducentes fere trecentas preter minores naves, equos et spolia omnia equaliter inter se diviserunt, ecclesiis partes donantes, et cum episcopis et omni populo Deum collaudantes, qui in adventu primo plurimorum episcoporum tam gloriosum de paganis triumphum concessit. Tunc enim ecclesia Lyvonensis Deum vere pugnare pro se intellexit, eo quod in eodem bello caput Estonie cecidit, id est seniores Osilie et seniores Rotalie et aliarum provinciarum, qui ibidem omnes interfecti sunt. Et ita quiescere fecit Dominus superbiam eorum, et arroganciam forcium humiliavit.

(4.) Episcopus igitur Lyvonensis accepta a summo

pontifice auctoritate in transmarinis terris, quas Deus per Lyvonensem ecclesiam fidei subiceret christiane, vice archiepiscopi episcopos creandi et consecrandi, Theodericum abbatem Cysterciensis ordinis in Dunemunde sibi cooperatorem continui sui laboris assumpsit, et in Estonia promittens episcopatum eum in episcopum consecravit; Bernardum vero de Lippia in abbatem consecravit. Idem Bernardus comes dum quondam in terra sua prelia multa et incendia et rapinas committeret, a Deo castigatus plagam debilitatis in pedibus incurrit, ut claudus utroque pede in sporta multis diebus portaretur. Unde compunctus, religionem Cysterciensis ordinis assumpsit, et aliquot annis religionem discens et literas, auctoritatem a domno papa verbum Dei predicandi et in Lyvoniam proficiscendi accepit, et, ut ipse sepius retulit, accepta cruce ad terram beate Virginis statim consolidate sunt plante eius et recepit sanitatem pedum, et in primo adventu eius in Lyvoniam in Dunemunde consecratus est in abbatem, et postmodum Semigallorum episcopus effectus est[34*].

Lyvones quoque post bellorum multa incom- (5.)
moda tam de adventu episcoporum quam de victoria inimicorum suorum letificati, conveniunt de Duna et de Thoreyda et omnibus finibus Lyvonie supplicantes episcopis et petentes iura christianorum et maxime decimam sibi alleviari, promittentes tam in bellis contra paganos quam in omnibus causis christianitatis perpetuam fidelitatem. Quorum verbis annuentes episcopi suggerunt episcopo Rigensi, quatinus voluntati eorum satisfaciat, ut eos sibi fideles semper acquirat. At ille paterna pietate suos fovere desiderans et etiam forcia bella gencium in circuitu

34*) a. 1218.

imminencia considerans, pro decima mensuram quandam modii, qui esset decem et octo digitorum, de quolibet equo annuatim solvendam ad petitionem ipsorum instituit, et quatuor episcoporum privilegiis sigillando confirmavit, ita tamen ut, si quando fidelitatis sue obliti, infidelium se consiliis inmisceant et ritibus paganorum baptismi sui sacramentum inficiant, ad decimas solvendas et cetera iura christianitatis deinceps integraliter teneantur.

(6.) Hiis itaque dispositis presul Albertus, relictis tribus episcopis in Lyvonia et quarto tunc consecrato vice sua commissa, rediit in Theuthoniam pro peregrinis et que necessaria erant in futurum annum colligendis, ne quando cessantibus peregrinis magis periclitetur ecclesia Lyvonensis.

(7.) Saccalanenses interim et Ugaunenses adhuc sani et incolumes, exercitum magnum convocant, et Lettorum provincias intrantes et per silvarum latibula ipsos exagitantes, plures ex cognatis et amicis Russini comprehendentes interficiunt, et in Tricatua Thalibaldum et provincias circumiacentes despoliantes iuxta castrum Beverin congregantur. Et obsidentes castrum et pugnantes per totam diem cum Lettis et ignem copiosum conportantes, tandem: *Numquid*, inquiunt, *obliti estis interfectorum vestrorum ad Ymeram, ut adhuc pro pace facienda nobis non supplicetis?* At illi: *Numquid non estis et vos iam memores seniorum vestrorum et innumerabilium aput Thoreydam interfectorum, ut nobiscum unum Deum credatis, et baptismum cum pace perpetua recipiatis?* Quo audito indignati sunt, et divertentes de castro cum rapina celeriter in terram suam redierunt. Lettorum vero de Beverin seniores, Dote et Paike, euntes Rigam contra Saccalanenses suppliciter auxilium postulabant. Et surgentes peregrini cum fratribus milicie, et Theodericus frater episcopi,

et Caupo cum Lyvonibus universis, et Bertoldus de Wenden cum Lettis, et congregantes exercitum magnum in Metsepole processerunt ad mare, et ibant itinere trium dierum iuxta mare, et post hec convertentes se versus provinciam Saccalanensium, profecti sunt tribus diebus per silvas et paludes via pessima, et defecerunt equi eorum in via, et ceciderunt fere centum ex eis et mortui sunt, et tandem septimo die pervenerunt ad villas et diviserunt se per omnem terram, et viros, quos invenerunt, interfecerunt, et universos parvulos et iuvenculas capientes, et equos et pecora ad villam Lambiti, ubi fuerat maia[35], id est collectio eorum, compulerunt, et sequenti die miserunt Lyvones et Lettos per tenebrosa nemorum latibula, ubi se abscondentes latebant Estones, et invenerunt quam plures viros et mulieres, et extrahentes eos de silvis cum omni substantia, et viros interficientes cetera ad maias assportaverunt. Et ibant duo Letti, Dote et Paike, in villam, et repente irruerunt super eos novem Estones et pugnabant cum eis per totam diem, et Letti plures ex eis vulnerantes et interficientes tandem et ipsi ceciderunt. Die tercio forciores de exercitu transeuntes Palam flumen despoliaverunt totam provinciam illam, que dicitur Nurmegunde, et incendentes villas omnes et viros occidentes, mulieres et equos et pecora tulerunt, et usque in Gerwiam[36] pervenerunt. Nocte revertentes et ludum cum clamore magno et clypeorum percussione facientes, sequenti die castrum incenderunt, et alia via redeuntes et omnem rapinam equaliter inter se dividentes, cum gaudio reversi sunt in Lyvoniam. Et facta est pestilencia magna per universam Lyvoniam, et ceperunt homines egrotare et mori, et mortua est maxima pars

35) Ehstnice *maja*, lettice *mahja*, est *domus*, *hospitium*. 36) Hodie Ierwen, est pars provinciae Esthoniae.

populi, incipiens a Thoreyda, ubi cadavera paganorum iacebant inhumata, usque in Methsepole, et sic in Ydumeam usque ad Lettos et Wenden, et mortui sunt seniores, qui dicebantur Dabrelus et Ninnus, et alii multi. Similiter in Saccala et Ugaunia facta est plaga mortis magne et in aliis terminis Estonie, et multi, qui gladiorum percussionem fugientes evaserunt, amare mortis pestem evadere non potuerunt. Letti autem Bevernenses iterum euntes in Ugauniam cum paucis, Estones pro victualibus ad villas redeuntes comprehenderunt, quicquid masculini sexus erat occiderunt, mulieribus pepercerunt et secum deduxerunt, spolia multa tulerunt. Et domi redeuntibus per viam alii Letti occurrerunt iterum in Ugauniam euntes; quod illi reliquerunt isti tollunt; quod illi neglexerunt isti restaurant, qui ab illis evaserunt ab istis occiduntur, ad provincias et villas, ad quas illi non pervenerunt, isti subsequuntur, et rapientes spolia multa et captivos revertuntur. Et revertentibus illis per viam iterum alii Letti occurrunt, et euntes in Ugauniam, quidquid a prioribus minus pleno actum est, ab hiis integraliter suppletur. Nam viros omnes, quos comprehendunt, interficiunt, divitibus et senioribus non parcunt, sed omnes in ore gladii condempnant. Russinus autem sicut et alii in ultionem amicorum suorum, omnes, quos comprehendit, alios vivos assavit, alios alia crudeli morte interfecit. Redeuntibus quoque illis in castra sua, iterum alii Letti de Beverin, surgentes cum paucis et transeuntes per nemora in Saccalanensem provinciam, que Aliste[37] vocatur, et invenientes omnes in domibus suis, percusserunt eos a magno usque ad minorem, et interficientes multos ex eis, mulieres et equos et pecora tulerunt et inter se cum omni

37) hodie Hallist.

rapina diviserunt. Unde territi Alistegunde simul et alii Saccalanenses miserunt nuncios suos in Rigam, et positis pueris suis obsidibus pacem receperunt, simul et baptismi sacramentum accepturos se promittunt. Theodericus quoque frater episcopi cum servis suis et Bertoldus de Wenden colligentes exercitum, hyeme iam redeunte vadunt in Ugauniam, et invenientes totam terram a Lettis vastatam et castrum Tharbatense[38] desertum, a Lettis eciam quondam incensum, transeunt flumen, quod dicitur Mater aquarum[39], et intrantes villas et paucos invenientes procedunt ad silvas, ubi in nemore densissimo pagani indaginem quandam fecerant et arbores magnas circumquaque succiderant, ut veniente exercitu se et bona sua ibi salvarent. Appropinquante igitur exercitu christianorum, audacter occurrunt, et diutissime se defendentes propter difficultatem vie, tandem multitudini resistere non valentes dorsa vertunt et silvas petunt. Sed alii fugientes persequuntur, et comprehensos interficiunt, mulieres et parvulos captivos duxerunt, equos et pecora multa depellunt, bona multa diripiunt. Nam de tota illa provincia ibi confugerant et bona sua omnia secum habebant. Et divisis spoliis omnibus inter se, cum captivis in Lyvoniam redierunt. Celebrata vero do- Dec. 25.
minice nativitatis solempnitate, cum frigoris instat asperitas et viarum congelantur profunditates, mittentes episcopi per omnia castra Lyvonie et per omnes provincias Lettorum, ut veniant cum Theuthonicis in expeditionem, et mittentes milites suos cum peregrinis et fratribus milicie, collectionem exercitus aput castrum Beverin statuerunt. Et ibat epi- 1212.
scopus Theodericus Estiensis cum eis, et celebrata Ian. 6.
epyphania Domini processerunt in Ugauniam, et

38) Dorpat. 39) Est Embach fl.

erant circiter quatuor milia Theuthonicorum, peditum simul et equitum, et Lyvonum et Lettorum alia totidem. Et ibant in provinciam Tharbiten, et transeuntes Matrem aquarum venerunt ad indaginem, quam ante christiani destruxerant, et quiescentibus ibi peregrinis, Lyvones et Letti et qui erant velociores de exercitu, processerunt in Waigam, et despoliantes totam provinciam aput castellum Somelinde se congregaverunt. Sequenti die venerunt ad suos in Waiga, et quiescentes tribus diebus, totam terram in circuitu despoliaverunt, et domos et villas flammis tradiderunt, et multos capientes, multos interficientes, spolia multa tulerunt. Et quarto die procedentes in Gerwam diviserunt exercitum per omnes provincias ac villas et domos, et multos de paganis comprehendentes occiderunt, et mulieres et parvulos captivos duxerunt, et pecora multa et equos et spolia rapientes, et in villa, que Carethen[40] vocatur, congregationem suam habentes, omnia, que in circuitu erant, incendio vastaverunt. Erat autem tunc villa Carethen pulcherrima et magna et populosa, sicut omnes ville in Gerwen et in tota Estonia fuerunt, que postmodum omnes sepius a nostris vastate et incense sunt. Post triduum revertentes cum omni rapina, villas ac provincias adiacentes incenderunt, Mocham videlicet ac Normegundam, et sic tandem ad stagnum, quod Worcegerrewe[41] vocatur, devenerunt, et in glacie euntes, in Lyvoniam cum gaudio redierunt.

(8.) Audiens itaque rex magnus Nogardie Mysteslawe exercitum Theuthonicorum in Estonia, surrexit[42] et ipse cum quindecim milibus virorum et abiit in Waygam, et de Wayga processit in Gerwam, et non

40) hodie ut videtur vices Gross-Karreda. 41) hodie *Wirzjerw*, ehstnice *Würtsjerw* et *Wortsjerw*. 42) De tempore cf. Bonnell l. c. Commentar p. 56.

inventis Theuthonicis, progressus est in Harien[43], et obsedit castrum Warbole[44], et pugnavit cum eis per dies aliquot, et promiserunt ei castrenses ut recederet septingentas marcas nagatarum, et reversus est in terram suam.

Post reditum vero Theuthonicorum ab expedi- (9.)
tione in Rigam, misit episcopus Estiensis sacerdotem suum Salomonem in Saccalam, ut eis predicationis verbum ministraret et baptismi sacramentum, quod iam dudum se voverant recepturos, celebraret. Et venit in castrum Viliende, et receptus est a quibusdam, salutatusque est salutatione oris et non cordis, qualiter Iudas Dominum salutavit. Et predicans eis verbum salutis quosdam ex eis baptizavit. Sed Saccalanenses et Ugaunenses, audientes exercitum Ruthenorum in Estonia, congregaverunt exercitum de omnibus provinciis suis. Salomon ergo sacerdos, ut audivit congregationem ipsorum, divertit a castro cum suis et cogitavit redire in Lyvoniam. Lembito vero de Saccala, assumpta turba Estonum persequutus est sacerdotem, et inventum nocte interfecit, et Theodericum et Philippum interpretes suos cum quibusdam aliis, qui omnes pro fide Christi occubuerunt et in martyrum, ut speramus, consorcium transmigraverunt. Erat autem Philippus idem de gente Lettonum, et in curia episcopi enutritus et adeo fidelis effectus, ut interpres ad ceteras gentes docendas mitteretur, et sicut martyrii particeps factus est, sic et beatitudinis eterne compos fieri
meruit. Lembito vero post interfectionem istorum (10.)
reversus est ad exercitum suum, et Ruthenis existentibus in Estonia, ipsi interim in Rusciam abierunt,
et intrantes civitatem Plicekowe[45] ceperunt occidere Febr. 22.

43) Harrien. 44) apud villam quae hodie dicitur Warbjala. 45) De die cf. Bonnell l. c. p. 28.

de populo, et facto strepitu quodam, cum clamore a Ruthenis ipsi repente cum spoliis et cum captivis quibusdam fugientes redierunt in Ungauniam, et Rutheni reversi invenerunt civitatem suam despoliatam.

(11.) Tunc Lyvones et Letti et Estones propter pestilenciam et famem, que indurabant super eos, bellorum incommoda fastidientes, miserunt nuncios in invicem, et exclusis Rigensibus fecerunt pacem, et cessantibus bellis confestim fames hominumque cessavit mortalitas.

(12.) Post hec, resoluta glacie maris et Dune, reversi sunt in Theuthoniam episcopus Verdensis et episcopus Pathelbornensis cum peregrinis suis, et remansit in Riga Philippus Raceburgensis episcopus, qui inter summos fuerat in curia imperatoris Ottonis, et cum sententia excommunicationis contra eum lata fuisset[46], ipse ob vitandam presenciam ipsius usque in
(13.) quartum annum in Lyvonia peregrinatus est. Post
Febr. quorum discessum Rutheni de Plocekowe indignati sunt contra Woldemarum regulum suum, eo quod filiam suam fratri[47] episcopi de Riga tradiderit uxorem, expulerunt[48] eum de civitate cum familia sua. Qui confugiens ad regem de Plosceke parvam ab eo consolationem accepit, unde Rigam descendens cum viris suis a genero suo et familia episcopi honorifice susceptus est.

(XVI.) Annus erat dominice incarnationis millesimus
1212. ducentesimus duodecimus et antistitis quartus decimus, de cuius adventu cum peregrinis gaudebat ecclesia Lyvonensis. Et occurrerunt ei omnes una cum rege Woldemaro excipientes eum cum Dei laudibus, et dedit episcopus regi benedictionem et mu-

46) 1210. Nov. 18. 47) Theoderico. 48) Cf. Bonnell l. c. p. 28 et Comm. p. 56. 57.

nera in caritate de omnibus, que adduxerat de Theuthonia, et pietatis studio sufficienter in omnibus ipsi fecit ministrari. Estones vero de omnibus maritimis provinciis convenerant cum exercitu magno, et residebant in Coiwemunde habentes secum Isfridum, nuncium Rigensium, quem, audito episcopi et peregrinorum adventu, diversis penis cruciatum in Rigam remiserunt. Et ipsi fugientes in terram suam redierunt. Unde Lyvones et Letti, missis nunciis in Estoniam, de pace, quam inter se fecerant, renovanda suaserunt. Et gavisi sunt Estones et remiserunt cum eis viros suos in Thoreydam, et vocatus est episcopus cum fratribus milicie et senioribus de Riga, et convenerunt cum nunciis Estonum requirentes, que iusta sunt et que tantorum sit causa bellorum. Et post multas verborum contentiones tandem facta est pax ad tres annos per omnia, relictis tamen Saccalanensibus usque ad fluvium Palam in episcopi et Theuthonicorum potestate, ut, qui datis obsidibus fidem se christianam accipere promiserunt, integraliter iure baptismatis suscepto gaudeant et christianitatis. Unde facta pace cum Estonibus cessavit tam in Riga quam in Lyvonia et Estonia hominum mortalitas, non tamen quievit a bellis. Nam Lyvones quidam perfidi, qui erant adhuc filii sanguinarii, lacerantes ubera matris ecclesie querebant omne consilium, qualiter fratres milicie, qui erant in Sygewalde, dolo tenerent et defraudarent, ut ipsis eiectis de terra facilius familiam episcopi cum aliis Theuthonicis expellerent.

Rex interim de Plosceke[49] mittens vocavit episcopum, diem prefigens et locum, ut ad presenciam ipsius aput Gercike de Lyvonibus quondam sibi tributariis responsurus veniat, ut et sibi colloquentes (2.)

49) Wladimirus.

viam mercatoribus in Duna prepararent securam et pacem renovantes facilius Letonibus resistere queant. Episcopus vero, assumptis secum viris suis et rege Woldemaro cum fratribus milicie et senioribus Lyvonum et Lettorum, ascendit in obviam regi, et ibant cum eo mercatores in navibus suis, et induerunt se omnes armis suis precaventes insidias Letonum ex omni parte Dune. Et venientes ad regem ceperunt ea, que iusticia dictabat, cum eo retractare. Rex vero modo blandiciis, modo minarum asperitatibus episcopum conveniens, ut a Lyvonum baptismate cessaret rogavit, affirmans in sua esse potestate servos suos Lyvones vel baptizare vel non baptizatos relinquere. Est enim consuetudo regum Ruthenorum, ut quamcunque gentem expugnaverint, non fidei christiane subicere sed ad solvendum sibi tributum et pecuniam subiugare. Sed episcopus magis Deo obediendum iudicavit quam hominibus, magis regi celesti quam terreno, secun-
Matth. 28, 19. dum quod ipse in ewangelio suo precipit, dicens: *Ite! docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Et ideo se neque ab incepto desistere, neque predicationis officium a summo pontifice sibi iniunctum negligere constanter affirmavit. Sed neque regi tributa sua dari pro-
Matth. 22, 21. hibebat, secundum quod Dominus in ewangelio suo iterum ait: *Reddite que sunt cesaris cesari, et que sunt Dei Deo,* quia et ipse episcopus versa vice quandoque eundem censum eciam regi pro Lyvonibus persolverat. Lyvones autem, nolentes duobus dominis servire, tam Ruthenis videlicet quam Theuthonicis, suggerebant episcopo in omni tempore, quatinus eos a iugo Ruthenorum omnino liberaret. Sed rex verborum iustis rationibus non acquiescens tandem indignatus est, et omnia castra Lyvonie simul et ipsam Rigam se flammis tradere comminatus,

exercitum suum de castro iussit exire, et cum Theuthonicis bellum inire simulans ordinavit omnem populum suum in canpo cum sagittariis suis, et appropinquare cepit ad eos. Unde viri omnes episcopi cum rege Woldemaro et fratribus milicie, et mercatores indutis armis suis, audacter regi in obviam processerunt. Et cum congrederentur, Iohannes ecclesie beate Marie prepositus, et rex Woldemarus, cum aliis quibusdam, inter media agmina transeuntes, regem commonitum habebant, ne bellis suis novellam turbaret ecclesiam, ne et ipse cum populo suo turbaretur a Theuthonicis, qui erant omnes fortes in armis suis et habebant desiderium magnum cum Ruthenis pugnandi. Quorum audaciam veritus rex exercitum suum redire iussit, et transiens ad episcopum, et tamquam patrem spiritualem salutans veneratus est. Similiter et ipse tamquam filius ab eo receptus est. Et commanentes ad tempus verborum interloquutionibus omnia, que pacis erant, diligenter inquirebant. Unde tandem rex, Dei fortassis edoctus instinctu, Lyvoniam totam domno episcopo liberam reliquit, ut pax inter eos perpetua firmaretur tam contra Letones, quam contra alios paganos, et via mercatoribus in Duna semper libera prestaretur. Et his peractis rex cum mercatoribus et cum omni populo suo Dunam ascendens et reversus est in Ploceke civitatem suam cum gaudio. Sed et episcopus cum omnibus suis maiori gaudio descendens, rediit in Lyvoniam.

Post horum reversionem orta est contentio magna (3.)
inter fratres milicie de Wenden et Lettos de Autine, qui tunc erant in sorte episcopi, de agris et arboribus apum. Et lesis quibusdam Lettis a fratribus, pervenit ad episcopum querimonia, et surrexit domnus episcopus cum venerabili domno Philippo Raceburgensi episcopo, et convocavit fratres milicie cum

Lyvonibus et Lettis ad placitum, ut sedando litem ad pristinam eos concordiam revocaret. Et litigantes verborum altercationibus duobus diebus nullam inter eos pacis reconciliationem adinvenire potuerunt. Unde Lyvones et Letti recedentes a Theuthonicis inter se coniuraverunt, et gladiorum calcatione coniurationem suam pagano more confirmaverunt. Quorum primus erat Caupo, cuius verba erant in hunc modum, ut numquam a fide Christi recederet, sed ut pro Lyvonibus et Lettis ad episcopum intercederet, ut eis iura christianitatis alleviarentur. Sed ceteri omnes intentionem suam non curantes, contra fratres milicie coniurantes, Theuthonicos omnes et nomen christianum de terra Lyvonum expellere cogitabant. Quo viso, reversi sunt episcopi et fratres milicie cum omnibus amicis suis, qui venerant cum eis, unusquisque in munitionem suam. Tunc congregati sunt Lyvones de Sattesele in castrum suum, et mittentes ad Lenewordenses et Holmenses et Thoredenses et ad omnes Lyvones et Lettos ut haberent consilium; et consenserunt eis omnes, et ceperunt firmare omnia castra sua, ut collectis frugibus subito in castra recipiantur. Et innotuit sermo Danieli de Leneworde, qui procurator erat ibidem advocacie, et misit et cepit omnes seniores Lyvones illius provincie, qui conscii erant consiliorum malorum, et proiecit eos in vincula, et castrum eorum incendit. Similiter Rigenses intelligentes cogitationes pessimas Holmensium miserunt et destruxerunt summitatem castri ipsorum lapidei, quod primus eorum episcopus Meynardus edificaverat. Et mittentes in Thoreydam castrum Thoredensium fecerunt noctis silencio incendi, ne post collectionem ipsorum in castro bella contra Rigenses forciora pararent. Unde post incensionem castrorum, dissipatum est consilium perfidorum. Lyvones vero

Satteselenses, iam dudum in castrum suum recepti, bellum contra fratres milicie in Sygewalde inchoantes, ceperunt familiam ipsorum persequi et occidere quosdam ex eis. At illi exeuntes de castello Sygewaldensi, quod noviter edificaverant, et effugabant eos occurrentes eis, et persequentes eos occidentes ex eis. Lyvones quoque, plures et forciores prioribus iterum obviantes illis, et persequentes eos, et interficientes ex eis, repulerunt eos in castellum suum. Et in hunc modum diebus aliquot contendebant. Et audivit episcopus litem ipsorum, et missis nunciis causam belli ipsorum requirebat. Et venerunt nuncii Lyvonum Rigam, et querimonias multas de Rodolfo magistro fratrum milicie proponentes, agros et prata et pecunias sibi ablatas referebant. Et misit episcopus Alebrandum sacerdotem, qui eos baptizaverat, cum aliis quibusdam, et euntes frustra laborabant nec litem ipsam determinare valebant. Ipse eciam episcopus cum Philippo Raceburgensi episcopo Thoreidam veniebat. Et vocatis Lyvonibus cum fratribus milicie, causas ipsorum audiebat. Et Lyvones cum armis suis trans flumen sedebant, et Theuthonicis loquebantur, et in multis fratres milicie accusabant. Et promisit episcopus restitutionem omnium iniuste ablatorum. De hiis vero, que pro excessibus eorum acceperant, sicut ea iuste demeruerunt, ita nec restitui promittebantur. Et prudentum virorum consilio pueros ipsorum episcopus obsides requirebat, ne a fide christiana recederent; sed ipsi nec obsides dare, nec episcopo nec fratribus milicie obedire, sed fidem christianam cum Theuthonicis omnibus extirpare de terra cogitabant. Quod intelligentes episcopi Rigam redierunt. Sed sequens cum lacrimis supplicabat, ut iterum mitteretur episcopus Raceburgensis cum preposito, si forte quiescerent et salutaris adhuc doctrine monita

reciperent. Et missus est Philippus Raceburgensis cum preposito Iohanne et Theoderico, fratre episcopi, et Caupone et aliis quam pluribus ad ipsos Lyvones. Et consederunt omnes cum Lyvonibus ante castrum ipsorum, retractantes que pacis erant et iusticie. Sed quidam ex ipsis venientes post tergum, et mendaciter nunciabant fratres milicie cum exercitu provinciam spoliare. Unde cum clamore magno ac strepitu rapientes prepositum et Theodericum fratrem episcopi et Gerhardum advocatum et milites et clericos cum servis omnibus, traxerunt in castrum, et verberantes eos, in custodiam posuerunt. Et volebant episcopum rapere; sed prohibebat eos et comminabatur eis sacerdos ipsius et interpres, Henricus de Lettis. Cessante vero clamore et insania eorum, rogavit episcopus, prepositum suum cum omnibus aliis sibi restitui, et minas pro huiusmodi illusione superaddidit. Et reducti sunt omnes, et monebat eos episcopus iterum atque iterum, ne baptismatis sacramenta contempnerent, ne christianitatis sue Deique culturam violarent, ne ad paganismum redirent, puerosque ipsorum duos vel tres obsides exigebat. At illi blande quidem respondentes, obsides dare non curaverunt. Et ait episcopus: *O increduli corde, et dura facie, et lingua blandiloqua, cognoscite creatorem vestrum.* Et ait, quid si forte quiescant et Deum verum cognoscant et ritus paganorum derelinquant. Nichil vero proficientes sed quasi aerem frustra verberantes, reversi sunt in Rigam. Et Lyvones non minus contra fratres milicie bellare ceperunt.

(4.) Episcopus igitur Albertus zizaniam a tritico separare[50] et mala in terra orta volens extirpare antequam multiplicentur, convocat peregrinos cum

50) Cf. Matth. 13, 25.

magistro milicie et fratribus suis, et Rigenses et Lyvones, qui adhuc in sua steterunt fidelitate. Et conveniunt omnes et collecto exercitu magno et assumptis secum omnibus, que necessaria erant, procedunt in Thoreidam, obsidentes castrum idem Dabrelis, in quo fuerunt Lyvones apostatantes, et non solum Lyvones fratrum milicie, sed et Lyvones episcopi de alia parte Coiwe, quorum princeps ac Vesenior fuit sike. Et exeuntes Lyvones a castro a posteriori parte, et quibusdam de exercitu lesis, tollebant equos et spolia eorum, et reversi sunt in castrum, dicentes: *Confortamini, Lyvones, et pugnate, ne serviatis Theuthonicis.* Et pugnaverunt, defendentes se diebus multis. Theuthonici vero patherellis munitionem castri destruunt, lapides multos et magnos in castrum proiciunt, homines et iumenta multa interficiunt. Alii sagittis Lyvones a defensione repellunt, ledentes ex eis quam plures, alii propugnaculum erigunt, quod nocte sequenti ventus in terram proicit, et clamor magnus fit et exultatio in castro, diisque suis secundum antiquas consuetudines honorem impendentes animalia mactant, canes et hircos immolantes ad illusionem christianorum in faciem episcopi et tocius exercitus de castro proiciunt. Sed frustratur omnis labor eorum. Nam propugnaculum forcius erigitur, turris lignea repente firmatur, ad fossatum desuper impellitur, castrum desubtus foditur. Russinus interea de castri summitate Bertoldum magistrum de Wenden, draugum[51] suum, id est consocium, alloquitur, tollens galeam de capite et inclinans de munitione, pacis ac familiaritatis pristine verba proponens. Et subito a balistario sagittam in caput suum recipiens cecidit, et postea mortuus est. Fodientes itaque in vallo Theuthonici

51) *draugs* in lingua Lettica est *amicus*.

die ac nocte, non requiescunt donec ad summitatem castri appropinquant, donec vallum scinditur, donec munitio tota iam venire ad terram expectatur. Et videntes Lyvones altitudinem castri sui firmissimi iam ad yma declinare, consternati animo et mente confusi, seniores suos, Assen cum ceteris, ad episcopum mittunt, veniam petunt, ut non occidantur supplicant. Episcopus vero, ut ad fidei sacramenta revertantur persuadet, vexillum suum in castrum mittit, quod ab aliis elevatur, ab aliis proicitur. Unde Asse ad tormenta ligatur, bellum innovatur, fit novissima pugna peior priore. Unde tandem tradentes se, vexillum beate Marie sursum erigunt, episcopo colla sua subiciunt; ut parcatur eis suppliciter exorant, ut fidem Christi neglectam cicius recipiant, ut sacramentalia cuncta deinceps firmiter observent, ut ritus paganorum numquam amplius ad memoriam revocent. Misertus autem eorum episcopus exercitum prohibet ne castrum subintrent, ne supplicantes interficiant, ne multorum animas gehenne tradant. Et obediens fideliter exercitus et reverenciam exhibens episcopo cessavit a bellis et pepercit infidelibus, ut fideles efficerentur. Et reversus est episcopus cum suis in civitatem suam, ducens secum Lyvonum eorundem seniores, ceteris iniungens, ut subsequantur ad baptismi sacramenta renovanda pacisque pristine tranquillitatem reformandam. Et venerunt nuncii Lyvonum sequentes episcopum in Rigam, veniam petentes coram omni multitudine. Et ait episcopus: *Si renunciaveritis*, inquit, *falsorum deorum cultibus, et ex toto corde vestro ad unius Dei culturam reversi fueritis, et satisfactionem dignam pro delictis vestris tam enormibus Deo et nobis impenderitis; tunc tandem pacem a vobis interruptam restaurabimus et vos in fraterne caritatis dilectionem recipiemus.* At illi: *Quid*, inquiunt, *a nobis pater*

satisfactionis requiris? Episeopus vero, requisito consilio alterius episcopi, Raceburgensis, et decani Halverstadensis[52], qui tunc aderat, et abbatis et prepositi sui, nec non et magistri fratrum milicie et aliorum prudentum suorum, respondit eis, dicens: *Pro eo, quod fidei sacramenta reiecistis, et fratres milicie, dominos vestros, bello inquietastis, et totam Lyvoniam ad ydolatriam retrahere voluistis, et maxime in contemptu Dei altissimi et ad nostram et omnium christianorum illusionem, hircos et cetera animalia diis paganorum immolantes, in faciem nostram et tocius exercitus proiecistis, ideo modicam summam argenti, centum videlicet oseringos vel quinquaginta marcas argenti ab omni provincia vestra requirimus, insuper fratribus milicie equos et armaturas suas et cetera eis ablata restituere tenemini.* Quod audientes perfidi, et adhuc satisfactionem nullam dare volentes, reversi sunt ad suos, differentes et deliberantes aput se et dolos querentes, qualiter in bello rapta obtineant, qualiter episcopo nichil predicti iuris inpendant. Et mittunt alios meliores prioribus, et episcopo verba quidem plana referunt, sed fraudes in corde meditantur. Quorum perfidiam considerans Alabrandus, primus eorum sacerdos, assumit eos seorsum, docens eos et dicens: *Genimina vipperarum, qualiter effugere poteritis iram Dei, qui semper perfidie felle repleti estis, et pro malefactis vestris nichil satisfacere vultis? Facite ergo fructus aliquos penitentie, et si vere ad Deum converti volueritis, Deus erit utique vobiscum, ut qui hactenus duplici corde et inconstantes fuistis, nunc sitis constantes in viis vestris, ut videatis auxilium Domini super vos. Nondum enim fidei plenam habuistis constantiam, nondum decimarum vestrarum oblatione Deum honorare*

52) Burchardi.

voluistis. Nunc vero supplicate domno episcopo, ut omnium vestrorum excessuum obliviscatur, et in plenariam vobis remissionem peccatorum iniungat, quatinus sincere credentes in Deum, omnia christianitatis iura recipiatis integraliter, et decimas frugum vestrarum Deo et Dei servitoribus tribuatis, sicut et alie gentes omnes, que sancti baptismatis fonte sunt renate. Et augebit vobis Dominus novem partes reliquas, ut magis abundetis in rebus quam ante et in pecuniis. Et liberabit vos Deus ab aliarum gentium impugnatione, nec non ab omnibus angustiis vestris. Talibus monitis salutaribus auditis gavisi sunt Lyvones, et reversi in Thoreidam nunciaverunt omnibus verbum Alebrandi sacerdotis. Et placuit omnibus, eo quod nullam pecunie multam ad presens solvere cogerentur, sperantes in futuro anno cum Estonibus Theuthonicos iterum debellare. Et venerunt omnes seniores, qui remanserant, sani de castro Dabrelis, nec non et Lyvones episcopi de alia parte Coiwe, Vesike cum suis, et alii de Metsepole, in Rigam, rogantes episcopum ut, sicut Alebrandus edocuit, in fide Christi plenariter eos confirmet et pro malefactorum suorum satisfactione decimas annuatim eis iniungat persolvendas. Et displicuit sermo iste tam in oculis episcoporum quam aliorum discretorum virorum, timentium ipsorum promissionem plenam esse omni fallacia et dolorum machinatione. Sed tamen supplicatione eorum importuna victus episcopus, et maxime peregrinorum et totius populi precibus assensum prebens, annuit petitioni eorum, recepitque eos in filios, et pace data promissionem eorum confirmavit, ut deinceps fiant fideles et decimas annuatim solvant.

(5.) Unde Lyvones de castro Dabrelis, sicut promiserunt, decimas solvunt annuatim, et custodivit eos Dominus hactenus ab omni impetu paganorum vel

Ruthenorum. Lyvones vero episcopi ex misericordia ipsius et magna pietate mensuram hactenus pro decima solverunt. Idumei quoque et Letti, qui ad bellum non venerunt, nec fidei sacramenta violaverunt, mensuram primam a quatuor episcopis constitutam pro decima persolvunt annuatim usque in hodiernum diem; sed qui ex eis ad idem bellum venerunt, vel nuncios miserunt, vel euntes in via redierunt, vel saltem equos suos ad eundem sellaverunt, pecunia data suis advocatis satisfecerunt.

Venerunt eciam Letti de Autine Rigam, depo- (6.)
nentes querimoniam apud episcopos contra fratres milicie de Wenden de lesione sua, insuper de arboribus[53] suis ablatis. Et elegerunt arbitros, et data est sententia, ut Letti suas arbores apum, iuramento dato, reciperent in suam possessionem, fratres vero milicie agros iuramento obtinerent, et pro lesione, data pecunia sufficienti, Lettis satisfacerent. Et (7.)
transivit rex Woldemarus cum eisdem Lettis in Autine, et fuit cum eis procurans advocatiam eorum, donec commutatione facta fratres milicie castrum Kukenoiss relinquerent integraliter episcopo, et ipsi rursus Autine pro tercia parte Kukenoiss reciperent in suam possessionem. Et designata est regi Woldemaro advocatia Theodorici generi sui in Idumea, Theodorico eunte in Theuthoniam.

Hoc tempore venerunt Letthones in Kukenoiss, (8.)
petentes pacem et viam ad Estones. Et data est pax et via concessa ad Estones nondum conversos. Et statim venientes cum exercitu transierunt per terram Letthorum pacifice, et intrantes Saccalam comprehenderunt viros multos, et occidentes eos tulerunt omnem substantiam eorum, et mulieres et parvulos et pecora eorum rapientes secum abduxerunt. Et

53) sc. apum.

spolia multa asportantes reversi sunt via alia in terram suam. Et indignati sunt eis Theuthonici, eo quod Saccalam episcopo iam subditam spoliaverunt. Et respondentes, quod verum erat, dixerunt, Estones adhuc collo incedere erecto et nec Theuthonicis nec aliis gentibus obedire.

(XVII.) Anno consecrationis sue decimo quinto reversus
1213. est antistes ecclesie Lyvonensis in Theuthoniam, commissa vice sua venerabili prememorato Raceburgensis ecclesie episcopo Philippo, qui devotissimus erat in religione et omni conversatione sua, et oculis ac manibus in celum semper intentus, invictum ab oratione spiritum vix unquam relaxabat. Milites amando, clericos docendo, Lyvones et Theuthonicos magne pietatis caritate fovendo, novam in gentibus ecclesiam summopere verbis et exemplis illuminavit. Et respiravit ecclesia diebus istis aliquantum a bellorum incommodis, licet essent timores intus et foris cottidie de Lyvonum et Estonum dolosis malarum cogitationum machinationibus, qui semper querebant mala contra Theuthonicos et Rigensem
(2.) civitatem. Letthones autem pacem factam cum Theuthonicis non curantes, venerunt ad Dunam, et vocatis quibusdam de castro Kukenoiss, lanceam in Dunam miserunt paci ac familiaritati Theuthonicorum contradicentes. Et congregaverunt exercitum magnum, et transeuntes Dunam venerunt in terram Letthorum, et despoliantes villulas occiderunt multos, et pervenientes usque in Tricatuam, Thalibaldum seniorem illius provincie ceperunt, et Waribule filium ipsius, et transeuntes Coiwam aput Imeram homines in villis suis invenerunt, et capientes et interficientes ex eis, subito reversi sunt cum omni preda sua. Et videns Rameko quod captivus duceretur pater ipsius et frater, surrexit cum Letthis

omnibus simulque cum eis Bertoldus de Wenden
cum fratribus milicie, et sequebantur post eos. Et
cum appropinquaret ad eos, timuit Rameko patris
sui interfectionem, si post tergum bellum eis infer-
ret, circumduxit eos via alia. Sed intelligentes hoc
Lettones, festinanter fugerunt et evaserunt ab eis.
Postquam autem transita Duna terre sue confinia
adirent, effugit ab eis Thalibaldus, et decem diebus
panem non comedens letus reversus est in patriam
suam.

Eo tempore Daugeruthe, pater uxoris regis Vis- (3.)
sewalde[54], cum muneribus multis ibat ad regem
magnum Nogardie, pacis cum eo federa componens.
Qui in reversione sua captus est a fratribus milicie,
et ductus est in Wenden et proiectus in vincula.
Et tenebatur ibidem diebus multis, donec venirent
quidam de Letonia de amicis eius ad eum. Post hec
gladio se ipsum perforavit.

Interim Woldemarus, advocatus Ydumeorum et (4.)
Lettorum, multa metebat que non seminaverat[55],
iudicans iudicia et causas eorum, et cum non pla-
cerent episcopo Raceburgensi et eciam omnibus aliis
sua iudicia, ipse tandem desiderium implendo mul-
torum abiit in Rusciam.

Milites etiam de Kukenoys et Letti sepius eodem (5.)
tempore Selones et Lettones despoliantes, villas et
confinia eorum vastaverunt, et alios interficientes,
alios captivos ducentes, et in via frequenter insidian-
tes, multa eis mala intulerunt. Unde Lettones colli-
gentes exercitum, venerunt trans Dunam in provin-
ciam Lenewordensem, et comprehenderunt Lyvones
in villis et occiderunt ex eis, et mulieres et par-
vulos et pecora secum minantes et spolia multa
tulerunt, et seniorem ipsius provincie Uldewene

54) de Gercike. 55) Cf. Ev. Lucae 19, 21.

captivum deduxerunt. Supervenit autem Volquinus milicie Christi magister, cuius fratres cum mercatoribus Dunam ascenderant. Persequebatur itaque magister Letones cum paucis, et invasit eos post tergum, et pugnavit cum eis, et cecidit princeps ac senior Lettonum et occisus est, et multi cum eo, et ceteri fugerunt et evaserunt, qui in prima fuerunt acie, et Uldewene secum deduxerunt. Pro cuius redemptione postea datum est capud eiusdem Lettonis occisi, ut saltem capite recepto debitas post eum celebrarent cum potationibus more paganorum exequias.

(6.) Hyeme sequenti Woldemarus cum uxore et filiis et omni familia sua reversus est in Lyvoniam, et receperunt eum Letti cum Ydumeis, licet non multum gaudentes, et miserunt ei sacerdotes Alabrandus et Henricus annonam et munera, et sedit Metimne, iudicans et colligens de provincia, que sibi fuerunt necessaria. Et venerunt iterum Letones trans Dunam cum comitatu suo, et erat cum eis dux et princeps eorum Stecse, de cuius adventu gaudebant Theuthonici. Et convenerunt omnes simul Bertoldus de Wenden cum fratribus suis, vocantes secum Woldemarum regem cum aliis Theuthonicis et Lettis. Et occurrerunt eis, ponentes insidias in via, et irruerunt super eos, occidentes ducem eorum Stecse predictum et alios quam plures, et ceteri fugerunt, ut verba domi nunciarent, et siluit ecclesia diebus paucis.

(XVIII.) Annus erat pontificis sextus decimus, et rediit in
1214. Lyvoniam cum peregrinis multis inveniens ecclesiam pacis quodammodo quiete gaudentem, et episcopum venerabilem, predictum Raceburgensem, eandem vice sua regentem. Et dispositis omnibus, quae disponenda erant, iterum festinavit in Theuthoniam,

ut facilius ad concilium Romanum venire posset in sequenti anno, quod erat iam duobus annis indictum, relinquens prefatum episcopum in domo et in expensa sua in Riga. Et uxor Woldemari erat et omnis familia eius ibidem, cui ministrabant omnes in caritate. Ipse autem Woldemarus in Ydumea et in Let- (2.)
thia collegit res et pecunias, iudicia iudicans civilia. Et occurrens ei Alebrandus sacerdos Ydumeorum dixit ei: *Oportebat te,* inquit, *rex, qui iudex hominum esse meruisti, iudicia iusta iudicare et vera, non opprimendo pauperes, nec res eorum auferendo, nec neophitos nostros conturbando magis a fide Christi faceres deviare.* Et indignatus est rex, et comminatus Alabrando ait: *Oportebit me, Alebrande, divicias et habundancias domus tue minuere.* Nam et exercitum magnum regum Ruthenorum postea duxit in domum suam, et omnia vastavit, sicut infra dicetur. Et post modicum tempus cum omni familia recessit in Rusciam.

Post hoc episcopus Philippus Raceburgensis cum (3.)
peregrinis et Gerhardo advocato transivit in Thoreidam, et edificavit castellum episcopo, quod et Vredelande appellavit, quasi terram pacificans, sperans per idem castrum terram pacificari et sacerdotum et omnium virorum suorum ibi esse refugium. Et venerunt ibidem ad eum filii Thalibaldi de Tolowa, Rameke cum fratribus suis, tradentes se in potestatem episcopi, promittentes se fidem christianam a Ruthenis susceptam, in Latinorum consuetudinem commutare, et de duobus equis mensuram annone per singulos annos persolvere, eo quod tam pacis quam belli tempore semper tuerentur ab episcopo, et essent cum Theuthonicis cor unum et anima una[56], et contra Estones et Letones eorum semper gaude-

56 Cf. Act. Apost. 4, 32.

rent defensione. Et recepit eos episcopus cum gaudio, remittens cum eis sacerdotem suum, qui erat prope Ymeram, qui eis fidei sacramenta ministrando discipline christiane daret inicia.

(4.) Milites interea de Kukenoys, Meynardus, Iohannes, Iordanus cum aliis, incusantes Wyssewaldum regem de Gercike eo quod non veniret ad episcopi patris sui presenciam iam pluribus annis postquam regnum suum ab eo recepit, sed Letonibus consilium et auxilium omni tempore preberet. Et citantes eum ad satisfactionem sepius invitabant. Quod contempnens ille non venit, neque responsalem misit. At illi, requisito prius episcopi consensu, simul cum servis suis et Lettis convenerunt et ascenderunt prope Dunam cum servis omnibus. Et appropinquantes castro Gercike, quendam ex Ruthenis comprehenderunt, quem ligantes traxerunt secum nocte ad castrum. Qui conscendens primus fossatum, sicut iussus fuerat, cum vigile loquebatur, sequentibus aliis singillatim. Et putabat vigil suos cives, qui absentes fuerant, advenire. Et ascenderunt singuli, donec tandem omnes arcem munitionis tenerent. Et congregantes se simul omnes, castrum in circuitu munitionis custodiebant, et neminem Ruthenorum de castro exire permittebant, donec lucem diei viderent. Et facta luce descenderunt in castrum, et rapuerunt omnia, que erant ibidem, et ceperunt multos, et alios per fugam evadere permiserunt. Et tollentes spolia multa, castroque derelicto reversi sunt ad propria, dividentes inter se omnia, que attulerunt.

(5.) Tercius annus erat et pax cum Estonibus facta finem accepit. Et convocatis episcopus sacerdotibus omnibus, et habito capitulo et consilio cum eis, simul et militibus et senioribus Lyvonum convocatis, deliberavit de expeditione facienda in Estoniam, eo

quod non venirent nec pacis innovationem curarent, quin pocius semper destructionem Lyvonensis ecclesie desiderarent. Et misit episcopus per omnia castra Lettorum atque Lyvonum, et de omni confinio Dune et Coiwe, et congregavit exercitum magnum et fortem. Et erant in Riga peregrini et mercatores multi, qui omnes exiverunt cum leticia cum magistro milicie et fratribus suis, ponentes collectionem exercitus in Coiwemunde. Et venit episcopus cum eis ibidem, et volebant quidam de Lyvonibus exercitum in Curoniam convertere. Sed adhuc non venit tempus, quo Deus illius gentis vellet misereri. Et facta benedictione episcopus reversus est in Rigam. Exercitus vero processit ad Saletsam[57], et venerunt in provinciam, que Sotagana vocatur, et memores facti sunt Theuthonici verborum suorum et pacis, quam antea dederant provincialibus eisdem, et pacifice transeuntes eandem provinciam, nichil mali eis intulerunt, nec homines de domibus suis fugantes, nec fugientes persequentes, sed cum omni mansuetudine euntes, donec ad alias provincias pervenirent, qui numquam pacem cum Rigensibus facere curaverunt putantes, Rigenses ad suas partes tam remotas cum exercitu non posse pervenire. Et erant ex nostris circiter tria milia Theuthonicorum, et Lyvonum et Lettorum alia totidem. Et ibant in glacie maris, pretereuntes Saletsam, donec venirent, quo desiderabant, scilicet in Rotaliam. Ubi cum venirent, diviserunt exercitum suum per omnes vias et villas, et invenerunt omnes viros et mulieres et parvulos et omnes homines a magnis ad minores in villis suis, nullis rumoribus de adventu exercitus premunitos, et percusserunt eos in ira sua, et occiderunt viros omnes. Sed et Lyvones et Letti, qui sunt crudeliores

57) Salis fl., ehstnice *Sallatse*.

aliis gentibus, nescientes, tamquam servus ewangelicus[58], conservi sui misereri, populum innumerabilem interfecerunt, et nonnullos ex mulieribus et parvulis trucidantes, per campos et villas nemini parcere voluerunt. Et omnes vias et omnia loca sanguine paganorum colorantes, persequuti sunt eos ad omnes provincias, circa latus maris sitas, que Rotelewic et Rotalia vocantur. Letti quoque cum aliis, persequentes quosdam ex eis in glacie maris fugientes, et comprehensos statim interfecerunt, et res omnes et substantiam tulerunt. Et rapuerunt filii Thalibaldi tria Lyvonica talenta argenti, exceptis vestibus et equis et spoliis multis, que omnia retulerunt in Beverin. Similiter et omnis exercitus primo die et secundo et tercio fugientes Estones in omnibus locis insequuti sunt, et interfecerunt hac et illac, donec fessi deficerent tam ipsi quam equi eorum. Tunc tandem quarto die convenerunt simul omnes in unum locum cum omni rapina sua, et compellentes equos et pecora multa, et mulieres et parvulos et puellas ducentes secum et spolia multa, cum gaudio magno reversi sunt in Lyvoniam, benedicentes Dominum pro vindicta facta in nationibus. Et confuse sunt gentes, et fecerunt ploratum et ululatum magnum. Estonia quoque plorans filios suos, consolari non potuit, quia et hic perditi sunt et in futura vita[59], et maxime pre multitudine interfectorum, quorum non erat numerus.

(6.) Post hec in quadragesima factum est incendium magnum in civitate Riga intempeste noctis silencio[60], et ardebat prima pars civitatis, primo videlicet edificata et primo muro cincta, ab ecclesia beate Marie, que conbusta est cum campanis maioribus, usque ad domum episcopi cum domibus adiacentibus usque

58) Cf. Ev. Matth. 18, 23 sqq. 59) Cf. Ev. Matth. 2, 18.
60) 3. Reg. 3, 20.

ad ecclesiam fratrum milicie. Et contristatus est populus maxime de campana belli dulcisona et de dampno facto in civitate. Et fusa est alia campana maior priore.

Postquam igitur fessi de expeditione quieverunt, (7.)
et vires pristinas tam ipsi quam equi eorum receperunt, aliam indicunt in quadragesima expeditionem. Et euntes Rigenses cum fratribus milicie, convocant secum Lyvones et Letthos, et procedunt in Sackalam, relinquentes post tergum castrum Viliende, et despoliantes totam terram in circuitu, tandem apud castrum Lembitu, quod Leole vocatur, ex inproviso congregantur. Estones vero, qui in castro erant, primis venientibus audacter occurrunt, timorem incuciunt, sed illi colligentes se in unum, suorum adventum exspectant, et sequenti die ac tertio castrum inpugnantes lignorum struem super vallum comportant et ignem inponunt, et vallum, quod erat ex lignis et terra conpositum, incendunt, et ignis gradatim ascendendo munitioni desuper appropinquat. Videntes itaque, qui erant in castro, vallum igne consumi, et timentes castrum per hoc capi, pecuniam promittunt ut a castro recedant. Theuthonici vero, nichil aliud ab eis se requirere, nisi ut baptizentur, affirmant, et vero pacifico reconciliati, fiant eorum fratres tam in hoc seculo, quam in futuro. Quod abhorrentes illi tradere se in manus ipsorum formidant. Sed Lyvones et Letti cum omni exercitu ignem adaugentes et conbustionem et occisionem comminantur. Illi vero, vallo iam consumpto, timentes occidi, veniam suppliciter postulant, de castro exeunt, baptizari se promittunt. Adsunt sacerdotes Iohannes Stric, Otto fratrum milicie sacerdos. Baptizatur Lembitu perfidissimus cum aliis omnibus, tam mulieribus quam parvulis et viris, qui in castro erant, promittentes, se christianitatis iura perpetua

fidelitate custodire. Quam promissionem tamen postea perfidie sue dolis violaverunt. Exercitus vero interim castrum subintrans et bona cuncta diripiens, equos et boves cum omnibus pecoribus educens, et spolia multa tollens et inter se dividens, cum gaudio reversus est in Lyvoniam, adducens secum seniores eiusdem castri, Lembitu cum aliis. Qui positis pueris suis obsidibus remissi sunt in terram propriam, et benedixerunt omnes Dominum, qui mirabiliter tradidit castrum in manus eorum absque balistarum sive machinarum impugnationibus, et pervenit nomen Christi eciam usque ad alias provincias.

(8.) Erat in castello Vredeland sacerdos quidam Cysterciensis ordinis, Fredericus de Cella, quem episcopus auctoritate domni pape ad opus assumpserat
Apr. 12. ewangelii, qui in dominica Palmarum dominice passionis mysteria multis lacrimis celebrans, et exhortationis verbum de cruce Domini dulcibus monitis
Apr. 19. astantibus ministrans. Et celebrata dominice resurrectionis solempnitate cum scolare suo et quibusdam aliis navigio Rigam descendere volebat. Et occurrentes ei in ore fluminis Osilienses irruerunt super eum, et captum cum puero suo et Lyvonibus quibusdam eum deduxerunt in pyraticis suis, et in Adya flumine littus ascendentes, diversis eum ibi tormentis cruciaverunt. Cum enim in celum intentus orationum suarum ad Dominum cum scolare suo funderet laudes, et gratiarum ageret actiones, ipsi caput et dorsum utriusque clavis suis percucientes, irridebant dicentes: *Laula! Laula! Pappi*, se-
Ps. 128, 3. 4. cundum quod scriptum est: *Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores. Sed Dominus iustus concidet cervices eorum*, sicut infra dicetur. Post hec acuentes ligna dura et sicca, et incutientes inter ungues digitorum ipsorum et carnem, et membratim et punctatim laniantes, ignem apposuerunt, et

crudeliter cruciaverunt. Et tandem securibus suis inter medium scapularum eos secantes interfecerunt, et in martyrum consorcium animas eorum absque omni dubio in celum transmiserunt, proicientes corpora eorum, sicut scriptum est: *Carnes sanctorum* Ps. 78, 2. 3.
tuorum bestiis terre, effuderunt sanguinem eorum tamquam aquam in circuitu Ierusalem, et non erat qui sepeliret. Lyvones quoque quosdam secum captivos deduxerunt in Osiliam, qui post reditum suum nobis omnia predicta retulerunt.

(9.) Meynardus quoque de Kukenoys cum commilitonibus suis collegit iterum exercitum contra regem Wissewaldum de Gercike. Et audivit Wissewaldus et misit nuncios Letonibus, qui venerunt et exspectaverunt eos trans Dunam, et nescientes eos illi, qui erant cum Meynardo, venerunt et ceperunt Gercike, et tulerunt predam magnam et equos et pecora. Et apparuerunt Letones ex altero littore Dune rogantes, ut naves eis adducant, ut veniant ad eos pro pace renovanda. Quorum verbis fraudulentis nimium creduli simplices naves eis transmittunt, et statim transeuntes Letones, et alii alios transducentes plures et plures subsequuntur. Tandem omnis exercitus in Dunam se proiciens transnatare cepit ad eos. Quorum multitudinem videntes milites et eorum conflictum expectare verentes, navigio quidam ex eis Dunam descendunt et sani in Kukenoys revertuntur, alii cum Lettis per viam redeuntes a Letonibus post tergum impugnantur, et videntes Letti suorum paucitatem, in fugam convertuntur. Et pugnantes milites, Meynardus, Iohannes et Iordanus, et non valentes tanto exercitui resistere, ceciderunt tandem interfecti ab eis. Et audivit episcopus et Rigenses, et lugebant eos dicentes: *Quo-* 2. Reg. 1,25.27.
modo ceciderunt fortes in bello et interierunt arma bellica!

(XIX.) Annus erat presulis Alberti decimus septimus, et
1215. innovatum est bellum in omnibus Lyvoniae confiniis. Nam post Rotaliensem expeditionem et Lembiti de Sackale subiugationem, tota Estonia sevire cepit contra Lyvoniam, et consiliati sunt, ut una cum tribus exercitibus venientes destruant Lyvoniam, ut Osilienses Rigam obsideant et portum in Duna obstruant, et Rotalienses Thoredenses Lyvones impugnent, et Sackalanenses et Ugaunenses interim Lettorum terram devastent, ut Lyvones et Letti, propriis bellis impediti, Rigensibus in auxilium venire non queant.

(2.) Et venerunt Osilienses cum exercitu magno navali in Dunemunde ducentes secum pyraticas et liburnas, et impleverunt eas lapidibus, et dimiserunt in profundum maris in introitu fluminis, et edificantes structuras lignorum et similiter implentes lapidibus, in ore Dune proiecerunt, ut viam et portum advenientibus clauderent. Et quidam ex eis in liburnis suis ascenderunt ad civitatem, et remigantes hac et illac, tandem litus et campum apprehendunt. Et fratres milicie cum aliis de civitate stabant ad portam. Et quidam ex servis cum Lyvonibus hostes in campo videntes, irruerunt subito super eos, et occidentes ex eis persequuti sunt eos usque ad naves; et fugientibus eis, una pyraticarum suarum concussa et submersa est cum omnibus qui erant in ea, et ceteri evaserunt et redierunt ad suos in Dunemunde. Et surrexerunt Rigenses cum omnibus suis, quos habere potuerunt, et descenderunt post eos, alii navigio et alii per terram. Quos ut viderunt Osilienses, declinaverunt ab eis ad aliam partem Dune non exspectantes bellum cum eis. Et subito Rigenses, aspicientes a longe, viderunt in mari duos coggones venientes, in quibus erant Borchardus comes de Aldenborch, et fratres episcopi Rothmarus et Theode-

ricus. Qui et appropinquaverunt ad Dunam, et viderunt hostes coram se in littore maris et in alio littore Rigenses, et non cognoverunt, qui christiani erant; sed signum dabant eis Rigenses vexillorum demonstratione. Et ut cognoverunt eos, simul et hostium intellexerunt multitudinem, converterunt naves suas ad hostes, et acceleraverunt ad eos, et erant quidam de Rigensibus in navibus suis, qui et sequebantur eos post tergum in Duna, et alii in littore rerum eventum exspectabant. Videntes itaque hostes, ab exercitibus christianorum undique se circumdari, fugerunt festinanter ad naves suas, et dispersi sunt in mari per medium eorum, et evanuerunt ab oculis eorum, et sequuti sunt Rigenses, et aliquas naves abstulerunt ab eis, et ceteri evaserunt. Et susceperunt Rigenses peregrinos cum leticia, et benedixerunt Dominum, qui et in hac presenti tribulatione consolatus est populum suum. Aqua vero fluminis meatum suum fortem liberum habere volens, simul et mare procellarum collisionibus opera eorum in profundum missa postmodum comminuit, nec non et Theuthonici quicquid remansit extrahentes destruxerunt, et viam liberam omnibus Dunam intrare volentibus reddiderunt.

Osiliensibus autem in Duna existentibus, Rota- (3.)
lienses congregantes exercitum de suis maritimis provinciis intraverunt Lyvoniam, in Methsepole despoliantes villas et incendentes, et neminem invenire potuerunt ex Lyvonibus, qui omnes cum mulieribus et parvulis suis ad castra confugerant. Et congregaverunt Lyvones congregationem suorum, ut inimicis occurrerent. Et audierunt Rotalienses eorum voluntatem simul et fugam Osiliensium suorum de Duna, fugerunt et ipsi et reversi sunt in terram suam. Venerunt quoque interim Saccalanenses et Ugaunenses in terram Lettorum cum exercitu magno, et

obsederunt castrum Autine, et exiverunt fratres milicie de Wenden volentes bellare cum eis, et intellexerunt ipsi verbum hoc et fugerunt eciam et ipsi. Et circa vesperam venientes in Tricatuam, invenerunt Thalibaldum de silvarum latibulis ad balnea rediisse, et comprehenderunt eum, et vivum crudeliter ad ignem cremaverunt comminantes ei interitum, nisi pecuniam suam eis totam ostendat. Et ostendit eis oseringos quinquaginta. Sed illi non minus eum cremaverunt. At ille: *Si demonstravero vobis,* inquit, *omnem pecuniam meam et filiorum meorum, non minus me cremabitis,* et noluit eis amplius indicare. Unde iterum ponentes eum ad ignem, tamquam piscem assaverunt, donec animam reddidit et mortuus est. Et quia christianus fuit, et de fidelium Lettorum numero, speramus animam ipsius lete pro tanto martyrio in eterna leticia in sanctorum martyrum societate gaudere. Et reversi sunt Estones in terram suam, et ad nichilum redegit Dominus consilium eorum. Tunc filii Thalibaldi, Rameko et Drivinalde, videntes, quia mortuus est pater eorum, irati sunt contra Estones valde, et colligentes exercitum Lettorum cum amicis et cognatis suis, et ibant cum eis fratres milicie de Wenden cum aliis Theuthonicis, et intraverunt Ugauniam, despoliantes villas omnes et flammis tradentes, et viros omnes, quos comprehendere potuerunt, vivos in ultionem Thalibaldi cremaverunt. Et castra omnia eorum incenderunt, ut nullum in eis refugium haberent. Et querebant eos in tenebrosis nemorum latibulis, et nusquam ab eis abscondere se potuerunt, et extractos de silvis interfecerunt, et mulieres et parvulos eorum captivos secum deduxerunt, et equos et pecora minantes spolia multa tulerunt, et reversi sunt in terram suam. Et redeuntibus in via Letti iterum alii occurrerunt, et processerunt in Ugau-

niam, et quod alii neglexerant, isti suppleverunt. Nam ad villas et provincias, ad quas alii non venerant, isti pervenerunt, et quicunque prius ab aliis effugerant, ab istis evadere non potuerunt. Et comprehenderunt multos, et interfecerunt viros omnes, et mulieres et parvulos captivos traxerunt, et pecora et spolia multa secum deduxerunt. Et revertentes, in via Lettos iterum alios obviam habent, paratos ad expeditionem in Ugauniam, qui et ipsi predam rapere cupiunt; in ultionem parentum et cognatorum suorum ab Estonibus quondam occisorum viros interficere querunt. Et procedunt in Ugauniam, non minus spoliantes quam prius, non minus captivantes quam priores. Nam venientes de silvis, ad agros aut ad villas pro cibariis comprehendunt, et alios igne cremantes, alios gladiis iugulantes, diversis tormentis afficiunt, donec omnes pecunias suas eis aperiunt, donec ad omnia nemorum suorum latibula eos deducunt et mulieres et parvulos in manus eorum tradunt. Sed nec sic quidem mitigatur animus Lettorum, sed ablata pecunia et omni substantia, mulieribus et parvulis, ad ultimum caput, quod solum remansit, auferunt, et pertranseuntes omnes provincias usque ad Matrem aquarum in Darbeten nemini parcunt, sed quidquid masculini sexus est interficiunt, mulieres et parvulos captivos trahunt, et facta vindicta de inimicis suis, leti cum omni preda sua domi revertuntur. Itemque Bertoldus de Wenden cum suis et Theodericus frater episcopi cum militibus ac servis suis et filii Thalibaldi cum Lettis suis convenerunt in unum, et euntes cum exercitu in Ugauniam comprehenderunt multos de Estonibus, qui prius evaserant a Lettis, et interfecerunt eos, et villas, que remanserant, incenderunt, et quicquid a primis minus actum est, ab istis diligenter adimpletum est, et circuiverunt omnes provincias, et

transeuntes Matrem aquarum et usque ad Waigam pervenerunt, et non minus terram illam, que erat trans flumen, depredantes et villas incendentes, et viros interficientes, mulieres et parvulos ceperunt, et peractis omnibus malis, que potuerunt, reversi sunt in Lyvoniam. Et ordinaverunt iterum alios, qui redirent statim in Ugauniam et similia mala inferrent eis, et redeuntibus illis iterum alii missi sunt, et non cessaverunt Letti neque requiem dabant Estonibus in Ugaunia. Sed nec ipsi requiem habebant, donec eadem estate novem exercitibus terram ipsam devastantes desolatam ac desertam ponerent, ut iam nec homines nec cibaria invenirentur. Cogitabant enim eos tam diu debellare, donec aut pro pace et baptismo venirent qui residui erant, aut omnino eos exstirpare de terra. Et factum est, ut iam filii Thalibaldi numerum centenarium excederent, quos in ultionem patris sui aut vivos cremaverant aut aliis tormentis diversis interfecerant, exceptis aliis innumerabilibus, quos unusquisque Lettorum simul cum Theuthonicis et Lyvonibus interfecerant.

(4.) Videntes itaque, qui superstites adhuc remanserant in Ugaunia, quod a furore Theuthonicorum et Lettorum nusquam evadere possent, miserunt nuncios in Rigam, rogantes ea que pacis sunt. Et dictum est eis, ut bona quondam mercatoribus ablata restituerent[61]. At illi raptores ipsorum bonorum a Lettis interfectos dicentes et nequaquam se restituere posse affirmantes, causis omnibus sopitis, baptizare se petunt, ut veram pacem et perpetuam Theuthonicorum atque Lettorum fraternam dilectionem consequantur. Et gavisi sunt Theuthonici, et confirmantes cum eis pacem, sacerdotes ad bapti-

61) Cf. XI, 7..

zandam Ugauniam mittere pollicentur. Et audientes Saccalanenses omnia mala Ugaunensibus illata, timentes, ne sibi similia contingerent, miserunt et ipsi postulantes, ut sacerdotes ad eos mitterentur, ut, consummato in provincia ipsorum baptismate, christianorum etiam efficerentur amici. Et missi sunt sacerdotes Petrus Kakuwalde[62] de Vinlandia et Otto fratrum milicie sacerdos, et perrexerunt in Saccale, et consummaverunt baptismum usque ad Palam, et in Ugaunia usque ad Matrem aquarum. Quo facto reversi sunt in Lyvoniam, nondum valentes cohabitare cum eis propter aliorum Estonum ferocitatem.

Episcopus autem Raceburgensis cum episcopo (5.)
Estiensi Theoderico festinans ad concilium Romanum, cum peregrinis euntibus in Theuthoniam mari se committens, Gothlandiam properat cum novem coggonibus. Et nocte sequenti factus est ventus contrarius eis cum tonitru, et per totam diem passi tempestatem magnam, depulsi sunt tandem in portum novum in Osilia. Quos ut cognoverunt Osiliani de Riga venisse, comminabantur eis bellum. Et mittentes per totam Osiliam congregaverunt exercitum magnum navalem. Et alii in equis venientes, in littore maris structuras lignorum edificabant, implentes eas lapidibus, portum, cuius aditus strictus erat, obstruere nitentes, ut concluso portu caperent omnes et interficerent. Teuthonici vero in cymbis suis, id est minoribus navibus, exeuntes ad litus, segetes per agros gladiis suis metebant, nescientes exercitum in vicino littore, et in alio littore per singulos dies idem faciebant. Tandem Osilienses positis insidiis

62) In lingua Finnica *kaikkiwalta* omnipotentiam, *kaikkiwalltias* omnipotentem significat. Petrum sacerdotem Finnum igitur origine fuisse bene coniecit Pabstius, l. c. p. 205, et ipse dicitur *de Vinlandia*, id est Finnland.

octo ex eis comprehenderunt, et aliis occisis, alios captivos deduxerunt, et cimbam unam abstulerunt. Unde nimium confortati, miserunt ad omnes provincias Estonie, dicentes se episcopum Rigensem cum omni exercitu suo comprehendisse. Et venerunt omnes cum exercitu magno. Et facto diluculo in primo mane totum mare contra nos tenebrosum apparuit pyraticis ipsorum repletum, et pugnaverunt contra nos per totam diem. Et quidam ex eis structuras lignorum et liburnas veteres adducentes, miserunt in profundum, et lapidibus impleverunt, et aditum portus nobis obstruxerunt. Unde timore magno perterriti, putabamus manus eorum non evadere. Alii quoque ex eis ducebant ignes maximos tres ex siccis lignis et pinguedine animalium incensos, et super structuras arborum magnarum compositos. Et primus ignis, qui erat super alios magis ardens, pellebatur supra mare et adpropinquabat ad nos, et ventus australis fortis vehementi impulsione pellebat eum super nos. Et Estones in pyraticis suis circueuntes ignem custodiebant eum, et in directo ducebant eum super medios coggones. Erantque coggones omnes in unum colligati, ut facilius nos ab inimicis defenderemus, tantoque magis ignem evadere non posse timebamus. Et cum iam ignis idem, alcior coggonibus omnibus, flammas suas ad nos extenderet, evocavimus episcopum de camerula sua, in qua erat orans die ac nocte. Et venit et vidit, quod non erat consilium et auxilium nobis, nisi divinum. Et elevans oculos suos et manus utrasque ad celum, orabat ab igne presenti liberari. Et vidimus omnes, et ecce subito ventus australis conversus est in orientalem, et ventus ab oriente convertit ventilogium, quod erat in velo, in contrarium, et removit ignem a nobis, et cum omni mansuetudine depellebat eum circum coggones retro nos in mare. Et

benediximus omnes Dominum, eo quod visibiliter liberavit nos ab incendio presenti. Et pellebant secundum ignem et tercium, contra quos diu pugnantes et aquam fundentes multum laboravimus, quos etiam tandem ventus removit a nobis. Interim alii Estones erant remigantes circa nos, et lanceis et sagittis suis vulnerantes plures ex nostris, et alii redeuntes iterum eadem via circum nos lapidibus et pedis suis iactantes super nos. Et erant timores nobis tam de portu clauso quam de bellorum incommodis. Et ait Albertus Sluc nauta noster: *Si,* inquit, *pacienter obtemperare volueritis, liberabit nos Dominus a periculis presentibus. Cum,* inquit, *naves nostre non sint onuste sed vacue, et modica sufficit eis profunditas, alia via poterimus exire, si cymbas intraveritis fortes viri et armati, et anchoras deducentes proieceritis in profundum, per medium hostium revertentes iterum ad nos, ceterique, funibus anchoris alligatis, coggones trahendo subsequantur, donec in profunditatem maris perveniamus.* Et obedivimus omnes et traximus, donec transitis difficultatibus in mare magnum et spatiosum pervenimus. Qui vero in cymbis anchoras deduxerunt milites et servi, sevissimam impugnationem passi, lanceis et sagittis ipsorum nec non et lapidum iactibus graviter sunt vulnerati. Qui tandem tollentes secum ferrum recurvum vel uncum ferreum, quod in aliquam pyraticarum proicerent et taliter apprehenderent. Et iactantes in unam, iam eam attrahere putabant. Sed Estones vehementi remigatione fugientes ab eis, alias pyraticas obvias habuerunt. Et cum esset eadem hora hec oratio episcopi ad beatam Virginem: *Monstra te esse matrem, monstra te esse matrem;* revera monstravit se esse matrem. Nam illa pyratica fugiens, que magna erat et multis viris repleta, forti pulsu vecta super aliam, scissa est cum

sonitu magno per medium et repleta est aquis, et viri ceciderunt in mare et submersi sunt, et confusi sunt alii omnes. Et videntes nos profunditatem maris iam comprehendisse, congregaverunt se in littore maris. Et erant ex eis multa milia, qui tam equites quam pedites convenerant de tota Estonia, et in pyraticis fere ducentis. Et irati sunt valde in invicem clamore magno, simul et verberibus, eo quod duarum ebdomadarum laboribus nichil profecerunt, et multos ex suis in mari submersos et plures a balistariis nostris interfectos perdiderunt. Et sustollentes vela sua dispersi sunt in mari, et abierunt unusquisque in viam suam. Et sequuti sunt nostri post eos in cymbis suis, et abstulerunt eis pyraticam unam maiorem, quam in Godlandiam secum deduxerunt. Et liberavit nos in illa die beata Virgo, sicut et omnes Lyvonenses hactenus liberavit ab omnibus angustiis suis usque in hodiernum diem.

(6.) Postquam liberavit nos Dominus ab Osiliensibus, sedimus in eodem portu, donec trium ebdomadarum tempus complevimus, tempestates maris cottidianas et procellarum turbines et ventos contrarios habentes. Et erat fames magna et penuria ciborum. Et distribuit episcopus omnia, que habuit, in caritate, et eramus cottidie vota voventes et orantes, ut nos ab illo loco liberaret Dominus. Et factum est in
Iul. 21. vigilia Marie Magdalene, cantantibus iam nobis quasi semivivis responsorium, flavit auster, cessaverunt omnes venti contrarii, et dedit nobis Dominus ventum prosperum. Et levantes vela nostra se-
Iul. 22. quenti mane pervenimus in Gothlandiam. Et stans in lapide altaris gratias agebat Domino, dicens: *Transivimus, Domine, per ignem et aquam et eduxisti nos in refrigerium*[63]. *Quoniam probasti nos Deus,*

63) Psal. 65, 12.

igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. Induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro, imposuisti homines super capita nostra[64]. *Liberasti nos Domine de omnibus periculis nostris et reduxisti nos super hanc firmam petram.* Habebat enim magnum desiderium ad petram, qui Christus est[65], veniendi, et multis gemitibus a missarum solempnitatibus in mari abstinebat, licet tamen alternis diebus infra dominicum officium communicaret. Et implevit tandem Dominus desiderium ipsius, et misit eum eodem itinere in Veroniam, ubi modica infirmitate correptus, Domino spiritum suum commendabat[66]. Et sepultum est corpus eius in marmoreo sepulchro cuiusdam quondam cardinalis, in cenobio, quod est supra flumen, ordinis Augustiniensis. Et vidit Veronensis quidam in visione columpnam tamquam fulgur splendentem de trans Alpibus venientem et ibidem se ad quiescendum deponentem. Et alii visiones similes angelicas ad sepulchrum eius se videre testati sunt. Nec mirum! qui erat vir stabilis et constans, ut nec in prosperis, nec in adversis a Christi desiderio moveri posset; ut nec etiam ordinem silencii sui ante matutinalem cursum et ante horam diei primam finitam unquam interrumpere vellet, sive in incendio Rigensi, quando incensis omnibus fugatus est a domo sua, sive inter ipsos hostes in mari, sive tercia vice quando a vigile graviter vulneratus est, cum esset in muro nocte in orationibus suis. Dedit ergo Deus ei locum, quem optavit, firmum et stabilem in petra. Cuius anima cum Christo, et memoria ipsius maneat in benedictione!

Nov. 14. vel 15.

64) Psal. 65, 10—12. 65) 1. Corinth. 10, 4. 66) Cf. Hildebrand l. c. p. 10. 11. Mallem cum codicibus optimae notae retinere Veroniam. Alpes, quas in visione Veronensis cuiusdam paulo post invenimus, mihi magis ad Veronam quam ad prata Neronensia iuxta Romam spectare videntur.

(7.) Anno dominice incarnationis 1215. celebratum Nov. 11–30. est concilium in ecclesia Romana, presidente papa Innocencio, presentibus patriarchis et cardinalibus et episcopis quadringentis, abbatibus octingentis[67]. Inter quos erat episcopus Lyvonensis Albertus cum Estiensi episcopo. Qui referebat tribulationes et bella et negocia Lyvonensis ecclesie summo pontifici, simul et omnibus episcopis. Et congaudebant omnes de conversione gencium, simul et de bellis et triumphis multiplicibus christianorum. Et ait episcopus: *Sicut*, inquit, *pater sancte, terram sanctam Ierosolimitanam, que est terra filii, sanctitatis tue studio fovere non desinis, sic Lyvoniam, que est terra matris, consolationum tuarum sollicitudinibus hactenus in gentibus dilatatam, eciam hac vice desolatam, derelinquere non debes. Diligit enim filius matrem suam, qui, sicut non vult terram suam perdi, sic nec vult terram matris utique periclitari.* Cui respondit summus pontifex et ait: *Sicut terram filii, sic et terram matris paterne sollicitudinis nostre studiis semper promovere curabimus.* Et finito concilio remisit eos cum gaudio, renovata auctoritate predicandi et peregrinos in remissionem peccatorum signandi, qui Lyvoniam secum proficiscentes novellam ecclesiam a paganorum uterentur insultibus. Roma dictat iura, Riga vero rigat gentes. Nam Petrus Kakuwalde et Otto sacerdos, a Riga missi, Saccalam et Ugauniam interim sacro fonte rigantes

(8.) ad vitam invitant eternam. Rotalienses vero adhuc rebelles, christianorum leges adhuc recipere contradicunt. Contra quos expeditio destinatur. Festo itaque nativitatis dominice peracto, Lyvonibus et Lettis indicitur, ut sint parati, ut congregentur ituri contra christiani nominis inimicos. Quibus et

67) V. Hildebrand l. c. p. 24.

occurrunt Theuthonici cum fratribus milicie. Adest etiam Borgardus comes cum peregrinis, qui simul omnes in glacie maris euntes Estonie provinciam primam attingunt. Et dividentes exercitum, per 1216.
omnes vias et villas Estones fugientes persequuntur, comprehensos interficiunt, mulieres et parvulos et pecora rapiunt, ad castrum Sontagana congregantur, obsidentes Estones in eo et pugnantes cum eis diebus novem. Erigebant itaque propugnaculum ligneum, et ad castrum vicinius appellitur. Super quod ascenderunt Lyvones et Letti simul cum balistariis, et in arce munitionis multos ex Estonibus lanceis et sagittis interficiunt, multos vulnerantes a defensione repellunt. Estones namque nimium audacter ad dimicandum prosilientes, et quasi magis locum dantes balistariis, plures vulneratos et plures interfectos recipiunt. Unde tandem post multorum interfectionem et propter aque cibariorumque defectum tradentes se pacem petunt. Theuthonici vero: *Si perfidie vestre*, inquiunt, *volueritis arma deponere, et veram pacem, que Christus est, in vestrum castrum recipere, libenter vobis parcendo vos in fraternitatis nostre recipiemus amorem.* Quod ut audiunt, statim baptismi sacramentum cum omni iure christianitatis se recipere cum gaudio pollicentur. Unde die iam undecimo missus est ad eos Godfridus sacerdos in castrum. Qui benedicens eis: *Si*, inquit, *abrenunciare volueritis ydolatrie, et in unum Deum christianorum credere?* Et respondentibus cunctis: *Volumus*, ipse aquam fundens ait: *Baptizamini ergo omnes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Quibus completis data est pax, et acceptis obsidibus seniorum filiis, reversus est exercitus cum omni preda et spoliis et captivis in Lyvoniam, Deum pro gencium conversione benedicens, qui est benedictus in secula.

(9.) Post dierum paucorum pausationem, recuperatis viribus congregantur iterum Rigenses cum Lyvonibus et Lettis, et euntes in glacie maris, quod erat continua frigoris asperitate congelatum firmissime, versus Osiliam exercitum suum converterunt. Et invenientes viam maris optimam exercitum suum dividunt, et per omnes vias ac villas circueuntes, multos comprehendunt, et viros omnes interficiunt, mulieres et parvulos et pecora secum abducunt. Aput unum castrorum conveniunt et cum eis, qui in castro erant, dimicantes, nonnullos ex eis vulnerantes interficiunt, et pre nimia frigoris intensione castrum ipsum expugnare non attemptantes, cum omni rapina et captivis reversi sunt per viam suam in glacie. Et clamantibus quibusdam quod malewa sequeretur, et aliis festinanter euntibus ad ignem, quidam ex eis deficientes et frigore congelati ceciderunt et mortui sunt, et alii sani redierunt.

(10.) Transacta vero dominice resurrectionis solemp-
Apr. 10. nitate, miserunt Estones ad regem Woldemarum de Ploceke, ut cum exercitu numeroso veniens Rigam obsideret. Ipsi quoque Lyvones et Lettos interim bellis deprimere, simul et portum in Dunemunde se claudere, pollicentur. Et placuit regi consilium perfidorum, qui semper Lyvonensem ecclesiam querebat disturbare, mittensque in Rusciam et Letoniam, convocavit exercitum magnum Ruthenorum atque Letonum. Et postquam convenerunt omnes et parati erant, et rex intraturus erat navem iturus cum eis, subito cecidit et exspiravit, et mortuus est morte subitanea et improvisa, et omnis exercitus ipsius dispersus est et reversus in terram
(11.) suam. Et audientes, qui erant in Riga de familia episcopi et fratres milicie, consilia Estonum, emerunt coggonem, munientes eum in circuitu tamquam castrum, et locantes in eo viros quinquaginta cum

balistis et armis, statuentes eum in ore fluminis Dune ad custodiendum portus introitum, ne venientes Osilienses obstruerent sicut ante. Mortuo itaque rege pervenit verbum in Osiliam, simul et audientes, balistarios et viros armatos Dune portum custodire, Saletsam intraverunt, et ascendentes circa stagnum Astegerwe, villas Lettorum despoliaverunt, et mulieres capientes, viros interfecerunt. Et congregati sunt quidam ex Lettis, insequentes eos, et comprehensos quosdam interfecerunt, et alios ad naves fugaverunt. Et siluit ecclesia diebus paucis, que erat exspectans adventum sui pontificis.

Annus erat antistitis octavus decimus. Qui re- (XX.)
diit a curia Romana, et in Hagenowe[68] consolatus 1216.
a rege Frederico, reversus est in Lyvoniam cum episcopo Theoderico Estiensi, et cum aliis fidelibus, militibus et peregrinis, et invenit in Dunemunde viros suos portum custodientes, et retulerunt ei de expeditionibus suis in Estonia, nec non et de morte regis, et qualiter consolati sunt in omnibus tribulationibus suis. Et factum est gaudium in ecclesia, tam de adventu pontificis, quam de liberatione sua a Ruthenis ac aliis gentibus.

Et post hec convenerunt episcopi cum fratribus (2.)
milicie, facientes divisionem quandam super Estonia, que sicut postea fuit instabilis, sic eam describere inutile reputavi. Quin pocius dicam, quod convenerunt iterum Rigenses cum Lyvonibus et Lettis, et magister Volquinus cum fratribus suis et peregrinis, simul et Theodericus cum viris episcopi, et iverunt cum exercitu, pacifice tantum, in Saccalam iam baptizatam, convocantes ad se seniores eiusdem provincie, quorum consilio procedebant ad alios

68) Ibi Fridericus II. degit mense Ianuario et m. Martio d. 20; cf. Regesta Böhmeri p. 86.

Aug. 15. Estones, et ipsi erant eis duces. In die vero assumptionis beate Virginis intraverunt provinciam Harionensem, que est in media Estonia, ubi et omnes gentes circumiacentes quolibet anno ad placitandum in Raigele[69] convenire solebant. Quo cum pervenimus, exercitum nostrum per omnes vias ac villas nec non et provincias illius terre divisimus, incendentes omnia et vastantes, quidquid masculini sexus interficientes, mulieres et parvulos capientes, pecora multa, nec non et equos eorum minantes. Tandem ad villam magnam Lone[70], que est super rivum in media terra, convenimus, et ibidem triduo quiescentes, totam terram in circuitu devastavimus, et usque ad Revelenses villas pervenimus. Quarto die ponentes insidias prope villam, capti sunt novem ex eis, et quidam interfecti. Et reversus est exercitus cum preda magna, bovesque et oves innumerabiles reduxerunt. Et sequuti sunt Estones in malewa magna, volentes post tergum eos impugnare. Sed cecidit sors deorum ipsorum in partem contrariam. Et reversi sunt Rigenses cum gaudio in Lyvoniam, dividentes omnia, que retulerunt, in caritate.

(3.) Post hec indignati Rutheni de Plecekowe contra Ugaunenses, eo quod baptismum Latinorum acceperunt et suum contempserunt, bellumque eis comminantes, censum ac tributum ab eis exegerunt. Ugaunenses vero Lyvonensem episcopum simul et fratres milicie super hoc consulentes, auxilium super hoc postulabant. Quod ipsi non negantes, simulque cum eis vivere ac mori promittentes, liberos eos a Ruthenis esse, sicut semper ante baptismum fuerunt, sic et nunc esse, confirmabant. Mortuo itaque rege magno Woldemaro de Plecekowe, resuscitatus

69) hodie Raela. 70) hodie Loal.

est novus adversarius Lyvonensis ecclesie Woldemarus, qui surrexit cum exercitu magno Ruthenorum de Plescekowe, et venit in Ugauniam, et sedit in monte Odempe, et misit exercitum suum per omnes villas ac provincias in circuitu, qui incendentes et depredantes totam terram, multosque viros interfecerunt, mulieresque et parvulos captivos deduxerunt. Et erat ibidem Theuthonicorum quidam Isfridus mercator, qui perditis omnibus suis Rigam fugit et nunciavit ibi. Tunc convenerunt seniores Rigen- (4.)
sium cum episcopis ac fratribus milicie, considerantesque bellum Ruthenorum sibi forte imminere, divisionem quandam faciebant super omnibus provinciis Estonie per Lyvonensem ecclesiam subiugatis ac baptizatis, describentes ecclesie Lyvonensi et episcopo Rigensi terciam partem proventuum omnium ac tributorum, de Estonia proveniencium, ut, sicut laborum ac bellorum, sic etiam consolationum particeps existeret, secundariam partem Estiensi episcopo, terciam vero fratribus milicie pro laboribus et expensis suis adiudicabant.

Veneruntque iterum Ugaunenses ad episcopos, (5.)
auxilium contra Ruthenos postulantes. Et miserunt episcopi viros suos cum fratribus milicie in Ugauniam. Qui congregaverunt Estones omnes de provinciis illis, et edificaverunt montem Odempe simul cum eis, et habitaverunt ibi munientes castrum firmissime, tam contra Ruthenos, quam contra gentes alias adhuc nondum baptizatas. Venerunt eciam Rutheni solito more in terram Lettorum de Tholowa pro censu suo colligendo; quo collecto, castrum Beverin incenderunt. Et vidit Bertoldus magister milicie de Wenden quod ad bellum se prepararent, eo quod castra Lettorum incenderent, misit et comprehendit eos, et proiecit eos in carcerem; quos tamen, venientibus nunciis regis Nogardie, solvit

et honorifice remisit in Rusciam. Ugaunenses vero volentes se de Ruthenis vindicare, surrexerunt cum viris episcopi simul et cum fratribus milicie, et abierunt in Rusciam versus Nogardiam, et invenientes terram nullis rumoribus premunitam, in festo
1217. epyphanie cum conviviis et potationibus suis magis
Ian. 6. solent occupari, diviserunt exercitum suum per omnes villas et vias, et interfecerunt populum multum, et mulieres quam plurimas captivas deduxerunt, et equos et pecora multa depellentes, spolia multa tulerunt, et igne et gladio suas iniurias vindicantes cum omni preda reversi sunt in Odempe gaudentes.

(6.) Post festum epyphanie miserunt Rigenses ad omnes Lyvones et Lettos, et congregaverunt exercitum magnum, et iverunt in Sackalam, et acceperunt seniores eiusdem provincie sibi duces, veneruntque ad eos Ugaunenses cum Theuthonicis suis, et processerunt in Gerwen, dividentes exercitum suum per omnes villas ac provincias regionis illius, et percusserunt terram ipsam plaga magna, sedentes in villa Carethen sex diebus, incendentes et vastantes omnia circumquaque. Et processerunt in Vironiam, qui erant in equis fortiores, et similiter terram illam depredantes, et viros interficientes, et mulieres et parvulos captivantes, cum spoliis multis reversi sunt in Carethen. Et venerunt ad eos ibidem seniores illius provincie Gerwanenses, pacem petentes et ut de finibus suis exirent. Quibus dixerunt ipsi: *Si volueritis*, inquiunt, *veram pacem*, *oportebit vos veri pacifici*, *qui est Christus*, *filios fieri*, *ut ipsius baptismate suscepto nostram possitis fraternitatem perpetuam adipisci.* Quo audito gavisi sunt Gerwanenses, et ut pacem Rigensium consequi valerent, tam baptismum eorum promiserunt se servaturos, quam censum eis perpetuum daturos. Unde

et quosdam baptizavimus ibidem, et, acceptis obsidibus pueris eorum, reversi sumus in Lyvoniam cum omni preda nostra, Deum pro gentis eciam illius conversione collaudantes.

Postquam reversus est exercitus Lyvonensis a Gerwen, statim Nogardenses in quadragesima congregaverunt exercitum magnum Ruthenorum, ibatque cum eis rex Woldemarus de Plescekowe cum civibus suis, et miserunt nuncios per universam Estoniam, ut venirent ad obsidionem Theuthonicorum et Ugaunensium in Odempe. Et venerunt non tam Osilienses et Hariones quam eciam Saccalanenses iam dudum baptizati, sperantes iugum Theuthonicorum simul et baptismum eorum taliter a se removere. Et occurrerunt Ruthenis, et obsederunt simul cum eis castrum Odempe, et pugnaverunt cum Theuthonicis, et qui cum eis erant, decem et septem diebus, et non poterant eis nocere, cum castrum fuerit firmissimum. Sed viri sagittarii episcopi, qui erant in castro, et fratres milicie, multos vulnerabant ex Ruthenis et interficiebant balistis suis. Similiter Rutheni sagittis arcuum suorum quosdam de castro vulnerabant. Et circuiverunt Rutheni per provincias, et comprehenderunt multos, et interficientes eos, proiecerunt corpora eorum in aquam, que erat in pede montis, ut non haurirent ex ea qui erant in castro. Et fecerunt omnia mala, que potuerunt, vastantes et incendentes omnem terram in circuitu. Et quandoque more suo montis munitionem cum omni multitudine sua conscendere conantes, a Theuthonicis et Estonibus fortiter repulsi sunt. Unde multorum virorum suorum interfectionem ibidem experti sunt. Et audientes episcopi cum fratribus milicie suorum obsidionem, miserunt in auxilium eis circiter tria milia virorum. Et ibat Volquinus magister milicie cum eis, et Bertoldus de

(7.) Febr.

Wenden et Theodericus, frater episcopi, cum eis, cum Lyvonibus et Lettis ac peregrinis quibusdam. Et pervenerunt ad stagnum Rastegerwe[71], et obvium habuerunt puerum venientem de castro. Quem acceperunt vie ducem et pervenerunt ad castrum mane facto, et relinquentes Osilienses ad dextram, perrexerunt ad Ruthenos et pugnaverunt cum eis. Et videntes exercitum magnum et fortem diverterunt ad castrum. Erant enim Ruthenorum et Osiliensium fere viginti milià; quorum verentes multitudinem, ascenderunt in castrum, et ceciderunt quidam ex fratribus milicie, viri fortes, Constantinus, Bertoldus et Helyas; et ex familia episcopi quidam. Et alii omnes sani pervenerunt in castrum, et pre multitudine virorum et equorum facta est fames et penuria ciborum et feni in castro. Et comedebant equi caudas suas in invicem. Similiter et in exercitù Ruthenorum, cum esset defectus omnium, tandem tercia die post conflictum colloquuti sunt cum Theuthonicis.

(8.) Fecerunt quoque pacem cum eis, ita tamen, ut
c. Mart. 1. Theuthonici omnes relicto castro in Lyvoniam redirent. Et vocavit rex Woldemarus generum suum Theodericum, ut pro pace confirmanda secum abiret in Plecekowe. Et credidit ei descenditque ad eum. Quem statim Nogardenses rapuerunt de manibus suis, et captivum secum deduxerunt. Theuthonici vero facta pace cum Lyvonibus et Lettis per medium Ruthenorum et Osiliensium descenderunt de castro, et redierunt in Lyvoniam. Sackalanenses eciam interim terram Lettorum intrantes, et villas eorum devastantes, et homines captivos ducentes ab Ymera, reversi sunt in Saccalam, immemores sacramentorum omnium ante susceptorum, pacemque

71) lacus Restjerw, inter Walk et Karolen.

cum Theuthonicis quondam factam non curantes, interruperunt.

Presulis Alberti nonusdecimus fuit annus, (XXI.)
Et non a bellis siluit gens Lyvoniensis. 1217.

Misit enim venerabilis prefatus antistes nuncios suos tam in Nogardiam quam in Saccalam pro pace in Odempe facta confirmanda, supplicans eciam eis pro fratre suo Theoderico. Qui cum sint homines elationis tumore repleti, simul et in superbia sua nimium arrogantes, nec preces episcopi nec pacem Theuthonicorum curantes. Sed conspirabant cum Estonibus et cogitabant consilia, qualiter Theuthonicos opprimerent et Lyvonensem ecclesiam destruerent. Quo cognito, predictus antistes cum peregrinis redeuntibus abiit in Theuthoniam, domino Iesu Christo matrique sue Lyvoniam committens eciam hac vice custodiendam, et incommoda bellorum dampnumque suorum cunctis significans, ut se murum pro domo Domini ponerent viri fortes et nobiles, et sumpta cruce peregrinarentur in Lyvoniam in remissionem peccatorum ammonuit. Et audivit comes Albertus de Lowenborch[72] omnia mala, que Rutheni simul et Estones inferebant ecclesie Lyvonensi, sumpta cruce in remissionem peccatorum cum militibus suis ac viris strennuis ac nobilibus profectus est in Lyvoniam, venitque cum eo abbas Bernardus de Dunemunde et peregrini, licet pauci. Et susceptus est cum leticia magna. Quem Dominus hactenus posuerat in pharetra sua, tamquam sagittam electam[73], ut tempore oportuno mitteret eum in Lyvoniam ad liberandam ecclesiam suam ab inimicis. Qui postquam venit in Rigam, miserunt (2.)
Estones ad Ruthenos munera plurima, rogantes ut

72) Lauenburg. 73) Cf. Isaias 49, 2.

cum exercitu venirent ecclesiam Lyvonensem destructuri. Sed rex magnus Nogardie, Mislawe, eodem tempore abierat contra regem Ungarie pugnaturus pro regno Galacie[74], relicto rege novo[75] in sede sua in Nogardia. Qui missis nunciis suis in Estoniam promisit se cum exercitu magno venturum, simul cum rege Woldemaro et regibus aliis quam plurimis. Et gavisi sunt Estones, et miserunt per universam Estoniam, et congregaverunt exercitum magnum nimis et fortem. Et resederunt aput Palam in Saccala. Quorum princeps ac senior Lembitus convocavit omnes de omnibus provinciis, veneruntque ad eos tam Rotalienses quam Harionenses, tam Wironenses quam Revelenses, Gerwanenses et Sackalanenses. Et erant ex eis milia sex, qui omnes exspectabant adventum regum Ruthenorum diebus quindecim in Sackala. Quorum collectionem audientes Rigenses, surrexerunt et propere festinaverunt
Sept. ad eos, Ruthenos prevenire cupientes. Et ibat comes Albertus cum eis, cum militibus ac servis suis, Volquinus magister milicie cum fratribus suis, Bernardus abbas de Dunemunde, prepositus Iohannes, Lyvones et Letti, Caupo etiam fidelissimus, qui prelia Domini simul et expeditiones numquam neglexit. Hii omnes venerunt prope Sackalam, ubi locus est orationis et colloquiorum exercitus. Et erant ex eis fere tria milia virorum electorum. Et ordinaverunt Theuthonicos via media, Lyvones vero posuerunt ad dextram, Lettis vero viam ad sinistram dederunt. Et miserunt alios ad villas, qui comprehensis hominibus quibusdam intellexerunt ab eis multitudinem exercitus, simul et ipsum iam obviam venientem et paratum ad preliandum. Quo audito, processerunt caute et ordinate, et vespere facto pervenerunt apud

74) Galizien. 75) Swiatoslaw.

castrum Viliende, ubi quiescentes nocte, missarumque solempniis ibidem celebratis, in die Mathei Sept. 21. apostoli processerunt obviam inimicis. Et invenerunt omnes ad locum alium divertisse, quos statim insequentes, eosque ad preliandum paratos subito de silvis ex adverso procedere videntes, accesserunt ad eos, et pugnaverunt Theuthonici via media, ubi maior ac forcior eorum turba fuit. Quorum alii in equis et alii pedes in ordine suo paulatim procedentes per medium eorum ibant, et infringentes aciem ipsorum in fugam eos converterunt.

Letti quoque, in sinistro cornu dimicantes, (3.) audacter una cum Theuthonicis suos adversarios invadebant, contra quos ordinati erant Sackalanenses simul cum Lembito et ceteris senioribus suis. Qui multos de Lettis vulnerantes et quosdam interficientes, fortiterque pugnantes diuque restiterunt. Sed videntes turbam mediam a Theuthonicis in fugam conversam, terga verterunt et ipsi. Et persequuti sunt eos Letti, et multos occiderunt ex eis, et ceteri fugerunt. Et cognovit Veko, frater Roboam, Lembitum, et persequutus est eum, et occidit eum tollens vestimenta eius, et ceteri caput eius amputantes detulerunt secum in Lyvoniam. Et ceciderunt ibidem etiam alii seniores de Sackala, Wottele, Maniwalde, cum aliis quam plurimis. Lyvones vero, qui ad dexteram erant ordinati, videntes lanceas Estonum crudeliter super se volantes, declinaverunt ad Theuthonicos, et cum eis persequebantur fugientes. Sed Estones qui venerant contra eos, irruerunt super quosdam ex nostris post tergum sequentibus, sed illi viriliter repellentes eos, converterunt eciam eos in fugam. Et postquam omnes Estones conversi sunt in fugam, Lyvones et Letti et Saxones persequebantur eos, et occiderunt ex eis per silvas, ut fere implerent numerum millenarium, immo

innumerabiles, qui per silvas ac paludes computari non poterant, et equorum fere duo milia eis abstulerunt, et arma et spolia omnia eorum tulerunt, et sequenti die rapta omnia inter se equaliter diviserunt.
(4.) runt. Caupo vero, lancea perforatus per latus utrumque, fideliter passionem Domini commemorans, sumptisque dominici corporis sacramentis, in sincera confessione christiane religionis emisit spiritum, divisis primo bonis suis omnibus ecclesiis per Lyvoniam constitutis. Et luctum habuerunt super eum tam comes Albertus, quam abbas, et omnes, qui erant cum eis. Et combustum est corpus eius, et ossa delata in Lyvoniam et sepulta in Cubbesele.

(5.) Post bellum autem processit exercitus ad Palam, in villam Lembiti, sedensque tribus diebus ibidem, miserunt Lyvones et Lettos ad depredandas omnes provincias in circuitu et incendendas. Et venit ad eos frater Lembiti Unnepewe cum aliis, qui remanserant, supplicantes pro pace pristina renovanda. Et dixerunt eis Theuthonici: *Quia sacri baptismi sacramenta suscepta contempsistis, et paganorum ac Ruthenorum consiliis fidem Christi contaminastis, ideo percussit vos Dominus. Nunc ergo revertimini fideliter ad Christum, et adhuc recipiemus vos in fraterne dilectionis nostre consorcium.* Et placuit eis. Et acceptis obsidibus iam secundo data est eis pax, ut omnia christianitatis iura fideliter observent. Quo facto reversus est exercitus cum omnibus spoliis suis in Lyvoniam, et pro tam gloriosa victoria sibi a Deo collata benedixerunt Dominum, qui est benedictus in secula. Postquam rediit comes Albertus a cede Sackalanensium, desiderabat ipse in Osiliam aliam promovere expeditionem, machinamque maiorem fieri iussit et omnes ad iter ipsum confortavit. Sed indicta sepius eadem hyeme collectione

exercitus, pluviarum fluebant ymbres, et resoluta glacie maris in Osiliam, cum sit insula maris, pervenire non poterant. Unde tandem in quadragesima 1218.
Rigenses exeuntes cum Lyvonibus et Lettis, ad Esto- Mart. 3.
nes alios ire disposuerant, et venientes ad Saletsam suosque exploratores premittentes, Osilienses obvios habuerunt. Et statim postquam Osilienses cognoverunt exercitum Rigensium, conversi sunt in fugam. Et sequebantur eos Rigenses cum omni exercitu suo per totum diem illum, et sequenti die provincias intrantes maritimas circa Osiliam sitas, et diviso exercitu suo per omnes vias, terramque despoliantes, viros omnes comprehensos interfecerunt, mulieres et parvulos captivos duxerunt, iumenta multa secum comminantes, spolia multa tulerunt, flammis villas ac domos tradiderunt. Et convenientes cum exercitu suo sederunt quiescentes diebus aliquot in media terra. Et venerunt ad eos seniores de Haniale[76] et Cozzo et omnibus provinciis, a Rotalia usque Revele et Hariam constitutis, rogantes ea, que pacis sunt et ut de finibus suis recederent. Et dixerunt Rigenses: *Si volueritis*, inquiunt, *sacro fonte rigari, et nobiscum veri pacifici, qui est Christus, filii fieri, tunc veram pacem vobiscum firmabimus et vos in nostram fraternitatem accipiemus*. Quod audientes Estones gavisi sunt, et positis obsidibus ecclesie Lyvonensi se subdiderunt, et ut baptismi sacramenta reciperent et censum annuatim persolverent. Et data est pax, et reversi sunt Rigenses cum preda multa, pro gentis illius etiam subiugatione Deum collaudantes.

Post secundam reversionem Sackalanensium ad (6.)
fidem christianam, venerunt quoque Gerwanenses, eciam iam secundo, et tradiderunt se Rigensi

76) nunc Hannehl.

ecclesie coram comite Alberto et universis senioribus Rigensium, ponentes obsides pueros suos, ut et ipsi baptismi mysterium acciperent et ecclesie Lyvonensi censum ministrarent perpetuum vel annone mensuram pro decima institutam. Et reversi sunt ipsi in terram suam, de pacis tranquilitate gaudentes.

(7.) Hoc ipso tempore surrexerunt Osilienses et venerunt in Metsepole cum exercitu, et erant ex eis fere mille de melioribus suis, et despoliaverunt totam provinciam illam in Metsepole. Et post hec intraverunt parrochiam aliam in Ledegore, et spoliantes terram in circuitu, viros quosdam interfecerunt, mulieres et parvulos secum deduxerunt. Et ut appropinquaverunt ad domum sacerdotis, vidit eos Godfridus sacerdos venientes. Et subito conscendens equum suum fugit ab eis, et circuivit parrochiam suam, convocans viros omnes ad pugnandum cum paganis, et misit ad vicinas parrochias per totam noctem, ut sequenti die venirent ad bellum. Et venit Vesike cum suis Lyvonibus, nec non et quidam ex servis episcopi de castro Vredelant, et convenerunt in unum et persequuti sunt Osilienses. Et erant septem tantum ex servis episcopi Theuthonici, et octavus erat sacerdos Godefridus, qui succinxit se armis bellicis suis et induit se lorica sua, tamquam gygas[77], oves suas luporum faucibus eripere cupiens. Et irruerunt post tergum super eos, occidentes ex eis fortissime. Sed et illi conversi ad istos diutissimeque resistentes, quam plures ex istis vulneraverunt. Tandem post pugnam longam conversi sunt Osilienses in fugam, et ceciderunt ex eis fere centum, et ceteri fugerunt. Et persequuti sunt servi episcopi cum Lyvonibus eos trans Saletsam via plana

77) Cf. 1. Machab. 3, 3.

iuxta mare, abstuleruntque eis equos fere quadringentos ex melioribus, quos inter se postea cum rapina diviserunt, benedicentes Dominum, qui per paucos operatus est victoriam de inimicis.

Annus bisdenus antistitis adveniebat, (XXII.)
Et non a bellis Lyvonum terra silebat. 1218.

Eodem anno prefatus episcopus Rigensis, simul et Estiensis, et Bernardus abbas, qui eodem anno consecratus est in episcopum in Semigallia, cum comite Alberto redeunte de Lyvonia, venerunt ad regem Dacie, suppliciter rogantes, quatinus exercitum suum navalem anno sequenti converteret in Estoniam, ut magis humiliati Estones Lyvonensem ecclesiam cum Ruthenis impugnare cessarent. Et ut intellexit rex grandem guerram Ruthenorum atque Estonum contra Lyvonenses, promisit se anno sequenti cum exercitu suo in Estoniam venturum, tam ad beate Virginis honorem quam in peccatorum suorum remissionem. Et gavisi sunt episcopi. Et abiit iterum venerabilis Lyvonensis ecclesie Albertus, colligens peregrinos et predicans eis remissionem peccatorum, et mittens eos in Lyvoniam, ut starent pro domo Domini in die prelii, et defenderent ecclesiam novellam ab impetu paganorum. Ipse vero distulit iter suum in Lyvoniam hoc anno, ut in futurum annum forcior et cum pluribus veniret. Et statuit in vice sua decanum Halverstadensem, qui cum Henrico Borewino, nobili viro de Wentlande, et quibusdam aliis peregrinis abiit in Lyvoniam, annum peregrinationis sue completurus ibidem.

Post festum autem assumptionis beate Virginis, (2.)
calore iam estivo pretereunte, indicta est expeditio p. Aug. 15.
contra Revelenses et Harionenses, qui semper adhuc fuerant rebelles et aliis crudeliores. Et convenerunt

Rigenses cum Lyvonibus et Lettis, et ibat cum eis Heinricus Borewinus et magister Volquinus cum fratribus suis, et venerunt prope Sackalam, ubi locus orationis et colloquiorum exercitus esse solet, ubi eciam comes Albertus pontem fieri iussit, et Revelensem provinciam se despoliaturos ibidem decreverunt. Et sequenti die pertranseuntes Sackalam, venerunt prope castrum Viliende, et redierunt ad eos ibidem exploratores sui, quos ad convocandum seniores eiusdem provincie miserant, ut essent eis more solito vie duces. Et reduxerunt secum Ruthenorum nuncios et Osiliensium, quos in villis comprehenderant, qui venerant missi a Ruthenis, ut colligerent exercitum per universam Estoniam et collectum eum ducerent ad exercitum Ruthenorum, ut simul venirent in Lyvoniam. Et statuerunt eos in medio populi, perquirentes ab eis verba legationis sue. At illi exercitum magnum regum Ruthenorum in crastino de Ugaunia venientem et in Lyvoniam euntem retulerunt, et se ad hoc missos, ut exercitum Estonum simul ad Ruthenos adducerent. Quo audito statim reversus est exercitus Lyvonensis eadem via qua venerat, et sequenti die via in Puidise versus Ugauniam in occursum Ruthenis abierunt. Et transeuntes Rutheni per totum diem flumen, quod dicitur Mater aquarum, venerunt et ipsi in obviam Lyvonensibus, et subito redierunt ad nos exploratores nostri dicentes, exercitum Ruthenorum iam appropinquare. Et surreximus festinanter et ordinavimus exercitum nostrum, ita ut Lyvones et Letti pedes, Theuthonici vero in equis suis pugnarent. Et ordinato exercitu, perreximus ad eos. Et cum pervenissemus ad eos, confestim qui primi erant ex nostris acceleraverunt ad eos, et pugnantes cum eis, verterunt eos in fugam, et persequentes eos fortissime ceperunt vexillum regis magni

Nogardie, nec non et alia duo vexilla regum aliorum, et viros portantes interficiebant. Et cadebant ex eis per viam hac et illac, et sequebatur post eos totus exercitus noster, donec tandem Lyvones et Letti, qui pedes currebant, deficerent. Et ascendit unusquisque equum suum, et insequuti sunt Ruthenos. Rutheni vero fugientes, fere duo miliaria, per- (3.)
venerunt ad fluvium parvulum, quem transeuntes steterunt. Et congregaverunt in unum universum exercitum suum, et percusserunt tympanum et fistulas suas, et rex Woldemarus de Plescekowe cum rege Nogardie circueuntes exercitum confortabant eos ad pugnam. Theuthonici vero, postquam percusserunt eos usque ad flumen, steterunt eciam et ipsi, non valentes eciam et ipsi pre multitudine Ruthenorum fluvium ad eos transire. Et congregaverunt se in colliculo fluvii eciam et ipsi suorum, qui sequebantur, exspectantes adventum. Et ordinaverunt exercitum secundo, ut alii pedes et alii in equis ex adverso Ruthenorum starent, et quicunque Lyvonum ac Lettorum in colliculum fluvii, ubi acies erant ordinate, pervenit, visa multitudine exercitus Ruthenorum, statim, quasi clava percussus in facie, retrorsum abiit, et dorsa vertens reversus est in fugam. Et fugit unusquisque eorum post alium, videntes sagittas Ruthenorum super se venientes; tandem fugam simul omnes inierunt. Et steterunt Theuthonici soli, quorum erant tantum ducenti. Sed et ipsi quidam subtraxerunt se, ut vix centum remanerent, et totum pondus prelii versum est in eos. Rutheni vero rivum transire ceperunt, et permiserunt eos Theuthonici, donec aliquanti transirent, et statim percusserunt eos iterum usque ad fluvium, et aliquot ex eis interfecerunt. Et iterum alii rivum transeuntes ad Theuthonicos, iterum repulsi sunt ab eis. Quidam autem prepotens de Nogardia,

transito rivo ad explorandum, Lyvones de longinquo circuibat, et occurrens ei Theodericus de Kukenoys, dexteram, qua gladium tenebat, amputavit, et fugientem insequutus percussit. Ceteri ceteros interfecerunt; quicunque fluvium ad eos transiverunt, ita percusserunt. Et taliter ab hora diei nona usque fere ad occasum solis cum eis circa fluvium pugnaverunt. Et videns Nogardie rex suorum circiter quinquaginta interfectionem, prohibuit exercitum suum, ne deinceps ad eos transirent. Et abscessit exercitus Ruthenorum ad ignes suos. Théuthonici vero omnes sani et incolumes per viam cantantes redierunt, preter unum militem Heinrici Borewin, qui sagitta vulneratus cecidit, et alter Lettus quidam Veko, qui cum novem Ruthenis solus, ad arborem versus diutissime pugnavit, et tandem post tergum vulneratus, cecidit ipse et mortuus est. Alii vero omnes Lyvones et Letti sine lesione aliqua redierunt, quorum multi de silvis, ad quas fugerant, iterum ad Theuthonicos per viam redeuntes venerunt, congaudentes eis, eo quod tam pauci de tanta multitudine Ruthenorum evaserunt. Et laudaverunt omnes Salvatoris clemenciam, qui reduxit eos, et liberavit de manibus inimicorum, immo qui in tanta paucitate suorum fere quinquaginta de Ruthenis interfecerunt et arma et spolia et equos eorum tulerunt. Erant autem Ruthenorum sedecim milia armatorum, quos rex magnus Nogardie convocaverat per universam Rusciam iam per biennium, cum armis melioribus,
(4.) que fuerant in Ruscia. Qui post triduum sequebantur in Lyvoniam, et primo quidem Lettorum villas aput Ymeram despoliantes et incendentes et ecclesiam eorum. Et posthec aput castrum Urele[78] se congregantes, et ibi diebus residentes duobus, tercio

78) hodie Orellen praedium.

die venerunt in curiam Alebrandi sacerdotis super
Raupam, sicut Woldemarus aliquando ei predixerat.
Ibique diebus tribus quiescentes, ecclesias omnes in
circuitu tam Lyvonum quam Ydumeorum incende-
runt, et provincias et villas omnes depredantes,
mulieres et parvulos captivos duxerunt, et viros
omnes comprehensos interfecerunt, et frumenta per
agros undique congregata cremaverunt. Et venit
Gerceslawe, filius Woldemari, cum alio exercitu, et
obsedit fratres milicie in Wenden, et pugnavit cum
eis per diem illum. Et sequenti die transita Coiwa
processit ad regem Nogardie, nec non et ad patrem
suum in Ydumea, et terram Lettorum et Ydumeo-
rum et Lyvonum simul cum aliis depredando vasta-
vit, inferendo mala, que potuit. Et audientes Rigen-
ses omnia mala, que Rutheni faciebant in Ydumea,
surrexerunt cum Volquino magistro milicie iterum
et Heinrico Borewino et cum peregrinis et cum Ly-
vonibus suis, et venerunt in Thoreydam, et convoca-
verunt ad se viros de circumiacentibus provinciis
volentes iterum pugnare cum Ruthenis. Et miserunt
exploratores ad eos, qui statim turbam invenerunt
Ruthenorum in Ymmeculle[79], et persequuntur eos
usque ad Raupam. Illi vero ad suos reversi Theu- (5.)
thonicorum exercitum venientem indicabant. Quo
audito, statim Rutheni recedentes de loco illo, et
transeuntes Coywam, Wendorum castrum obsede-
runt, et per totum diem cum Wendis pugnabant.
Descendebant quoque sagittarii fratrum milicie de
castro suo, intrabant ad Wendos et balistis suis mul-
tos Ruthenorum interficiebant et quam plurimos
vulnerabant. Unde multi nobiles graviter vulnerati
inter duos equos in lectulis suis semivivi defere-
bantur. Magister autem milicie de Wenden cum

79) Inzeem praedium.

fratribus suis pridie ad congregationem Theuthonicorum abierat. Interim Ruthenorum totus exercitus castrum ipsorum obsedit. Unde ipsi nocte per medios hostes caute transeuntes, in castrum suum redierunt. Mane quoque facto, rex Nogardie videns multorum nobilium suorum lesionem et aliorum interfectionem, castrumque ipsum Wendorum se capere non posse considerans, cum sit tamen minus castellum quod habet Lyvonia, pacifice loquutus est fratribus milicie, qui pacem talem non curantes balistis eos a se repulerunt. Unde Rutheni sequencium Theuthonicorum impetum verentes, diverterunt a castro, et per totum diem euntes usque in Tricatuam
(6.) pervenerunt, festinanter de terra exeundo. Et venientes in Ugauniam, exercitum Letonum in Ruscia audierunt, et redeuntes in Plescekowe, partem aliquam civitátis ipsius a Letonibus despoliatam inve-
(7.) nerunt. Tunc Lettorum quidam surgentes, cum paucis intraverunt Rusciam, et despoliantes villas, et homines interficientes, et alios capientes, et spolia tollentes, in vindictam suorum fecerunt omnia mala, que potuerunt. Et illis redeuntibus iterum alii abierunt, nichil omnium malorum, que facere potuerunt, omittentes.

(8.) Fuerat etiam consilium Osiliensium, ut simul cum Ruthenis in Lyvoniam venissent cum aliis Estonibus ad destruendam ecclesiam. Sed propter conflictum Theuthonicorum cum Ruthenis dissipatum est consilium eorum, ut non venirent Sackalanenses, sed nec Osilienses, sed tantum Harionenses, qui cum quibusdam aliis sequebantur Ruthenos. Et pervenerunt ad eos aput Wenden, et simul iterum cum eis abierunt. Osilienses vero navigio Dunam intraverunt, et in insulis, captis quibusdam, pecora multa rapuerunt, et heremitam quendam interfecerunt, qui de Dunemunde fuerat egressus et in insula vicina

vitam heremiticam elegerat et ibidem martyrii sui agonem exspectabat. Quo consummato feliciter et indubitanter in sanctorum communionem transmigravit. Et miserunt Rutheni de Plescekowe nuncios in Lyvoniam, dicentes se pacem cum Theuthonicis facturos. Sed erant consilia eorum semper mala
cum Estonibus et omni dolo plena. Quod intelli- (9.)
gentes Rigenses, miserunt ad Lyvones et Lettos, et congregaverunt exercitum, ut irent contra Estones.
Et circa quadragesime inicium convenerunt ad Sa- 1219.
letsam, et erat ibi Volquinus magister milicie cum Febr.
Heinrico Borewino et peregrinis, et Lyvones et Letti, et ibant in glacie maris, donec Sontaganam pervenirent. Et accipientes ibidem de castro vie duces, processerunt per totam noctem ad Revelensem provinciam. Et occurrit eis ventus ab aquilone frigidissimus. Erat enim frigoris tanta asperitas, ut extremitates membrorum ipsorum in frigiditate multis perirent, et aliis nasus, aliis manus aliisque pedes congelarentur et omnibus nobis domi postea redeuntibus nova cutis in facie supercresceret vetere proiecta. Quidam eciam postea mortui sunt. Diviserunt autem exercitum suum in tres acies, et accepit Vesike cum Lyvonibus suis unam aciem et viam ad sinistram, Letti vero ad dexteram, Theuthonicis vero viam mediam more solito dimiserunt. Et relinquens Vesike viam suam, Theuthonicos via media precessit cum Lyvónibus suis, qui primo mane ante lucem villam, quam invenerunt primam, incendentes, ut se calefacerent. Et videntes ignem illum Estones de tota provincia, statim exercitum Lyvonensem intellexerunt, et fugerunt unusquisque ad latibula sua. Theuthonici vero sequentes et villam ante lucem incensam invenientes et vie ducem aberrasse putantes, interfecerunt eum ibidem. Mane autem facto circuiverunt per omnes villas, incendentes eas, et

homines interficientes, et alios capientes, et pecora multa et spolia rapientes, ad vesperam pervenerunt ad villam, que Ladise[80] vocatur, et ibi nocte quiescentes, ad aliam villam vicinam, que Culdale vocatur, sequenti die perrexerunt, et rapinam multam acceperunt. Post triduum super glaciem maris, quod vicinum erat, abierunt, pellentes secum predam universam et captivos, ubi nunc Dani claustrum suum[81] in vicino edificaverunt. Et revertentes paulatim in glacie, decem diebus propter captivos et predam moram fecimus exspectantes eciam Osilienses aut alios Estones, si forte ad bellandum contra nos sequerentur. Cumque ad Saletsam veniremus, divisis spoliis cunctis inter nos, cum gaudio reversi sumus in Lyvoniam, sicut exultant victores quando dividunt spolia.

(XXIII.) Bisdenus primus antistitis institit annus,
1219. Et non a bellis Lyvonum terra quievit.

Nam eodem anno facte sunt expeditiones multe, bellumque innovatum est. Redeunte itaque presule prefato de Theuthonia, venerunt cum eo peregrini multi et nobiles. Quorum primus erat dux Saxonie de Anehalt Albertus, Rodolfus de Stotle, burcgravius, iuvenis comes quidam, et alii quam plures, qui parati erant ecclesiam defendere et stare pro domo Domini in die prelii.

(2.) Surrexit etiam rex Dacie cum exercitu magno eodem tempore, et venit cum eo Lundensis ecclesie venerabilis archiepiscopus Andreas, et Nicolaus episcopus[82], et tercius episcopus cancellarius regis[83], eratque cum eis Estiensis episcopus Theodericus, in Riga quondam consecratus, qui relicta Lyvonensi ecclesia regi adhesit, et Wizzlaus Sclavorum

80) Laitz praedium. 81) Revalense. 82) Slesvicensis.
83) Petrus, episcopus Roeskildensis.

princeps[84] cum suis. Qui omnes applicuerunt exercitum suum ad Revelensem provinciam, et resederunt in Lyndanise, quod fuerat castrum quondam Revelensium. Et destruentes castrum antiquum, aliud novum edificare ceperunt. Et congregaverunt Revelenses et Harionenses exercitum magnum contra eos, et miserunt seniores suos ad regem verbis pacificis in dolo, et credidit eis rex ignorans dolum ipsorum. Et dedit eis munera, et baptizaverunt eos episcopi, remittentes eos cum gaudio. Qui reversi ad suos, cum omni exercitu suo post triduum venerunt ad vesperam facta cena, et irruerunt super Danos in quinque locis, et pugnaverunt ex improviso cum eis, et quidam ex eis putantes regem esse in tentorio, quod erat venerabilis Estiensis episcopi Theoderici, intraverunt ad eum, et occiderunt eum, et alii alios insequentes interfecerunt plures ex eis. Dominus vero Wenezlaus stabat in valle, que est in descensu montis ad mare, cum Slavis suis. Et videns eos appropinquare, confestim occurrit eis. Et pugnans cum eis, convertit eos in fugam, et persequebatur eos, percuciens et interficiens eos per viam. Videntes autem Estones alii, qui Danos insequebantur, fugam illorum, qui cum Slavis pugnaverunt, steterunt eciam et ipsi, cessantes a persecutione Danorum. Et convenerunt omnes Dani simul cum rege, et Theuthonici quidam, qui erant cum eis, et occurrerunt Estonibus, dimicantes fortiter cum eis. Et fugerunt Estones coram eis, et postquam omnis multitudo eorum conversa est in fugam, sequebantur post eos Dani cum Theuthonicis et Slavis, et interfecerunt ex eis per paucos plus quam mille viros, et ceteri fugerunt. Et referebat rex et episcopi gratias Deo pro victoria sibi de

84) Rugensis.

paganis a Deo collata. Et in locum episcopi predicti Theoderici capellanum suum Wescelinum substituerunt, perfectoque castro locatisque in eo, rediit rex in Daciam[85]. Et remanserunt ibidem episcopi cum viris regis, qui per totum annum illum pugnaverunt cum Revelensibus, donec tandem baptismi sacramentum acceperunt.

(3.) Post reditum antistitis in Lyvoniam cum peregrinis suis, venerunt ad eum Semigalli de Mesyote[86], petentes auxilium contra Letones. Et ait episcopus: *Si baptizari volueritis et leges accipere christianas, tunc vobis auxilium prebebimus et in fraternitatis nostre consorcium recipiemus.* Et dixerunt illi: *Baptizari quidem propter aliorum Semigallorum et Letonum ferocitatem non audemus, nisi missis viris tuis ad nos in castrum nostrum ab illorum impugnatione nos tuearis, qui nobiscum commanentes et baptismi poterunt nobis ministrare sacramentum, et leges docere christianorum.* Et placuit episcopo simulque Rigensibus consilium eorum, et remisit cum eis nuncios suos, requirere consensum eciam eorum, qui domi fuerunt. Et venerunt iterum atque sepius postulantes id ipsum. Tunc tandem surrexit episcopus cum duce Saxonie et cum quibusdam aliis peregrinis et cum preposito beate Marie et cum viris suis, et abiit in Semigalliam, et residens pacifice iuxta castrum Mesiothe, convocavit ad se Semigallos eiusdem provincie. Qui, sicut promiserant, fideliter obedientes, convenerunt omnes, et recipientes doctrinam ewangelicam, baptizati sunt virorum fere trescenti, exceptis mulieribus et parvulis eorum, et factum est gaudium de conversione eorum. Post hec ad petitionem ipsorum locavit episcopus viros

85) Die 25. mensis Septembr. iam in Alborg invenitur, cf. Hausmann, Das Ringen der Deutschen und Dänen um den Besitz Estlands, Leipzig 1870, p. 20. 86) nunc Mesoten.

suos cum ipsis in castro Mesiothe cum peregrinis quibusdam, et alios de Riga misit adducere, que necessaria erant, navigio. Ipse vero cum duce et aliis reversus est in Rigam. Porro Vesthardus senior (4.) aliorum Semigallorum de vicina provincia, que Thervetene vocatur, audiens conversionem illorum de Mesiothe, collegit exercitum de omnibus finibus suis pace interrupta, et venit ad castrum et pugnavit cum Theuthonicis per totum diem, et lignorum struem comportantes et ignem apponentes, nec tamen castrum comprehendere valentes, dimicabant fortissime. Et interfectus est sagitta filius sororis Vesthardi. Quo viso contristatus est ipse, divertitque statim de castro cum exercitu suo. Et audivit alios de Theuthonicis navigio venientes in flumine Missa[87], quibus festinanter occurrit, et in loco stricto conveniens eos, ubi modica fuit in flumine profunditas, comprehendit ex eis triginta viros vel paulo plures, et interfecit eos, et alii fugientes in Rigam redierunt. Inter quos erat Segehardus, sacerdos Cysterciensis ordinis, missus ad castrum ipsum a Dunemunde in obsequium episcopi Bernardi, ad cuius episcopatum preoccupatus erat locus idem. Qui sedens in littore, videns paganos venientes, ponebat manicam cuculle super caput suum, feritatem paganorum exspectans. Et in manus Domini spiritum commendans, percussus est ipse cum aliis, quorum anime in martyrum societate sine dubio cum Christo gaudebunt, quorum negocium sanctum erat, eo quod vocati venerunt ad baptizandum paganos vineamque Domini plantandam, quam sanguine suo plantaverunt. Ideoque sunt eorum anime sanctorum in celis coequales. Audientes itaque Theuthonici, qui in castro fuerunt, suorum inter-

87) Misse fl.

fectionem, et non habentes, que necessaria fuerunt in annum, simulque considerantes Semigallorum et Lettonum nec non et Curonum ferocitatem contra nomen christianum, surrexerunt cum omnibus suis, et relicto castro abierunt in Rigam. Semigalli vero iam baptizati recidivantes, sacramentorum susceptorum immemores aliis Semigallis se coniunxerunt, et cum eis et Letonibus conspirantes et se confederantes contra Rigenses et Lyvones et omnes christianos. Et congrevaverunt se simul omnes, tam adhuc pagani, quam baptizati, in ipsum castrum, fodientes illud et edificantes munitionem ipsius firmissime, et euntes in expeditionem contra Lyvones Holmenses, ceperunt occidere et spoliare eos. Lyvones quoque intrantes terminos eorum, similia mala eis inferebant. Et audivit episcopus et dux Saxonie Albertus suorum interfectionem et omnia mala, que faciebant Semigalli, misit ad omnes Lyvones et Lettos, mandans eis, ut essent parati, si quando Dominus prosperum concederet iter, ad faciendam vindictam in nationibus.

(5.) Interea Letti de Kukenoys et alii quidam Letti fratrum milicie, Meluke et Warigribbe, non immemores omnium malorum, que Rutheni de Plescekowe et Nogardenses anno preterito in Lyvonia perpetraverant, abierunt in Rusciam, et depredantes villas, et viros interficientes, et mulieres captivantes, omnem terram circa Plescekowe desertam posuerunt, et redeuntibus illis alii abierunt et similia mala fecerunt et predam multam omni tempore retulerunt. Et relinquentes aratra sua terram Ruthenorum incolebant, insidiantes eis in campis et in silvis et in villis, ceperunt et interfecerunt eos, et nullam requiem dantes eis, equos et pecora et mulieres eorum tulerunt. Rutheni vero de Plescekowe circa autumpnum collegerunt exercitum, et venerunt

in terram Lettorum, et despoliaverunt villas eorum, et sederunt in finibus Meluke et Warigribbe, devastantes omnia, que habebant, et frumenta cremantes, nichil eorum malorum, que facere poterant, obmiserunt. Et misit magister milicie in Wenden ad Lettos omnes, ut venirent ad expellendum Ruthenos de terra. Sed abeuntibus Ruthenis, visum est Lettis, de persecutione Ruthenorum modicum se lucrum reportare, et converterunt exercitum suum in Sacka- (6.)
lam, et accipientes secum Sackalanenses transiverunt Palam, et intrantes Gerwam percusserunt terram illam plaga magna, viros interficientes, mulieres capientes, equos et pecora et spolia multa tollentes, dicentes eos contra Danos in auxilium venisse Revelensibus. Et venerunt ibidem ad Rodolfum magistrum milicie seniores eiusdem provincie Gerwanensis dicentes, se pacem Rigensium iam dudum recepisse coram comite Alberto, simulque baptismum eorum suscepturos, rogantes eum, ut cum exercitu suo de finibus ipsorum exiret. Et accepit Rodolfus pueros eorum obsides, renovando cum eis pacem. Unde iura cuncta quondam ab eis accepta, et fidem et leges promiserunt se deinceps servare christianas. Et suggerebant fratribus milicie, ut cicius redirent ad eundum cum eis in Vironiam cum exercitu, ut iugum illud christianitatis etiam ad illas deferrent provincias; et promiserunt eis, et reversi sunt cum omni preda sua in Lyvoniam.

Post expeditionem Gerwanensem fratres milicie (7.)
de Wenden ad se convocaverunt viros episcopi, Gerhardum advocatum, cum omnibus Lyvonibus ac Lettis, et comitem iuvenem de familia episcopi, cum ceteris Rigensibus, et profecti sunt in Sackalam, accipientes secum Sackalanenses et eciam Ugaunenses, et progressi sunt in Gerwam, et eligentes sibi de Gerwanensibus vie duces, per totam noctem

intraverunt Vironiam, que est terra fertilis et pulcherrima et camporum planicie speciosa. Et sequebantur eos Gerwanenses tam equites, quam pedites, et non audierant Vironenses exercitum Lyvonensem venientem, et erant omnes in villis et domibus suis, et mane facto diviserunt exercitus ad omnes provincias, et dederunt alias Gerwanensibus, alias Ugaunensibus, et alias dederunt Lyvonibus et Lettis despoliandas. Et invenerunt omnem populum per universam Vironiam in villis, et percusserunt eos a magno usque ad minorem, et non pepercerunt eis, quotquot masculini sexus invenerunt, et mulieres et parvulos capientes, et equos et pecora multa compellentes, spolia multa tulerunt. Et posuerunt Theuthonici suam congregationem in villa magna, que Turme[88] vocatur. Lyvones et Letti suam mayam elegerunt in Avispe[89]. Sackalanenses in Revelensi provincia resederunt, Gerwanenses in suis provinciis quieverunt. Ugaunenses provinciam sibi conterminam, que Pudiviru vocatur, depredantes, ibidem consederunt. Et postquam graviter nimis diebus quinque totam terram illam percusserunt, et milia multa populorum interfecerunt, venerunt tandem ad nos seniores provinciarum, qui per fugam evaserant, suppliciter pro pace petentes. Et ait Rodolfus fratrum milicie magister: *Numquit nam pacem adhuc desideratis, qui pacem nostram bellis vestris sepe turbastis? Sed pax non dabitur vobis, nisi pax illius veri pacifici, qui fecit utraque unum*[90], *coniungens et pacificans terrena celestibus. Qui de celo desideratus gentibus*[91] *rex descendit, exspectatio et salvator*
Matth. 28, 19. *eorum. Qui precepit discipulis suis, dicens:* „Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos.“ *Si ergo volueritis baptizari, et eundem Deum unum christianorum*

88) Torma, a Wesenberg ad meridiem. 89) Awispä villa.
90) Ephes. 2, 14. 91) Aggaeus 2, 8.

nobiscum colere, pacem illam, quam nobis dedit, quam abscedens cultoribus suis reliquit, vobis dabimus, et in perpetue fraternitatis nostre consorcium recipiemus. Et placuit eis verbum, et statim promiserunt omnia christianitatis iura cum baptismo Rigensium se fideliter accepturos. Erat autem inter eos Thabelinus, quondam a nostris in Gothlandia baptizatus, et Kyriawanus alter, qui petebat a nobis bonum deum sibi dari, dicens, se malum deum hactenus habuisse. Fuerat enim homo idem infelicissimus usque ad illud tempus in omni negocio suo. Sed postquam baptizatus est a nobis, factus est homo felicissimus, prout postmodum confessus est nobis, et omnia prospera venerunt ei pariter cum baptismo. Ad petitionem itaque ipsius importunam, ibidem Deum promisimus sibi propicium, et temporalia sibi sufficienter eum in hac vita daturum et in futuro vitam eternam. Et credidit nobis, et statim cathezizavimus eum, et astabat ei Rodolfus magister milicie patrinus. Dumque iam eum in sacro linire deberemus oleo, factus est clamor magnus et concursus exercitus nostri per omnes plateas, et currebant omnes ad arma clamantes magnam paganorum malewam contra nos venientem. Unde nos confestim proiecto sacrosancto crismate, ceterisque sacramentis, ad clypeorum gladiorumque ministeria cucurrimus, et festinavimus in campum ordinantes acies nostras contra adversarios nostros, et stabant nobiscum seniores Vironensium. Et appropinquaverunt ad nos in magna multitudine, quos putabamus hostes. Et erant Sackalanenses, confratres nostri, qui redierunt ad nos cum omni preda sua. Unde redeuntes consummavimus baptismum, differentes ceteros tempore suo baptizandos. Et data est pax, et acceptis obsidibus de quinque provinciis Vyronie, reversi sumus in Lyvoniam cum captivis et spoliis

universis, de gencium conversione laudes Deo deferentes. Et sequuti sunt quinque seniores de quinque provinciis Vyronie in Rigam cum muneribus suis, et accipientes sacri baptismatis mysterium tradiderunt se totamque Vyroniam beate Marie et Lyvonensi ecclesie, pacemque firmantes redierunt gaudentes in Vyroniam.

(8.) Post festum nativitatis dominice conveniunt senio-
1220. res Lyvonensis ecclesie, expeditionem indicentes contra gentem apostatricem, in Mesiote congregatam. Sed a ventis australibus et pluviosis impediun-
Febr. 2. tur. Unde, celebrata purificationis beate Virginis solempnitate, secundo congregantur, convocantes exercitum magnum de Lyvonia et Lettia, cum quibus adest primus venerabilis antistes Lyvonensis cum duce Saxonie et peregrinis omnibus, magister milicie cum fratribus suis. Et habentes quatuor milia Theuthonicorum et alia quatuor Lyvonum et Letthorum, procedunt in Holme, ducentes secum machinam magnam et alias minores ceteraque instrumenta ad castri impugnationem. Et per totam noctem euntes et aput Missam exercitum ordinantes, progrediuntur ad castrum, villamque, que erat in circuitu, capientes spoliaque tollentes castrumque obsidentes bellum inferunt eis multis diebus. Quorum alii propugnaculum edificant, alii patherellos erigunt, alii balistas exercent, alii edificant ericeos, de subtus fodere vallum incipiunt, alii lignorum comportationibus fossatum implent, et propugnaculum desuper impellitur, sub quo ab aliis foditur. Multi Semigallorum in castro lapidum iactibus leduntur, multi sagittis vulnerantur, et multi lanceis Lyvonum ac Letthorum de propugnaculo interficiuntur. Ad hec rebellis turba repugnare non cessat. Erigitur tandem machina maior, iactantur in castrum lapides magni, quorum magnitudinem intuentes in

castro, terrorem magnum concipiunt. Fit ipse dux rector machine, proiecit lapidem primum, et erkerum ipsorum et viros in eo comminuit. Proiecit secundum, et plancas cum lignis munitionis in terram deiecit. Proiecit tertium, et arbores tres magnas munitionis perforando constringit hominesque ledendo concutit. Quo viso, castrenses de munitione fugiunt, loca tutiora adire querunt, sed refugium non habentes veniam petunt, ut ad episcopum descendant supplicant. Datur pax, conceditur via, descendunt Made et Gayle cum ceteris. Quibus ut castrum tradant dicitur, et omnia, que in eo sunt, ut ipsi vitam habeant. Displicet hec forma, revertuntur in castrum, fit pugna maior priore. Cuncta bellorum innovantur machinamenta, milites armis se tegunt, una cum duce vallum conscendunt, castri summitatem capere cupiunt, sed repelluntur adhuc a semivivis illis, qui in castro fuerunt. Post hec lignorum multorum strues fiunt, ignes apponuntur, et affliguntur perfidi modis omnibus, donec tandem deficientes sequenti mane se tradunt, et a munitione sigillatim exercitui nostro descendentes se tradunt, et colla subiciunt. Circa meridiem, postquam iam numerum implent fere ducentorum descendendo, ecce subito Vesthardus cum suis Semigallis et Letthonibus, turba magna, prospiciens de silvis venit, bellum nobis inferre cupientes. Et statim ordinavimus acies nostras contra ipsos, et pedites circa castrum locavimus. Et veniunt stulti quidam ex nobis, quorum infinitus est numerus, et rapientes seniores eosdem, qui de castro descenderant, occidunt ex eis centum et plures, ignorantibus dominis, qui ad pugnandum contra paganos in campum abierant. Viewaldus autem senior de Ascrate vicinius ad hostes accedit, ut cum Theuthonicis pugnaturi veniant in campum eos vocat. At illi inquiunt: *Mer-*

cedem a Semigallis accepimus, ut ad videndum exercitum vestrum veniremus. Nunc ergo viso exercitu vestro, redimus in terram nostram, pacem vobiscum factam infringere nolentes. Et abeuntibus Letthonibus Theuthonici redeunt ad castrum, seniores occisos invenerunt. Qui in castro remanserant, videntes suos occisos, deinceps exire non audent. Fit nova pugna, sagitte volant, lancee Lyvonum ac Letthorum de propugnaculo multos illorum interficiunt, ignes accenduntur, vallum suffossum cum munitione iam ad terram dilabitur. Quod videntes illi nulliusque defensionis amplius solatium habentes, per totam noctem suppliciter exorant, quatenus eis pacis securitas firmetur, ut de castro descendentes vitam obtineant. Quorum misertus episcopus cum duce et omni multitudine, misit eis signum crucis sancte in castrum, et crediderunt eis, et promiserunt, deinceps se sacri baptismi sacramentum numquam violare. Et descenderunt de castro cum mulieribus et parvulis suis, et abierunt in villas suas. Exercitus quoque castrum ascendens diripuit pecunias et substantiam omnem et equos et pecora. Et Lyvones et Letthi nichil ibi relinquentes, omnia tulerunt, et incenso castro cum omni rapina reversi sunt in Lyvoniam, Deo gratias referentes de vindicta facta in gente illa prevaricatrice, que verborum suorum oblita, fidem Christi respuit, baptismi gratiam irrisit, paganorum ritibus iterum contaminari non
(9.) timuit. Reversi Rigenses de Semigallia, reduxerunt ad memoriam omnia mala, que Harionenses et Osilienses Lyvonensi sepius intulerant ecclesie, et quiescentes duabus ebdomadis, tam ipsi quam equi eorum, iterum congregaverunt exercitum magnum Lyvonum ac Letthorum et Theuthonicorum, et erat cum eis dux Saxonie Albertus, senior eorum, et magister Volquinus cum fratribus suis, et Theode-

ricus frater episcopi cum ceteris viris ecclesie. Et convenerunt circa Sackalam ubi locus colloquiorum exercitus et orationum fuerat, celebratisque ibi missarum solempniis, processerunt ad Palam, convocantes ibidem ad se Sackalanenses et Ugaunenses nec non et Gerwanenses, et elegerunt sibi vie duces ex eis, et diviserunt omnem exercitum suum in tres turmas, et missis sortibus obtinuerunt Lyvones viam ad sinistram, Estones vero viam ad dextram sorte perceperunt. Theuthonici vero cum Letthis solito more sibi viam mediam usurparunt. Surgentes itaque mane ante lucem processimus in Nurmegunde via media, et orto iam sole oriuntur ante faciem nostram ignes et fumi multiplices in terra Gerwanensi. Fuerunt autem Gerwanenses ab ecclesia Lyvonensi iam sepius expugnati, et erant filii eorum obsides in Lyvonia, et tam censum suum annuatim solvere, quam baptismum accipere fuerant parati. Unde Osilienses congregato exercitu magno, sorte deorum suorum requirebant voluntatem, an cum Danis in Revele pugnaturi, an Gerwanensem essent provinciam intraturi? Et cecidit sors super Gerwanenses. Et misit eos Deus eodem die, quo nos venimus. Qui diviserunt exercitum suum eodem mane per omnes villas, despoliantes et incendentes eas, quorum ignes et fumos videntes quidam ex nostris, dux videlicet Albertus cum militibus suis et magister Volquinus cum fratribus suis, et induebant arma sua, et processerunt in Gerwam obviam inimicis. Et invenientes omnes villas incensas ac despoliatas, magis festinaverunt post eos, et habuerunt quosdam obvios de Gerwanensibus, qui per fugam ab hostibus evaserant. Et retulit eis unusquisque eorum verbum, dicens: *Percusserunt Osilienses terram nostram plaga magna nimis, et effugi ego solus, ut nunciarem vobis.* Auditis itaque nominis Christi inimicis, acce-

leravimus ad eos, et post horam nonam quattuor ex eis villam incendentes comprehendimus, quibus occisis equisque ablatis post alios properavimus, et cum Letthis, qui leviores erant ad persequendum eos, processimus ad villam, que Carethen vocatur, ubi maia eorum et congregatio fuit. Ad quam cum veniremus, vidimus omnem eorum multitudinem adversum nos repente venientem ad preliandum in campum. Et clamantes voce magna clypeosque tangentes accesserunt ad nos, et qui remanserant in villa, subsequebantur ad suos. Videntesque paucitatem nostrorum currebant, mittentes lanceas suas super nos. Exclamaverunt eciam et Letthi et hi, qui nobiscum erant, qui primo venerant, et adhuc erant paucissimi, et similiter currebant ad eos mittentes lanceas suas. Erat autem arta via nostra pre congelatione nivis, et unusquisque post alium sequebatur. Et ideo Theuthonici de longe post tergum sequentes adhuc nondum venerant, et erat nobis primis eorum mora gravis. Confidentes itaque in Domino Letthos ad sinistram ordinavimus. Theuthonici vero singuli per viam venientes, ad dextram se statuerunt. Et ut vidimus fratrum militie vexillum appropinquare, simul et ducem cum magno suo subsequi vexillo, quam plurimum letificati sumus. Et videns dux nostrorum paucitatem eorumque multitudinem ait: *Numquid nam ipsi sunt hostes Christi?* Et ait quispiam: *Ipsi sunt.* Et ait: *Nunc ergo accedamus ad eos.* Et statim cum fratribus militie simulque cum aliis Theuthonicis et Letthis properaverunt ad eos, et irruentes per medium eorum, interfecerunt a dextris et sinistris, et cadebant ex eis ex omni parte tamquam fenum, quod coram metente se cadit in terram[92]. Et percusserunt eos usque ad villam,

92) Cf. Ierem. 9, 22.

et fugientes eos persequuti sunt per plateas et domos, et extrahentes eos interfecerunt, et supra domos ascendentes et super congeries lignorum se defendentes, rapuerunt eos, et in ore gladii cunctos perimentes, nemini eorum parcere voluerunt. Et exilientes mulieres Gerwanensium, que captive ducte fuerant ab Osiliensibus, percusserunt etiam ipse cum fustibus Osilienses, iam ante percussos, dicentes: *Te percutiat Deus christianorum!* Et persequuti sunt eos Theuthonici de villa in campum, occidentes eos per campos usque ad lucum ipsorum, et ipsam sanctam silvam ipsorum multorum interfectorum suorum sanguine maculaverunt. Letthi vero circa villam sequentes, quibusdam fugientibus obviaverunt, et ventilantes eos hac et illac, interfecerunt eos, et auferentes equos, tulerunt spolia eorum. Reversique sunt ad locum certaminis, et acceperunt equos et vestes et predam multam, captivos autem cum mulieribus et parvulis Gerwanensibus restituerunt. Sed equos et aliam rapinam cunctam Theuthonici cum Letthis equaliter inter se diviserunt, benedicentes Dominum, qui tam gloriosam victoriam de paganis in manu paucorum operatus est. Erant autem interfectorum in loco certaminis circiter quingentos, et alii plures per campos et per vias et alibi ceciderunt. Ex nostris vero ceciderunt duo, et ex Letthis duo, frater Russini et frater Drivinalde de Astigerwe, comes iuvenis de familia episcopi milesque ducis unus; quorum memoria sit in benedictione et anime eorum requiescant in Christo. Lyvones vero, qui ad sinistram via alia abierant, et Estones, qui ad dextram declinaverant, sicut nec ad bellum venerunt, sic nec partes in divisione spoliorum acceperunt, sed via sua directa per noctem in Hariam irruerunt, et mane facto dividentes exercitum suum per omnes villas percusserunt viros, et mulieres

captivas duxerunt, et predam multam collegerunt. Quos insequentes Theuthonici cum Letthis, sequenti die similia mala faciebant, et posuerunt congregationem suam in villa Lone, que est in media terra. Lyvones vero alibi suam maiam statuerunt, et Sackalanenses prope Revele resederunt. Qui mandatum seniorum transgredientes, eciam Revelensem provinciam spoliaverunt, que Danorum verbum iam receperat. Miserunt autem ad nos Warbolenses, rogantes ea, que pacis essent, et ut de finibus eorum exiremus. Et ait magister Volquinus: *Si volueritis,* inquit, *nobiscum unum Deum colere fonteque sacri baptismatis irrigari et filios vestros obsides dare, pacem vobiscum perpetuam faciemus.* Et placuit verbum hoc Warbolensibus, et dederunt obsides.
(10.) Miserunt quoque nostri milites nuncios suos ad archiepiscopum, venerabilem domnum Andream, et ad alios episcopos Danorum et viros regis, qui erant in castro Revelensi. Qui statim miserunt viros regis ad nos, referentes gratias Deo et nobis de paganorum impugnatione, tam Osiliensium quam Harionensium, addentes insuper totam Estoniam regis esse Dacie, traditam sibi ab episcopis Lyvonensibus. Et rogabant obsides Warbolensium sibi presentari. Magister vero Volquinus donationem Estonie regis Dacie se firmiter allegans ignorare, coram duce Saxonie et coram cunctis, qui ibidem cum eis convenerant, Estoniam totam vexillo beate Virginis a Rigensibus ad fidem christianam subiugatam referebat, preter solam Revelensem provinciam et insulam Osiliensium. Et ait: *Obsides quidem presentis provincie Harionensis patribus eorum restituimus, volentes in hoc regem Dacie libenter honorare, sub hac tamen conditione, quatenus Rigensium viris nichil per hoc diminuatur.* Unde relictis ibidem obsidibus eiusdem provincie, cum preda nostra reversi sumus in

Lyvoniam. Erat autem preda Lyvonum magna nimis, qui speluncas Harionensium subterraneas, ad quas semper confugere solebant, obsidentes, et fumos et ignes in ore speluncarum incendentes, nocte ac die suffumigantes, eos suffocabant omnes, tam viros quam mulieres. Et alios iam expirantes, alios semivivos, alios mortuos extrahentes de speluncis, interfecerunt eos, et captivos alios duxerunt, et omnem substantiam eorum et pecuniam et vestes et spolia multa tulerunt. Erant autem suffocatorum promiscui sexus ex omnibus speluncis anime hominum fere mille. Et post hoc reversi sunt Lyvones cum Theuthonicis, Deum benedicentes, eo quod eciam superba Harionensium corda ad fidem christianam humiliavit.

Eodem anno mortuo Theoderico, venerabili Esti- (11.)
ensi episcopo, qui gladiis impiorum in Revele iugulatus in martyrum, ut speramus, consortium transivit, antistes Lyvonensis Albertus in locum ipsius fratrem suum Hermannum, non minus venerabilem apud Bremam Sancti Pauli abbatem, substituit, et mittens nuncios per Curoniam et Samlandiam in Theuthoniam, factum hoc ei significavit. Unde ipse ad archiepiscopum Magdeburgensem[93] accedens, ab eo consecratus est episcopus in Estoniam. Quo audito rex Dacie iter ipsius in Lyvoniam ad aliquot annos impedivit. Qua de causa idem episcopus ad regem veniens, episcopatum ab eo promisit recipiendum et ei fideliter adherendum.

Annus bisdecimus antistitis atque secundus (XXIV.)
Iam fuit, et modicum Lyvonum terra quievit. 1220.

Idem antistes predicatores in Estoniam mittere sollicitus, cuius instantia sollicitudo semper omnium

93) Albertum I.

ecclesiarum[94], misit Alabrandum sacerdotem et Ludovicum in Sackalam. Qui quam plures de Gerwa et aliis provinciis baptizantes, iterum reversi sunt in Lyvoniam. Et missis nunciis in Rusciam, episcopus verbis pacificis cum Nogardensibus locutus est, interimque sacerdotes alios in Estoniam mittere non distulit. Quorum erat primus Petrus Kaikewalde de Vinlandia, et Henricus, Letthorum minister de Ymera. Qui simul abeuntes in Estoniam, pertransiverunt Ugauniam iam ante baptizatam, donec ad flumen, quod Mater aquarum dicitur, apud Dorbete pervenirent. Et incipientes a flumine doctrine christiane semina spargere, villas circumiacentes sacro regenerationis fonte rigabant. Et in Lovecotte[95] simul et in aliis villis sacri baptismatis mysteriis celebratis, processerunt in Sadegerwe[96], convocatisque populis ibidem circiter trecentos baptizaverunt. Et post hec ad alias villas circumeuntes similiter faciebant. Et venerunt in Waigam, et homines illius terre sacris mysteriis imbuentes, baptizaverunt omnes, et tandem in Riole, quod erat extremum castellum eorum, convocatis hominibus, doctrinam eis ewangelicam tradiderunt. Et baptizatis ibidem promiscui sexus quingentis, in Wironiam processerunt. Et receperunt eos Wirones de prima provincia, que Pudyviru vocatur, et baptizati sunt omnes ab eis de quattuordecim villis una cum Tabelino seniore ipsorum, qui postmodum a Danis suspensus est, eo quod baptismum Rigensium acceperat et filium suum fratribus militie obsidem posuerat. Ceteri vero Wironenses de provinciis aliis propter comminationem Danorum Rigensium sacerdotes recipere non audentes, Danos utpote sibi vicinos ad se vocaverunt, et baptisati sunt ab eis. Credebant itaque Wirones

94) Cf. 2. Corinth. 11, 28. 95) Lofkatten villa, a Dorpat ad orientem. 96) Sadjerw praedium, a Dorpat ad septemtrionem.

unum Deum esse christianorum, tam Danorum quam Theuthonicorum, et unam fidem unumque baptisma, et nullam inde provenire discordiam putantes, Danorum sibi vicinorum baptismum indifferenter accipiebant. Rigenses autem Wironiam suam esse, tamquam a suis ad fidem christianam subiugatam, allegantes, sacerdotes predictos ad ipsam baptizandam transmiserunt. Sed Dani ipsam terram sibi (2.)
vicinam preoccupare cupientes, sacerdotes suos, quasi in alienam messem, miserunt. Qui baptizantes villas quasdam, et ad alias suos mittentes, ad quas ipsi venire tam subito non potuerunt, et cruces magnas ligneas in omnibus villis fieri precipientes, et aquam benedictam per manus rusticorum mittentes, et mulieres ac parvulos aspergere iubentes, sacerdotes Rigenses taliter prevenire conabantur, et hoc modo totam terram ad manus regis Danorum preoccupare studebant. Quod intelligentes Petrus et Henricus, in Gerwam abierunt, et baptizatis ibidem in primis villis quam plurimis hominibus, audierunt Woltherum sacerdotem Danorum illuc venisse. Occurrerunt ei dicentes, terram ipsam in Rigensium esse potestate, et vineam ipsam per vexillum beate Virginis studio peregrinorum et Rigensium labore plantatam affirmarunt. Et post hoc abeuntes in castrum Danorum cum ipso sacerdote, coram venerabili archiepiscopo Andrea Lundensi idem referebant. Sed archiepiscopus idem totam Estoniam, sive a Rigensibus expugnatam, sive nondum adhuc subiugatam, regis Dacie esse dicebat, a Rigensibus episcopis sibi collatam, missisque nunciis Rigam, ne racemos dependentes colligerent mandavit, nec sacerdotes suos in angulis Estonie ad predicandum mitterent. Cui rescripsit Rigensis episcopus, venerabilis Albertus, vineam ipsam Estiensis ecclesie pluribus annis ante tempora Danorum a suis iam

dudum plantatam, sanguine multorum et bellorum incommodis multis excultam, sacerdotesque suos non in angulis Estonie, sed in media Gerwa, verum eciam in Wironia et usque in faciem ipsius archiepiscopi comparuisse. Quo cognito rex Dacie contra episcopum Rigensem quodammodo commotus, ad presentiam tamen suam ipsum cum fratribus militie vocavit. Quo non veniente, sed ad summum pontificem pro eadem causa properante, fratres militie, Rudolphus de Venden cum ceteris, venerunt ad regem. Et dedit eis rex Sackalam et Ugauniam, iam dudum a Rigensibus subiugatam et baptizatam, cum adiacentibus provinciis, pro sua tertia parte Estonie, excluso Lyvonensi episcopo cum fratre suo Hermanno, noviter consecrato. Et pervenit in Rigam verbum hoc, et dure accepit Bernhardus episcopus cum ceteris Rigensibus, et convenerunt cum fratribus militie, statuentes amice trifariam Estonie divisionem, et episcopis, sicut hactenus sic et deinceps, suas partes attribuentes, fratribus suam tertiam reliquerunt. Dani quoque, postquam Revalensem provinciam totam baptizaverunt, miserunt sacerdotes suos ad Harionenses, et baptizatis illis incitaverunt eos, ut irent ad Gerwanenses cum exercitu, quatenus timore illo correpti a dominio Rigensium recederent et ipsorum dominium et baptismum reciperent. Et ibant Harionenses in ipsam terram Gerwanensium estate eadem novem vicibus cum exercitibus suis, despoliantes eos et occidentes complures ex eis et captivantes, ut eciam ipsum sacerdotem Danorum inter alios vulnerando ferirent, donec tandem plurimi eorum dominium ac baptismum Danorum elegerunt. Similiter et Wironenses a Rigensibus primitus expugnati, comminatione Danorum exterriti, verbum eorum atque dominium acceperunt. Unde

archiepiscopus episcopum novum[1] in Wironiam et Gerwam consecravit, Revelensi episcopo provincias Harionenses attribuens.

Interim rex Suecie Iohannes cum duce suo[2] et (3.
episcopis suis, collecto exercitu magno, venit in Rotaliam, cupiens aliquas partes in Estonia ac dominatum adipisci. Et resedit in castro Lealensi, ad quod erat episcopus Hermannus, frater Lyvonensis, a domno papa confirmatus, eo quod eadem provincia fuerit quondam a Rigensibus expugnata et fidei rudimentis initiata. Et circumiverunt Sueci per provinciam docentes et baptizantes ex eis et ecclesias edificantes. Et pervenerunt ad Danos in Revele colloquentes cum eis. Miserunt quoque Rigenses nuncios ad ipsos, dicentes ipsas provincias a suis ad fidem christianam subiugatas, monentes eciam ipsos, ne dolosis verbis Estonum perfidorum nimium confidentes, minorem circa se curam adhiberent. Rex autem idem, locatis in castro viris suis, videlicet Lealensi, cum duce Carolo et episcopo[3] reversus est in Sueciam. Et cum esset eis ex altera parte Lyvonia et ex altera parte Dani, ipsi quoque in medio constituti minorem de paganis timorem habere ceperunt. Et factum est in uno dierum, apparente primo diei diluculo, venerunt Osilienses de mari cum exercitu magno, et obsidentes eosdem Suetones pugnaverunt cum eis, et ignem apposuerunt ad castrum eorum. Et exiverunt Sueci ad eos dimicantes cum eis, et non valuerunt tante resistere multitudini. Et ceciderunt Sueci interfecti ab eis, 1220.
et captum est castrum, et dux cecidit, et episcopus Aug. 8.
per ignem et gladium occisus est et in martyrum, ut credimus, consorcium commigravit. Et venerunt

1) Ostradum, cf. Albericum (ed. Leibnit.) p. 486. 2) Karolo, duce Gothlandiae orientalis. 3) Episcopus is Lincopensis fuit, Karolus, Karoli ducis ex fratre Magno nepos. GRUB.

postmodum Dani colligentes corpora eorum, et cum luctu sepulture tradiderunt. Similiter et Rigenses, audientes interfectionem eorum, luctum super eos cum gemitu diebus multis habuerunt. Erant autem interfectorum fere quingenti, quorum pauci per fugam evaserunt et in Danorum castrum pervenerunt. Ceteri omnes in ore gladii corruerunt, quorum memoria in benedictione et anime eorum requiescant cum Christo.

(4.) Episcopus vero Lyvonensis mare transiens, venit in Lubek et cognitis insidiis regis Dacie, fidelium suorum amicorum auxilio clam exivit de civitate, et cum festinatione pervenit in curiam Romanam ad summum pontificem[4], qui misericorditer et paterne suas exaudivit petitiones. Misitque rex Dacie nuncios suos contra eum, qui non modicum negotium ecclesie Lyvonensis in curia Romana disturbabant, et sibi minus modico proficiebant. Et abiit episcopus Lyvonensis ad imperatorem Fridericum, tunc noviter ad imperium sublimatum[5], querens ab eo consilium et auxilium, tam contra regis Dacie quam Ruthenorum sive paganorum aliorum importunam infestationem, eo quod Lyvonia cum provinciis omnibus subiugatis ad imperium semper haberet respectum. Imperator vero diversis et altis imperii negotiis occupatus, modicam episcopo consolationem impendit, qui se terram sanctam Ierosolimitanam visitare promisit, et inde sollicitus auxilium episcopo subtraxit, monens eum tamen et docens, verbum pacis et amicitie tam cum Danis quam cum Ruthenis habere, donec novelle plantationi firmum postmodum superedificaretur edificium. Cumque nullum episcopus perciperet solatium tam a summo pontifice quam ab imperatore, rediit in Theuthoniam.

4) Honorium III. 5) 1220. Nov. 22.

Et visum est ei bonorum virorum consilio, regem Dacie potius adire quam Lyvonensem ecclesiam periclitari. Prohibebat enim rex Dacie Lubecensibus naves peregrinis in Lyvoniam prestare, donec episcopum ad suum emolliret consensum. Unde tandem idem venerabilis antistes cum fratre suo Hermanno episcopo regem Dacie prefatum adivit, et tam Lyvoniam quam Estoniam in potestatem ipsius commisit, ita tamen, si prelati conventuum suorum, nec non et viri sui, et Rigenses omnes cum Lyvonibus et Letthis in hanc formam consensum suum preberent. Et mortua est eodem tempore regina[6], 1221. Mart. 27.
uxor videlicet regis Dacie, in partu. Et ait quispiam, novellam ecclesiam, tunc in potestatem regis ipsius traditam, que paritura erat cottidie prolem spiritualem, temporibus sui principatus indubitanter periclitandam. Et vera retulit ille, sicut infra patebit.

Medio tempore litigantibus aliis pro terrarum (5.)
dominatibus, abiit iterum Letthorum de Ymera sacerdos in Estoniam, assumpto secum alio sacerdote Theoderico, tunc noviter ordinato, et pertranseuntes Sackalam venerunt ad Palam, et incipientes ab eodem flumine, provinciam vicinam, que Normegunde vocatur, sacri baptismatis fonte rigabant, per singulas villas maiores moram facientes, populum convocantes, doctrinam ewangelicam eis tradiderunt. Et per septem dies circumeuntes, singulis diebus trecentos aut quadringentos promiscui sexus baptizaverunt. Post hoc in Gerwam abierunt, et provinciam extremam versus Wironiam, que Loppegunde vocatur, nondum baptizatam adeuntes, in singulis villis maioribus sacri baptismatis mysterium celebrabant, donec ad villam, que Kettis vocatur, venirent, et idem faciebant ibidem. Ubi postea Dani

6) Berengaria.

ecclesiam edificaverunt, sicut et in aliis pluribus villis a nobis baptizatis fecerunt. Tandem villam, que Reineveri[7] vocatur, attingentes, ad convocandum populum de villis aliis miserunt. Et ait rusticus, qui fuit senior eorum: *Iam omnes*, inquit, *baptizati sumus*. Et requirentibus illis, cuius baptismate baptizati essent, respondit ille: *Cum essemus in villa Iolgesim*[8], *quando sacerdos Danorum ibi baptismi sui tractavit sacramenta, baptizavit viros quosdam ex nostris, et dedit nobis aquam sanctam, et reversi sumus ad proprias villas, et cum eadem aqua aspersimus unusquisque nostram familiam, uxores et parvulos, et nobis ultra quem faciemus? Cum enim semel baptizati sumus, nos ultra non recipiemus.* Quo audito, sacerdotes modicum subridentes, et excusso pulvere pedum in eos, ad alias villas festinantes, in confinio Wironie tres villas baptizaverunt, ubi erat mons et sylva pulcerrima, in qua dicebant indigene magnum deum Osiliensium natum, qui Tharapita vocatur, et de loco illo in Osiliam volasse. Et ibat alter sacerdos succidens imagines et similitudines deorum suorum ibi factas, et mirabantur illi, quod sanguis non efflueret, et magis sacerdotum sermonibus credebant. Consummato ergo per septem dies baptismate in illa provincia, reversi sunt sacerdotes ad aliam provinciam, que Mocha vocatur, et similiter ebdomadam ibidem implentes, circumiverunt ad villas, et quolibet die circiter trecentos aut quingentos promiscui sexus baptizaverunt, donec eciam in illis finibus consummato baptismate, paganorum ritus abolerent. Et de provincia illa procedentes in Waigam, invenerunt in via villas plures, que nondum fuerunt ab aliquibus sacerdotibus visitate, baptisatisque viris omnibus ibidem et mulieribus et par-

7) Reinewer villa. 8) Ialgsama villa, ut videtur.

vulis, circa stagnum Wordegerwe[9] euntes venerunt in Waigam, et cum Waiga iam ante fuerit baptizata, redierunt ad provinciam, que Iogentagania vocatur, et singulas villas visitantes, que remanserunt ante nondum baptizate, videlicet Igeteveri[10], Wetpole[11] et Wasala[12] cum pluribus aliis, baptizaverunt omnes viros ac mulieres et parvulos eorum. Et expleta ibidem ebdomada consummatisque in finibus illis sacri baptismatis mysteriis, gaudentes reversi sunt ad Matrem aquarum, et in utraque parte fluvii similiter opus pietatis et doctrine studium circa non baptizatos adimplentes, tandem redierunt in Odenpe vineamque plantatam et sacro fonte rigatam Deo, qui incrementum daturus erat, committentes reversi sunt in Lyvoniam.

Post modicum vero temporis rediit iterum idem (6.)
Theodericus sacerdos in Gerwam et Wironiam ad baptizatos suos, et habitavit ibidem cum eis. Et audientes Dani, comprehenderunt eum cum servo suo, et auferentes eis equos et omnia, que habebant, despoliatos remiserunt in Lyvoniam. Miserunt eciam fratres episcopi Rigensis Salomonem sacerdotem in Rotaliam post interitum Suecorum; qui benigne receptus est ab eis, promittentibus se Rigensi semper ecclesie libenter deservire, Danorum vero dominium sive baptismum se nunquam accepturos. Et colligebant censum de cunctis finibus suis, sicut antea semper solebant, mittentes per manus ipsius sacerdotis Rigensibus, et venientes Dani abstulerunt omnia et remiserunt eum despoliatum in Lyvoniam. Abiit eciam Hartvicus, fratrum milicie iuvenis sacerdos, in Ugauniam, et habitavit ibi cum fratribus suis et baptizavit quoscunque non baptizatos

9) Würzjerw lacus. 10) Iggafer villa. 11) An Fehtenhof praedium, ab Iggafer ad meridiem? 12) Wassula praedium, a Fehtenhof inter meridiem et occidentem.

invenit. Similiter et Letthorum adhuc sacerdos abiit in Ugauniam et venit in Walgatabalwe versus Plescekowe, et in extremis villulis illis omnibus celebrando baptismi sacramentum, fidem eis aperuit christianam, et consummato baptismate reversus est in Lyvoniam. Eodem tempore consummatus est baptismus per universam Estoniam, et baptizati sunt in omnibus finibus et provinciis Estonie populi multi, et ita ut alii sacerdotum mille, et plures alii quinque milia, quidam ex eis decem milia baptizaverunt in milibus suis et plures. Et gaudebat ecclesia pacis tranquillitate, et collaudabat omnis populus Dominum, qui post bella plurima tandem convertit ab idolatria corda paganorum ad sui Dei culturam, qui est benedictus in secula.

(7.) Eodem eciam tempore christiani de terra Ierosolimitana ceperant Damiatam, civitatem Egypti, et habitabant in ea, et habebat ecclesia Dei victoriam et triumphos de paganis per orbem ubique terrarum, licet nobis non longo tempore. Nam statim sequenti
1221. anno post pascha[13] venerunt Osilienses cum exercitu magno, et obsederunt Danos in Revele, pugnantes cum eis diebus quattuordecim, et ignes multos accendentes eos in hunc modum capere sperabant. Et exiverunt Dani de castro quandoque preliantes cum eis, iterumque repulsi sunt ab eis post tergum in castrum. Et videntes Osilienses coggones quattuor venientes in mari, timebant regem Dacie cum exercitu venire. Et relinquentes castrum Danorum abierunt ad naves suas, et reversi sunt in Osiliam. Et miserunt Dani statim, et ceperunt seniores Revelensis provincie et Harionensis nec non et Wironensis, et suspenderunt omnes, quotquot fuerant cum Osiliensibus in obsidione castri sui, sive in consiliis

13) quod tunc in 11. diem Aprilis incidebat.

eorum malignis. Et duplicem censum vel triplicem, quem ante dare solebant, imposuerunt reliquis, satisfactionesque multas et graves acceperunt ab eis. Unde maius odium Estones contra Danos habere ceperunt et dolosas malorum consiliorum machinationes semper querebant contra eos, si qualiter eos de finibus suis expellere valerent.

Annus erat consecrationis antistitis Alberti 23. (XXV.)
Et siluit paucis Lyvonum terra diebus. 1221.

Abeunte itaque comite Adolpho de Dasle[14] in Teutoniam, rediit iterum prefatus venerabilis antistes Rigensis cum aliis peregrinis, licet paucis, inter quos erat Bodo de Homborch[15], homo nobilis, cum aliis militibus et clericis; et in reversione eiusdem episcopi cognoverunt Rigenses, quod tradita esset non tantum Esthonia, verum eciam Lyvonia in potestatem regis Dacie. Et conturbati sunt omnes valde, simulque omnes uno ore contradixerunt, tam prelati conventuum quam viri ecclesie et cives et mercatores et Lyvones et Letti, dicentes se ad honorem domini nostri Iesu Christi sueque dilecte genetricis hactenus prelia Domini preliari contra paganos, et non in honorem regis Dacie, magisque terram ipsam se velle derelinquere, quam regi predicto deservire. Et pervenit verbum hoc ad aures archiepiscopi venerabilis Lundensis ecclesie, qui fuerat in obsidione castri Revelensis paganorum persecutionibus non modicum examinatus, et cognovit se Rigensium adiutorio plurimum indigere, misitque nuncios episcopo Rigensi, promittens se Lyvoniam in pristinam reducere libertatem. Et abiit episcopus idem cum magistro milicie et cum viris suis ad archiepiscopum eundem in Revele, et acceperunt consolationem et

14) Dassel inter Eimbeck et Höxter. 15) Homburg prope Eimbeck.

munera, promisitque eis omni studio Lyvoniam iterum in suam se velle revocare libertatem, tantum ut una pace belloque unico contra páganos ac Ruthenos Theuthonici cum Danis gauderent. In Sackala vero et Ugaunia regalia cuncta simul et secularia iura fratribus milicie dederunt, et episcopo spiritualia commiserunt, et reversi sunt gaudentes in Lyvoniam.

(2.) Post quorum reversionem venit miles quidam Godescalcus, regis Dacie nuncius, missus a rege preoccupare civitatis ipsius[16] advocatiam ad manum regis. Et contradixerunt omnes ei, qui erant per universam Lyvoniam, tam Lyvones et Letti, quam Theuthonici in tantum, ut eciam mercatores sibi gubernatorem navis sue tam de Gotlandia in Lyvoniam veniendo, quam de Lyvonia in Gotlandiam redeundo denegarent. Et recessit ipse confusus a Lyvonia, venitque in mare magnum et spatiosum, et ibat sine rectore navis et proiectus est a vento contrario. Et quia fortassis contra voluntatem ipsius, qui ventis imperat, venerat in Lyvoniam, ideo non immerito venti contra eum insurrexerunt, et sol iustitie non illuxit ei, eo quod Mariam matrem eius offenderat, que maris dicitur stella[17], quapropter et ipsa certam ipsi viam non ostendit. Taliter idem miles expulsus a Lyvonia rediit in Daciam, abrenuncians deinceps in terra beate virginis Marie regalem advocatiam. Sic, sic maris stella suam semper custodit Lyvoniam, sic, sic mundi domina terrarumque omnium imperatrix specialem suam terram semper defendit, sic, sic regina celi terrenis regibus imperat. Nonne imperat, quando reges multos contra Lyvoniam pugnantes exacerbavit? Nonne exacerbavit, quando regem magnum Woldemarum de

16) Rigensis. 17) Hymnum innuit antiquum. Cf. Fortunati carmina VIII, 5.

Plosceke venientem in Lyvoniam cum exercitu subitanea morte percussit? Numquid non regem magnum Nogardie, qui Lyvoniam prima vice despoliavit, regno suo statim privavit, ut a civibus suis turpiter expelleretur, et alium regem Nogardie, qui secunda vice Lyvoniam depredavit per Tartaros occidit? Numquid non regem Wissewaldum de Gercike, qui Rigenses spoliavit igne et gladio satis humiliavit? Numquid non rex Viesceka, qui viros episcopi in Kukenois quondam mortificaverat, crudeli morte postmodum, sicut infra dicetur, in Tharbete interiit? Suecos eciam, numquid audebo dicere, qui Rotalienses provincias beate Virginis vexillo subiugatas intraverunt, numquid non ipsi ab Osiliensibus interfecti sunt? Numquid eciam non regem Danorum, si dicere fas est, qui Lyvoniam dominio suo turbare voluit, longa et mirabili per manum paucorum captivitate turbavit? Numquid non Suellegaten, nec non et alios quam plures Lettorum principes ac seniores per servos suos Lyvonenses interfecit? Nonne Ako, Lyvonum in Holme quondam perfidorum princeps, cum aliis quam plurimis a Rigensibus interfectus cecidit? Nonne Russinus, Lettorum senior, in castro Dabrelis occubuit? Nonne omnes seniores Thoreidenses, qui perfidi dicebantur, tempore pestilentie ceciderunt et mortui sunt? Numquid non omnes seniores Osilie, nec non et Rotaliensium provinciarum apud Thoreidam a Rigensibus interfecti ceciderunt? Numquid non Lembitus, Vytamas cum aliis senioribus suis perfidis in Sackala a Rigensibus interfecti ceciderunt, et quicunque tunc superfuerunt et postmodum in perfidia sua duraverunt, numquid non omnes interierunt? Ecce Dei mater quam mitis circa suos, qui fideliter ei deserviunt in Lyvonia, qualiter ipsa semper defendit eos a cunctis inimicis suis, quamque crudelis circa illos qui terram

ipsius invadere, sive qui fidem et honorem filii sui in terra ipsa conantur impedire! Ecce quot et quantos reges ipsa exacerbavit, ecce quot perfidorum et paganorum principes ac seniores de terra delevit, quoties victoriam suis de inimicis concessit! Semper enim hactenus vexillum suum in Lyvonia et preeundo et subsequendo defendit ac de inimicis triumphare fecit. Et quis unquam regum aut paganorum, sive Danorum sive quarumcunque gentium, contra Lyvoniam pugnavit et non interiit? Animadvertite et videte principes Ruthenorum sive paganorum sive Danorum sive quarumcunque gentium seniores, ipsam tam mitem matrem misericordie timete, ipsam Dei matrem adorate, ipsam tam crudelem vindicatricem de inimicis suis placatam vobis reddite, terram ipsius deinceps impugnare nolite, ut ipsa sit vobis mater, que fuit hactenus semper inimica suis inimicis, et affligentes suos in Lyvonia magis ipsa semper afflixit. Attendite eciam et videte, qui tenetis dominium et advocatias in terra ipsius, ne pauperes nimium opprimatis, pauperes dico Lyvones et Lettos, sive quoscunque neophytos, beate Virginis servos, qui nomen Christi filii sui deportaverunt hactenus ad alias gentes, et adhuc portabunt nobiscum. Crudelem quorundam mortem, qui subditis suis graves fuerunt, ante mentis oculos revocate, alta consideratione pertimescite. Non enim beata Virgo censu magno, quem dare solent neophyti, delectatur, non pecunia diversis exactionibus ipsis ablata placatur, neque iugum grave, sed quod sit portabile magis atque suave vult eis imponi, cuius filius dicit: *Iugum meum suave est et onus meum leve*, qui simpliciter hoc exigit ab eis, ut credant in nomine eius, et cognoscant eum cum Patre Deum verum esse et unum, et credentes vitam

Matth. 11, 30.

habeant in nomine eius, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Convenerunt eciam eodem tempore cives Rigenses cum mercatoribus et cum Lyvonibus et Lettis apud Thoreidam, coniurantes et conspirantes tam contra regem Dacie, quam contra cunctos sibi adversantes. Et miserunt fratres militie servos suos, et ceperunt quosdam ex senioribus Lyvonum, et in Sigewalde proiecerunt eos in vincula, unde dissipatum est consilium aliorum. Et remiserunt Rutheni rescriptum pacis de Plescekowe, que facta fuit aput Odempe, et sequebantur statim cum exercitu magno, et preerat exercitui rex Nogardie, qui statim anno sequenti a Tartaris occisus est. Et erant in exercitu illo duodecim milia Ruthenorum, qui venerant tam de Nogardia quam de aliis civitatibus Ruscie contra christianos, qui erant in Lyvonia. Et venerunt in terram Lettorum, et sederunt expectantes Lettones ebdomadis duabus, vastantes ea, que in vicino erant. Post hoc appropinquaverunt ad Wendam. Quibus occurrerunt fratres militie cum Wendis suis ad portam, et non volentes resistere multitudini, domos et villam incenderunt et declinaverunt ad castrum suum. Rutheni vero relinquentes castrum transiverunt Coiwam, et venerunt in Thoreidam, et depredaverunt totam terram, incendentes villas omnes et ecclesias et annonam, que iam collecta erat in campis, et homines capientes et interficientes fecerunt mala multa in terra. Lettones vero venientes eadem via prope Wendam sequebantur Ruthenos, et transeuntes Coiwam venerunt ad eos, et que minus mala fecerunt Rutheni, Litowini suppleverunt. Et exivit de Riga magister fratrum militie cum suis et Bodo miles cum quibusdam peregrinis, et alii pauci sequebantur propter discordiam, que fuerat in terra. Et abiit magister cum suis et cum aliis se

sequentibus ad Coiwam, et prohibebant litus Ruthenis, ne transirent in partes suas. Et transeuntes flumen quidam ex Lyvonibus, turbam unam Lettonum cum captivis et spoliis de Coiwemunde venientem persequebantur, et occiderunt ex eis fere viginti, et alii evaserunt per fugam ad Ruthenos. Et aliam turbam Ruthenorum invenerunt in villa Cogelse[18], similiter ex eis septem interfecerunt, et alii fugientes ad suos redierunt, et alii in silvis latitantes evaserunt. Et dixerunt Rutheni: *Non est bonum nos hic esse, quia Lyvones et Theuthonici circa nos undique congregantur.* Et surgentes media nocte, ceperunt exire de terra, et sequenti nocte in Ykewalda manentes, provinciam in circuitu despoliantes incenderunt. Tercia quoque nocte apud Ymeram similia mala faciebant, et festinantes in Ugauniam quattuor diebus terram illam similiter vastaverunt et redierunt in Rusciam. Lettones vero non audentes separari a Ruthenis propter timorem Theuthonicorum, abierunt cum eis in Plescekowe, et manserunt cum eis per totum mensem, ut postea securi redirent in terram suam.

(4.) Fratres vero militie cum aliis, qui secuti fuerant ad Ymeram, cogitantes occurrere Lettonibus apud Dunam, redierunt, et ponentes eis insidias cum familia episcopi de Kukenois, expectaverunt eos tribus ebdomadis, sed fratres militie tedio affecti redierunt in Rigam. Theodericus vero, miles de Kukenois, cum aliis militibus et servis episcopi, cum paucis Lettis abierunt versus Plescekowe itinere, diebus septem querentes eosdem. Et invenerunt tandem vestigia eorum, et statim festinant ad eos, et cum essent quindecim tantum ex Theuthonicis, Lettorum vero plures, ut essent per omnia uno minus quam

18) Koltzen praedium, ut videtur, a Treiden inter septemtrionem et occidentem.

nonaginta, paganorum vero sexcenti, multitudinem eorum formidantes quidem, sed spem totam ponebant in Domino et audacter ad eos accedunt. Lettones quoque videntes eos ad se venientes, ordinant exercitum suum ex adverso, et ducentos ex melioribus equitibus suis seorsim statuentes, ut ipsi persequantur Theuthonicos fugientes. Ceteri omnes in magna turba veniunt obviam Theuthonicis, et non poterant Theuthonici propter paucitatem suorum pugnare cum eis, sed pugnavit ille, qui quondam fecit, ut unus persequeretur mille et duo fugarent decem milia[19]. In quo confidentes, elevato vexillo appropinquant ad eos, et committentes prelium ceciderunt primo tam ex illis quam ex istis, et cum esset via stricta propter sylvam adiacentem, Theuthonici primo venerunt ad prelium, et Letti omnes subsequebantur clamantes, sicut edocti fuerant, lingua Theuthonicorum, ut caperent, raperent, interficerent. Quo clamore nimis territi Lettones, et putantes multos sequi Theuthonicos, conversi sunt in fugam, et cecidit fortissimus eorum et ex aliis fere centum, et ceteri proiectis armis fugerunt per silvas. Et collegerunt Theuthonici omnia spolia eorum, et que secum ferre non poterant, igne combusserunt, et ex equis illorum comprehendentes circiter quadringentos, secum deduxerunt, illum collaudantes, qui pro eis pugnavit. Ex Theuthonicis autem tres ibidem sunt interfecti, quorum anime cum Christo requiescant in pace. Amen. Lettones qui evaserant per silvas, cum esset iam tempore hyemali, pre difficultate transitus Dune aut submersi sunt in Duna, aut se ipsos in silvis suspenderunt, ne redirent in terram suam, eo quod terram beate Virginis despoliaverant, cuius filius vindictam retribuit; cui sit laus per secula.

19) Cf. Deuteron. 32, 30.

(5.) Mercatores quoque Rigenses ibant cum mercationibus suis in Rotaliam, et venerunt Dani et ceperunt eos, dicentes terram regis esse, et ligaverunt eos et deduxerunt eos secum in Revelis. Et misit episcopus Rigensis et magister militie rogantes ut remitterent eos; et noluerunt. Post hoc nunciatum est Danis, quod Rigenses venirent cum exercitu, et statim remiserunt eos. Et non iverunt Rigenses in Estoniam, sed cum Lyvonibus et Lettis iverunt in Ugauniam, et convocantes ad se Sackalanenses et Ugaunenses abierunt in Rusciam ad inimicos suos, qui Lyvoniam spoliaverant, et relinquentes post tergum Plescekowe, regnum Nogardense intraverunt, et totam terram in circuitu despoliaverunt, incendentes domos et villas et populum multum captivum duxerunt et alios interfecerunt. Et pervenerunt Letti ad ecclesiam, que fuerat non longe a civitate Nogardia, tollentes icones, campanas, thuribula et similia, et cum spoliis multis redierunt ad exercitum. Et facta vindicta de inimicis reversus est universus exercitus gaudens sine lesione alicuius, unusquisque in domum suam, et cessavit opprobrium Ruthenorum adversus Lyvonensem ecclesiam. Letti quoque et Sackalanenses et Ugaunenses continue Rusciam intrantes multos ibidem interfecerunt, et multos promiscui sexus captivos duxerunt, et spolia multa tulerunt. Similiter et Letti de Kukenois ac Theuthonici Rusciam intrantes, omni tempore predam multam et captivos multos reduxerunt.

Erant eodem tempore fratres militie cum servis suis in omnibus castris tam Ugaunie quam Sackale, procurantes advocatias et congregantes tributa et episcopo suam partem conservantes, et edificaverunt castra omnia et firmissime muniverunt, et cisternas infra fodientes armis et balistis repleverunt,

et propter timorem Ruthenorum Estones in castra compellentes, simul cum eis commanserunt. Ugau- (6.) nenses autem circa mediam hyemem cum exercitu ibant in profunditate magna nivis, et pretereuntes Wironiam et transeuntes Narwam[20], terram vicinam spoliaverunt, et captivos et spolia retulerunt. Quibus revertentibus, Sackalanenses abierunt eadem via, et transeuntes Narwam, processerunt via remotissima in terram, que Ingaria[21] vocatur, que est de regno Nogardie. Et invenerunt terram illam repletam hominibus et nullis rumoribus premunitam, et percusserunt Ingaros illos plaga magna nimis, interficientes viros et populum multum, et plures promiscui sexus capientes, et oves et boves et pecora multa mactaverunt, que secum abducere non potuerunt. Et reversi sunt cum preda magna, et repleta est Estonia et Lyvonia de captivis Ruthenorum, et pro malis omnibus, que Rutheni Lyvonibus intulerunt, iam duplicia vel triplicia eodem anno receperunt.

Bisdecimus quartus iam presulis affuit annus, (XXVI.)
Et nondum terra tranquilla pace quievit. 1222.

Eodem anno[22] fuerunt Tartari in terra Valvorum paganorum, qui Parthi a quibusdam dicuntur, qui panem non comedunt, sed carnibus crudis pecorum suorum vescuntur. Et pugnaverunt Tartari cum eis, et debellaverunt eos et percusserunt omnes in ore gladii, et alii fugerunt ad Ruthenos, petentes auxilium ab eis. Et pervenit verbum per universam Rusciam, ut pugnarent cum Tartaris, et exiverunt reges de tota Ruscia contra Tartaros, et non valuerunt pugnare cum eis, et fugerunt coram eis. Et cecidit rex magnus Mistoslawe de Kywa cum quadra-

20) Narowa fl. 21) Ingermanland. 22) a. 1221.

ginta milibus virorum, qui adstabant ei. Sed et alter rex Galatie Mysteslawe per fugam evasit. Et de regibus aliis ceciderunt in eodem bello circiter quinquaginta. Et persecuti sunt eos sex diebus, et interfecerunt ex eis plures quam centum milia virorum, quorum numerum Deus solus novit, et ceteri fugerunt. Et misit rex de Smalenceka[23] et rex de Plosceke, et quidam alii reges de Ruscia nuncios suos in Rigam, petentes ea que pacis sunt. Et renovata est pax per omnia, que iam dudum ante facta fuerat.

(2.) Rex quoque Dacie, collecto exercitu magno, cum comite Alberto venit in Osiliam, et cepit edificare castrum lapideum. Et exiverunt Dani ad pugnandum contra Osilianos, et non valuerunt soli, sed venit eis in auxilium comes Albertus cum suis, et convertit Osilianos in fugam et interfecerunt plures ex eis, et ceteri fugerunt. Venit quoque venerabilis Rigensis episcopus cum magistro militie et fratribus suis, et cum Lyvonibus quibusdam, et cum aliis, qui missi fuerant a Lyvonia ad regem Dacie in Osiliam. Et gavisus est rex de adventu eorum. Et locutus est eis super donatione illa, qua donata fuit ei Lyvonia. Et non consenserunt ei, sed contradixerunt omnes unanimiter, prout edocti fuerant a cunctis habitantibus in Lyvonia, et supplicabant ei, ut a tali inquietatione Lyvonie cessaret, et terram beate Virginis liberam relinqueret. Unde, habito consilio prudentum suorum, tandem episcopo Lyvoniam et omnia Lyvonie attinentia cum omni libertate restituit. In Sackala vero et Ugaunia regalia iura fratribus militie, sed episcopo Rigensi spiritualia cuncta dimisit, adiciens, ut sibi perpetuam fidelitatem prestarent, et suis tam contra Ruthenos quam contra

23) Smolensk.

paganos auxilium suum non denegarent. Et promiserunt tam sibi quam suis fidele semper auxilium, unde et Theodericum, fratrem episcopi, cum quibusdam fratribus militie ad regis petitionem ibidem in castro novo reliquerunt. Et reversi sunt in Lyvoniam. Rex vero consummato cum festinatione muro castri, et locatis viris in eo, reversus est in Daciam.

Osiliani vero de omnibus villis ac provinciis con- (3.) venientes, castrum ipsum obsederunt, et miserunt ad Estones maritimos, ut venirent eis in auxilium. Et quidam ex eis abierunt in Warbolam, considerantes artem patherelli sive machine, quam Dani Warbolensibus, tamquam subditis suis, donaverant. Et reversi in Osiliam ceperunt edificare patherellos et machinas, et docebant alios. Et fecerunt unusquisque ex eis suas machinas. Et venerunt simul omnes cum decem et septem patherellis, iactantes lapides multos et magnos diebus quinque continue, et non dabant requiem illis, qui erant in castro, quia domos et edificia non habebant, et non erat eis locus neque refugium in castro nondum edificato, et multi lesi sunt ex eis. Sed ex Osilianis multi a balistariis vulnerati ceciderunt. Ipsi tamen ideo ab impugnatione castri non cessaverunt. Post multorum itaque dierum pugnam dixerunt Osiliani ad eos, qui erant in castro: *Cum sciatis vos in castro isto contra impugnationem nostram continuam omnino salvari non posse, suademus vobis et rogamus, quatinus, facta pace nobiscum, sani et incolumes omnes exeatis et nobis castrum et terram nostram relinquatis.* Illi autem sub divo pugnantes, domibusque et omnibus indigentiis carentes, formam istam pacis receperunt, et exeuntes de castro resque suas secum ad naves deducentes, castrum et terram Osilianis reliquerunt. Osiliani quoque septem ex

Danis, et Theodericum, fratrem episcopi Rigensis, obsides ibidem pro pacis confirmatione retinuerunt, reliqui omnes ad Danos in Reveles redierunt.

(4.) Tunc Osiliani destruxerunt castrum in circuitu, non relinquentes lapidem super lapidem, et miserunt verbum istud per universam Estoniam, quod castrum regis Danorum expugnaverunt et christianos de finibus suis eiecerunt. Et confortaverunt Estones in omnibus provinciis, ut iugum Danorum a se reicerent, et nomen christianum de terra delerent, dicentes facile castrum Danorum expugnari. Et docebant eos machinas et patherellos erigere, et cetera instrumenta bellica. Et orta sunt mala in terra.

(5.) Postquam igitur Osilienses cum Harionensibus conspirationum suarum machinationes pessimas contra Danos et contra nomen christianum compleverunt, congregaverunt se simul omnes cum maritimis eciam Estonibus in castro Warbolensi, et interfecerunt quosdam ex Danis et sacerdotibus suis, qui habitaverunt cum eis. Et miserunt nuncios in Wironiam ut ipsi similia facerent. Wironenses vero cum Gerwanensibus, cum ipsi sint homines simplices et humiliores aliis Estonibus, non presumentes talia committere, conduxerunt sacerdotes suos, et remiserunt eos sanos in castrum Danorum.

Sackalanenses vero, qui simul habitabant cum fratribus militie in castro Viliende, dolosas cordium suorum cogitationes contra eosdem fratres iam amplius dissimulare non valentes, currebant omnes cum gladiis et lanceis et clypeis suis, et comprehendentes quosdam ex fratribus et servos eorum et mercatores Theuthonicos, et interfecerunt eos. Et
1223. cum esset dominica, in qua legitur euangelium:
Ian.29. *Ascendente Ihesu in naviculam, ecce motus magnus*

factus est in mari[24], Theoderico sacerdote missarum solempnia celebrante ceterisque fratribus in ecclesia coram astantibus, revera motus magnus factus est atque turbatio. Nam occisis fratribus et servis et Theuthonicis omnibus, qui foris erant, in castro congregantur ad ecclesiam, non orationem sed sanguinem fundere querentes, non missarum sacramenta desiderantes, sed requiem Iesu Christi disturbare cupientes, scilicet Cain iniquitatem secum deferentes. Ostium itaque ecclesie preoccupant et circumdant, fratres inermes armis suis circumveniunt. Et ut facilius eos evocent, datis in dolo manibus pacem eis promittunt. Exiit ad eos primus Mauritius, qui fuerat advocatus eorum, nimium credulus infidelibus, in quem statim irruentes, interficiunt eum. Unde ceteri rebus certis territi, ad defendendum se preparant, sed facta mora diutina tandemque pace iurata, sigillatim ad eos exeunt. Quos perfidi comprehendentes, statim in compedes et vincula deponunt, et omnem substantiam eorum et pecunias et equos diripientes, inter se dividunt. Et corpora interfectorum canibus corrodenda per campos proiciunt, *ponentes*, sicut scriptum est, *mor-* Ps. 78, 2. 3.
ticinia servorum tuorum escas volatilibus celi, carnes sanctorum tuorum bestiis terre, fundentes sanguinem ipsorum tamquam aquam, et non erat, qui sepeliret. Quidam etiam ex eis abierunt ad aliud castrum, quod erat ad Palam, et ibi similia facere precipiebant, et in via sacerdotem suum cum aliis interficiebant.

Post hoc idem Sackalanenses abierunt in Ger- (6.)
wam, et comprehendentes ibi Hebbum, qui erat advocatus eorum, et cum ceteris Danis reduxerunt eum in castrum suum, et crudeli martyrio crucia-

24) Matth. 8, 23. 24.

verunt eum et alios, dilacerantes viscera eorum, et extrahentes cor Hebbi adhuc vivum de ventre suo, et assantes ad ignem et dividentes inter se comederunt illud, ut fortes contra christianos efficerentur, et corpora eorum canibus et volatilibus celi rodenda dederunt.

(7.) Completo opere tam nefando, seniores de Viliende miserunt eodem die in Odempe, suadentes eis, ut et ipsi similia facerent. Et Tharbatensibus gladios sanguinolentos, quibus Theuthonicos interfecerant, et equos et vestes eorum, pro signo miserunt. At illi gaudentes, omnes verbum istud acceperunt, et irruentes in fratres militie vinculaverunt eos, et Iohannem, qui fuerat advocatus eorum, interfecerunt, et servos eorum omnes. Et ex mercatoribus quam plures percusserunt gladio, et ceteri latitantes evaserunt, quos postmodum in vincula proiecerunt, et omnia bona fratrum militie et aliorum Theuthonicorum et mercatorum rapientes, inter se diviserunt et corpora occisorum per campos inhumata relique runt, quorum anime cum Christo requiescant in pace. Erat eodem tempore in Tharbata cum fratribus militie confrater eorum, sacerdos Hartwicus, quem locaverunt super bovem pinguissimum, eo quod ipse eque pinguis fuerit. Et educentes de castro, deorum suorum voluntatem sorte requirebant, quem eorum, videlicet sacerdotem an bovem, ad victimam eligerent. Et cecidit sors super bovem, et immolatus est in momento. Sacerdotem vero secundum deorum voluntatem vite reservaverunt, recepto tamen vulnere magno, quod postea sanatum est.

(8.) Tunc exivit verbum per totam Estoniam et Osiliam, ut pugnarent contra Danos et Theuthonicos. Et eiecerunt nomen christianum de omnibus finibus suis. Ruthenos vero tam de Nogardia quam de

Plescekowe sibi vocaverunt in auxilium, firmantes pacem cum eis, et locantes quosdam ex eis in Tharbata, quosdam in Viliende, et alios in aliis castris, contra Theuthonicos et Latinos et omnes christianos pugnaturos, dividentes cum eis equos et pecunias et omnem substantiam fratrum militie, nec non et mercatorum, et omnia que rapuerunt, et muniverunt castra sua firmissime. Et edificaverunt patherellos in omnibus castris, docentes ad invicem artem balistariam, dividentes balistas fratrum militie quam plurimas inter se, quas rapuerant. Et receperunt uxores suas, tempore christianitatis dimissas, et corpora mortuorum suorum in cemeteriis sepulta, de sepulcris effoderunt, et more paganorum pristino cremaverunt, et se et domos suas et castra lavantes aquis et scopis purgantes, taliter baptismi sacramenta de finibus suis omnino delere conabantur.

Et miserunt Sackalanenses nuncios in Rigam, (9.)
dicentes pacis quidem se reformationem diligere, sed numquam se deinceps fidem christianam, donec puer unius anni vel cubiti remaneret in terra, recepturos. Et requirebant pueros suos obsides, promittentes se fratres militie, quos habebant in vinculis adhuc vivos, pro singulis obsidibus singulos fratres et mercatores restituere, quod et factum est.

Fuerat eodem tempore mercator christianus in (10.)
domo Estonis in Sackala, et cum omnes Theuthonici interficerentur, qui erant in terra, irruit eciam idem Esto super eundem hospitem suum, et interfecit eum. Quo facto, peperit uxor occisoris filium, et habebat idem puer in corpore suo vulnera recentia in omnibus locis, in quibus pater vulneraverat et necaverat innocentem, et similia per omnia vulneribus interfecti, que tamen postea sanata fuerunt, et apparent cicatrices ad hunc diem. Et multi videntes admirabantur, testimonium perhibentes et

vindictam Dei probantes, nam et idem occisor ab exercitu christianorum statim interfectus est.

(11.) Tunc innovata sunt bella in omnibus finibus Estonie. Nam Osiliani et maritimi et Warbolenses simul cum Gerwanensibus et Wironensibus obsidione longa Danos in Revele obsederunt, donec Dominus eos liberavit. Nam fatigati nimis in castro diuque Theuthonici cum Danis exiverunt ad eos, inferentes eis bellum, et convertit Deus Estones in fugam, et ceciderunt ex eis multi interfecti a christianis, et ceteri fugerunt. Et tulerunt christiani boves et equos eorum, et spolia multa, laudantes Dominum, qui de tantis malis et hac vice eos libera-
(12.) vit. Videntes eciam Letthi omnia mala, que cogitabant Estones adversus Lyvoniam, ceperunt ipsi statim movere bella cum Estonibus, et ibat Rameko cum suis et Warigerbe cum aliis Letthis in Ugauniam, et despoliantes villas et captivantes homines et interficientes, spolia multa tulerunt. Et illis redeuntibus, alii iterum abierunt et similia mala fecerunt. Similiter Estones Letthos persequentes in Letthiam venerunt, et similia mala commiserunt.

(13.) Post hoc eciam fratres militie abierunt in Ugauniam, et villas quasdam depredantes et incendentes, Estonibus similia mala intulerunt, et redeuntes in Rigam revocaverunt viros episcopi simul et omnes Theuthonicos, ut eis auxilium contra ferocitatem Estonum preberent. At illi omnes uno ore simul: *Si volueritis*, inquiunt, *ecclesie beate Marie et episcopo Rigensi suam tertiam partem in Estonia relinquere, et episcopo Hermanno suam tertiam partem liberam restituere, et vos tertia parte vestra contenti esse, libenter vobis auxilium prestabimus.* Et promiserunt deinceps episcopis suas integras partes dimittere. Unde statim surrexerunt omnes viri ecclesie, et convocaverunt de Lyvonibus suis et Letthis

exercitum cum Rigensibus et fratribus militie, et perrexerunt in Sackalam, et mane facto apparuerunt iuxta castrum Viliende, et exiverunt Estones, et pugnaverunt cum eis usque ad horam tertiam, et diverterunt ab eis dividentes exercitum ad omnes villas, et spoliaverunt terram, captivantes et interficientes quos invenerunt, et convenerunt cum omni exercitu, reversique sunt in Lyvoniam ad castrum, quod est ad Palam, et triduo bellabant cum eis, et alii transierunt Palam, spoliantes et incendentes totam Nurmegunde, et interfecerunt ibi quam plures, et venientes ad suos, cum omni exercitu reversi sunt in Lyvoniam, et viros omnes, quos captivos duxerant, capite truncaverunt; ut fieret vindicta de prevaricatoribus et in infidelibus illis nationibus. Et spolia dividentes collaudabant eum, qui semper est benedictus.

Annus erat pontificis vicesimus quintus, et non- (XXVII.)
dum requievit ecclesia a bellis. Nam redeunte epi- 1223.
scopo Bernhardo, qui primus erat Semigallorum episcopus, cum peregrinis multis de Theuthonia, collegerunt Sackalanenses et Ugaunienses cum adiacentibus provinciis exercitum magnum, et venientes ad Ymeram, terram Letthorum despoliaverunt, et multos ex Letthis interfecerunt, et mulieres captivas duxerunt, et dividentes exercitum suum per omnem provinciam, terram plaga magna percusserunt. Nam alii in Tricatuam, et alii in Rosulam, alii in Metsepole, alii in Thoreidam abierunt, et invenerunt viros et mulieres quam plures in omnibus villis, et interfecerunt multos ex eis, et alios captivos duxerunt, et spolia multa tollentes, villas omnes et ecclesias ignibus tradiderunt. Et post hoc in Lettegore collectionem exercitus sui cum omni rapina sua deposuerunt. Sequebatur autem Rameko

post tergum Estonum cum aliis Letthis paucis apud Urele[25], et casu quodam venit ad Waremarum, qui fuerat princeps Ruthenorum in Viliende, et occidit eum cum multis aliis Ruthenis et Estonibus. Et tollentes arma et spolia multa reversi sunt in Wenden.

Et innotuit sermo in Riga de omnibus malis Lyvonibus et Letthis illatis, et fleverunt et doluerunt omnes de confratribus suis occisis, et nullam moram facientes, sed statim panes et sacculos et pannas suas proicientes, tam equites quam pedites, fratres militie cum peregrinis et cum mercatoribus et Lyvonibus abierunt in Thoreidam. Et mittentes exploratores, invenerunt hostes a Ledegore iam divertisse, et secuti sunt eos nocte ac die. Unde labore nimio fessi, pedites omnes et alii quam plures reversi sunt in Rigam. Sed qui erant constantes corde ad faciendam vindictam contra nationes et ad ponendum se murum pro domo Domini, non abierunt retrorsum. Inter quos erat Iohannes, ecclesie beate Marie prepositus, Daniel sacerdos, Volquinus fratrum militie magister, qui et ceteros confortabant, animando et monendo eos, ut se fideles et fortes ad preliandum prelia Domini contra apostatas illos et audaces exhiberent. Et venerunt ad eos fratres militie de Sygewalde et de Wenden, et Lyvonum et Letthorum magna multitudo, et sequebantur post hostes via, que est ad Coywam, hostes vero via alia, que ducit ad ecclesiam vicinam de Ymera, abierant. Et in ecclesia nocte locantes equos suos, et alias nequitias suas ibidem exercentes, fruges et domos et omnia, que erant sacerdotis, vastantes et incendentes, mane facto processerunt ad Ymeram. Et factum est, cum iam aliqua pars exercitus pontem

25) Orellen.

Ymere transisset, repente christiani via alia a collaterali parte venerunt, et irruerunt per medium exercitum hostium, inferentes eis bellum, et occurrerunt eis Estones fortissime. Sed exterrebat eos, qui quondam exterruit Philisteos, ut fugerent coram David, et commiserunt Theuthonici bellum cum eis, et terga verterunt Estones fugientes coram christianis. Et persequebantur eos, ventilantes et convertentes eos per viam qua veniebant, et interfecerunt quam plures ex eis. Alii alios ad pontem insequebantur, et per viam illam alios interficientes, pugnaverunt cum eis ad pontem, ubi Theodericus frater militie, vir fortis et devotus, lancea vulneratus cecidit, et ceteri pontem transeuntes accesserunt ad eos. Sed ipsi, dimissis spoliis omnibus et equis suis, et captivis quibusdam interfectis, pedes fugerunt ad silvas, et interfecti sunt ex eis sexcenti et plures, et alii in silvis interierunt, et alii in Coywa submersi sunt, et alii cum pudore reversi sunt in terram suam, ut verbum domi nunciarent. Christiani vero, tam Theuthonici quam Lyvones et Letthi, tollentes spolia eorum et equos et boves equaliter inter se diviserunt, et captivos confratres suos, tam viros quam mulieres, libertati pristine restituerunt, benedicentes et collaudantes eum, qui non solum hac vice, verum omni tempore pro eis pugnavit in Lyvonia, et gloriosam victoriam de gentibus apostatantibus semper concessit.

Posteaquam iam Estones, a fide Iesu Christi re- (2.)
cidivantes, ad Ymeram sunt percussi, misit episcopus Bernhardus per universam Lyvoniam et Letthiam, convocans omnes, tam viros ecclesie quam fratres militie, cum Lyvonibus et Letthis, ut veniant omnes pugnaturi cum Estonibus. At illi fideliter omnes obediunt. Simul in unum conveniunt. Adsunt peregrini cum mercatoribus. Alii navigio in

Coywa, alii pedites, alii cum equis suis procedunt, ad locum orationis et colloquiorum cum octo milibus perveniunt. Celebratis orationum et colloquiorum solempniis, in Estoniam festinant, castrum Vi-
Aug. 1. liende, quod ante decem annos a Theuthonicis fuerat expugnatum et fidei christiane subiugatum, iterum secundo iam impugnant, machinas minores et patherellos edificant, turrim ligneam fortissimam et altam erigunt, quam ad fossatum usque propellunt, ut castrum desubtus fodere valeant, sed impediuntur quam plurimum a balistariis eorum, qui erant in castro, nam balistas fratrum militie quam plures habebant in castro contra balistas christianorum, et patherellos et machinas edificaverunt contra machinas christianorum, pugnantes ad invicem diebus multis. Nam in Augusto ad vincula Petri facta est
Aug. 16. obsidio castri, et in assumptione beate Virginis deficientes se tradiderunt. Cum enim esset calor nimius, et multitudo hominum et pecorum fuisset in castro, et iam fame et siti deficerent, facta est pestilentia magna pre fetore nimio interfectorum in castro, et ceperunt homines egrotare et mori, et non valentes se defendere, ceteri qui adhuc remanserant, vivi tradiderunt se et omnia sua in manus christianorum, presertim cum viderent castrum a christianis iam alia vice incensum, et summo labore se et castrum defendisse. Et ideo facta pace cum christianis, exiverunt de castro, recipientes iterum iugum discipline christiane, et promiserunt se nunquam deinceps fidei sacramenta apostatando violare, et de commissis satisfactionem rependere, et pepercerunt eis fratres militie et Theuthonici omnes, licet tam vitam quam bona cuncta perdiderunt. Ruthenos vero, qui fuerant in castro, qui venerunt in auxilium apostatis, post expugnationem castri suspendit exercitus omnes ante castrum, ad terro-

rem aliorum Ruthenorum. Et reformata pace per omnia, christiani ad castrum se receperunt, et omnia, que in castro fuerant, tollentes, et equos et pecora expellentes, equaliter inter se diviserunt, et homines in villas suas abire permiserunt, divisisque spoliis ad aliud castrum, quod est ad Palam, processerunt, bellum similiter eis inferentes. At illi timentes expugnationem castri sui, et pestilentias et mortes, quales in priori castro fuerant, et similia mala, tradiderunt se quantocius in manus christianorum, de vita sola et libertate supplicantes, et bona sua cuncta in manus exercitus dimittentes. Et concesserunt eis christiani vitam et libertatem, et miserunt eos in villas suas, tollentes spolia multa et cuncta, et equos et oves et boves, et omnia, que in castro fuerunt, et de duorum castrorum requisitione et de perverse gentis illius iterum subiugatione Deum collaudantes, cum gaudio magno reversi sunt in Lyvoniam.

Missi quoque fuerant seniores Sackalanenses in (3.) Rusciam cum pecunia et muneribus multis, si forte reges Ruthenorum sibi in auxilium contra Theuthonicos et Latinos omnes possent evocare. Et misit rex de Susdalia[26] fratrem suum et exercitum multum cum eo in auxilium Nogardensium, et sequebantur eum Nogardenses et rex de Plescekowe cum civibus suis, et erat exercitus circiter viginti milia. Et venerunt in Ugauniam prope Tarbatam, et miserunt eis Tarbatenses munera magna, et fratres militie et Theuthonicos, quos habebant apud se captivos; tradiderunt in manus regis, et equos et balistas et alia multa, petentes auxilium contra Latinos. Et

26) Susdalia Russiae provincia est, Wlodomiriam habens ad orientem, et Rostoviam ab occidentem. Urbi primariae et provinciae nomen idem. GRUB. Magnus dux Susdaliae erat Georgius, frater eius Iaroslavus. Cf. Bonnell l. c. p. 41.

locavit rex viros suos in castro, ut haberet dominium in Ugaunia et per totam Estoniam. Et abiit rex in Odempe, et similiter ibi faciebat. Et post hoc convertit exercitum suum versus Lyvoniam in Puydise, et sequebantur eum Ugaunenses, et maior erat exercitus. Et occurrerunt ei ibidem Osiliani, rogantes, quatinus exercitum suum convertat contra Danos in Reveles, ut victis Danis, facilius Lyvonenses invadant, dicentes, in Riga multos esse peregrinos qui sibi sint occurrere parati. Et audivit eos rex, et reversus est alia via cum exercitu in Sackalam, et inveniens totam Sackalam iam a Theuthonicis subiugatam, et duo castra expugnata, et Ruthenos suos apud Viliende suspensos, iratus est valde, et iram suam vindicans in Sackalanenses, terram ipsam percussit plaga magna, et omnes, qui evaserant coram Theuthonicis, et a pestilentia magna, que fuit in terra, ipse interfici decrevit, et alii per fugam in sylvas evaserunt. Et procedens in Gerwam cum exercitu suo magno, convocavit ad se Gerwanenses et Wironenses et Warbolenses cum Osilianis. Et cum omnibus illis obsedit castrum Danorum Lyndanise, et pugnavit cum Danis ebdomadis quattuor, et non potuit capere eos, neque castrum eorum, eo quod balistarii multi fuerint in castro et multos Ruthenorum et Estonum interficerent. Unde tandem confusus rex Susdalie cum omni exercitu suo reversus est in Rusciam. Fuerat autem exercitus ille magnus valde et fortis, et temptabat secundum artem Theuthonicorum castrum capere Danorum, et non valebant. Sed destructa et despoliata provincia in circuitu, tandem redierunt in terram suam.

(4.) Interim fratres militie et alii Theuthonici cum paucis obsederant castrum Tarbatense, et pugnabant cum eis diebus quinque. Et non valentes castrum tam forte cum paucis expugnare, terram in circuitu

despoliabant, et cum omni rapina sua reversi sunt in Lyvoniam. Iterumque fratres militie colligentes exercitum intraverunt Estoniam, percusserunt Gerwanenses plaga magna, eo quod cum Danis semper bella moverent, et interfecerunt et ceperunt multos ex eis, et spolia multa tollebant, et venerunt ad eos Gerwanenses in Keytis[27], promittentes Theuthonicis fidelitatem perpetuam et omnibus christianis. Unde statim exiverunt de finibus eorum, et cum omni preda redierunt in terram suam.

Post hoc Nogardenses miserunt regem Wiesceka, (5.)
qui quondam viros episcopi Rigensis mortificaverat in Kukenois, et dederunt ei pecuniam, et viros ducentos secum, committentes ei dominium in Darbeta et in aliis provinciis, quas sibi posset subiugare. Et venit idem rex cum viris suis in Darbetam, et receperunt eum castrenses cum gaudio, ut fortiores contra Theuthonicos efficerentur, et dederunt ei tributa de circumiacentibus provinciis, et quicunque tributa non prebebant, exercitum contra eos direxit, et devastavit omnes terras sibi rebelles a Wayga usque ad Wironiam, a Wironia usque in Gerwam et in Sackalam, et fecit contra christianos mala omnia, que potuit.

Celebrata dominice nativitatis solempnitate cogi- (6.)
taverunt Rigenses obsidere castrum Tharbatense. Et convenerunt cum fratribus militie et peregrinis et cum Lyvonibus et Letthis aput Astigerwe, et habebant exercitum magnum. Et recordati sunt Danorum in longa tribulatione existentium, contra quos pugnabant iam dudum omnes terre et gentes circumiacentes, et, dimisso itinere in Darbeten, profecti sunt cum omni exercitu in Hariam, et obsederunt castrum Lone, pugnantes cum eis ebdomadis

27) ut videtur idem locus qui supra XXIV, 5, p. 169, Kettis vocatur.

duabus, edificantes machinas et patherellos et turrim ligneam fortissimam, quam ad castrum vicinius appellebant, ut desubtus castrum fodere et de summitate eos magis impugnare valerent. Et audientes Dani gavisi sunt, et veniebant ad eos gratias referentes, eo quod miserti eorum venerint eis in auxilium. Post hoc autem multi a balistariis sunt interfecti, et a machinariis proiecti, et ceteri ceperunt graviter egrotare et mori. Insuper et fossores iam ad summitatem munitionis appropinquabant, ut putarent castrenses se iam ad ima una cum fossato descendere. Unde tandem supplicabant exercitui, quatinus eis vitam et libertatem donarent. Et concesserunt eis vitam, et castrum incenderunt. Omnes vero equos et boves et pecora et substantiam et pecuniam et vestes et omnia, que fuerunt in castro, tollebant sibi Theuthonici, dividentes cum Lyvonibus et Letthis equaliter. Danis vero homines restituerunt et in villas suas liberos miserunt. Interim Theuthonici miserunt aliquos de exercitu suo ad alia tria castra minora circumadiacentia, comminantes eis bellum, nisi tradant se in manus eorum. Et tradiderunt se tria illa castra adiacentia in manus Rigensium, mittentes eis tributa et waypas[28] quam plures in eadem expeditione. Et reversus est exercitus Rigensium in Gerwam, et abierunt quidam ad spoliandum provinciam. Et occurrerunt Gerwanenses et Wironenses, supplicantes de pace, promittentes deinceps se sacramenta fidei christiane non violare. Et reformaverunt cum eis pacem, et receperunt eos ad gratiam, sumentes obsides ab eis, quos tamen Dani disturbabant postea, plurimum inferentes eis bellum, eo quod pacem a Rigensibus et christianitatis iugum receperant. Et reversus est exercitus

28) In lingua Ehstnica *waip* pannum crudum significat.

Rigensis cum gaudio in Lyvoniam, collaudans Iesum Christum, qui semper eos sanos et incolumes deducit et reducit in omnibus expeditionibus suis. Nuncii interim regum Ruthenorum erant in Riga, rerum eventum expectantes et ammirantes quam plurimum, eo quod Rigenses sine victoria nunquam reversi sunt inanes, eo quod sagitta Ionathe nunquam abiit retrorsum, nec declinavit clypeus eius in bello, et gladius Saul non est reversus inanis[29], cum exercitus magni et fortes regum Ruthenorum nunquam unum castrum valeant expugnationibus suis fidei christiane subiugare.

Annus erat consecrationis antistitis Alberti vige- (XXVIII.)
simus sextus, et nondum ecclesia siluit a bellis. 1224.
Nam rex Viesceke disturbabat cum Tarbatensibus omnem terram in circuitu, et ibant Letthi et Lyvones sepius ad eos cum paucis, et non valebant eis
nocere. Sed et fratres militie post pascha colligentes Apr. 14.
iterum exercitum, obsederunt Darbetam, et pugnaverunt diebus quinque cum eis, et non potuerunt pre paucitate suorum castrum comprehendere, et spoliantes terram in circuitu, cum spoliis suis reversi sunt in Lyvoniam.

Interim episcopus venerabilis Albertus rediit de Theuthonia cum peregrinis multis et universo comitatu suo. Et venit cum eo frater ipsius, non minus venerabilis Hermannus episcopus, iam dudum electus et consecratus episcopus in Estoniam, qui fuerat a rege Dacie ab episcopatu suo iam pluribus annis impeditus. Sed postquam rex Dacie in captivitatem[30] deductus est in Saxoniam[31] a Theuthonicis, abiit episcopus predictus Rigensis cum eodem fratre suo ad regem, requirere voluntatem et consensum

29) Cf. 2. Reg. 1, 22. 30) 1223. Mai. 7. 31) in castrum Dannenberg. Cf. Usinger, Deutsch-Dänische Geschichte, p. 297.

ipsius. Et placuit regi ut iret in Lyvoniam, et de Lyvonia ad Estoniam in episcopatum ipsius. Qui cum venissent in Rigam, cum gaudio magno recepti sunt a Rigensibus et ab universis, qui fuerunt in Lyvonia, et congaudebant omnes, et collaudabant Deum, eo quod post mala plurima et bella tristia iterum expugnata est et requisita fere tota Estonia, preter unum castrum Darbatense, de quo remanebat ultio divina.

(2.) Et convenerunt fratres militie cum episcopis eisdem et viris ecclesie, et cum Rigensibus cunctis super divisione provinciarum Estonie ad Rigam pertinentium. Et dederunt episcopo Hermanno Ugauniam cum provinciis suis, fratres vero militie Sackalam in sorte pro parte sua receperunt. Et ecclesie beate Marie in Riga et episcopo Rigensi Maritimam cum septem kilegundis[32] attribuerunt. Et audientes Maritimi quod ad ecclesiam Rigensem pertinerent, gavisi sunt valde, et tributa duorum annorum, que propter Danorum impugnationem neglexerant, integraliter solvebant. Ugaunenses quoque similiter de dominio episcopi Hermanni gaudebant, qui erat in Odempe, sed impediebat eos rex Viesceka cum Tarbatensibus suis, qui erat in laqueum et in diabolum magnum Sackalanensibus et aliis Estonibus adiacentibus.

(3.) Et miserant episcopi nuncios ad regem in Darbetam, rogantes, ut recederet a rebellibus illis, qui erant in castro, qui baptismi sui sacramenta violaverant, qui fidem Iesu Christi reiciendo ad paganismum redierant, qui fratres militie, confratres ac dominos suos, alios interficiendo, alios captivando, de terminis suis expulerant, qui vicinas omnes provincias ad fidem Iesu Christi venientes despoliando

32) i. e. provinciis; hodie vox Ehstnica *kihhelkund* parrochiam significat.

cottidie vastaverant. Et nolebat rex ab eis recedere, eo quod Nogardenses et reges Ruthenorum sibi castrum ipsum cum adiacentibus terris perpetua donatione donaverint, et liberationem a Theuthonicorum impugnatione promiserint. Et collecti fuerant in eodem castro cum rege eodem omnes malefici de provinciis vicinis et de Sackala, qui fuerant traditores et interfectores fratrum suorum, fratrum militie et mercatorum, et malorum consiliorum inventores contra Lyvonensem ecclesiam. Quorum princeps ac dominus idem rex erat, quia et ipse radix antiqua malorum omnium in Lyvonia fuerat, qui pacem veri pacifici infringendo, ac omnium christianorum fideles sibi viros, contra Letthonum impugnationem a Rigensibus in auxilium missos, interfecit in dolo, diripiens omnia bona eorum. Hii ergo omnes, fiduciam habentes in castro suo supradicto firmissimo, contempnebant pacem christianorum, et querebant mala cottidie christianis. Nam revera castrum ipsum firmius erat omnibus castris Estonie, quod fratres militie multis laboribus et expensis antea firmaverant, et armis suis et balistis repleverant, que omnia perfidi rapuerant. Insuper et rex ibidem sagittarios suos Ruthenos secum habebat quam plures. Insuper et patherellos, secundum artem Osilianorum, et cetera instrumenta bellica preparabant.

Erat itaque tunc Estiensis ecclesia multis bellorum incommodis exposita, que fuit tamquam mulier pariens, que tristitiam et dolorem magnum habet[33], donec pariat. Cuius eciam partum draco persequitur[34], Behemoth videlicet ille, qui fluvium absorbens fiduciam adhuc habet, quod Iordanis influat in os (4.)

33) Cf. Ev. Ioh. 16, 21. 34) Cf. Apoc. 12, 13: *Et postquam vidit draco quod proiectus esset in terram, persecutus est mulierem quae peperit masculum.*

eius[35]. De tantis igitur bellorum angustiis nullo modo poterat ecclesia predicta liberari, que parvula fuit adhuc et infirma, nisi per Lyvonensem ecclesiam, que vera et prima semper mater ipsius fuerat per labores expugnationis, et que genuerat eam per lavacrum regenerationis in fide Iesu Christi, licet plures sibi matres falso filiam hanc usurpantes, mentientes semper attraxerint, quarum una mater Ruthenica sterilis semper et infecunda, que non spe regenerationis in fide Iesu Christi, sed spe tributorum et spoliorum terras sibi subiugare conatur.

(5.) Ut ergo Lyvonensis ecclesia filiam suam Estiensem ecclesiam, quam genuerat Iesu Christo, liberaret de presentibus malis, misit episcopus venerabilis Rigensis et convocavit fratres militie, nec non et viros ecclesie cum peregrinis et mercatoribus et civibus Rigensibus et universis Lyvonibus et Letthis, indicens expeditionem cunctis ad Lyvonensem ecclesiam pertinentibus. Et fideliter obedientes omnes convenerunt cum exercitu suo aput stagnum Rastigerwe, convocantes secum episcopum venerabilem predictum Rigensem, cum fratre suo non minus venerabili, Hermanno episcopo, et cum universis viris sacerdotibus ac militibus suis. Peractisque colloquiorum et orationum ibidem mysteriis, premittunt meliores et fortiores de exercitu, ut, transeuntes Ugauniam nocte et die, sequenti mane valeant castrum Darbatense preoccupare. Qui dividentes iterum acies suas, alios ad impugnandum castrum preordinant, et alios in Wironiam ad despoliandum adhuc rebelles dirigunt, qui post triduum oves et boves et cetera, que fuerunt exercitui necessaria, reducunt abundanter. Episcopi vero cum peregrinis et omni multitudine sequentes, in die

35) Iob 40, 10. 18.

assumptionis beate Virginis ad castrum perveniunt. Aug. 15.
Eodem quippe die anno preterito castrum Viliende captum est. Campos igitur tentoriis operiunt, castrensibus bellum inferunt, machinas minores et patherellos construunt, instrumenta bellica quam plurima preparant, propugnaculum sive turrim ligneam fortissimam erigunt, quam de magnis et altissimis arboribus octo diebus artificiose eque altam castro preparaverant, viciniusque super fossatum appellunt, et statim desubtus terram fodere incipiunt. Ordinatur ad fodiendum noctem et diem medietas exercitus, ut alii fodiant, alii terram dilapsam exportent. Unde mane facto fossati magna pars de vallo dilabitur, et mox propugnaculum vicinius ad castrum apponunt. Mittuntur interim internuncii ad regem, sacerdotes et milites, viri honesti, promittitur ei via libera, ut exeat cum viris et equis et omnibus rebus suis, si tantum recedat de castro et gentem illam apostatricem derelinquat. Sed rex a Nogardensibus liberationem expectans, nullatenus se castrum derelinquere per tinaciter affirmat. Veniunt interim Rutheni spoliantes in provincia, deferuntur rumores in tentoria, statimque Theuthonici parati venientes, eis occurrere volentes, campos petunt aliosque in obsidione castri derelinquunt. Non venientibus Ruthenis iterum ad castri revertuntur impugnationem, balistarum sagittis multos in summitate munitionis vulnerant, et alios iactibus machinarum interficiunt, patherellis ferrum ignitum vel ollas igneas in castrum proiciunt. Terrores multos castrensibus incutiunt, eo quod alii instrumenta, que ericios et porcos vocant, preparant, alii lignorum strues comportant, alii ignes apponunt, pugnantes in hunc modum diebus plurimis. Similiter et qui in castro erant, machinas et patherellos contra machinas christianorum construunt, sagittarios

arcuum suorum et balistarios contra sagittas istorum dirigunt. Et fodientes per diem et noctem non quiescunt, unde turris magis appropinquat ad castrum. Nulla requies conceditur fessis, diebus pugnant, noctibus ludos et clamores exercent. Lyvones cum Letthis concussione gladiorum cum clypeis conclamantes; Theuthonici in tympanis et fistulis et ceteris instrumentis musicis, Rutheni cum suis instrumentis et clamoribus noctes omnes insomnes ducunt. Conveniunt itaque omnes christiani, consilia querentes a Deo. Et inter eos erat Fridericus dux, et Fredehelmus dux, et advocatus peregrinorum nobilis ac dives, qui dicebat: *Oportet*, inquit, *castrum istud violenter ascendendo comprehendi, et vindictam de malefactoribus ad terrorem aliorum vindicari. In omnibus enim castris, a Lyvonensibus hactenus expugnatis, vitam semper et libertatem semper obtinuerunt, et ideo ceteri nullos timores inde conceperunt. Nunc ergo, quicunque de nostris castrum scandendo primus intraverit, magnis eum honoribus exaltabimus, et equos et captivum meliorem, qui fuerit in castro, illi dabimus, preter regem, quem in supremo ramo suspensum super omnes elevabimus.* Placet omnibus consilium, vota vovent Domino et beate Virgini, statimque mane, celebratis missarum solempniis, pugna inchoatur. Fiunt comportationes lignorum, sed omnis labor frustratur, eo quod adhuc tempus vindicte Dei non venit. Ad horam itaque nonam Estones in castro magnos incendunt ignes, foramen in munitione magnum aperiunt, de quo rotas ignibus impletas demittentes super turrim dirigunt, magnasque lignorum strues superadiciunt. Sed fortes armati christianorum ignes diripiunt, rotas destruunt, omnem flammarum impetum comminuunt, turrimque suam defendunt. Interim alii de exercitu ligna comportantes, pontem incendunt,

contra quos Rutheni cuncti ad portam concurrunt. Iohannes vero de Appelderin[36], frater episcopi, miles (6.) preclarus, ignem tollens in manum suam, vallum primus scandere cępit. Cui servus ipsius, Petrus, statim secundus adfuit, et nulla mora interveniente, ad munitionem usque repente deveniunt. Quod videntes alii de exercitu, currunt omnes insequentes eos. Quid plura? Festinat unusquisque, ut primus adscendat, ut Iesu Christi sueque matris Marie gloriam et laudem exaltet, ut ipse laudem et mercedem pro labore suo recipiat. Et adscendit — qui primus obvenerat, nescio, Deus scit — et sequebatur eum universa multitudo. Elevabat enim unusquisque consocium suum desuper in castrum, et alii ad foramen, per quod castrenses rotas cum ignibus emiserant, intraverunt, et primi sequentibus loca preparabant, et gladiis et lanceis Estones de munitione effugabant. Postquam igitur iam Theuthonici multi venerunt in castrum, sequuti sunt eos Letthi eciam et ex Lyvonibus quidam. Et statim ceperunt interficere populum, tam viros quam mulieres quasdam, et non pepercerunt eis, ut iam millenarium numerum adimplerent. Rutheni vero, diutissime se defendentes, tandem victi sunt, et desuper intra munitionem fugerunt, et inde extracti occisi sunt omnes, una cum rege circiter ducentos. Alii quoque de exercitu circumdederunt undique castrum in circuitu, non sinentes effugere quemquam. Quicunque enim de castro descendens de intus evadere poterant, in manus illorum, qui foris erant, incidebant. Ex omnibus itaque viris, qui in castro erant, remansit unus vivus tantum, qui fuerat magni regis de Susdalia vasallus, missus a domino suo cum aliis Ruthenis ad idem castrum. Hunc vestientes postea fratres

36) Apeler a Bremerhaven ad meridiem.

militie, remiserunt in Nogardiam et in Susdaliam in equo bono, ut verbum, quod factum fuerat, dominis suis nunciaret. Interfectis autem viris omnibus, facta est exultatio magna et ludus christianorum in tympanis et fistulis et instrumentis musicis, eo quod vindictam vindicaverant de malefactoribus, et omnes perfidos de Lyvonia et Estonia ibidem collectos interfecerant. Post hoc tulerunt arma Ruthenorum, et vestes et equos et spolia cuncta, que fuerant in castro, et mulieres adhuc superfluas et parvulos, et, incenso castro, statim sequenti die cum gaudio magno reversi sunt in Lyvoniam, pro victoria sibi a Deo collata laudantes eum in celum, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius[37]. Nogardenses vero venerant cum exercitu magno in Plescekowe, volentes castrum ab obsidione Theuthonicorum liberare. Sed audientes, idem castrum iam captum virosque suos interfectos, cum dolore vehementi et indignatione reversi sunt in civitatem suam.

(7.) Osiliani quoque Theodericum fratrem episcopi, liberatum a captivitate, remiserunt in Lyvoniam. Maritimi vero Rigam venientes, ad obedientiam episcopi redierunt, et censum duplicem, quem propter Danos duobus annis neglexerant, integraliter persolverunt, et fidelitatem perpetuam ecclesie Rigensi promittentes ad fidem christianam redierunt. Similiter Warbolenses tributum et munera deferentes, per omnia se Rigensibus exhibebant. Sed Rigenses nichil certi de eis definientes, septem tantum provincias in Maritima, quas omni iure semper possederant, indubitanter recipiebant. Nihil enim iuris Rigensibus in Maritimis unquam defuerat, que expugnatione ad fidem christianam et baptismo et censu et obsidibus semper possederant, et regi Dacie

37) Cf. Psalm. 105, 1.

nunquam obsides eiusdem Maritime reddiderant. Wyronenses quoque et Gerwanenses, audita castri Darbatensis expugnatione, Rigam venerunt, et equos et munera dominis attulerunt.

Episcopus vero Hermannus abiit cum suis in (8.)
Ugauniam, et cepit castrum Odempe edificare, et locavit in eo viros nobiles et milites honestos, Engelbertum videlicet, generum suum de Thysenhusen, et Theodericum fratrem suum, et Helmoldum de Luneburg, virum prudentem et nobilem, et Iohannem de Dolen; donans unicuique eorum provinciam, id est kylegundam unam, in feudo, et alios Theuthonicos quam plures ad cohabitandum in eodem castro recepit, ut et terram et castrum defendant de inimicis, et Estones subditos suos fidem docerent christianam. Estones vero, tamquam perfidos adhuc, secum in castro cohabitare non permiserunt. Sacerdotes quoque idem episcopus secum vocavit in Ugauniam, et eis ecclesias in beneficio donavit, et eos annona et agris sufficienter dotavit. Estonibus quoque de decima, semper a Deo statuta, competenter docendo proposuit, et receperunt eam, et solvere ceperunt eam deinceps annuatim. Inde et sacerdotibus et vasallis suis necessaria dare et promissa solvere disposuit fideliter. Rotmarum eciam, fratrem suum, prepositum instituit, locum sibi conventus in Darbete preordinans et villas viginti quattuor et reditus et agros sufficienter adscribens, canonicos regulares ibidem fieri disposuit, et cathedralem ecclesiam suam illam esse decrevit.

Fratres autem militie abierunt in Sackalam, et (9.)
castrum Viliende possidentes, firmissime illud edificare ceperunt. Et sacerdotes in ecclesiis locantes, reditus eis tam in annona quam in agris sufficientes adsignabant, et decimam ab Estonibus recipiebant. Insuper et satisfactiones plenas pro cunctis sibi

ablatis et pro dampno sibi illato tam in Ugaunia quam in Sackala perceperunt totaliter. Sed et Waygam dividentes, medietatem ad Ugauniam attribuerunt, et aliam sibi medietatem cum Sackala et Normegunda et Mocha obtinuerunt. Miserunt et Rutheni de Nogardia et Plescekowe nuncios in Rigam, petentes ea, que pacis sunt. Et receperunt eos Rigenses, facientes pacem cum eis, et tributum, quod semper habebant in Tolowa, eis restituentes. Letthos vero de Tolowa Rigensis episcopus cum fratribus suis militie dividebat, et duas partes accipiens episcopus, tertiam fratribus militie relinquebat.

(XXIX.) Annus bisdecimus septimus antistitis extitit, et
1225. iam Lyvonum terra tranquilla pace silebat[37]. Postquam enim captum est castrum Tarbatense fortissimum, et Estones omnes et Rutheni simul cum rege sunt interfecti, cecidit timor Rigensium et Theuthonicorum super omnes terras vicinas et super omnes gentes, que erant in circuitu. Et miserunt omnes nuncios suos cum muneribus suis in Rigam, tam Rutheni quam Estones maritimi et Osiliani, Semigalli et Curones, nec non et Letthones, querentes pacem et societatem eorum, timentes ne sibi similia facerent, sicut Tarbatensibus intulerant. Et receperunt eos Rigenses dantes pacem omnibus, quicunque petebant ab eis, et siluit terra in conspectu eorum. Et exiverunt Estones de castris suis, reedificantes villas suas exustas et ecclesias suas, similiter et Lyvones nec non et Letthi de latibulis silvarum egredientes, in quibus annis iam plurimis tempore bellorum latitarunt, et rediit unusquisque in villam suam et ad agros suos, et arabant et seminabant in securitate magna, quam ad quadraginta annos

37) *Lyvonum — silebat* versus hexameter est.

ante non habuerant, eo quod Letthones et alie gentes tam ante predicationem verbi Dei in Lyvonia quam post baptismum eorum nunquam dederunt eis requiem et securitatem. Nunc ergo quiescebant, gaudentes in agris et laboribus suis, et non erat, qui exterreret eos, et sapientes plenius de fide christiana confessi sunt Iesum Christum Dei filium, qui post tristia bella et post multorum interfectiones, et post pestilentias et mala multa tandem misertus est residuo populo suo, tribuens eis pacem et securitatem. Et requievit omnis populus post Dominum[38], benedicens ei, qui est benedictus in secula.

Eodem anno miserat venerabilis Rigensis episco- (2.)
pus Mauritium, sacerdotem suum, in curiam Romanam, petere sedis apostolice legatum in Lyvoniam. Et annuit summus pontifex, et misit venerabilem Mutinensem episcopum[39], palatii sui cancellarium, cum eodem sacerdote in Lyvoniam, et venit cum familia sua et peregrinis et cum universo comitatu suo in Dunam. Et occurrerunt ei Rigenses, excipientes eum et cum gaudio magno deducentes eum in civitatem. Congaudebat simul et ipse, et collaudabat Iesum Christum, eo quod vineam Dei tam gloriose plantatam et ecclesiam fidelium sanguine multorum irrigatam et tantam et in tantum dilatatam invenit, ut ramos suos ad decem dietas usque in Revalis extenderet[40], vel alia via in Plescekowe, vel iuxta Dunam usque Gerceke totidem alias dietas se dilataret, que et episcopatus quinque iam distinctos cum episcopis suis haberet. Et statim remisit nuncios suos in curiam Romanam, rerum veritatem summo pontifici rescribendo.

38) Cf. 1. Reg. 7, 2. 39) Wilhelmum, qui a. 1224. Dec. 31. ab Honorio III. legatus apostolicus est nominatus. Cf. Strehlke, Regesten Wilhelms von Modena in Scriptor. Rerum Prussicarum II, p. 119. 40) Cf. Ezech. 17, 7.

(3.) Ipse vero circa noviter conversos sollicitus, Lyvones et alios, qui erant in civitate, viros et mulieres sepe convocando, verbum Dei sedulo ministravit, et indulgentias multas cum gaudio donavit. Post hoc Lyvones et alios, et Letthones et Estones, videre desiderans, abiit in Thoreidam, et fuit cum eo venerabilis Rigensis episcopus et Iohannes ecclesie beate Marie prepositus, et alii quam plures sapientes et discreti viri. Et primo venit in Kubbesele, Lyvonibus ibidem missarum celebrans solempnia, verbumque salutis predicando, ut eos in fide catholica fortificaret. Ac deinde in Vitisele[41] et in Letthegore idem faciebat. Et postea in Metsepole et in Ydumea et in Letthia similiter faciendo, semen euangelicum cunctis seminavit, fructumque bonum referre docebat, fidemque christianam eis diligenter enodavit. Et tunc processit in Ugauniam, ibique ecclesiam fidelium tam Theuthonicorum quam et Estonum, et castrum Odempe novis habitatoribus inhabitatum invenit et firmiter edificatum, et benedixit Dominum, eo quod et in Estonia conventum invenit fidelium. Et Estones instruendo in fide Iesu Christi, Theuthonicosque fideliter exhortando, commonitos habebat, quatinus benigne commorantes, mala non suscitarent ad invicem, nec Theuthonici gravaminis alicuius iugum importabile neophytorum humeris imponerent, sed iugum Domini leve ac suave, fideique semper docerent sacramenta. Et benedicens eis, profectus est in Sackalam, ubi in prima parochia, quam invenit apud stagnum Worcegerwe, noviter conversos Estones devotissime docendo commonebat, ne unquam a fide domini nostri Iesu Christi discederent. Et inde procedebat in castrum Viliende, quod est fratrum militie, quod et ipsi iam tunc

41) Idsel praedium?

firmissime edificaverant. Et exiverunt eciam ipsi, cum gaudio occurrentes apostolice sedis legato, et suscipientes eum in castrum et nunciantes ei omnia mala, que propter fidem christianam ibidem ab Estonibus perpessi sunt. Et convocavit Estones, viros et mulieres, ad ecclesias eorum, et abiit ad eos, et verbum exhortationis fideliter ministrando commonuit eos, ne deinceps tanta mala committentes, fidei sacramenta violare presumerent. Similiter et fratribus militie doctrine sancte monita devotus ibidem impendens, docebat eos ne subditis suis, stultis Estonibus illis, aut in decimis accipiendis aut in aliis quibuscunque causis nimium graves existerent, ne per talem occasionem iterum ad paganismum redire cogantur. Venerunt quoque ad eum ibidem nuncii Danorum de Revelis, excipientes eum cum gaudio, suas ei tribulationes et bella nunciantes. Similiter et Estonum nuncii de Maritima, qui cum Danis semper pugnabant, venerunt ad eum, offerentes ei terras ac provincias suas, sicut et Rigensibus semper offerebant, tantum si defenderet eos a Danis et Osilianis. Et recepit eos. Post hoc reversus est in terram Letthorum, et in Tricatua convenerunt Letthi de tota provincia, que Tolowa vocatur, ad eum, quibus ipse verbum Dei predixit cum letitia, et omnia fidei sacramenta diligenter exposuit. Et inde procedens in Wenden, a fratribus militie et ab aliis Theuthonicis, ibidem habitantibus, devotissime receptus est, et invenit ibi Wendorum et Letthorum maximam multitudinem. Unde mane facto, congregatis Letthis universis cum letitia letam eis domini Iesu Christi doctrinam predicavit, et sepius passionem eiusdem domini Iesu commemorans, letos eosdem quam plurimum letificavit, fidemque eorum et constantiam commendans, eo quod sponte et absque ulla bellorum perturbatione fidem chri-

stianam primo susceperunt, et postmodum nunquam more Lyvonum et Estonum baptismi sacramenta violaverunt, humilitatem et patientiam eorum collaudavit, qui nomen domini nostri Iesu Christi ad Estones et ad alias gentes lete portantes, multos de gente sua propter eandem fidem christianam occisos, in martyrum, ut credimus, consortium transmiserunt. Wendis eciam doctrine sue fidelia monita non subtraxit, nec non et dominis ipsorum fratribus militie, quantumvis subditis suis leve semper iugum imponentes fideliter cohabitarent, attentius iniunxit. Et post hoc in Sygewalde similia pietatis documenta ministrans, omni studio Lyvones, ne deinceps neglectis baptismi sui sacramentis ad paganismum redirent, admonuit. Et semper fratres militie, nec non et alios Theuthonicos, in aliis provinciis commonitos habebat attentius, ut Lyvones et Letthos et alios neophytos, docentes fidem christianam onusque suave Iesu Christi humeris eorum imponentes, tam in decimis quam in aliis causis parcerent eis, ne gravati nimium ad infidelitatem redirent. Et con-
Aug. summatis hisce omnibus, reversus est in Rigam. Et
(4.) ibidem venerunt ad eum Theuthonici, Lyvones et Letthi, querentes iudicia super causis diversis. Et respondit unicuique secundum causam et querimoniam ipsius, et causas multorum et lites determinavit[42].

Audientes quoque Rutheni Nogardenses et alii de civitatibus aliis apostolice sedis in Riga legatum, miserunt ad eum nuncios suos, petentes ab eo pacis iam dudum a Theuthonicis facte confirmationem. Et exaudivit eos in huiusmodi petitionibus, fidem eorum eciam multis exhortationibus roborando, remisitque omnes in terram suam cum gaudio. Venit

42) Cf. Strehlke l. c.

etiam Viesthardus Semigallorum princeps, vocatus ad eum, quem multis disceptationibus et sermonibus longis ad fidem invitavit Iesu Christi. Sed ille infidelitatis sue duritia verba salutis non intelligens, et nondum baptismum recipiens, sed iterum de futuro promittens, predicatorem domni legati secum in Semigalliam admisit. Venerunt itaque de omnibus terris in circuitu videre legatum curie Romane, inter quos erat eciam Wissewaldus rex de Gerceke, comes Burchardus, episcopi Danorum de Revalis, Osiliani quoque et Estones Maritimi, qui se in defensionem ipsius offerebant, promittentes se sacerdotes cum omni iure christianorum recepturos, tantum ut ipsos ab impugnatione Danorum liberaret. Promisitque eis omnem libertatem, et misit nuncios suos ad Danos et ad Osilianos, quatinus bella removentes pacem ipsius acciperent et preceptis suis obedientes existerent.

Ipse vero neophytos adhuc alios videre deside- (5.) rans, Lyvones in Holme visitavit, ibique celebratis missarum solempniis seminatoque doctrine sancte semine, in Ykeskolam processit, ubi primorum sanctorum episcoporum memoriam commemorans, eciam illos Lyvones in Dei servitio confortavit. Deinde in Lennewarde et Aschrate non minus ab idolatria Lyvones revocans, cultum unius Dei diligenter edocuit. Tandem in Kokenoyse similiter documentorum sanctorum monita tam Theuthonicis quam Ruthenis et Letthis et Selonibus cohabitantibus fideliter impendit, commonendo semper Theuthonicos, ne subditos suos gravaminibus aut exactionibus indebitis nimium lederent, sed fidem Christi sedulo docendo, consuetudines christianas inducerent et ritus paganorum abolerent, et tam exemplis eorum bonis quam verbis eos instruere docerent.

(6.) Reverso vero legato sedis apostolice rursus in Rigam, surgentes Theuthonici, qui erant in Odempe, tempore autumpnali cum omni comitatu suo ad vocationem seniorum Wironensium venerunt in Wironiam, et preoccupantes castra Wironie Danos expellebant, dicentes terram ipsam primitus a Lyvonensibus vexillo beate Virginis ad fidem christianam subiugatam. Et ceperunt dominari in omnibus provinciis et castris Wironie. Quo cognito, domnus legatus idem convocavit ad se Theuthonicos eosdem, et censura ecclesiastica compellebat eos terram ipsam in protectionem summi pontificis resignare, mittensque statim nuncios ad Danos in Revalis, similiter compellebat et eos in manus suas resignare terram ipsam nec non et alias terras, de quibus contendebant Theuthonici cum Danis. Dani vero non audentes contra stimulum calcitrare, promiserunt se curie Romane fideliter obedire, et resignaverunt in manus nunciorum domni legati Wironiam, Gerwam, Hariam atque Maritimam, et litteras suas sigillatas in Rigam mittentes donationem ipsam confirmaverunt. Quo facto legatus idem viros suos, peregrinos et sacerdotes, mittens in Wironiam, Theuthonicos et Danos cunctos removit, habens terras ipsas in sua potestate.

(7.) Post autem festum epiphanie, cum propter nives
1226. et gelu via sit in frigidis terris illis melior ad eun-
p. Ian. 6. dum, abiit domnus legatus cum clericis et servis, assumens secum Semigallorum episcopum Lambertum, Iohannem Rigensis ecclesie prepositum, cives quoque Rigenses et fratres quosdam militie cum pluribus aliis, et pertransiens Lyvoniam venit in Letthorum provinciam, et de Letthis in Sackalam, licet in magna corporis sui debilitate. Et requiescens in Viliende duobus diebus, postea abiit in Gerwam, et occurrerunt ei omnes Gerwanenses in villa

Carethen, quibus ipse verbum Dei cum gaudio predixit, fidem instruendo catholicam in manusque summi pontificis eos colligendo, processit ad primum castrum Wironie, quod Agelinde vocatur, et ibi letissime et glorianter exceptus omnem eorum multitudinem convocavit, et monita salutaria vite eterne prebens, nomen aperuit eis Iesu Christi. Et inde Tarwanpe procedens similia faciebat. Et venerunt ibi Dani, sicut vocati fuerant. Et facta est pax inter Theuthonicos primo et Danos, deinde cum Estonibus de cunctis provinciis. Et post hoc profectus est legatus idem in provinciam Tabellini, ubi seniores omnes Wironie convenerunt ad eum, audientes ab eo doctrinam et fidem christianam, et recepit eos omnes ad manum summi pontificis, et statuit ex eis seniores et iudices in omnibus provinciis suis, et tunc rediit in Tharwanpe. Et inde abiit ad castrum Danorum in Revelis, et eciam ibi receptus est a Danis et Suecis et a cunctis ibi habitantibus in letitia. Et post hoc pueros obsides Wironie cepit ab eis requirere, et nolebant eos reddere in manus ipsius, sed censura ecclesiastica perculsi tandem eos restituere cogebantur, et remisit eosdem obsides parentibus suis in Wironiam. Receperunt etiam Warbolenses pacem domni legati Romani, et venerunt ad eum in Revelim. Sed ad instantem Danorum petitionem reddidit eos Danis eisdem cum ceteris Harionensibus. Illam vero kiligundam, que Maritima vocatur, cum alia tota Maritima et Wironia et Gerwa in summi pontificis Romani accepit potestatem. Congregati sunt eciam Estones Revelenses coram eo, simul cum Danis, quibus ipse devote verba salutis eterne ministravit, et fideliter admonuit, ut benigne cohabitantes infidelitatis deinceps consilia devitarent. Perfectis vero his omnibus, sacerdotes suos in Maritimam misit, et ipse per

Sackalam reversus est in Rigam. Sacerdotes autem ipsi, Petrus videlicet Kakinwalde, cum confratre suo, alio sacerdote, abierunt in Sontagana, et receperunt eos Maritimi cum gaudio, et audiverunt ab eis verbum Dei, et baptizati sunt ab eis viri et mulieres et parvuli, qui remanserant ante non baptizati, tam in Sontagana quam in Maianpathe et Paehalle. Et post hoc reversi sunt eciam ipsi gaudentes in Lyvoniam, de fidei propagatione Deum collaudantes.

(8.) Reverso sedis apostolice legato rursus in Rigam[43], convenerunt ad eum episcopi, sacerdotes, clerici, fratres militie cum vasallis ecclesie civesque Rigenses. Et presentibus his omnibus in ecclesia beate Marie celebravit solempne concilium[44] in quadragesima Domini, propter Innocentii instituta, ad memoriam revocando et nova quedam adiciendo, que novelle plantationis ecclesie necessaria videbantur. Post hoc vero peractis cunctis et terminatis, que ab ipso terminari poterant, et indulgentiis datis, valedicens cunctis et benedicens, reversus est ad naves, commendans Lyvoniam beate Dei genitrici Marie, cum filio suo dilecto domino nostro Iesu Christo, cui est honor et gloria in secula seculorum. Amen.

Et memini et meminisse iuvat[45]. Scis cetera mater
Virgo Maria Dei. Tu miserere mei!

(9.) Multa quidem et gloriosa contigerunt in Lyvonia tempore conversionis gentium ad fidem Iesu Christi, que cuncta conscribi vel ad memoriam reduci non possunt, ne legentibus existeret eciam tediosum. Sed hec paucula conscripta sunt ad laudem eiusdem domini nostri Iesu Christi[46], qui fidem

43) Ibi eum iam die 15. m. Martii a. 1226. offendimus. 44) Cf. Strehlke l. c. p. 121. 122. 45) Cf. Verg. Aeneid. I, 203. 46) Cf. Ev. Ioh. 20, 30. 31.

et nomen suum portari vult ad omnes gentes, ipso cooperante et confirmante, per quem talia sunt operata. Qui tot victorias magnas et gloriosas de paganis semper concessit suis in Lyvonia, et magis semper in paucitate virorum quam in multitudine, et sue dilecte genitricis, cuius honori, una cum filio suo, eodem domino nostro Iesu Christo, omnes terre iste noviter converse sunt adscripte[47]. Et ne laus eadem, sibi de factis tam gloriosis debita, per negligentiam pigrorum oblivioni in posterum traderetur, placuit eam rogatu dominorum et sociorum humili scriptura conscribere et posteris relinquere, ut et ipsi laudem Deo tribuant et ponant in eo spem suam[48], et non obliviscantur operum Dei, et mandata eius exquirant[49]. Nichil autem hic aliud superadditum est, nisi ea, que vidimus oculis nostris fere cuncta, et que non vidimus propriis oculis, ab illis intelleximus, qui viderunt et interfuerunt. Et non hec adulationis aut lucri temporalis gratia conscripsimus, sed potius in delictorum nostrorum remissionem ad laudem ipsius domini nostri Iesu Christi et beate virginis Marie, genitricis eiusdem Domini, qui cum Patre et Spiritu sancto fuit semper, et est, et erit benedictus per omnia secula seculorum. Amen.

Bisdenus octavus sequitur huius presulis annus, (XXX.) 1227.
Hic erat ecclesia pace silente pia.

Sedis apostolice legatus Lyvoniam derelinquens, ad naves circa mare diu resedit[50], ventorum gratiam expectans. Et vidit subito redeuntes Osilianos a Suecia cum spoliis et captivis quam plurimis. Qui multas miserias et nequitias cum captivis et mulier-

47) Cf. Arnold. Lubic. V, 30 (M. G. SS. XXI, 211). 48) Cf. Psalm. 72, 28. 49) Psalm. 118, 45. 50) Eum a die 28. m. Aprilis usque ad diem 23. m. Maii in Dünamünde, et 6. die Iulii Wisby fuisse scimus.

culis et virginibus exercere solebant omni tempore, illudentes eas, et copulantes alias sibi in uxores, tres unusquisque vel duas vel plures, licitantes sibi illicita, cum non sit coniunctio conveniens Christi cum Belial[51], nec pagani copula congrua cum christiana; quas et Curonibus et paganis aliis eciam vendere solebant. Intelligens ergo domnus legatus omnia mala, que fecerant in Suecia, ecclesiis videlicet incensis et sacerdotibus interfectis et sacramentis delatis et violatis, et similibus miseriis, condoluit captivis, orans ad Dominum, ut fiat vindicta de malefactoribus. Veniensque in Gothlandiam, verbum Dei seminavit, cunctis christiani nominis
Iul. signum sancte crucis exhibens in remissionem peccatorum, ad faciendam vindictam de perversis Osilianis. Obediunt Theuthonici, crucem recipiunt; Gothi rennuunt; Dani verbum Dei non audiunt. Soli mercatores Theuthonici celestia sibi desiderant mercari, equos comparant, arma preparant, Rigam veniunt. Gaudent Rigenses, venientibus occurrunt. Gaudent et Lyvones Lettique et Estones baptizati, ut ad Osilianos non baptizatos deferant eciam nomen christianum.

(2.) Hoc anno magister Iohannes[52], consocius domni legati, habuit in commissione terras, de quibus discordia fuerat inter Theuthonicos et Danos, Wironiam videlicet, Gerwam et Rotaliam. Interrupta itaque pace, idem magister Iohannes cum Danis bellare cepit. Dani quoque, spoliantes Rotaliam et incendentes, multa spolia tulerunt, quos eciam servi magistri persequentes, quinquaginta ex eis occiderunt, et quinquaginta ex eis in castro Maianpata obsederunt. Sed post triduum miserti eorum, eo quod christiani essent, dimiserunt eos. Misit eciam

51) Cf. 2. Corinth. 6, 15. 52) Erat capellanus Wilhelmi episcopi Mutinensis.

legatus Theuthonicos quam plurimos in Wironiam in auxilium eidem Iohanni, tam contra Danorum quam contra sevitiam Osilianorum. Sed audientes Rigenses bella eorum, nuncios mittunt, pacem cum Danis faciunt, ut Osilianos magis impugnare valeant et fidem in gentibus dilatare.

Consummatis itaque festis natalis et epiphanie (3.)
Domini, nix tegit terras, et glacies undas, eo quod 1227.
superficies abyssi constringitur, et aque durantur p. Ian. 6.
ut lapides[53], et fit glacies, et est via melior super terras et super aquas. Facta itaque via super mare, statim Rigenses, sacri baptismi sui irrigatione gentes illas Osilianas, que habitant in insula maris, irrigare cupientes, indicunt expeditionem, convocantes omnes ad fluvium, qui Mater aquarum dicitur. Fa- Ian. 20.
biani autem et Sebastiani festo peracto, conveniunt omnes Theuthonici, Rigenses, Lyvones cum Letthis, et Estones, de cunctis provinciis suis, sequentes dominum venerabilem Lyvonensem episcopum, cum quo simul adest Semigallorum episcopus, et magister Volquinus cum fratribus suis et peregrinis, deferentes secum cibos et arma sua. Et celebratis missarum solempniis procedunt in glacie versus Osiliam. Erat enim exercitus magnus et fortis, habens viginti pene milia virorum, qui suas ordinantes acies, distincte cum vexillis propriis ambulantes, et in equis et vehiculis suis glaciem maris calcantes, sonitum tamquam tonitrui magni faciebant, ex collisione armorum et vehiculorum concussione et motu strepituque virorum et equorum cadentium et iterum surgentium hac et illac super glaciem, que plana erat tamquam vitrum, ex australibus et pluviosis aquis, que tunc inundaverant, et de gelu, quod subsequebatur. Et magno labore mare transi-

53) Cf. Iob 38, 30.

verunt, donec tandem gaudentes ad litus Osilie devenerunt.

(4.) Die itaque iam nono venientes ad castrum Mone[54], nocte sola ibidem quiescere proponunt, habentes conflictum cum castrensibus, qui timentes bella imminentia et balistarum iacula, recipiuntur in castri sui domicilia, mittentes nocte verba fraudibus plena pontifici ceterisque senioribus exercitus, dicentes, se fidem Christi et pacem recipere christianorum, ut, procedente exercitu, ipsi dampnum et belli detrimentum inferant subsequentibus. Et volebat antistes cum ceteris senioribus conditiones recipere pacemque dare, sed impediebant eos fraudes et scelera eorum, eo quod non sit sapientia, neque consilium contra Dominum[55], qui consuetudines suas pravas derelinquere nolentes, et sanguinem christianorum adhuc bibere sitientes, et ceteras nequitias exercere cupientes, donum sacri baptismi suis pessimis mentibus non meruerunt, ponentes spem in castri sui firmitate, et nolentes pacem et turpia queque loquentes, magis occidi quam baptizari meruerunt. Et quia pacem forte noluerunt, pax ab eis fugit et ultio sola venit. Primo itaque Theuthonici vallum petunt, castrum scandere sperant, sed repelluntur ab illis, lapidum et lancearum leduntur ictibus, unde tam arte quam marte pugnare coguntur. Machinas edificant, patherellis contra patherellos eorum lapides in castrum proiciunt, porcum fingunt, sub quo castrum fodiunt, donec ad medium vallum perveniunt. Tunc, amoto porco, turrim ligneam fortem ponunt in loco, super quam adscendunt armati fortes et balistarii, mittentes tela sua et spicula et lanceas super Osilianos et munitionem. Extra illi
Febr. 3. lapides et iacula iactant super istos. Postquam sexta

54) Mona hodie insula est, Osiliam attingens ad austrum, angusto freto interiecto. GRUB. 55) Prov. 21, 30.

dies illuxit, prima videlicet post festum purificationis, ne ipsa dies purificationis fieret non pura sanguine interfectorum, primo mane magis invaluit pugna, ut eciam ferro recurvo vel unco ferreo iam infigerent, munitione detrahentes singillatim ligna queque maxima, per que munitio tenebatur, ut aliqua pars munitionis iam ad terram usque veniret. Gaudet exercitus christianorum, exclamant, Deum exorant. Clamant et illi, gaudentes in Tarapitha suo. Illi nemus, hii Iesum invocant, in cuius nomine ac laude fortiter adscendunt, ad summitatem valli perveniunt, fortissime et ab illis repelluntur. Qui primus adscendit, multarum lancearum ictibus ac lapidum tunsionibus premitur; quoniam utique solus Deus inter tot hostes furentes illesum conservavit. Nam scandens sursum, statim ab hostili turba retruditur, et iterum et sepius scandens, totiens ab inimicis repellitur quoties ad alta conscendere nititur, donec tandem idem Theuthonus, ense suo longo repellens hastas hostiles[56], angeli Dei utique sublevatione supremam devenit in munitionem, que super hostium capita fuerat, et, ne lanceis hostium lederetur, desubtus clypeum locavit sub pedibus, stansque super clypeum solus pugnavit ad hostes[57], donec Deus secundum misit et tertium. Tertius, heu, detrusus ab alto relabitur. Duo nichilominus contra multitudinem hostium se defendunt, contra quos post tergum ex Osilianis quinque super eandem conscendunt supremam munitionem, mittentes lanceas suas super eos, quorum primum, lancea repercussum, Theuthonus ense ferit, ille cadendo perit[58]; et alii in fugam se convertunt. Alii Theuthonici subsequentes, fortiter adscendunt, ut primis in auxilium veniant. Licet ab hostium ferocitate

56) *ense* — *hostiles* versum sapit hexametrum. 57) *stansque* — *hostes* est versus hexameter. 58) *Theuthonus* — *perit* versus.

fortissime repellantur, et plures ex eis feriantur, vulneribus receptis, et alii interficiantur; tamen in Domino confidentes, et magno labore multitudinem hostium removentes, tandem summitatem munitionis obtinuerunt. Erat itaque adscensus valde difficilis, eo quod mons altus erat et congelatus, et murus supra montem ex lapidibus tamquam glacies congelata, ut pedem nusquam figere possent. Sed quidam per scalam, quidam per funem se detinentes, immo per angelum Domini sublevati sursum perveniunt, hostiumque undique fugientium terga premunt. Vox exultationis et salutis[59] christianorum! Vox in Rama! ploratus et ulutatus[60] confusionis et perditionis paganorum. Intrant in castrum et interficiunt populum.

Parcere paganis non possunt Osilianis,
Nam trucidant alios et capiunt alios.

Lyvones cum Lettis circumeuntes castrum, nullum ex eis effugere permittunt. Devictis hostibus, gaudent victores, Deo laudem canentes. Qui David a Philisteis semper defendit, liberat et ipse suos, victoriam dans de inimicis. Urbem capiunt, predam rapiunt, substantias, res eximias diripiunt, equos et pecora depellunt, quod residuum est, igne comburunt. Castrum Osilianorum vorat ignis; sed christiani spolia gaudentes diripiunt.

(5.) Castro Monense in cinerem redacto, festinat exercitus ad aliud castrum, quod est in media Osilia, quod vocatur Waldia. Et est Waldia fortior urbs inter alias urbes Osilianorum, ad quam resedit exercitus, preparans instrumenta bellica, patherellos videlicet et machinam magnam, et maximas arbores abiegnas et therebinthinas ad faciendam turrim contra munitionem castri. Lyvones vero,

59) Cf. Psalm. 117, 15. 60) Cf. Ev. Matth. 2, 18.

Letthi et Estones, cum quibusdam eciam Theuthonicis, circumeuntes ad omnes provincias, tulerunt equos et boves eximios et spolia multa, frumentum multum et similia, et villas igne combusserunt. Waldienses vero lapidum iacturas sustinere non valentes, pre multitudine populi, qui erant in castro, simul et balistarum non ferentes tela, nec non et instrumenta considerantes, que preparabantur, quibus facile erat capere castrum; timore Dei concepto, pacem petunt, terroremque forte habentes de Monensibus occisis, humiles se reddunt, pacifica verba loquuntur, sacri baptismatis sacramentum sibi dari suppliciter exposcunt. Gaudium hoc est christianorum. Laus canitur Domino, et pax datur populo. Obsides requiruntur filii meliorum. Fiunt Osiliani Waldienses filii obedientie, qui quondam filii superbie. Qui quondam lupus, modo fit agnus. Qui quondam persecutor christianorum, modo fit confrater, pacem recipiens, obsides dare non contradicens, baptismi gratiam fideliter petens, tributum perpetuum solvere non pertimescens.

Dantur pueri nobilium, quorum primum venerabilis Rigensis episcopus cum gaudio et devotione magna catechizatum, sacro baptismatis fonte rigavit, alii presbiteri alios rigaverunt, qui et in urbem cum gaudio ducuntur, ut Christum predicent, ut Tharaphitam, qui deus fuit Osilianorum, eiciant. Qui per medium castrum fontem consecrantes et dolium replentes, primo seniores et meliores catechizatos, deinde viros alios et mulieres baptizant et pueros. Et fit pressura maxima virorum et mulierum ac parvulorum clamantium: *Festina me baptizare*, a mane usque ad vesperam; ut eciam ipsi presbiteri, qui modo quinque, modo sex extiterant, pre labore baptizandi deficerent. Baptizantes itaque

presbiteri cum summa devotione multa milia populorum, quos cum summo gaudio videbant ad baptismi sacramentum properare, gavisi sunt et ipsi, sperantes eundem laborem in suorum remissionem peccatorum. Et quod eodem die non potuerunt, sequenti et tertio consummaverunt. His mysteriis in urbe Waldia celebratis, venerunt nuncii, missi de cunctis urbibus et kiligundis Osilie, querentes pacem et baptismi petentes sacramentum. Gaudet exercitus, obsidibusque receptis pax datur et fraternus amor. Dicitur ut Suecos captivos restituant liberos. Obediunt, restituere promittunt, presbiteros secum ad castra sua ducunt, qui Christum predicent, qui Tharapitha cum ceteris paganorum diis eiciant, qui populum sacro baptismate tingant. Baptizant itaque sacerdotes in omnibus castris Osilie populum universum utriusque sexus cum letitia magna, et pre gaudio lacrymantes, eo quod Domino tot milia genuerunt per lavacrum regenerationis, prolem spiritualem, Deo dilectam sponsam novam ex gentibus. Gentes fonte rigant, fletibus ora rigant[61].

(6.) Sic, sic Riga semper rigat gentes. Sic[62] maris in medio nunc rigat Osiliam. Per lavacrum purgans vitium, dans regna polorum. Altius irriguum donat et inferius. Hec dona Dei sunt gaudia nostra. Gloria Dei et domini nostri Iesu Christi et beate Marie virginis servis suis Rigensibus in Osilia talia dedit gaudia! Vincere rebelles, baptizare sponte et venientes humiliter, obsides et tributa recipere, captivos omnes christiani nominis restituere, cum victoria redire. Quod reges hactenus non potuerunt, hec beata Virgo per servos suos Rigenses breviter et leniter ad honorem sui nominis adimplevit. Quo completo, quo facto, populo videlicet

61) *Gentes — rigant* versus. 62) *Sic maris — et inferius* sunt tres versus.

cuncto baptizato, Tharaphita eiecto, Pharaone submerso, captivis liberatis, redite cum gaudio Rigenses.

Vos semper sequitur victoria clara triumphi,
Gloria sit Domino, laus super astra Deo.

FINIS.

Die Nationalität des Chronisten Heinrich von Lettland [Heinrich von Lon] und sein Lebensgang.

Von Friedrich von Keussler.

In einer Abhandlung über die Chronik Heinrichs von Lettland[1]) hat N. J. Kiprianowitsch an mehreren Stellen gegen meine, in der Preisschrift: „Der Ausgang der ersten russischen Herrschaft in den gegenwärtigen Ostseeprovinzen im XIII. Jahrhundert“[2]) ausgesprochenen Äusserungen bezüglich der Nationalität dieses Chronisten sich gewandt. Kiprianowitschs Einwände haben mich zu einer Erwiderung veranlasst, welche ich in den Sitzungsberichten der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1905[3]) veröffentlicht habe. Dort habe ich u. a. dargelegt, warum an der deutschen Abstammung Heinrichs nicht gezweifelt werden dürfe, zugleich aber auch betont, dass für sie kein strikter Beweis erbracht werden könne. Für Leser, denen die Kontroversen

1) Ливонская хроника Генриха Латыша. Юрьевъ. — Изъ Сборника Учено-Литературнаго Общества при Императорскомъ Юрьевскомъ Университетѣ. T. VI, 1903. (Separatabdruck.)

2) Eine von der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften mit der Graf Uwarow-Prämie prämierte Abhandlung. Deutsche Ausgabe, St. Petersburg 1897. Als Ergänzung dient die andere Schrift: „Der Ausgang der ersten russ. Herrschaft . . . in der Beleuchtung des Herrn A. Ssapunow. Eine Entgegnung“, St. Petersburg 1898. Kiprianowitsch hat die russische Ausgabe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: „Окончание первоначальнаго русскаго владычества“ u. s. w. Петербургъ 1900) vorgelegen, woselbst S. 85 f. auch die Entgegnung enthalten ist. — An dieser Stelle seien einige Unrichtigkeiten und Druckfehler in beiden Schriften zurechtgestellt. In der Schrift „Ausgang“ muss es S. 49 in der Anmerkug auf der 6. Zeile von unten beim Zitat der „Grenzen“ Bielensteins 464 statt S. 474“, S. 101 auf der 5. Zeile von unten im Text Liven statt „Letten“ heissen, in der „Entgegnung“ S. 35 im Text auf der 5. Zeile von unten aus statt „auch“, auf der letzten Zeile Unterbrechungen statt „Untersuchungen“ und S. 49 auf der 4. Zeile Wort statt „Werk“. Noch verweise ich auf die nachträglich gebotene Notiz: „Tributpflicht Tolowas an die Pleskauer“ und meine kritischen Bemerkungen bezüglich der „Aufzeichnungen über den Märtyrertod des heiligen Isidor und seiner 72 Genossen“ in den Sitzungsberichten der Gesellschaft für Gesch. u. Alt. 1908 S. 35 (Riga 1909) und 1898 S. 139 f. (1899), sowie auf die beiden kleinen Arbeiten: „Zur Frage nach dem Ursprung des Namens „Lindanissa“ in den ...tzungsberichten der Gelehrten Estn. Ges. 1904 S. XXII f. und Lyndanise ... geschichtlicher Ortsname“ in den Sitzungberichten der Gesellschaft ... Gesch. u. Alt. 1903 S. 124 f.

3) Dorpat 1906, S. 53 f.: „Zur Frage der Nationalität des Chronisten ...inrich von Lettland“. S. 57 muss es zum Schluss Satesele statt „Sotekle“ ...ssen.

über die Nationalität des Chronisten zu wenig bekannt sein sollten, sei hier in Kürze das Wichtigste aus der einschlägigen Literatur angegeben. Seine lettische Abstammung hat der später zu nennende erste Herausgeber der Chronik Joh. Dan. Gruber im Jahre 1740 im wesentlichen auf Grund des Passus in XVI. 3: „sacerdos ipsius" (d. h. des Bischofs Philipp von Ratzeburg) et interpres, Heinricus de Lettis" behauptet, daher er von Anfang an ganz allgemein „der Lette" genannt zu werden pflegte. Eine Ausnahme machte in letzterer Beziehung Fr. Konr. Gadebusch, von dem die Bezeichnung „von Lettland" herrührt („Abhandlung von Livländischen Geschichtsschreibern" S. 8, Riga 1772), ohne dass er dabei gegen Grubers Ansicht aufgetreten wäre (in seiner „Livländischen Bibliothek" Bd. II, S. 24, Riga 1777, bemerkt er hierzu ohne weitere Begründung, er habe sich diese „Freiheit" erlaubt) Für die deutsche Nationalität Heinrichs ist zuerst, und zwar mit voller Entschiedenheit, Paul Jordan im Jahre 1858 in der Zeitschrift „Inland" Nr. 14 (S. 221 f.) eingetreten, indem er die Auffassung Grubers und der späteren Bearbeiter und Herausgeber der Chronik, Joh. Gottfr. Arndt (1747) und A. Hansen (1853), widerlegte; und gleichzeitig (1858) erklärte G. v. Brevern in den „Studien zur Geschichte Liv-, Est- und Kurlands" Bd. I S. 87 Anm. 2, ohne die Begründung hierfür zu bieten, dass er den „Annalisten" Heinrich „für einen echten Deutschen halte". In der Folge hat vor allem H. Hildebrand in seiner Monographie über den Chronisten sich mit andersartiger Begründung Jordan angeschlossen, wenn auch mit der Einschränkung, dass er einen eigentlichen Beweis der deutschen Abkunft nicht anzuerkennen vermöchte. Ich meinerseits habe l. c. die angeblich lettische Nationalität für durch nichts bewiesen und die deutsche für im höchsten Grade wahrscheinlich erklärt [1]). Indem ich bei der Berührung der ausser von den genannten auch noch von anderen Autoren so oft behandelten Fragen auf Einzelheiten nicht eingehen wollte, habe ich besonders auf zweierlei aufmerksam gemacht. Erstens könne aus „de Lettis" aus sprachlichen Gründen unmöglich Heinrichs vermeintliche lettische Abstammung herausinterpretiert werden; denn „de Lettis" dürfe einzig mit „von Lettland" übersetzt werden. Zweitens lasse es sich schwerlich vorstellen, dass ein Mann von Heinrichs Bildungsstande in der ersten Hälfte des dreizehnten Jahrhunderts ein Lette gewesen sein könnte. „Da wird man annehmen müssen, dass er schon durch seine Geburt

[1]) Inzwischen hat sich auch J. Krodsneeks dahin geäussert, das die Meinung über Heinrichs lettische Nationalität jetzt wohl aufge müsse. Man könne aber auch nicht mit Sicherheit behaupten, dass di Heinrich, und nicht ein anderer, unbekannter namenloser Priester der fasser der Chronik sei (Latwijas wehsture II, Riga [1920], S. 24). (D. Re

einem Kulturvolk angehört hat, wie es zur angegebenen Zeit das deutsche gewesen ist. Und wenn Heinrich sich selbst zu den Deutschen rechnet (XXIII, 9), so muss das in diesem Zusammenhang gewiss von Bedeutung sein, obwohl es ebensowenig, wie sein bekannter ganz entschiedener deutscher Standpunkt als Beweis gegen die fremde Abstammung gelten darf. Aber die Berechtigung für die Behauptung, dass Heinrich an der angegebenen Stelle eben im Gegensatz zu den Letten sich selbst zu den Deutschen zählt, wird kein Unbefangener in Abrede stellen können." Des weiteren erinnere ich daran, was in XXIII, 9 zuerst erzählt wird. Das christliche Heer habe sich, erfahren wir, in drei Scharen geteilt; von diesen seien die Liven zur Linken gezogen, die Esten zur Rechten, und als dritte Schar die Deutschen und Letten zusammen. Dann heisst es bei der Schilderung des Kampfes beim Dorfe Karrada[1]), an dem nur Deutsche und Letten teilgenommen haben: „Ex nostris vero ceciderunt duo, et ex Letthis duo, frater Russini et frater Drivinalde de Astigerwe, comes iuvenis de familia episcopi milesque ducis unus." Hieran schliesse ich eine umständliche Widerlegung der Einwände des oben erwähnten russischen Historikers.

Mittlerweile ist in die über eindreiviertel Jahrhundert alte Heinrich-Forschung durch den Herrn Stadtbibliothekar Nikolai Busch in Riga ein neues Moment hineingetragen worden, das in der Tat geeignet erscheint, die Persönlichkeit des Chronisten, namentlich seine Nationalität und Herkunft, weit bestimmter aufzuhellen. Busch hat in einem Vortrage, den er am 18. Juni 1912 auf dem Zweiten Baltischen Historikertag in Reval „Zur baltischen Vorgeschichte" speziell über die einstige früheste Besiedelung in den gegenwärtigen Ostseeprovinzen gehalten hat, sich nebenbei auch mit Heinrich von Lettland befasst und ihn bei dieser Gelegenheit für identisch mit dem Priester Heinrich von Lon erklärt, welcher dazu vielleicht ein naher Verwandter Bischof Alberts gewesen sei. Buschs überraschende Entdeckung wurde sogleich durch die Tagespresse in aller Kürze bekannt gegeben und hat zur Folge gehabt, dass der Chronist inzwischen in einigen kleineren Arbeiten (so von Dr. W. Neumann und

[1]) Nachträglich verweise ich zu den Sitzungsber. der Gel. Estn. Ges. 1905 S. 55 auf den inzwischen erschienenen Artikel über die Ausgrabungen bei „Essenburg-Karreda" in den Sitzungsberichten der Gesellschaft zur altung Jerwscher Altertümer für den Zeitraum 1904—11 (Dorpat 1912) 47 f., wo die die Lokalität betreffenden Fragen erörtert werden; vergl. Pabst, Heinrichs von Lettland Livländische Chronik . . . übersetzt und iutert (Reval 1867) S. 159, Anm. 46. Es handelt sich um das grosse rf Carethen, das von Heinrich auch sonst erwähnt (XV, 7, XX, 6) und der Livländischen Reimchronik Vers 1209 (Ausgabe von Leo Meyer, erborn 1876) „Karidal" genannt wird.

K. von Löwis of Menar in den Sitzungsberichten der Gesellschaft für Gesch. u. Alt. 1912 S. 413 und 1913 S. 97) nicht, wie seither üblich, als Heinrich von Lettland, sondern als Heinrich von Lon bezeichnet worden ist. Der Vortrag selbst wird leider nicht veröffentlicht werden, aber nach Buschs mündlichen Angaben hat Dr. L. Arbusow jun. im „Dritten Nachtrag“ zur umfassenden Publikation seines unlängst verstorbenen, um die baltische Geschichte hochverdienten Vaters Leonid Arbusow: „Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert“ [1]) einen Hinweis geboten. Sowohl den zwei an sich dürftigen gedruckten Notizen, welche durch die, andere Fragen betreffenden literarischen Bemerkungen vervollständigt sind, als auch einigen mir persönlich in liebenswürdiger Weise gemachten mündlichen Mitteilungen des Herrn N. Busch verdanke ich die Anregung zu nachfolgenden Ausführungen, die im übrigen auf eigenen Studien beruhen.

Der Priester (sacerdos) Heinrich von Lon wird nur zweimal urkundlich erwähnt, und beide Male lediglich als Zeuge. Die eine Urkunde, in welcher Bischof Albert über die Aufnahme des Konvents der Rigaschen Kathedrale in den Prämonstratenserorden urkundet, ist aus dem Kloster Kappenberg in Westfalen (Regierungsbezirk Münster, unweit Dortmund) vom 21. Dezember 1210 datiert [2]). Die andere, undatierte Urkunde stammt offenbar aus dem Jahre 1211, und muss in Livland ausgefertigt worden sein. Denn in ihr machen die damals in Livland weilenden Bischöfe Bernhard von Paderborn, Iso von Verden, Philipp von Ratzeburg und Theoderich von Leal, sowie der Rigasche Dompropst Johannes und der Abt Bernhard von Dünamünde einen Vergleich zwischen dem Orden und dem Bischof von Riga bekannt [3]). Auf die Herkunft des in Rede stehenden Heinrich von

[1]) Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik Jahrgang 1911, 1912 und 1913. S. 79 und 126 (Mitau 1914).

[2]) Im Livl. Urkundenbuch Bd. I, Nr. LVI ist die Datierung falsch, und die zweifellos richtige findet sich bei H. v. Bruiningk und N. Busch. Livländische Güterurkunden Nr. 3 (Riga 1908); auch muss es bei Bunge in der Zeugenreihe heissen: „Heinricus sacerdos de Lon“ (nicht „de Zen“), Vergleiche L. Arbusow, Jahrbuch u. s. w. 1901 S. 59 (Mitau 1902).

[3]) Über diese Urkunde habe ich bereits gehandelt im „Ausgang ersten russ. Herrschaft“ S. 30 f.; Text in Bunges Urkundenbuch B Nr. XXIII, emendiert in A. Bielensteins „Grenzen des lettischen V stammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. hundert“ S. 415 f. (St. Petersburg 1892). Unter den Zeugen wird a führt „Heinricus sacerdos de Lon“. Zu den von mir l. c. gegebenen Be kungen ist nachzutragen der Hinweis von N. Busch in den Sitz-

Lon und sein von N. Busch vermutetes nahes Verwandtschaftsverhältnis zu Bischof Albert will ich noch zum Schluss eingehen und erwähne fürs erste, dass das Geschlecht von Lon in der Nähe des schon genannten Prämonstratenserklosters Kappenberg besitzlich war: so übergab der „Dynast Hermann von Lon“ im Jahre 1278 diesem Kloster das Patronat über die benachbarte Kirche zu Südlohn[1]). Was nun die Berechtigung dafür betrifft, den, wie wir sehen, jedenfalls aus Niedersachsen herstammenden Priester Heinrich von Lon mit dem Chronisten Heinrich von Lettland zu identifizieren, so ist sie in der Gewissheit begründet, mit welcher letzterer vor mehr denn drei Dezennien von Georg Berkholz in dem im Jahre 1259 in zwei Urkunden genannten Priester Heinrich von Papendorf (Heinricus oder Hinricus plebanus de Papendorpe) wiedererkannt worden ist[2]).

G. Berkholz' Beweisführung besteht in Folgendem:

1259 im Juli (oder etwas später) macht der Priester Heinrich von Papendorf, der möglichst bald (quantocius) verhört worden ist, da er als schon sehr bejahrt und hinfällig (quia senex est valde et debilis) bezeichnet wird, unter Eid Aussagen über die Grenzen des erzbischöflichen und Ordensbesitzes in der Gegend des Burtneek-Sees und der Salis. Er sei, heisst es in der einen Urkunde, als Augenzeuge zugegen gewesen, als das Land zwischen dem Bischof und dem Orden geteilt wurde, ja er selbst habe damals im Namen Bischof Alberts dem Orden den betreffenden Landanteil überwiesen. Bezüglich seiner Person erfahren wir nach seinen eigenen Äusserungen aus der anderen Urkunde, dass er einige Zeit unter den Esten der Landschaft „Sontakela“ (Sontagana nördlich von der Salis) Pfarrer gewesen sei, und er

berichten a. d. J. 1897 S. 79 f. auf eine vom Orden ausgestellte Gegenurkunde, in der auch der Ordensmeister Volquin u. die Ordensbrüder Johannes capellanus, Rudigerus, Hermannus in der Zeugenreihe genannt werden (Transsumt d. d. Marienburg 1393 Mai 29 im Staatsarchiv zu Königsberg).

[1]) Siehe „Die Bau- und Kunstdenkmäler von Westfalen“, bearbeitet von A. Ludorff, Münster seit 1885, speziell den Band des „Kreises Lüdinghausen“ (1893) S. 25; zur Orientierung dienen die beigefügten Karten. Das Material für das Geschlecht der Lon und seinen Landbesitz findet sich u. a. im „Westfälischen Urkundenbuch“ (Münster).

[2]) Papendorf ist als Kirchspiel im Jahre 1326 nachweisbar, siehe C. E. Napiersky, Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland Heft, I, S. 54 (Riga 1843), vorher schon 1234. Es handelt sich um zwei in einander geschaltete Urkunden vom Jahre 1259, die in einem Transsumt, ausgefertigt von einem Geistlichen des Erzbistums Riga am 27. September 336, enthalten, und publiziert sind von M. Perlbach in den „Urkunden des igaschen Kapitel-Archivs in der Fürstlich Czartoryskischen Bibliothek zu Crakau“, Mitteilungen aus der Livl. Geschichte Bd. XIII, S. 1 f., speziell . 20 f. (eine von M. Perlbach übersehene Zeile ist aus dem Original des ranssumts nachgetragen in den Sitzungsberichten a. d. J. 1910, S. 3 f., iga 1911). Dann folgt die Arbeit von G. Berkholz: „Vermischte Bemerigen zu der vorstehenden Mitteilung Dr. Perlbachs“ S. 24—48.

habe mit den Liven, welche damals so weit und noch weiter nordwärts wohnten, im Flusse „Orwaguge“ (dem nördlich von der Salis beim Gute Orrenhof mündenden Flüsschen Orra jögi) Neunaugen mit Setzkörben gefischt. Wichtig vor allem sind die, das vorher gemeldete in gewissem Sinne bestätigenden folgenden Aussagen, aus denen hervorgeht, dass Heinrich von Papendorf bei der früheren Teilung, wie G. Berkholz sich ausdrückt, „sozusagen als bischöflicher Landscheidungs-Kommissar“ tätig gewesen ist. — Auf die bei der Grenzregulierung von 1259 erörterten Einzelheiten braucht in diesem Zusammenhang nicht eingegangen zu werden, ebensowenig auf die Frage, ob es sich bei letzteren, wie Berkholz meint (und seine Anschauung hat gewiss ein weit grösseres Mass von Wahrscheinlichkeit für sich), um die Teilung des Jahres 1224 (oder Anfang 1225), oder vielleicht um die vorhin schon erwähnte frühere Teilung von 1211 handelt[1]). Hier genügt es, sich zu vergegenwärtigen, dass der im Jahre 1259 auf Befehl des Rigaschen Erzbischofs Albert Suerbeer vernommene, so sehr gealterte Priester Heinrich von Papendorf, wie Berkholz ihn weiter nennt, als einstiger „bischöflicher Bevollmächtigter“ in Sachen der Landesscheidung keiner von den unbedeutenden Geistlichen in der Zeit Bischof Albert I. gewesen sein kann. Ferner weist Berkholz auf die sehr beachtenswerte Tatsache hin, „ein wie eingehendes Interesse die Chronik Heinrichs von Lettland der Tätigkeit aller jener Geistlichen niederen Grades zuwendet, welche von Bischof Albert zur Pflanzung des Christentums unter Liven, Letten und Esten verwendet wurden. Gegen zwanzig solcher dienenden und missionierenden

[1]) Berkholz hat die bekannte Teilung der Landschaft Tolowa bei Heinrich XXVIII, 9 im Sinn, über die wir in Bunges Urkundenbuch die Urkunde Nr. LXX besitzen; über die letztere habe ich im „Ausgang der ersten russ. Herrschaft“ mehrfach gehandelt (S. 57, 62, 69, ebenso im Anhang S. 111 f.: „Zur Geographie Alt-Livlands“). Den emendierten Text bieten Bielensteins „Grenzen“ S. 416. Ausser anderen Erwägungen wird für Berkholz in erster Linie der Umstand ausschlaggebend gewesen sein, dass ein grosser Teil der 1259 genannten Ortschaften sogar in der Reihenfolge ihrer Aufzählung mit den in der Urkunde von 1224 (oder Anfang 1225) angegebenen übereinstimmt, und dass es bezüglich deren namentlich heisst (Mitteilungen Bd. XIII S. 22): „Item [Hinricus] dixit, quod magister Rodolfus de Nu, qui tunc magister fuerat in Wenda, et frater Helmericus ipsum cum domino Theoderico de Rope induxerunt in bona, villas scilicet, que ante fratrum militie fuerant, et eo concambio receperunt, quod postmodum cederent episcopo Alberto, quarum villarum nomina sunt hec.“ Ist der hier genannte Ordensritter Rudolf von Nu mit dem sonst bekannten densritter Rudolf ohne Beinamen identisch, so würde die Bezugnahme die Landesscheidung von 1224 (oder Anfang 1225) auch insofern zutre als ein solcher Ritter von 1211 bis 1217 „magister“ in Segewold und 1217 bis 1224 in der Tat „magister“ in Wenden gewesen ist (Jahrbuch 1 und 1908 S. 47). Hingegen wird in der hierselbst S. 153 f. Anm zitierten Gegenurkunde wie in der Scheidungsurkunde von 12..

Priester werden uns an verschiedenen Stellen der Chronik vorgeführt, manche derselben nur mit kurzer Erwähnung eines sie betreffenden besonderen Ereignisses, andere dagegen in desto umständlicheren Berichten über ihre Reisen, Verrichtungen und Erfolge". Daher werde man schwerlich glauben wollen, dass der Priester Heinrich von Papendorf „im ganzen Umfange der Chronik unerwähnt geblieben sei. Es gibt aber in derselben — und dieses ist der für uns entscheidende Punkt —" heisst es, „nur einen Priester des Namens Heinrich, welcher ist Heinrich von Lettland, der Verfasser der Chronik selbst. Und so wird es im höchsten Grade wahrscheinlich, dass auch der Heinrich der Urkunde von 1259 eine und dieselbe Person mit ihm sei". Zur Bekräftigung dieser Annahme gereicht nach Berkholz überdies der Umstand, „dass Heinrich der Chronist längere Zeit hindurch seinen Wohnsitz gerade in der nächsten Nähe der im Jahre 1224 zur Teilung kommenden Landschaft gehabt hat", d. h. seit 1208 unter den Letten an der Ymera (Sedde), wo wir ihn als Priester noch 1211 und 1214 [es sollte heissen, auch später] fänden. Und zu allem Geltendgemachten gesellt sich noch das von Berkholz nicht herangezogene (unten in der Anm. zitierte) gewichtige Zeugnis bezüglich des Heinricus plebanus de Papendorpe: „qui vidit et interfuit, ubi et quando facta est divisio inter episcopum et fratres . . ."

Unleugbar kommt der Berkholzschen Hypothese von der Identität unseres Chronisten mit dem Priester Heinrich von Papendorf ein hohes Mass von Glaubwürdigkeit, ja „fast zweifellose Gewissheit"[1]) zu, und sie hat inzwischen allgemeine

schof Alberts Stiefbruder Theoderich als bischöflicher Prokurator genannt. Sollte dies der bischöfliche Lehnsmann Theodorich von Ropa (Roop) vom Jahre 1259 gewesen sein (siehe Astaf von Transehe, Jahrbuch 1899 S. 4, Anm. 2), dann könnte an die Scheidung von 1211 gedacht werden, bei der überdies Henricus sacerdos de Lon nicht als Zeuge fungiert hat. Andererseits wird in der Urkunde von 1224 (oder Anfang 1225) weder ein Priester namens Heinrich, noch ein Theoderich genannt, obwohl als Zeugen andere geistliche und weltliche Personen aufgezählt werden. Das schliesst jedoch die Mitwirkung des Heinrich von Papendorf und des Theoderich von Roop bei der Ausführung der Landesscheidung nicht aus. Übrigens bringt bezüglich des ersteren die erste Urkunde von 1259 zuvor die allgemein gehaltene Wendung: „qui vidit et interfuit, ubi et quando facta est divisio inter episcopum et fratres", und dann heisst es: „quoniam et ispe H. terram, de qua agitur, nomine domini Alberti fratribus assignavit". — Bemerkt sei endlich, dass der Passus bei Heinrich XXVIII, 9 nur besagt, zwei Drittel der Landschaft Tolowa seien dem Bischof und ein Drittel dem Orden zugefallen. Alle Einzelheiten, also auch die bei der Teilung tätigen Personen, bleiben unerwähnt, und des Teilungsaktes von 1211 wird in der Chronik überhaupt nicht gedacht. (Ausser XI, 3: De provinciis usw. D. Red.).

[1]) Nach einer Äusserung H. J. Böthführs, Sitzungsberichte der Ges. für esch. u. s. w. a. d. J. 1885 S. 95.

Zustimmung gefunden. Hat man andererseits seither vergebens in den Urkunden aus der Zeit Bischof Alberts eine Erwähnung des Chronisten gesucht, so ist sie nunmehr, wie ich meine, von N. Busch in der Person des Heinrich von Lon gefunden worden, der in den beiden angegebenen Urkunden von 1210 und 1211/12 als Zeuge genannt wird. Jedenfalls widerspricht nichts der Annahme, dass der Chronist der letzterwähnte Geistliche gewesen sei und alles, was wir über den Chronisten Heinrich und über den im Jahre 1259 erwähnten Priester gleichen Namens wissen, lässt sich ungesucht auch auf Heinrich von Lon beziehen. Das soll sogleich nachgewiesen werden.

Unter der Voraussetzung, dass sowohl die Berkholzsche als auch die Buschsche Annahme als zutreffend gelten dürften mag mit Berücksichtigung der schon erörterten und einiger anderen Materialien, welche anderwärts bis jetzt noch nicht zur Verwendung gelangt sind, hier der Lebensgang des Chronisten in Kürze skizziert werden. Besonders hervorgehoben seien die neuen Momente, während das schon Bekannte in den Hintergrund treten soll. Bezüglich der Literatur muss vor allem auf die wertvollste zusammenfassende Arbeit über den Chronisten, auf Dr. Herm. Hildebrands „Chronik Heinrichs von Lettland“ [1]), verwiesen werden.

Als Geburtsjahr Heinrichs wird mit gewisser Sicherheit das Jahr 1187 anzusetzen sein, da seine Priesterweihe 1208 stattgefunden hat. Das in der Mitte des zwölften Jahrhunderts entstandene „Decretum Gratiani“ [2]), welches die kirchenrechtlichen Normen der Zeit enthält, schreibt nämlich für die Weihe zum Subdiakon, dem niedrigsten Priester, ein Alter von einundzwanzig Jahren, zum Diakon („si meretur“) ein solches von sechsundzwanzig vor, und bei dem grossen Bedarf an Geistlichen, den es in Livland zu Beginn des dreizehnten Jahrhunderts gegeben hat, werden wir schwerlich irre gehen, wenn wir für des Chronisten Priesterweihe das eben erreichte kanonische Alter von einundzwanzig Jahren in Anspruch nehmen. Heinrichs Vorleben in seiner niedersächsischen Heimat ist unbekannt. Aber von dort her ist er sehr wahrscheinlich im Frühjahr 1203, etwa vierzehn Jahre alt, im Gefolge Bischof Alberts nach einem anschaulich geschilderten Seegefecht mit den räuberischen Öselern über Wisby in Livland eingetroffen (Heinr. VII, 1 bis 3), wie ja erst diesem Zeitpunkt an die bis dahin selbst über hervorrage Ereignisse ziemlich knappen Angaben der Chronik „sich zu e

1) Ein Beitrag zu Livlands Historiographie und Geschichte. Dorpat
2) Ausgabe Lugduni MDLIX. Pars prima, distinctio LXXII.

mehr zusammenhängenden, alles gleichmässiger ins Auge fassenden Erzählung erweitern". Seine Schulbildung, zu der schon in Deutschland der Grund gelegt worden sein mag, und die Vorbildung für den geistlichen Beruf erhielt er am Hofe Bischof Alberts, als dessen „scolaris" er sich selbst bezeichnet (XI, 7), d. h. offenbar in dem erst zwei Jahre vorher gegründeten Riga — vielleicht in der dortigen Domschule, sofern sie damals schon bestanden haben könnte, oder etwa in einer Vorgängerin dieser sehr alten Anstalt[1]). Hinlänglich bekannt ist es, dass der Chronist über eine für seine Zeit gewiss ganz anerkennenswerte Bildung, die sich u. a. auch auf die Kenntnis des klassischen Altertums erstreckte, verfügt hat. Was die Erlernung der Sprachen der Indigenen betrifft, unter denen er bis ans Ende als Missionär und Seelsorger gewirkt hat, so hat er sich wohl schon als „scolaris" wenigstens die Elemente des Livischen und Lettischen angeeignet, während er späterhin auch das Estnische gekannt hat. Es scheint sogar, dass dem Chronisten, wie leicht verständlich, ursprünglich das Livische geläufiger gewesen ist, als das Lettische, was gleichfalls gegen seine lettische Herkunft sprechen müsste; denn es finden sich bei ihm weit mehr livische und estnische Ausdrücke, als lettische, und für die Ortschaften und Flüsse, auch für den Burtneek-See, braucht er die livischen und nicht die lettischen Bezeichnungen, d. h. eben diejenigen Benennungen, welche die Deutschen bei den Liven, in deren Gebiet sie sich bekanntlich zuerst festsetzten, kennen gelernt haben[2]).

Im Jahre 1208, im Frühling, wurde Heinrich zum Priester der Letten an der Ymera (Sedde) geweiht, wo er von nun an

---

[1]) G. Schweder gibt in seiner Schrift: „Die alte Domschule und das daraus hervorgegangene Stadtgymnasium zu Riga" (Riga 1910), in der die ältere Domschule („Klosterschule") eine höchst summarische Behandlung erfahren hat, das traditionelle Gründungsjahr 1211 an. Aber bei den äusserst dürftigen Nachrichten, die wir für die älteste Zeit dieser Schule überhaupt besitzen, kann in Berücksichtigung der Bezeichnung Heinrichs als „scolaris" Bischof Alberts immerhin an die Möglichkeit ihres noch höheren Alters (d. h. über 1208 hinaus) gedacht werden.

[2]) Eine Reihe von Beispielen gibt Graf C. G. v. Sievers in seiner kleinen Schrift: „Die Lettenburg Autine und die Nationalität des Chronisten Henricus de Lettis. Zwei Studien" (Riga 178). Das beigebrachte Material verdient durchaus Beachtung. Aber unbedingt zu weit geht Graf Sievers, wenn er es wahrscheinlich zu machen sucht, Heinrich habe „überhaupt garnicht oder nur sehr wenig lettisch verstanden". Bedacht werden muss auch, dass Heinrich die livischen Benennungen in den Urkunden vorlagen, als er sein Geschichtswerk niederschrieb. Und dass er das (wie Graf Sievers meint, nicht richtig angewandte, einzige lettische) Wort „draugs" nicht lettisch dekliniert, sondern die latinisierte Akkusativform gibt, während er livische und vielleicht auch estnische Wörter mit nicht latinisierten Endungen bietet, kann an sich nicht viel bedeuten.

tätig gewesen ist. Dort ward sogleich eine Kirche erbaut, die er zu Lehn bekam[1]). Auf das vielseitige und erfolgreiche tüchtige Wirken des Chronisten nicht bloss auf geistlichem Gebiet braucht hier nicht eingegangen zu werden, da es im allgemeinen zur Genüge dargelegt erscheint. Begegnet er uns in den späteren Jahren (seit 1216) so häufig als umherziehender Missionär namentlich bei den Esten, so ist gleichwohl Fr. Amelungs Behauptung, er habe seinen Pfarrsitz an der Ymera endgültig verlassen, als im August 1218 die Russen die dortige Kirche, wie auch die „Dörfer" daselbst niedergebrannt hatten (XXII, 4)[2]), unzutreffend: vielmehr wird der „Letthorum minister de Ymera" und „Letthorum de Ymera sacerdos" noch im Frühjahr und Herbst 1220 erwähnt (XXIV, 1 und XXIV, 5), und weiter ist im Winter 1220/21 vom „Letthorum adhuc sacerdos" die Rede (XXIV, 6). Übrigens sind „alle Dörfer und Kirchen" der Ymera-Letten und in den benachbarten Gebieten auch im Frühjahr 1223 von den Esten eingeäschert worden, wobei allerdings der genaue Wortlaut es fraglich erscheinen lässt, ob gerade die Kirche der Ymera-Letten, falls sie in der Zwischenzeit aufs neue erbaut war, abermals niedergebrannt wurde (XXVII, 1). Wie lange also Heinrich sein erstes Pfarramt innegehabt hat, lässt sich jedenfalls nicht mit Sicherheit feststellen.

Als eine „bedeutsame Unterbrechung der Wirksamkeit" des Lettenpriesters hat Hildebrand Heinrichs von ihm nachgewiesene Reise über Deutschland nach Rom und seine Anwesenheit beim berühmten Laterankonzil von 1215 bezeichnet. Nun ergibt eine Kombination der beiden Urkunden, in denen Heinrich von Lon

---

[1]) Constructa ecclesia et in beneficio recepta, Heinr. XI, 7. Dass unter der Ymera die Sedde zu verstehen ist, welche von Osten her in den Burtneek-See fliesst, ist aufs neue von Th. Doebner zuerst in den Sitzungsberichten a. d. J. 1912 (Riga 1913) S. 151 f. und dann weit eingehender in den „Baltischen Studien zur Archäologie und Geschichte. Arbeiten des Baltischen Vorbereitenden Komitees für den XVI. Archäologischen Kongress in Pleskau 1914" (Riga 1914) S. 176 f. nachgewiesen worden. Nach Ed. Pabst, Heinrichs von Lettland Livl. Chronik S. 92 Anm. 16, ist die erwähnte Kirche, ein „Pfarrlehn", „etwa die zu Wohlfahrt" gewesen, was in der Tat der Lage entsprechen dürfte (vergl. Pabst S. 229 Anm. 8). Indessen wird in den mittelalterlichen Quellen eine Kirche in Wohlfahrt (im Gegensatz zu derjenigen von Papendorf). soweit ich es habe ermitteln können, nicht angegeben, und sie ist nach C. Ed. Napiersky, Beiträge u. s. w. Heft I S. 75, erst „nach 1562 fundiert" worden Auch das benachbarte Ermes, in dessen Gegend gleichfalls die Pfarrkirche Heinricus vermutet worden ist als Kirchspiel erst in sehr viel späterer Zeit nachweisbar. Si Napiersky l. c. S. 76.

[2]) „Die Lehrtätigkeit der livländischen Geistlichkeit beim livl. La volk" in den Sitzungsberichten der Gel. Estn. Ges. zu Dorpat 1 (Dorpat 1885) S. 175, speziell S. 178. Andere auf den Chronisten bezügli Ausführungen des hypothesenreichen Aufsatzes lasse ich unberücksich

als Zeuge aufgeführt wird, mit den Angaben der Chronik einige biographische Einzelheiten aus der früheren Zeit, welche im Zusammenhang mit bedeutsameren Dingen zugleich den Anspruch auf ein weitergehendes Interesse erheben dürfen. Im Frühjahr 1210 wird Heinrich den Bischof Albert zum ersten Mal nach Deutschland begleitet haben (dafür spräche wohl auch die eingehendere Darstellung des Seekampfes mit den Kuren und der erfolgreichen Kreuzzugspredigt Alberts in Deutschland, XIV, 1 und XIV, 4) und vielleicht sogar nach Rom, wo im Oktober desselben Jahres mit dem Bischof der Ordensmeister Volquin bei Papst Innocenz III. geweilt hat (XV, 2). Bischof Albert befand sich auf der Heimreise, als er am 21. Dezember 1210 in Kappenberg in Westfalen über die Aufnahme des Rigaschen Domstifts in den Prämonstratenserorden die Urkunde ausstellte, in welcher „Henricus sacerdos de Lon“ als Zeuge fungiert, und kehrte erst im Sommer 1211 nach Livland zurück (XV, 2). In Rom aber ist, wie der Chronist berichtet, vor dem Papste und mit dessen Mitwirkung zwischen dem Bischof und dem Ordensmeister Volquin u. a. über eine Teilung des livischen und lettischen Gebietes verhandelt worden. Die Bedeutung der einschlägigen Bullen, beide datiert aus dem Lateran vom 20. Oktober 1210, hat Hildebrand in einem anderen Zusammenhang erörtert[1]). Die Bullen sind, wie wir erfahren, bereits vor der Abreise des Bischofs aus Deutschland, d. h. im Winter 1210/11, offenbar aus dem Grunde, weil man in dieser Jahreszeit die Seereise nicht ausführen konnte, auf dem Landwege durch Preussen nach Livland geschickt worden (XV, 2). Warum das geschah, und ob Heinrich nicht vielleicht selbst zu den Überbringern der wichtigen päpstlichen Entscheidungen gehört hat, soll sogleich untersucht werden. Zunächst sei festgestellt, dass er in der Chronik in den Jahren 1209 bis 1211 nicht hervortritt, wohl aber im Sommer 1212 (XVI, 3), dann weiter im Winter 1212/13 (XVII, 6) u. s. w. Das entspräche der Abwesenheit des Chronisten aus Livland spätestens bis zur Rückkehr des Bischofs im Sommer 1211. Und was Papst Innocenz III. in den wichtigen Entscheidungen bezüglich des gegenwärtigen und noch zu erwerbenden Besitzstandes verfügt hatte, ist zur Ausführung gelangt durch jene Urkunde über die Landesteilung vom Jahre 1211, in welcher „Henricus sacerdos de Lon“ abermals als Zeuge genannt wird, und die, wie wir sehen, in Livland ausgestellt ist.

---

[1]) l. c. S. 73 f. Livländisches Urkundenbuch Bd. I Nr. XVI und XVII; vergleiche G. F. v. Bunge, Liv-, Est- und Kurländische Urkunden-Regesten bis zum Jahre 1300 (Leipzig 1881) S. 6.

Die Tatsache, dass die päpstlichen Urkunden vom 20. Oktober 1210 im folgenden Winter durch Preussen nach Livland gesandt wurden, verdient in mehrfacher Beziehung Beachtung. Sie beansprucht zuvörderst ein besonderes kulturgeschichtliches Interesse als erstes Beispiel einer direkten Verbindung zwischen Deutschland und Livland durch das noch heidnische, erst später kolonisierte preussische Gebiet; erst aus dem Winter 1219/20 erfahren wir, dass Bischof Albert in entgegengesetzter Richtung, d. h. aus Livland über Kurland und Samland, eine Botschaft nach Deutschland geschickt habe (XXIII, 11). Der Grund, die eben erwirkten Bullen möglichst bald auf dem zum ersten Mal gewählten, gewiss sehr schwierigen direkten Landwege zur entlegenen Kolonie an der Düna gelangen zu lassen, ist allem Anscheine nach folgenden Umständen zu entnehmen. Eine Ausbreitung des Bistums Riga über das Liven- und Lettenland hinaus war bei den Verhandlungen in Rom Bischof Albert seinen Wünschen zuwider von Papst Innocenz III. nicht zugestanden, hingegen dem Orden ein vom Bischof unabhängiges Eroberungsrecht in den anderen Gebieten, so in Estland, ausdrücklich zuerkannt worden. Da jedoch Albert kraft päpstlicher Autorität die Errichtung neuer Bistümer zukam, beeilte er sich, von diesem Rechte in dem noch nicht eroberten Estland Gebrauch zu machen[1]: so wurde denn in der Tat von ihm nach seiner Rückkehr nach Livland im Sommer 1211 „ohne Zweifel"[2] unter der Assistenz der Bischöfe Yso von Verden, Philipp von Ratzeburg und Bernhard von Paderborn der erste Abt des Cistercienserklosters zu Dünamünde Theoderich zum Bischof von ganz Estland, wie von ihm andererseits der bekannte Ritter und Mönch Bernhard zur Lippe als Theodorichs Nachfolger zum Abt geweiht[3]. Alles das muss schon vor längerer Zeit vorbereitet worden sein. Die für die Bischofsweihe erforderlichen Assistenten[4] waren im Jahre 1210 für die in Begleitung Alberts 1211 ausgeführte Pilgerreise nach Livland gewonnen (XIV, 4 und XV, 2); was Bernhard zur Lippe betrifft, so wird er in der Chronik erst in dem Abschnitt des Jahres 1211 (XV, 2) und nicht 1210 genannt, kann aber schon zu den vielen anderen Personen gehört haben, welche damals zur Pilgerfahrt nach Livland „für das fol-

---

1) Vergleiche Hildebrand, namentlich S. 75 f. und S. 85.

2) F. G. v. Bunge, Livland die Wiege der deutschen Weihbischöfe (Leipzig 1875) S. 16.

3) Baron R. v. Toll und Ph. Schwartz, Chronologie der Ordensmei über Livland u. s. w. (Riga 1879) S. 214, und Keussler, „Ausgang ersten russ. Herrschaft" S. 84.

4) Nach kanonischem Recht bedurfte es übrigens bloss zweier Bisc als Assistenten; siehe M. Buchberger, Kirchliches Handlexikon Bd (München 1907) S. 658.

gende Jahr sich fertig machten"[1]), was jedenfalls bald nach Erlass der Bullen vom 20. Oktober 1210 anzunehmen ist[2]). Bei Berücksichtigung aller in Betracht kommenden Einzelheiten ergibt sich mithin das zusammenfassende Gesamtbild: Bereits im Jahre 1210 wird Bischof Albert den Plan gefasst haben, Theoderich zum Bischof von Estland, und zu dessen Nachfolger als Abt den Mönch des westfälischen Cistercienserklosters Marienfeld Bernhard zur Lippe zu erheben. Wie er die drei Bischöfe für den angegebenen Zweck zur Pilgerfahrt nach Livland bewogen hatte, machte er überdies Bernhard zur Lippe zur Übernahme des Amtes eines Abts von Dünamünde willig[3]). Auch erfolgte nach Erlangung der päpstlichen Bullen die Absendung der Boten auf dem Landwege über Preussen. Diese waren indessen nicht nur die Überbringer der Bullen, sondern wahrscheinlicherweise auch der Kunde von der bevorstehenden Erhebung Theoderichs zum Bischof und von der Bereitwilligkeit Bernhards zur Lippe, Theoderichs Nachfolger im Dünamünder Kloster zu werden, — daher zuerst seine Wahl durch den dortigen Mönchskonvent vorzunehmen war. Allerdings musste nach den Ordensregeln der Cistercienser eine Abtwahl unter der Leitung des Vaterabts, d. h. des Abts des Mutterklosters, vollzogen werden.[4]) Unbedingt notwendig war das jedoch, wie es sich gerade an Dünamünde nachweisen lässt, mit nichten, denn unter Umständen genügte eine Verständigung mit dem Vaterabt[5]). Eine

---

1) . . . qui se ad iter in sequentem annum cum militibus suis et cum multis aliis praeparaverunt, XIV, 2.

2) Zu Anfang des Jahres 1211 waren Bernhard zur Lippe und Bischof Albert Gäste des Bischofs von Paderborn — siehe Bunge, Weihbischöfe S. 23, ferner über die früheren Beziehungen Bernhards zur Lippe zu Livland meine Arbeit: „Die Genealogie des Cistercienserklosters zu Dünamünde", Mitteilungen u. s. w. Bd. XIV S. 111 f. (Riga 1890), und bezüglich des Weiteren meine vorher erschienene Arbeit: „Die Gründung des Cistercienserklosters zu Dünamünde in Livland", Fellin 1884 (Separatabdruck aus dem Einladungs-Programm des Livl. Landesgymnasiums).

3) Auffallend ist es immerhin, dass Bischof Albert bei der Rückkehr nach Livland im Frühjahr 1211 von drei deutschen Bischöfen begleitet wurde, während für die Bischofsweihe Theoderichs zwei Assistenten genügt hätten. Daher könnte vermutet werden, dass diese Weihe eventuell in Abwesenheit Alberts durch die drei fremden Bischöfe geschehen sollte.

4) Franz Winter, Die Cistercienser des nordöstlichen Deutschland Bd. I S. 10 (Gotha 1868).

5) Nichts ist darüber überliefert, dass der Abt von Pforte, des Mutterklosters von Dünamünde, letzteres, solange das Kloster bestanden hat, überhaupt einmal besucht hat, was nicht nur bei der Neuwahl des Abts, sondern den Ordensregeln gemäss sogar womöglich alle Jahre hätte geschehen müssen. Sollte indessen in der Tat, wie vermutet worden, ursprünglich Marienfeld das Mutterkloster gewesen und die Paternität später (jedenfalls nicht vor 1221, beziehungsweise vor 1218) auf Pforte übertragen sein, so

solche war bei der Anwesenheit Bischof Alberts in Norddeutschland sehr wohl möglich und mag dann auch stattgefunden haben. Die bischöflichen Boten werden also Theoderich von den ihn und das Kloster betreffenden Fragen bezüglich seiner Beförderung zum Bischof und der vorzunehmenden Wahl Bernhards zur Lippe zum Abt hinlänglich rechtzeitig vor Alberts Eintreffen in Kenntnis gesetzt haben. Und heisst es in dem Abschnitt über die Ankunft der Boten: „Et missis rescriptis privilegiorum per Prusciam, [episcopus] in Lyvonia omnem populum non modicum letificavit, ut cum lacrimis nunciantibus occurrerent, eo quod post bellorum multa incommoda consolationem etiam summi pontificis acciperent“ (XV, 2), so könnte die Bemerkung, das nicht wenig erfreute ganze Volk wäre den Boten mit Tränen entgegengekommen, als individuelle Erinnerung den Schluss zulassen, dass Heinrich selbst sich unter den Boten befand. Hingegen entbehrt die Erwähnung der einige Monate später erfolgten Heimkehr Bischof Alberts jeglichen begleitenden Details.

Noch ein drittes Mal könnte der Chronist, was schon L. Arbusow sen. vermutet hat[1]), im Gefolge Bischof Alberts[2]) Deutschland besucht haben, als dieser im Herbst 1222 dorthin abreiste[3]), von wo er etwa Ende April 1224 zurückkehrte[4]). Denn in Livland ist er während dieser Zeit abermals nicht nachweisbar, erscheint abwesend, als im Frühjahr 1223 seine Ansiedlung an der Ymera von den Esten ausgeplündert ward (XXVII, 1), und auch die Schilderung der „grossen Freude“ bei der Rückkehr des Bischofs spräche vielleicht dafür, dass Heinrich der Zahl der mit ihm Heimkehrenden angehört hat. Verfolgen wir seine weiteren Erlebnisse, so ist er bei der Belagerung Dorpats im August und September 1224 zugegen gewesen[5]). Wohl im Winter 1224/25 war er bischöflicher Kommissar bei der endgültigen Teilung der Landschaft Tolowa. Dann scheint er in näheren Beziehungen zum päpstlichen Legaten Bischof Wilhelm von Modena gestanden zu haben, als letzterer in den Jahren 1225

hätte der Abt Florentius von Marienfeld (also nicht der gleichnamige von Sittichenbach) als Vaterabt den Mönchskonvent bei seinem Einzug in Dünamünde im Juli 1208 begleitet. Aus dem Jahre 1211 fehlt jede Nachricht über die Anwesenheit irgend eines fremden Cistercienserabts in Livland.

1) Jahrbuch 1901 (Mitau 1902) S. 144.

2) Im Jahre 1215 allerdings zunächst im Gefolge des Bischofs Philipp von Ratzeburg, und er ist damals vielleicht erst in Rom mit Bischof Albert zusammengetroffen (XIX, 5, 6 und 7).

3) XXVI, 2; siehe auch die Note 5 bei Pabst S. 303 und T Schwartz S. 144.

4) XXVIII, 1; vergleiche Toll-Schwartz S. 144 und meinen „Ausg der ersten russ. Herrschaft“ S. 100.

5) XXVIII, 5 (cum universis viris sacerdotibus), XXVIII, 6, (qui mus obvenerat, nescio).

bis 1226 Livland zum ersten Mal besuchte, indem er ihn auf seinen Reisen begleitet haben dürfte, und in diese Zeit fällt bekanntlich die Abfassung der Chronik, welche 1227 ihren Abschluss fand.

Späterhin — vielleicht schon seit 1226, was im Gegensatz zu Berkholz bemerkt sei[1]) — ist Heinrich einige Zeit als Pfarrer in der meist estnischen, zum Teil livischen Landschaft Sontagana („parochia Sontakela") angestellt gewesen, wo er öfters, um dieses Detail zu wiederholen, zusammen mit den anwohnenden Liven sich mit Neunaugenfischerei abgegeben hat. Als Pfarrer von Papendorf wird er zuerst sicher beglaubigt in einer Zitation Papst Gregor IX. vom 20. Nov. 1234[2]). Dieselbe Stellung hatte er noch im September 1259, als er die Aussagen bezüglich der Grenzen des bischöflichen und Ordensbesitzes am Burtneek-See und an der Salis machte. Sehr gealtert und hinfällig, zählte er damals etwa zweiundsiebzig Jahre. Und hat sich sein Todesjahr nicht ermitteln lassen, so hat er doch „um wenigstens zweiunddreissig Jahre den Zeitpunkt überlebt, in dem er seine treffliche Chronik abschloss. Sie noch weiter fortzusetzen, mag ihm später", sagt G. Berkholz, „ein Anlass und Auftrag gefehlt haben wie derjenige, in Folge dessen er nach seiner eigenen Andeutung[3]) einst die Feder ergriffen hatte. Schon 1229 war sein grosser Gönner Bischof Albert gestorben, und dessen, wie es nach allem scheint, stiller und bescheidener Nachfolger[4]) mag wohl kein Bedürfnis nach einem seine Taten aufzeichnenden Historiographen empfunden haben. Er liess einen Mann von der Begabung Heinrichs — Neunaugen fischen!"

Als ein neues, seither noch nicht gewürdigtes Moment für die Wertschätzung, die dem auch durch manche andere Aufträge ausgezeichneten Chronisten und Lettenpriester bis dahin zuteil geworden war, mag zum Schluss geltend gemacht werden, dass er nach seinen Aussagen vom Jahre 1259 bei allen Landesteilungen zu Lebzeiten Bischof Alberts als von diesem ernannter offizieller Zeuge sich zu betätigen gehabt hat.

---

1) XXIX, 7, siehe auch Pabst S. 352 Note 23. Berkholz meint Mitt. Bd. XIII S. 43: „jedenfalls erst nach 1227".

2) Herm. Hildebrand, Livonica vornämlich aus dem 13. Jahrhundert im Vaticanischen Archiv (Riga 1887) Nr. 21 (S. 49: Henricum de Papendorpe et Salomonem de Lotohea (Loddiger), plebanos Rigensis diocesis).

3) XXIX, 9; vergl. Hildebrand, Die Chronik Heinrichs v. Lettl. S. 20.

4) Bischof Nikolaus 1229(31)—1253, siehe Toll-Schwartz S. 146 f. und Jahrbuch 1911, 1912 und 1913 S. 252.

Es erübrigt die Erörterung zweier Fragen:

I. Hinsichtlich des Geschlechtsnamens des Heinrich von Lon. Die beide Male überlieferte Bezeichnung „Heinricus sacerdos de Lon“ lässt es zweifelhaft erscheinen, ob der Priester wirklich ein „von Lon“ war, oder ob er nicht vielmehr aus derLandschaft oder Gegend stammte, in welcher das angesehene niedersächsische Adelsgeschlecht ansässig war. An sich sollte man an letzteres denken. Aber die Möglichkeit, dass der Geschlechtsname angegeben wäre, bleibt nicht schlechthin ausgeschlossen, da wir es mit mittelalterlichem Latein zu tun haben, das in der Wortstellung schwer kontrollierbare Freiheiten zulässt. Andererseits wird im „Westfälischen Urkundenbuch“ Bd III (siehe zur Orientierung das Personen-Register S. 42) von fünf Vertretern des Geschlechts Lon in den sechs ersten Dezennien des dreizehnten Jahrhunderts bloss ein Geistlicher mit dem Namen Heinrich genannt, der als „Propst am alten Dom zu Münster“ in den Jahren 1236 bis 1247 vorkommt (die vier anderen sind Laien: Heinrich, erwähnt 1202 bis 1233, Heinrich, Schöffe in Münster, um 1221, Heinrich sen. 1221 bis 1233 und noch ein Heinrich 1259), und Bd. VI nennt nur einen Laien Heinrich (1204 bis 1270, vielleicht identisch mit dem zweiten Heinrich in Bd. III). Ebenso spräche gegen des Chronisten Zugehörigkeit zum Geschlecht Lon wohl der Umstand, dass ersterer nicht, wie so viele andere Persönlichkeiten aus hervorragenden Familien seiner Zeit, zu einer höheren geistlichen Würde in Livland gelangt, sondern bis ans Ende ein schlichter Landgeistlicher (plebanus) geblieben ist. Mithin dürfte der „sacerdos“ Heinrich mit grösserer Wahrscheinlichkeit nach jener Landschaft benannt worden sein.

II. Inbetreff des Verwandtschaftsverhältnisses des Heinrich von Lon zu Bischof Albert hat Herr N. Busch in dem in Rede stehenden Vortrag sich nicht annähernd so bestimmt geäussert, wie es an den zitierten beiden Stellen des Jahrbuchs („Dritter Nachtrag“ zu Livlands Geistlichkeit u. s. w.) heisst, und vollends auf einem Missverständnis beruht die Notiz S. 79: „Zum J. 1223 nennt die Chronik d. Albert von Stade (M. G. SS. XVI, 283 ff.) als capellanus des Bischofs von Riga einen Heinricus, der aller Wahrscheinlichkeit nach der Chronist Heinrich gewesen ist.“ Vor allem hat N. Busch keineswegs die von Dr. L. Arbusow herangezogenen Annales Stadenses des Abtes Albert, herausgegeben von J. M. Lappenberg in den Monumenta Germaniae, Abteilung Scriptores Bd. XVI u. s. w., gemeint, wo unter dem Jahre 1223 überhaupt über keinen Heinrich gehandelt w sondern den Kaplan Heinrich in Johann Gottfried Arndts „L ländischer Chronik“ Teil I S. 199 (Halle 1747), der in genealogischen Tabelle S. 199 in der Note unter dem Absch des Jahres 1223 der Chronik Heinrichs von Lettland

wird. Diese Tabelle gehört, wie besonders bemerkt sei, weder den Annales Stadenses, noch Heinrichs Chronik an, sondern ist etwas für sich Bestehendes. Sie stammt von Johann Daniel Gruber her, und zwar aus dessen erster Ausgabe unserer Chronik, den „Origines Livoniae“ (Francoforti et Lipsiae Anno MDCCXL S. 213), ist von dort von Arndt herübergenommen, wird von Lappenberg l. c. S. 374 wiederholt und von Arndt und von Lappenberg zufällig in den Anmerkungen gerade des Jahres 1223 mitgeteilt[1]). Aus der Tabelle erfahren wir aber, dass der Vater des Heinricus capellanus (die lateinischen Bezeichnungen finden sich bei Gruber und Lappenberg) unbekannt ist, also auch der Geschlechtsname des Kaplans. Dessen Mutter Ermingardis war eine leibliche Schwester von Bischof Alberts Mutter Aleidis: also waren Albert und Heinrich Vettern. In Wirklichkeit hat N. Busch in seinem Vortrage unter allem Vorbehalt die Vermutung ausgesprochen, der Chronist, den er im Priester Heinrich von Lon wiedererkennt, könnte vielleicht dieser Vetter unbekannten Geschlechtsnamens gewesen sein[2]). Das ergäbe allerdings eine mit grösster Reserve hinzunehmende Kombination und zweite Hypothese, über welche ich mich zu äussern fürs erste nicht veranlasst sehe. — Lappenberg l. c. sagt an anderer Stelle (S. 378): „Ermingardis filius fuit Heinricus capellanus. Huius nominis capellanus occurrit quidam in cartis quibusdam Alberti comitis de Orlamunde et Holsatiae circa a. 1212 datis, qui et canonicus dicitur: sed de hoc nihil certi affirmare audeo“, und verweist nach „datis“ auf das Werk: „Heinze, Sammlung zur Geschichte und Staatswissenschaft“ T. I, p. 263. Doch ist die Urkunde sicherlich dieselbe, welche Dr. P. Hasse in der Form eines Regestes mit wörtlicher Reproduktion der Zeugen und dem Vermerk der Datierung: „Acta sunt hec anno dominice incarnationis MoCCoXIIIIo“ in die „Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Urkunden und Regesten“ Bd. I (Hamburg und Lübeck 1886) Nr. 297 S. 140 f. aufgenommen hat. Unter den Zeugen wird genannt: „Heinricus canonicus et capellanus comitis“. Der Inhalt des Regestes ist für unseren Fall

---

1) Hier muss ein Irrtum vorliegen. Die a. a. O. zum J. 1223 mitgeteilte und in „Livl. Geistl.“ zitierte genealogische „Tabelle“ ist in Wirklichkeit ein von Albert von Stade selbst nach mittelalterlicher Art angefertigter Stammbaum, der in der Tat einen Bestandteil von Alberts Annalen (ad a. 1140) bildet, von Gruber aus einer Pergamenthandschrift dieser Annalen faksimiliert, in gleicher Gestalt auch in den SS. rer. Liv. 1 S. 344 (vgl. auch S. 343. 346) wiederholt, nebenher aber auch von Gruber und den oben gen. Herausgebern in die heute gebräuchliche tabellarische Form racht worden ist. Das angeführte Zitat aus „Livl. Geistl.“ beschreibt sen Sachverhalt allerdings nicht, auch bezeichnet der Stammbaum den nricus capella., den Vetter Bf. Alberts, nicht als dessen Kaplan. (D. Red.)

2) Dr. L. Arbusow hat an anderer Stelle, in einem auszüglich mitgeen Bericht über den Zweiten Baltischen Historikertag, Sitzungsbe- u. s. w. a. d. J. 1912 S. 163 sich der bedeutend abgeschwächten